

ਕਵੀ ਮੈਨਾਪਤਿ ਰਚਿਤ

ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰ ਮੈਭਾ

ਸੰਪਾਦਕ
ਗੀਤਾ ਸਿੰਘ

ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ

ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਰਚਿਤ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ

ਸੰਪਾਦਕ
ਗੋਡਾ ਸਿੰਘ

ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

©

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

SRI GUR SOBHA (Punjabi)

edited by

GANDA SINGH

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, 1967

ਦੂਜੀ ਵਾਰ, 1980

ਤੀਜੀ ਵਾਰ, 1988 : 550

ਮੁੱਲ : 45-00

ਕਨਿਸਟੇਬਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ/ਸ. ਗੰਗੀਤ ਸਿੰਘ,
ਪਟਿਆਲਾ ਦੁਆਰਾ ਮੁਦ੍ਰਿਤ ।

ਵਿਸ਼ੈ-ਸੂਚੀ

ਸੰਪਾਦਕ ਵਲੋਂ	(ix)
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਸੰਬੰਧੀ	1
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦਾ ਕਰਤਾ	1
ਇਕ ਹੋਰ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ	4
ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ	4
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦਾ ਪਰਧਾਨ ਵਿਸ਼ਾ	6
ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੂਝ-ਬੂਝ	7
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ	9
ਇਸ ਦੀ ਸਾਹਿੱਤਕ ਜਾਚ	10
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਪਰ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ	11
'ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਾਸ਼'	11
ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਯੁੱਧ	12
ਨਾਦੋਣ ਦੀ ਲੜਾਈ	16
ਖਾਨਜ਼ਾਦਾ ਅਤੇ ਹੁਸੈਨੀ (ਹੁਸੈਨ ਖਾਨ)	17
ਬਾਦਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਅਤੇ ਅਹਦੀਏ	17
'ਸੰਗਤਿ ਕੀਨੀ ਖਾਲਸਾ'	18
ਮਸੇਦਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ	19
ਬਸਾਖੀ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਨੂੰ	22
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ	22
ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼	24
ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ	25
ਰੁਰਕਣੀ ਦਾ ਕੁਸੰਗ	25
ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ	26
ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਤੇ ਦੜਾਈ	29
ਨਿਰਮੋਹ, ਬਜਾਲੀ ਅਤੇ ਕਲਮੰਟ	30
ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਚੁੱਧ	31
ਜੁੱਧ ਚਮਕੌਰ	32

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁਲੇਖਾ	33
ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸਹੀਦੀ	35
ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ	36
ਮੁਕਤਸਰ ਦਾ ਜੁੱਧ	37
ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਕੂਚ—ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ	39
ਵਿਆਹ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ	41
ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੱਖਣ ਵਾਪਸੀ—	
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ	43
ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ	44
ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ	45
ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਨੂੰ	46
ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸਕਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ	47
ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣਾ	49
'ਬਖ਼ਬ ਕੀਉ ਖਾਲਸ ਕੇ ਜਾਮ'	51
'ਸਤਿਗੁਰ ਹਮਾਰਾ... ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਾਰ'	52
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ	55
'ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੋਰ ਬਸਾਵਹਿਗੋ'	55
'ਨਮੋ ਨਾਥ ਨਾਥੇ'	58
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ — ਮੂਲ	
ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਾਸ਼ ਬਰਨਨੰ	63
ਤੈਗ ਪ੍ਰਗਾਸ਼ — ਸ਼ਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਜੁਧ	68
ਰਾਜਨ ਹੇਤ ਸੰਗ੍ਰਾਮ	74
ਖਾਨਜ਼ਾਦੇ ਅਤੇ ਹੁਸੈਨੀ ਨਾਲ ਜੁਧ	76
ਬਚਨ ਪ੍ਰਗਾਸ਼	78
ਬਚਨ ਬਿਚਾਰ	88
ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਗਾਸ਼	97
ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਅਨੰਦਪੁਰ ਕਾ ਪਹਿਲਾ	102
ਜੁਧ ਨਿਰਮੋਹ ਕਾ	108
ਜੁੱਧ ਬਿਸਾਲੀ ਕਲਮੋਟ ਕਾ	113
ਆਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਜੁੱਧ	116
ਚਮਕੌਰ ਦਾ ਜੁੱਧ	123
ਕਲਾ ਪ੍ਰਗਾਸ਼	132

ਕੀਚਕ ਮਾਰ	141
ਜ਼ਿਕਰ ਬਾਦਸਾਹੀ	150
ਮੁਲਾਕਾਤ ਬਾਦਸਾਹ ਕੀ	153
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਕਾ ਜੁਧ ਅਰ ਜ਼ਿਕਰ ਰਾਹ ਕਾ	160
ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਨਾ	165
ਆਗਮ ਪ੍ਰਗਾਸ	173
ਸਰਬ ਉਪਮਾ	175
ਅੰਤਿਕਾ	
ਉੱਘੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਅਕਤੀ	187
ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਨ	198
ਅਰਥਾਵਲੀ	205
ਤਤਕਰਾ	211

ਦੂਜੇ ਸੰਸਕਰਣ ਸੰਬੰਧੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਦਾ ਇਹ ਦੂਜਾ ਸੰਸਕਰਣ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੰਸਕਰਣ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਅਧਿਅਕਸ਼, ਪੰਜਾਬ ਇਤਿਹਾਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਨ 1967 ਵਿਚ ਛਾਪਿਆ।

ਦੂਜੇ ਸੰਸਕਰਣ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਨ ਵਿਚ, ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ, ਸਰਦਾਰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਹੋਰ ਵਿਦਿਅਕ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਦੂਜੇ ਰੀਪ੍ਰਿੰਟ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁੱਚੀ ਲਈ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਛਪਾਈ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੱਥ ਵਟਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਜਿਹੜੀ ਜਿਹੀ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਸੀ ਉਸੇ ਸ਼ਾਨ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਹ ਦੂਜਾ ਸੰਸਕਰਣ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ ਇਹ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਸਾਡਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਧਾਉਣਗੇ।

ਪੰਜਾਬ ਇਤਿਹਾਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਸ. ਸ. ਬਲ
ਡਾਇਰੈਕਟਰ

ਸੰਪਾਦਕ ਵਲੋਂ

(ਪਹਿਲਾ ਸੰਸਕਰਣ)

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸੈਨਾਪਤਿ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜੀਵਨ ਪਰ ਕੁਝ ਕੁ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਦੋ ਚਾਰ ਹੋਰ ਲੇਖਕ ਭੀ ਇਸ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਪਰ ਕੁਝ ਲਿਖ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਕ ਖਾਸੀ ਅੱਡੀ ਅਤੇ ਭੜੋਸੇ ਯੋਗ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜੀਵਨੀ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕਣੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੌਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਉਹ ਗੁੰਝਲਾਂ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਜੋ ਹੁਣ ਇਸ ਵੱਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਵਿਦਵਾਨ ਸਭ ਕਵੀ ਸਨ, ਅਤੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕੀਮਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਜਾਦੂਗਰੀ ਅਤੇ ਖਿਆਲੀ ਉਡਾਰੀਆਂ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਕਲਾਕਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ-ਰਚਨਾ ਦੀ ਨਾ ਹੀ ਪੂਰਣਾ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਵਿਚ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੱਲੇਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲੇ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਆਸ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਆਸਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਉਡਣ ਵਾਲੇ ਕਵੀ-ਮਨ ਭੌਇੰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਉਤਰ ਸਕਦੇ ਜਿੱਥੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉੱਚ-ਕਲਪਨਾ ਹੀਨ ਸਿੱਧੀ ਪੱਧਰੀ ਸਾਫ਼ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਣ। ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਅਨਖਿੜੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝਦੇ ਹੋਣ। ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹਿੰਦੂ ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿੱਦਿਆ ਜਿਹੇ ਹਿਸਾਬੀ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਹਰ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਇਕ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਪਰ ਕੁਝ ਭੀ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥ-ਵਾਦੀ ਇਤਿਹਾਸ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਹੁਨਰ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਜਾਂ ਈਸਾਈਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇੱਥੇ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਦੇਰ ਹੋਰ ਇਸ ਹੁਨਰ ਵੱਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਜਾਂਦਾ।

ਸਮੇਂ-ਬਧ ਬਿਤਵਾਰ, ਇੰਨ-ਬਿੰਨ, ਬਿਨਾਂ ਮਨੋ ਕਲਪਣਾ ਦੇ, ਵਾਕਿਆਤ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫੁਰਨਾ, ਬੰਧ, ਇਸ ਦੀ ਸੁਰਤ ਅਤੇ ਚੇਤਨਤਾ, ਮਾਨਸਕ ਰੁਚੀ ਅਤੇ ਅਪਣਤ ਹੈ ਹੀ ਬਾਹਰੋਂ ਆਈ ਹੋਈ ਪੁਰਾਣੇ ਇਕ-ਜੂਨੀਏ ਸਾਮੀ ਨਸਲ ਦੇ (ਮੁਸਾਈ, ਈਸਾਈ ਅਤੇ ਟਿਮਲਾਮੀ ਵਿਚਾਰ-ਪਾਰੀ ਯੂਨਾਨੀ, ਸੀਰੀਅਨ, ਆਰਬ ਆਦਿ) ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੇਣ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਕੀਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੀ ਜੂਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਜੂਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹਕ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਭੁਗਤਾਣੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ

ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ। ਇਸੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ (ਲਿਖਤਾਂ ਜਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਸਕਲ ਵਿਚ) ਕਾਇਮ ਕਰਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਇਸੇ ਜਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰਖਣ ਲਈ ਪੁਤ-ਪੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਸੀਹਤਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਅਤੇ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਦੇ ਜਾਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਦੱਸ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਿਵੇਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕਿਥੋਂ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਸਾਮੰਗਰੀ ਲਈ ਸੀ, ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਜਾਂ ਮੁਖਾਲਿਫਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਕਬੀਲੇ ਰੋੜ-ਘਲਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ, ਜੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰ ਕੇ ਉਥੇ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਜਮਾਏ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਅਗਲਿਆਂ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤਕ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਅਜੇ ਛੱਟੇ ਬੇਸਮਝ ਬੱਚੇ ਭੀ ਹੋਣੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜੰਮਣ ਵਾਲੇ ਭੀ ਹੋਣਗੇ—ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਲਿਖ ਕੇ ਛੱਡ ਜਾਣਾ ਹੀ ਇਕ ਚੰਗਾ ਸਾਧਨ ਸੀ ਅਤੇ ਲਿਖਤ ਭੀ ਐਸੀ ਸਪੱਸ਼ਟ, ਠੀਕ ਠੀਕ, ਠਿਰੰਠ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਸਮਝਾਉਣ ਵਿਚ ਉਕਾਈ ਖਾ ਜਾਣ ਦੀ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਾ ਰਹੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਸਾਮੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਤਜਕਰੇ, ਹੰਜਨਾਮਚੇ ਅਤੇ ਤਵਾਰੀਖਾਂ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਤਸਾਹਤ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਫੇਰ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪਰਮਪਰਾ ਬਣਦੀ ਗਈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਅੱਡੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਠੀਕ ਤਜਕਰੇ, ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਲਿਖੇ ਹਨ ਉਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ, ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇੱਥੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਅਤੇ ਪਕਿਆਈ ਆਉਣ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਵਰ੍ਹੇ ਲਗੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਅਨੇਕ-ਜੁਨੀਏ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਮਿੰਗਿਆ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਨੇਹ ਇਕ ਰੋੜ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਇਸ ਦਾ ਤਿਆਗ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਸਤੂ ਠਾਲ ਲਗਾਓ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਰਖਣ ਜਾਂ ਅੱਗੇ ਲਈ ਯਾਦ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਉੱਠਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜੂਨ ਇਕ ਬੰਧਨ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਫੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ। ਉਹ ਜੂਨ ਕਟੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜੀਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰੀਆਂ ਲਈ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਯਾਦ ਕਾਇਮ ਰਖਣਾ ਇਕ ਵਿਆਰਥ ਭੱਲ ਸੀ। ਸਾਮੀ ਲੋਕ ਜਿੱਥੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਭੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ, ਜਿੱਥੇ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ, ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰਖਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਦਬਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਖਲਕਿ ਕਈ ਤਾਂ ਜੀਉਂਦੇ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਜਾਂ ਖੁਧਸੂਰਤ ਮਕਬਰੇ ਆਪ ਬਣਵਾ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਇਸ ਨੂੰ ਵੂਕ ਕੇ ਸੁਆਹ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੁਆਹ ਨੂੰ ਭੀ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਫੇਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਭੀ ਨਾ ਰਹੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ

ਆਵਾਜ਼ਉਠ ਦੇ ਯਕੀਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜੂਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਤਠੀ ਜਿਆਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਹਿਜੇ ਕੀਤੇ ਮੁੱਕਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਯਾਦ ਰਖਣ ਲਈ ਕੋਈ ਕਾਹਲੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਕਦਰ-ਕੀਮਤ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਾਇਮ ਹੋ ਸਕੀ। ਉਹ ਉੱਚੇ ਆਤਮਕ ਗਗਨਾਂ ਵਿਚ ਉਤਾਰੀਆਂ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਫਿਲਾਸਫ਼ਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਮਾਂ ਅਨੰਤ, ਆਪੁੱਕ ਚੀਜ਼ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ, ਇਕ ਜਾਂ ਕੁਝ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਫਿਨ-ਭੋਗਰੀ ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ—ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਨੀਵੇਂ ਤਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਲਿਖਣ-ਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਰਿਖੀ ਮੁਨੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮੋਹਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੇਦਾਂ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ, ਪੁਰਾਣਾਂ, ਰਾਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾ-ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨ-ਬਿਰਤੀ ਚੁੰਕਿ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਪਰਾ-ਸੰਸਾਰੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸੰਸਾਰਕ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੰਦੇ ਬਹੁਤੇ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਤਕ ਭੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸਾਈ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਚੰਗਾ ਅਧਿਐਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸਿਓਂ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਝੁੰਘਾ ਪ੍ਰਤਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਨਹੀਂ ਪਿਆ, ਉਹ ਇਤਿਹਾਸਕ-ਯਥਾਰਥ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾ ਸਕੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ—ਜੋ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਨ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਤੁਜਕਾਂ, ਤਜਕਰੇ, ਜੀਵਨ-ਚਰਿੱਤਰ, ਸੁੰਜੀਵਨੀਆਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖੇ ਗਏ—ਕੋਈ ਸਮਕਾਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚੇ ਜਾਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਨਾ ਲਿਖਦਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਾਅਦ—ਅਤੇ ਜੇ ਕੁਝ ਕੁ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਟਾਰੀਖਾਂ ਠੀਕ ਹੋਣ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ—ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ, ਪਰ ਲਿਖਾਰੀ ਚੁੰਕਿ ਪੁਰਾਣਕ ਸਾਹਿਤ ਪਰ ਪਲੇ ਹੋਏ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਤਵਾਰੀਖੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਜਨਮ-ਸਾਖੀ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਈ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਲਿਖਤ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਤਵਾਰ ਠੀਕ ਠੀਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀਆਂ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਹੀਆਂ ਭੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰਖੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਨੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਦੇ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਲਿਖੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਕੋਈ ਥਿਤ ਸੰਸਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਭੀ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਠੀਕ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤਰਤੀਬ ਦੇਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਸਹਾਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਸਮਾਂ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਨਜ਼ੀਖਾਨਾ ਬਾਕਾਇਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਸੰਮਤ ੧੭੮੦

ਥਿਕਰਮੀ (ਸੰਨ ੧੬੬੧ ਈਸਵੀ) ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਪਰ ਤਾਰੀਖਾਂ, ਮਹੀਨੇ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਨਾਉਂ ਦੇ ਦਸਖਤ ਕਰਨ ਦਾ ਰਵਾਜ ਉਦੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਹਰ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨੀਸਾਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਥਾਈਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਭਾਵ ਭੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਭੀ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਾਧਾ ਘਾਟਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਪਰ ਤਾਂ ਮੁਨਸ਼ੀਖਾਨੇ ਦੇ ਰਜਿਸਟਰ (ਖਾਤੇ) ਦਾ ਨੰਬਰ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਰਚਨਾਂ (ਰਾਮ ਅਵਤਾਰ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰ, ਆਦਿ) ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸੰਮਤ, ਮਹੀਨੇ ਅਤੇ ਥਿੱਤਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬਿਰਤੀ ਅਤੇ ਸੂਝ ਬੂਝ ਦੀਆਂ ਲਖਾਇਕ ਹਨ। ਪਰ ਅਫਸੋਸ, ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਈਰਖਾ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਹਾਜ਼ ਦੇ ਜਬਰ ਨੇ ਸੰਨ ੧੭੦੫ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡਣ ਪਰ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਅੰਤ ਸਾਹਿਤਕ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਮੁਨਸ਼ੀਖਾਨੇ ਦੇ ਬਹੀ ਖਾਤੇ ਅਤੇ ਮਿਸਲਾਂ ਭੀ ਸਭ ਦੀਆਂ ਸਭ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈਆਂ ਜਾਂ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਗਈਆਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਮੁੱਲੇ ਮੂਲ-ਸੋਮੇ ਭੀ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿ ਆਪਣੀ ਕਥਾ (ਸੁੰਜੀਵਨੀ, ਔਟੋਬਾਇਓਗ੍ਰਾਫੀ) ਲਿਖਣ ਦੀ ਰੀਤਿ ਭੇਰੀ। ਕੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਕੀ ਬ੍ਰਜ-ਭਾਖਾ, ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਬੋਲੀ, ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਭੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ 'ਆਪਣੀ ਕਥਾ' ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ 'ਆਪਣੀ ਕਥਾ' ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਉਸ ਦੀ ਯਥਾਰਥਤ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਹਨ। ਇਹੋ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਗੁਣ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਕਥਾ ਦੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸੰਕੋਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੁਬਾਲਗਾ (ਅਤਿਉਕਤੀ) ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵੈਰੀ ਲਈ ਭੀ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਕੋਠੀ ਕਠੌਰ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤੀ ਹੋਈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਪਰ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਦੇ ਲੇਖਕ ਥਿਵ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਚਲਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਸ ਜਤਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਸਫਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਸੰਸਲ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਜਦ ਪੰਜਾਬੀ ਰਿਸਾਲੇ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ ਜਾਰੀ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ-ਸੰਬੰਧ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਲਈ ਭੀ ਤੁਰੰਤ ਜਾਗ ਪਈ। ਇਤਿਹਾਸ ਲਈ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਉਤਸਾਹ ਪੈਦਾ

ਕਰਨ ਲਈ ਜੋ ਹੁਲਾਰਾ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਉਸ ਦੇ ਸਦਕੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਭੀ ਕੁਝ ਧਿਆਨ ਹੋ ਪਿਆ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਨੇ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸ ਪੰਜਕ ਸਬ-ਕਮੇਟੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਲਈ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਅਰਪਣ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਤਖਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਟਿਕੋਟੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਨ ੧੯੧੪ ਵਿਚ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਰਚਿਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਛਪਵਾਇਆ ਅਤੇ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਟਰੈਕਟ ਲਿਖੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਭਾਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਵੀ ਸੰਨਾਪਤਿ ਰਚਿਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਦੀਆਂ ਦੋ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀਆਂ ਮਿਲ ਗਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਚ ੪੫੭ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ, ੧੯੮੨ ਬਿਕਰਮੀ (ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੯੨੫ ਈਸਵੀ) ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਹਜ਼ੂਰੀਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਆਇਆ।

ਚੂੰਕਿ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕਵੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ, ਜੋ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਸੰਮਤ ੧੭੬੮ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਈ, ਇਸ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਮੁੱਲੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਪਰ ਕਵੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਅਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਜਾਪਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਗੱਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸੁਣ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਲੋਖਾ ਲਗ ਜਾਣਾ ਕੋਈ ਅਨਹੱਣੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਜਿੱਥੇ ਕਿਧਰੇ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਭਾਸੀ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਬੁਮਿਕਾ, ਫੁਟ-ਨੋਟਾਂ ਜਾਂ ਅੰਤਿਕਾ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਾਕਫੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਨਸਾਨ ਕੁੱਲਣਹਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਦਵਾਨ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਕਿਧਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਉਕਾਈ ਦਿਸੇ ਉਹ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖ ਭੇਜਣ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਧ ਅਤੇ ਟੱਚ ਦੀ ਲੋ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਪਰ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ' ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਪਰ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਜੋ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਈ ਇਕ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਸੰਨਾਪਤਿ ਨੇ ਇਤਨਾ ਸੰਖੇਪ ਕਰ ਕੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਜਾਣੇ ਬਿਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਲੋਖੇ ਹੋਣ ਦਾ

ਫਰ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕੁਝ ਲਮੇਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਗਈ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੁ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਰਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਨਵੇਂ ਪੈਂਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕੁਲੇਖੇ ਪੱਸਰਦੇ ਨਾ ਜਾਣ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਸੰਪਾਦਕ ਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਹਵਾਲੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੋਮਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਜਾਂ ਯਥਾਰਥਤਾ ਕੁਝ ਸ਼ੱਕੀ ਹੈ ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛਪਣ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਠਹੀਂ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਹਾਲ ਤਕ ਭੀ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖਣੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹੋਣ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕਣਾ ਔਖਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਕਿਸ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਕੀ ਸ਼ੱਕ ਪਵੇਗਾ ਜਾਂ ਕਿਸ ਗੱਲ ਬਾਬਤ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਾਕਫ਼ੀ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਵੇਗੀ।

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੀਆਂ ਜੋ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀਆਂ ਸਨ ਜਾਂ ਜੋ ਅਸਾਂ ਹੋਰ ਵੇਖੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹੇ ਪਾਠਾਂਤਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤਕ ਫ਼ਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੋਵੇ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੁਟ-ਨੋਟਾ ਵਿਚ ਜਿਕਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪੀ ਗਈ ਇਸ ਪੋਥੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਗਿਣਤੀ ੯੩੮ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅੱਠ ਅੰਕ ੧੭੫, ੩੮੬, ੩੮੨, ੪੩੭, ੪੭੮, ੬੬੭, ੮੮੧ ਅਤੇ ੮੮੨ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਦੋ ਅੰਕ ੮੭੧, ੮੯੦ ਦੋ ਦੋ ਬਾਰ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ੯੩੮ ਵਿਚੋਂ ੬ ਅੰਕ ਘਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੋ ਛੰਦ ਅੰਕ ੨੦੩ ਅਤੇ ੨੬੦ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹਨ ਪਰ ਛਪੀ ਹੋਈ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹ ਅਸੀਂ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ੪ ਦਾ ਘਾਟਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਾਂ ਸਾਰੇ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸ ਘਾਪੇ ਜਾਂ ਦੋਹਰ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਚਲਦੇ ਕਰਕੇ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ੯੩੪ ਛੰਦ ਹਨ।

ਧਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਭੀ ਦੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸਾਂ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਭੀ ਛਪੀ ਹੋਈ ਪੋਥੀ ਵਾਲੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵੁਟ-ਨੋਟ ਭੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਲਾਏ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਿ ਪਾਠ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਬੇਲੋੜੀ ਰੋਕ ਨਾ ਪਵੇ। ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਧਰੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਹੈ ਉਹ ਆਰੰਭਿਕ ਬਚਨਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਿਕਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੂੜ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ, ਮੁੰਦਤ ਹੋਣੀ, ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਕਈ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਢਿੱਲ ਪੈਂਦੀ ਗਈ। ਹੁਣ ਸਰਦਾਰ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਰੰਗ, ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ, ਵਲੋਂ ਮਿਲੇ ਉਤਸਾਹ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਲੋਂ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਤਿ ਥੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਹਿਲੇ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਰਿਣੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਮੋਸ਼ ਪਰ ਦਿਲੀ ਪਿਆਰ ਭਰੀਆਂ ਸ਼ੁਭ ਇੱਛਾਂ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਹਰ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਫ਼ੋਇਰ ਮਾਲ,
ਪਟਿਆਲਾ,
੨੩ ਜੂਨ, ੧੯੬੭

ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਸੰਬੰਧੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦਾ ਕਰਤਾ

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਨਾਉਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ—ਨਾ ਆਦਿ ਵਿਚ, ਨਾ ਅੰਤ ਵਿਚ। ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਧਿਆਉ 'ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਬਰਨਨ' ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਵੇਲੇ 'ਖਾਲਸਾ ਬਾਚ' ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਿਖਤ ਕਿਸੇ ਉਸ ਲੇਖਕ ਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਪਨਾਮ (ਤਖੱਲਸ) 'ਖਾਲਸਾ' ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਖਾਲਸਾ' ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਫ਼ਖ਼ਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਦਸਮੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਕਾ ਦੇ ਪੰਨੇ ੭੧੩ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਆਧਾਰ ਦਸਦੇ ਹੋਏ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦਾ ਚਿਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਸੈਨਾ ਸਿੰਘ ਕਹੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ

ਸਤ੍ਰੁਹ ਸਤ ਅਠਸਠ ਨਿਜ ਓਭਾ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਉਂ 'ਸੈਨਾ ਸਿੰਘ' ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪੰਡਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਰੋਤਮ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੀਰਥ ਸੰਗ੍ਰਹ ਵਿਚ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ (ਪੰਨਾ ੧੨੦, ਅੰਕ ੭)। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਇਕ ਲਿਖਾਰੀ ਅਤੇ ਕਵੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਚਾਣਕਯ ਨੀਤੀ ਦਾ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਨੀ ਸਭਾ ਮੇ ਲੇਖਕ ਪਰਮ ਸੁਜਾਨ ।

ਚਾਣਕੋ ਭਾਖਾ ਕਰੀ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਮਾਨ ॥

ਚਣਕਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਭਾਖਾ ਦੀਆਂ ਜਿਤਨੀਆਂ ਭੀ ਲਿਖਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਸੋਭਾ ਵੇਂ ਧਿਆਇ ਦੇ ਅੰਤ ਪਰ ਇਹੋ ਬੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਲੇਖਕ ਵਲੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਥਹੁ ਪਤਾ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ।

ਗੁਰਮਤ-ਮਾਰਤੰਡ ਜਿਲਦ ੧, ਪੰਨਾ ੭੯, ਵਿਚ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦਾ ਚਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਚੰਗਾ ਲਿਖਾਰੀ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਵੰਜਾ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੭੬੮ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਵੀ ਨੇ ਚਾਣਕਯ ਨੀਤੀ

ਦਾ ਉਲਥਾ ਭੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਪਰਲੇ ਦੋਹਰੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚਾਣਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਭਾਖਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਲੇਖਕ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਸੀ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਸੀ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਕਵੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਖਾਨਦਾਨ ਅਤੇ ਥਹੁ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ। ਪਰ ਜੈਨੀ ਰਿਖੀ ਪਦਮ ਰੰਗ ਦੇ ਚੌਲੇ ਰਾਮ ਚੰਦ ਦੀ ਲਿਖੀ ਰਾਮ-ਬਿਨੋਦ ਨਾਮੀ ਵੇਦਕ ਦੀ ਪੱਥੀ ਦੇ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਉਲਥੇ ਸੁਖ-ਸੈਨ ਨਾਮੀ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਆਰੰਭ ਅਤੇ ਅੰਤ (ਬੰਦ ਅੰਕ ੫,੬,੮-੧੭, ੧੧੦੬) ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਕੁਝ ਕੁ ਪਤਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ :

ਜਗਤ ਰਾਇ ਦਿਜ ਬੈਦ ਹਿਤ ਚੰਦ੍ਰ ਸੈਨ ਮਿਤ੍ਰ ।
ਸਹਰ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਮੈਂ, ਕੀਨੋ ਗ੍ਰੰਥ ਬਚਿਤ੍ਰ ॥ ੫ ॥
ਅਥ ਕਵਿ ਬੰਸ ਬਰਨਨੋ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੰਭੂ ਜਟਾ ਤੇ ਕਹਤ ਹੈ ਜਾਟ ਬੰਸ ਅਵਤਾਰ ।
ਮਾਨ ਗੋਤ੍ਰ ਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟਿ ਜਾਨਤ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ॥ ੬ ॥
ਬਾਲ ਚੰਦ ਤਿਹ ਗੋਤ੍ਰ ਮੈਂ ਲੇਖਕ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ।
ਬਾਸੀ ਸਹਰ ਲਾਹੌਰ ਕੇ ਲਿਖਣਿ ਪਦਨ ਮੈਂ ਪਯਾਰ ॥ ੭ ॥
ਚੰਦ੍ਰ ਸੈਨ ਤਾਂ ਕੇ ਤਨੁਜ ਕਵਿ ਮਤਿ ਮੰਦ ਗਵਾਰ ।
ਗੁਰ ਗੋਇੰਦ ਕੀ ਸਭਾ ਮਹਿ-ਜਿਹ ਪਾਯੋ ਅਧਿਕਾਰ ॥ ੮ ॥
ਣਾ ਕੇ ਬਿੱਦਯਾ ਗੁਰ ਮਿਲਯੋ ਚੰਦਨ ਦੇਵੀ ਦਾਸ ।
ਕੀਓ ਆਪ ਸਮ ਨਿੰਮੁ ਤੈਂ ਦੇ ਕੇ ਬੁਧ ਸੁਬਾਸ ॥ ੧੦ ॥
ਜਗਤ ਰਾਇ ਦਿਜ ਬੈਦ ਬਰ ਬਸਤ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ।
ਸੈਨਾਪਤਿ ਸੋ ਮਿਤ੍ਰਈ ਕੀਨੋ ਪਰਮ ਸਵਾਦ ॥ ੧੧ ॥
ਜਗਤ ਰਾਇ ਇਕ ਦਿਨ ਕਹਯੋ ਸੈਨਾਪਤਿਹਿ ਸੁਨਾਇ ।
ਪੱਥੀ ਰਾਮ ਬਿਨੋਦ ਪੁਨਿ ਭਾਖਾ ਦੇਹੁ ਬਨਾਇ ॥ ੧੨ ॥
ਸਮੈ ਪਾਇ ਕੇ ਸੰਨ ਕਵਿ ਕਰੀ ਤਹਾਂ ਤੇ ਦੋਰ ।
ਸਹਰ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਮੈਂ ਆਇ ਬਸਯੋ ਸੁਭ ਠੋਰ ॥ ੧੩ ॥
ਪਦਮ ਰੰਗ ਰਿਖਿ ਜੈਨ ਮਤ ਮਹਾਂ ਬਦ ਮਤਿ ਮੰਦ ।
ਰਾਮ ਚੰਦ ਤਿਹ ਸਿਖਯ ਲੈ ਕੀਨੋ 'ਰਾਮ ਬਿਨੋਦ' ॥ ੧੪ ॥
ਬੈਦ ਗ੍ਰੰਥ ਸਭ ਮਥਨ ਕੇ ਅੰਤਿ ਸੁੰਦਰ ਬੀਨ ।
ਭਾਖਾ ਰਾਮ ਬਿਨੋਦ ਕੀ ਸੁੰਦਰ ਪੱਥੀ ਕੀਨ ॥ ੧੫ ॥
ਤਿਹ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਵਿ ਸੰਨ ਮਨ ਅਤਿ ਹੀ ਉਪਜਯੋ ਚੰਨ ।
ਪਲਟ ਯਹ ਭਾਖਾ ਬਹੁਰ ਧਰੋ ਨਾਮ ਸੁਖ ਸੰਨ ॥ ੧੬ ॥

ਜਯੋਂ ਦੀਪਕ ਤੇ ਦੀਪ ਕੋਂ ਬਾਹਰ ਰਖੀਐ ਐਨ ।
 ਤੈਸੇ ਰਾਮ ਬਿਨੋਦ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਕੀਓ ਸੁਖ ਸੈਨ ॥ ੧੭ ॥...
 ਆਰਿਖ ਪੋਰਖਿ ਸਭ ਦੇਖਿ ਕੇ, ਇਨ ਕਾ ਮਤਿ ਮੈ ਸਭੁ ਲੀਆ ।
 ਸੁਖ ਸੈਨ ਨਾਮ ਯਾ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋ, ਸੈਨਾਪਤਿ ਭਾਖਾ ਕੀਆ ॥ ੧੧੦੬ ॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਮਾਨ ਮਿਸ੍ਰ ਜਗਤ ਰਾਇ ਹਿਤ ਬਿਰਚਿਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸੈਨ ਸੁਖ
 ਗ੍ਰੰਥੋ... ਇਤਿ ਪੋਥੀ ਸੈਨ ਸੁਖ ਸਮਾਪਤਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ । ਸੁਖ ਸੈਨ ਸੰਪੂਰਨ
 ਹੋਇਆ ਮਹੀਨੇ ਫਗਣਿ, ਸੰਮਤ ੧੮੭੫ ਪ੍ਰਵਿਸਟਿ ੨੮, ਸੁਕਲ ਪਖੁ ਥਿਤ
 ੧੪ ਵਾਰੁ ਖੁਧੁ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ ।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਭਾਬਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਨੰਬਰ
 ੨੭੪ ਹੇਠ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ (ਪੰਜਾਬੀ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਪੰਨਾ
 ੪੨੨-੪੨੪) ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਉਂ ਚੰਦਰ ਸੈਨ ਸੀ
 ਅਤੇ ਉਹ ਮਾਨ ਗੋਤ ਦਾ ਜੱਟ ਸੀ । ਇਸ ਦੇ ਪਿਉ ਚਾਚੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ ।
 ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬਾਲ ਚੰਦ ਮਾਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਣ ਲਿਖਣ ਨਾਲ ਬੜਾ
 ਪਿਆਰ ਸੀ । ਚੰਦਰ ਸੈਨ ਦਾ ਵਿਦਿਆ-ਗੁਰੂ ਏਵੀ ਦਾਸ ਚੰਦਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ
 ਵਿਦਵਾਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ
 ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਥੇ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ ।
 ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਜਾ ਵਸਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਮਿੱਸਰ
 ਜਗਤ ਰਾਇ ਵੈਦ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਰਾਮ ਚੰਦ ਲਿਖਿਤ ਰਾਮ-ਬਿਨੋਦ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਸੁਖਸੈਨ (ਸ੍ਰੀ
 ਸੈਨਾ ਸੁਖ) ਨਾਉਂ ਹੇਠਾਂ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ
 ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ :

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਮਾਨ ਮਿਸ੍ਰ ਜਗਤ ਰਾਇ ਹਿਤ ਬਿਰਚਿਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸੈਨ ਸੁਖ
 ਗ੍ਰੰਥੋ... ਇਤਿ ਪੋਥੀ ਸੈਨਸੁਖ ਸਮਾਪਤਮ ਸਤੁ ਸੁਭਮ ਸਤੁ ।

ਸੈਂਟਰਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪਟਿਆਲਾ, ਵਿਚ ਨੰਬਰ ੧੭੪/੬੫੧ ਦੀ ਪੋਥੀ ਸੁਖ-ਸੈਨ
 ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪੰਨਾ ੧ ਪਰ ਇਹ ਬੰਦ ਹੈ :

ਨਮੋ ਧਨੰਤੁ ਬੈਦ ਪਤ ਅਮੀ ਡੀਠ ਸੁਖ ਕਾਰ ।
 ਦੀਜੈ ਬਰ ਸੁਖ ਸੈਨ ਕੋ ਭਾਖਾ ਕਰੋ ਸੁਧਾਰ ।
 ਜਗਤ ਰਾਇ ਦਿਜ ਬੈਦ ਸੁਤ ਚੰਦਰ ਸੈਨ ਤਿਹ ਮਿਤੁ ।
 ਸਹਰ ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਮੈ ਕੀਨੋ ਗਿਰੰਥ ਪਵਿਤੁ ।

੧੨੦ਵੇਂ ਪਤਰੇ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ :
 ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਮਾਨ ਮਿਸ੍ਰ ਜਗਤ ਰਾਇ ਹਿਤ ਬਿਚਿਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸੈਨ ਸੁਖ
 ਗ੍ਰੰਥੋ ਸੰਪੂਰਨੋ ॥ ਸੰਮਤ ੧੯੧੧ ਮਹੀਨਾ ਖੋਹੁ ਇਨ ੨੭ ਗਏ ਲਿਖੀ ।
 ॥ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥

ਉਪਰਲੇ ਬੰਦਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚੰਦਰ ਸੈਨ ਮਾਨ ਅਤੇ ਸੈਨਾਪਤਿ ਮਾਨ ਉਹੀ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜੋ ਸੁਖ-ਸੈਨ ਜਾਂ ਸੰਨ-ਸੁਖ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਚਣਾਕਾ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ ਹਨ।

ਬਾਕੀ ਰਿਹਾ ਇਹ ਕਿ ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੂੰ ਸੈਨਾ ਸਿੰਘ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਕਾਰਣ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੰਦਰ ਸੈਨ ਕਵੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੈਨ ਕਵਿ ਅਤੇ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਜਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਅਰਥਾਤ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ 'ਸਿੰਘ' ਪਦਵੀ ਬਖਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸਭ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ 'ਸਿੰਘ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਮੁਦ ਭੀ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾਸ ਤੋਂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਏ, ਸੈਨ ਕਵਿ (ਸੈਨਾਪਤਿ) ਭੀ ਸੈਨਾ ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿਸ ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਜੌਰ ਨਾਲ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਉਪਮਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਉੱਕੀ ਹੀ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਉਹ ਸਿੰਘ ਸਜ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਅਸਰ ਹੇਠਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਭੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਧਿਆਇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ 'ਖਾਲਸਾ ਬਾਚ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਰਚਨਾ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸੇ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪੁਜਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੈਨ ਕਵਿ, ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ, ਸੈਨਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਇਕੋ ਹੀ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇਕ ਹੋਰ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ

ਸੈਨਾਪਤਿ ਉਪਨਾਉਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਕਵੀ ਭੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਪੂਰਬ ਦਾ ਵਾਸੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਉ ਦਾ ਨਾਉਂ ਗੰਗਾਧਰ ਅਤੇ ਬਾਬੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਪਰਸ ਰਾਮ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਦੋ ਹਿੰਦੀ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ, ਕਾਵਿ-ਕਲਪਦਰਮ ਅਤੇ ਕਵਿੱਤ-ਰਤਨਾਕਰ। ਪਹਿਲੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕੇਵਲ ਨਾਉਂ ਹੀ ਪਤਾ ਹੈ, ਦੂਜਰਾ ਕਵਿੱਤ-ਰਤਨਾਕਰ ਸ੍ਰੀ ਉਮਾ ਸੰਕਰ ਸੁਕਲ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਲੋਂ ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਮਤ ੧੭੦੬ ਬਿਕਰਮੀ, ਸੰਨ ੧੬੪੯ ਈਸਵੀ, ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸੰਪਾਦਕ ਜੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਨ ੧੬੧੦-੨੦ ਈ: ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਇਸ ਤੋਂ ਸੌ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ। ਇਹ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਣ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਛਾਪੀ ਗਈ ਪੋਥੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਦੇ ਅੰਕ ੬ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਇਸ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਹੈ :

ਸੰਮਤ ਸਤ੍ਰੁਹ ਸੈ ਭਦੋ ਬਰਖ ਅਠਾਵਨ ਥੀਤ ।

ਭਾਦਵ ਸੁਦ ਪੰਦ੍ਰਸ ਭਈ ਰਚੀ ਕਥਾ ਕਹਿ ਪ੍ਰੀਤ ।

ਕਿ ੧੭੫੮ ਸੰਮਤ ਦੀ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੧੫ ਨੂੰ ਇਹ ਕਥਾ ਰਚੀ ਗਈ ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਮਾਪਤ ਹੋਈ । ਇਹ ਮਿਤੀ ੬ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੧ ਈਸਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਇਹ ਸੰਮਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਘਟ-ਨਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦੱਖਣ ਦੇਸ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣਾ ਆਦਿ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ (ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈਸਵੀ) ਵਿਚ ਵਾਪਰੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕਰਤਾ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਨੇ ਪੰਨਾ ੪ ਪਰ ਇੱਥੇ ਫਟ-ਨੋਟ ਵਿਚ ਸੁਝਾਓ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਅਠਾਵਨ' ਦਾ ਧਾਨ 'ਅਠਾਨਵ' ਭੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸੁਝਾਓ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣਾ ਜਰਾ ਸੰਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਜੇ ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੋਰ ਕਿਧਰਿਉਂ ਭੀ ਕੋਈ ਥਹੁ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗਦਾ । ਪਰ ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪਦ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਸਵੀਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੇ ਪੰਨਾ ੭੧੩ ਪਰ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਸੰਨਾ ਸਿੰਘ ਕਹੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ।

ਸਤ੍ਰੁਹ ਸਤ ਅਠਸਠ ਨਿਜ ਉਠਾ ॥ ੫ ॥

[ਮੰਡਲ ੧੦, ਖੰਡ ੪, ਪੰਨਾ ੭੧੩]

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਗੁਰਮਤ ਸੁਧਾਰਕ (ਤੀਜੀ, ਬਾਰ ੧੯੨੨, ਕਲਾ ੧੨ ਪੰਨਾ ੪੮੫) ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੭੬੮ ਬਿਕਰਮੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ (ਹੋਰ ਦੇਖ ਗੁਰਮਤ ਮਾਰਤੰਡ, ਜਿਲਦ ੧, ਪੰਨਾ ੭੯) । ਛਪੌ ਪੁਸਤਕ ਅਤੇ ਕੁਝ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀਆਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜੇ ਮਿਤੀ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੧੫ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੇਖਕ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਪੋਥੀ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਵਿਚ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਸੰਮਤ ੧੭੬੮ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਣ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਉਥੇ ਸ਼ਬਦ 'ਰਚੀ' ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਸੰਮਤ ਭਾਵੇਂ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਅੰਤ ਵਿਚ, ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੇਰਵਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਦੋਂ ਪੋਥੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਈ, ਤਾਂ 'ਰਚੀ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਰਚ ਕੇ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੀ ਲੈਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਇਸ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਹਾ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਭੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ, ਪਹਿਲਾਂ ੧੭੫੮ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਦੇ ਹਾਲਾਤ, ਅਤੇ ਉਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਚੇ ਜਾਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਦੇ ਦਿੱਤੀ, ਅਤੇ ਫੇਰ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤਕ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਲਿਖੇ ਤਾਂ ਉਸ ਸੰਮਤ ਨੂੰ ਥਚਲ ਕੇ ੧੭੬੮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਪਰ ਇਹ ਕੇਵਲ ਕਿਆਸ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਦੁਕਦਾ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਗੱਲ ਵਲ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ

ਅਜਿਹਾ ਘਾਪਾ ਪਿਆ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਬੜੀ ਬਹੁਤੀ ਭੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋਦੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮੰਨਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ।

ਸੰਮਤ ੧੭੯੮ (ਸੰਨ ੧੭੪੧ ਈ.) ਦਾ ਸੁਭਾਓ ਕੋਵਲ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਨਾ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਸੰਮਤ 'ਅਠਾਵਨ' ਦੇ ਇਥੇ ਠੀਕ ਨਾ ਢੁਕਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ 'ਅਠਾਵਨ' ਅਤੇ 'ਅਠਾਨਵ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਦੋ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਅਦਲਾ ਖਦਲੀ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਸ਼ਕ ਤੋਂ ਫੁਰਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪਰ ਉਦੋਂ ਤਕ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਿ ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੭੯੮ ਵਾਲੀ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਪਰ ਹੁਣ ੧੭੯੮ ਸੰਮਤ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਸੰਮਤ ੧੭੯੮ (ਸੰਨ ੧੭੪੧ ਈ.) ਤਕ ਥੀਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਕਿਆਤ (ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਉਠਕੀ ਅਤੇ ਅਵਨਤੀ, ਅਬਦੁ-ਸਮੰਦ ਖਾਨ ਅਤੇ ਜਕਰੀਆ ਖਾਨ ਵਲੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਪਰ ਸਖ਼ਤੀਆਂ, ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਦੇਸ ਖਰ ਚੜਾਈ ਅਤੇ ਮੁੜਦੀ ਵਾਰੀ ਖਾਲਸੇ ਨਾਲ ਝੜਫਾਂ ਆਦਿ) ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਲ ਭੀ ਕੋਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਤਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੱਕੀ ਗਵਾਹੀ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤਕ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਮੰਨਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਸੰਮਤ ੧੯੬੮ ਬਿਕਰਮੀ, ਸੰਨ ੧੭੧੧ ਈ: ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਹੋਈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਦਾ ਪਰਧਾਨ ਵਿਸ਼ਾ

ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਮੁਖ ਮੰਤਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਉਪਮਾ ਵਰਨਣ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਮਾ ਚੁੰਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਭਰਦੀ ਅਤੇ ਉਜਾਗਰ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸੋਨਾਪਤਿ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕੋਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੁਣਵੇਂ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਹੀ ਲਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਰਵੈਰ ਮਨ ਦੀ ਦਸ਼ਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ, ਸੈਨਕ ਨਿਪੁੰਨਤਾ, ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਅਤੇ ਤੇਜ ਪਰਤਾਪ ਦੀ ਉਪਮਾ ਅਤੇ ਸੰਭਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਥਾਂ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ: ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ੨੦ ਧਿਆਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੱਤ ਧਿਆਇ (੧, ੫, ੬, ੭, ੧੮ : ੪੧-੫੮, ੧੯, ੨੦), ੯੩੪ ਛੰਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ੩੫੧ ਛੰਦ ਅਤੇ ਛਪੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ੧੨੪ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ੪੯ ਪੰਨੇ ਤਾਂ ਸਿੱਧੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਉਪਮਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਭੀ ਚੋਖਾ ਹਿੱਸਾ ਇਸੇ ਮਨੋਰਥ ਦੇ ਅਰਪਣ ਹੈ। ਉਹ ਵਾਕਿਆਤ ਦੇ ਪਛੋਕੜ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਤਕ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਨਮ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਲ ਦੇ ਸਫਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸੀ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸਹਾਦਤ; ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖਾਲਪਨ ਅਤੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਾਕੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ

ਸਪੱਸ਼ਟ ਜਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਨਾਪਤਿ ਦਾ ਮੁਖ ਮੰਤਵ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿ-
ਇਤਿਹਾਸਕ ਜੀਵਨ ਲਿਖਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹੋਰ ਕਈ ਅਜਿਹੇ
ਵਾਕਿਆਤ ਭੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉੱਕੇ ਹੀ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦਾ ਸੰਕੋਚ
ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਾਤਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲੰਘ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ
ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੁਸੈਨੀ ਜੁੱਧ ਦਾ ਬਿਆਨ
ਇਕ ਪੂਰੇ ਧਿਆਇ ਨੰਬਰ ੧੧ ਵਿਚ ੬੬ ਛੰਦਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਸੰਨਾਪਤਿ ੧੨
ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਚੌਥੇ ਧਿਆਇ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨਾਂ ਛੰਦਾਂ (੯-੧੦) ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਕਾ
ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੁੱਧ ਦਾ
ਜ਼ਿਕਰ ਤਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਕ ਪੂਰਾ ਧਿਆਇ
(ਨੰਬਰ ੧੨) ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਨਾਂਦੇਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ
ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਾਇਣ
ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਥਾਪ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਭੇਜਣ ਦਾ ਭੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ
ਕਰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਸੰਨਾਪਤਿ ਦਾ ਇਹ ਗੁੰਝ ਰਚਣ ਵਿਚ
ਪ੍ਰਧਾਨ ਆਸ਼ਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਤਮਕ ਉੱਚਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਵਰਿਆਮਗੀ ਦੀ ਉਪਮਾ
ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਦੁਣਵੇਂ ਵਾਕਿਆਤ ਦਾ ਹੀ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ
ਹੈ, ਭਾਕੀਆਂ ਦਾ ਨਹੀਂ।

ਸੰਨਾਪਤਿ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੂਝ-ਬੂਝ

ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਅਵੱਸ਼ ਮੰਨਣੀ ਪਵੇਗੀ ਕਿ ਸੰਨਾਪਤਿ ਇਕ ਸੁਲਤੀ ਹੋਈ ਚੰਗੀ
ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਭੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਵਿਚ ਉਹ ਲਿਖਦਾ
ਹੈ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ। ਇਕ ਦੋ ਥਾਈਂ ਜਿੱਥੇ ਕੁਝ ਕੁ
ਭੁਲੇਖਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਸੰਨਾਪਤਿ ਆਪਣੀ ਸੰਕੋਚਕ ਬਿਰਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ
ਹਰ ਗੱਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ (—ਸ਼ਾਇਦ
ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ) ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਨੇ
ਗੱਲਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸੰਨਾ-
ਪਤਿ ਇਕ ਬੜਾ ਏਮਾਨਦਾਰ ਲੇਖਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਚੰਗਾ ਕਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਭੀ
ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ ਮਰੋੜਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ
ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਕਲਪਿਤ ਵਾਧੇ ਜਾਂ ਮਿਲਾਵਟਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤਾ ਕਿਆਸ ਤੋਂ
ਕੰਮ ਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ। ਜੋ ਕੁਝ ਉਸ ਨੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ
ਵੇਖਿਆ ਜਾਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ, ਉਹੋ ਕੁਝ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਦ ਭੀ ਇਕ ਥਾਂ
ਇਹੋ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :

ਕੁਝ ਸੁਨੀ ਕੁਝ ਉਕਤ ਕਰ ਬਰਨਣ ਹੋਂ ਅਬ ਸੋਇ ।

ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾ ਧਨੀ ਜੋ ਕੁਛ ਕਰੈ ਸੁ ਹੋਇ ॥ ੬ ॥ ੩੦੩ ॥

ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਭਲਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸ਼ੱਕ ਪਵੇ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੀ ਲਾਲਸਾ ਨਾਲ ਕੁਝੀ ਖ਼ਰਾਮਦ ਵਿਚ ਵਧਾ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਸਿੱਖ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਾਕਿਆਤ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਉਹ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵਾਂਗ ਥੜੇ ਸੰਕੋਚਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਬੀਤੇ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮਿਲਾਵਟ ਦੇ ਇੰਨ ਬਿੰਨ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਨਾਵਲਕਾਰ ਜਾਂ ਕਹਾਣੀ ਲੇਖਕ ਦੀ ਤਰਾਂ ਕਵੀ ਦੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਉਸ ਦੀ ਮਨੋ-ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਤਨੀ ਉੱਚੀ ਉਸ ਦੀ ਦਿਮਾਗੀ ਉਡਾਰੀ ਅਤੇ ਜਿਤਨੀ ਡੂੰਘੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਉਸ ਦੀ ਮਨ-ਰੰਗ ਅਤੇ ਘੜਨ-ਸ਼ਕਤੀ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਅੱਛਾ ਅਤੇ ਸਫਲ ਉਹ ਰਵੀ ਅਤੇ ਨਾਵਲਕਾਰ। ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਨੋ-ਕਲਪੀ ਮਿਥਿਆ ਨੂੰ ਰਲਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਵੀ ਅਤੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਈ ਬਹੁਤੇ ਚੰਗੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਬਿਉਹਾਰੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਨਾਲ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸੁਭਾਓ ਕਰਕੇ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਰਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮਿਥਿਹਾਸ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸੈਨਾਪਤਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਣ ਇਹ ਭੀ ਹੈ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਉਸ ਨੇ ਵੈਦ ਰਾਮ ਚੰਦ ਲਿਖਿਤ ਵੈਦਕ ਗ੍ਰੰਥ ਰਾਮ-ਬਿਨੰਦ ਦਾ ਮੁਖ ਸੋਨ (ਸ੍ਰੀ ਸੋਨਾ ਸੁਖ) ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਲਪਨਾ, ਘਾੜਤ, ਵਾਧ ਘਾਟ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਜੀ ਬਣਾਵਟ ਦੀ ਮਿਲਾਵਟ ਕਰਨ ਦੀ ਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਈ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ। ਵੈਦਕ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਉਲਥਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਖੁਦ ਭੀ ਥੜਾ ਬਹੁਤ ਵੈਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵੈਦ ਦਵਾ ਦਾਰੂ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਗਿਆਨੀ ਵਿਗਿਆਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਅਤੇ ਆਦਤ ਵਿਚ ਠੀਕ ਠੀਕ, ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਬੰਧੋਜੀ ਅਤੇ ਚੇਕਸ ਹੋਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਅਟਕਲ ਪੱਚੂ ਗੱਲ ਜਾਂ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਆਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਮਾਸਿਆ, ਰੱਤੀਆ ਅਤੇ ਚਉਲਾ ਤਕ ਦੇ ਵਜ਼ਨ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਬੀਮਾਰਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਦੀ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਦਾ ਖਉ ਬਣ ਜਾਏ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣੀ ਹੋਈ ਮਨ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸੈਨਾਪਤਿ ਉੱਚ-ਉਡਾਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਕਪੋਲ-ਕਲਪੀ ਕਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਸੰਸਮੀ ਲਿਖਾਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਮੁਖ ਵਿਸ਼ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ-ਮਹਿਮਾ ਵਿਚ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿਧਰੇ ਕੁਝ ਮਨ-ਰੰਗ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਹੋਰ ਹਰ ਥਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬੜਾ ਸੰਕੋਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਲਈ ਭੀ ਸੰਕੋਚਵੀਂ ਥੱਲੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਮੰਦਾ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦਾ।

ਸੰਨਾਪਤਿ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਾਕਫ਼ੀ ਭੀ ਬਹੁਤ ਅੱਡੀ, ਠੀਕ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਹੈ। ਆਨੰਦਪੁਰ ਤਕ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਤੋਂ ਲਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਬੜੇ ਸੰਖੇਪ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਵਿਚ ਤੋਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਟਿਕਣ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਰੀਖ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ ਮਿਲਣ ਪਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰਜ-ਬਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੋਜਣਾ ਅਹਿਕਾਮਿ-ਆਲਮਗੀਰੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਖਿਲਾਅਤ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਿਚ ਜਾਣ, ਉਥੇ ਚਿਤੌੜ ਦੇ ਲਾਗੇ ਭੋੜਾਂ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਅਖਬਾਰਾਤਿ-ਦਰਬਾਰਿ-ਮੁਅੱਲਾ, ਤਵਾਰੀਖ ਮੁਅੱਜਮ ਸ਼ਾਹ, ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਮੇ ਅਤੇ ਤਾਰੀਖ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਦੋ ਥਾਈਂ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲਗਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਸੀਂ ਯੋਗ ਥਾਂ ਪਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ-ਸੋਭਾ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸੰਨਾਪਤਿ ਕਿਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ-ਸੋਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਜੀਵਨ ਕਥਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਬ-ਪੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਾਕਿਆਤ ਪਰ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਬੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਰਤਾ ਭੀ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਜੋ ਔਰ ਜਿਤਨੇ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਵਾਕਿਆਤ ਸੰਨਾਪਤਿ ਨੇ ਲਿਖੇ ਹਨ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਸਹੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਨੁਕੂਲ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦੋ ਥਾਈਂ ਜਿੱਥੇ ਕਿਧਰੇ ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਮੇਲ ਜਾਂ ਵਾਕਿਆਤ ਵਿਚ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ ਉਹ ਸੰਨਾਪਤਿ ਨੂੰ ਵਾਕਿਆਤ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸੰਖੇਪ ਕਰਕੇ ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ-ਸੋਭਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪਰ ਪਹਿਲੀ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਸਮਾਲੀ ਲਿਖਤ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਅਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਦੀਦਾਰੇ ਕੀਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਚ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੌਤਕ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁ-ਮੁੱਲੀ ਲਿਖਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਪੌਲ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਭੀ ਗੁਜ਼ਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੰਮਤ ੧੭੬੮ ਵਿਚ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਸੰਨਾਪਤਿ ਦੇ ਹਮਜ਼ੇਲੀ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਅਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਭੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਵਾਕੇ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਘਾੜਤ ਤਟ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਉੱਚ ਵੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੁਤੇ ਸਿੱਧ ਹੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਬੀੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਢ ਜੂਕਿ ਸੰਨਾਪਤਿ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਆਏ ਵਾਕਿਆਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਿੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ—ਇਸ ਵਲ ਉਸ ਨੇ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਦਿਸ਼ਾਰਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ—ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਦੱਸਣ ਲਈ ਭੀ ਉਸ

ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਘਾਤਤ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭਿੰਨ ਦੇ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੈਨ ਪਤਿ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਵੀਹ ਖਾਈ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਈ ਇਕ ਅਦੁਤੀ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਸਮਕਾਲੀ ਮੂਲ-ਆਧਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਉਤੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਾਅਦ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਭਾਈ ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਗੁਰ ਬਿਲਾਖ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦, ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਆਦਿ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਸੈਨਾਪਤਿ ਗੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੁੱਧਾਂ ਜੰਗਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਵਲ ਜਰਾ ਕੁ ਚਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਪਿਛਲੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਕੋਈ ਗਲਤ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾ ਸਕਣ ਲਈ ਥਾਂ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ। ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਕਈ ਲੇਖਕ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਭੀ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਕੇਵਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਾਫਕਾਰ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਨੀ, ਬਲਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਨੁਮਾਨ ਨਸਲਾਂ ਨੇ ਭੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਵਾਕਫੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਤੀਜੇ ਕੱਢਣੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ੨੫੫ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ ਅਜ ਜੂਨ ੧੯੬੭ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕੱਢ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਦੀ ਸਾਹਿੱਤਕ ਜਾਚ

ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਬਹੁਤਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਚ ਪੜਤਾਲ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਚੁੰਕਿ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਭੀ ਕੁਝ ਕੁ ਜਾਚਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਸਾਹਿੱਤ-ਆਲੋਚਕਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਕ ਜੁੱਧ-ਕਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਧਰਮ-ਪਰਾਇਨ ਨਿਡਰ ਵੀਰਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਰਣਨ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤਿ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੌਰਚੇ ਓਦੀ, ਫੋਜਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ, ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਪਰ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਟਾ ਵੱਢ ਅਤੇ ਰਣਭੂਮੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਚਿੱਤਰ ਖਿੱਚੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਲੜਾਈ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਕਸ਼ਾ ਪਾਠਕ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਰ ਥਾਂ ਮੌਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਢੁਕਵੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਬੜੀ ਸਰਲ ਹੈ। ਪਰ ਬੋਲੀ ਚੁੰਕਿ ਢਾਈ ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਆਮ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਵਾਹ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਲਫਜ਼ ਜਰਾ ਉਪਰੇ ਅਤੇ ਔਖੇ ਜਾਪਣ। ਅਜਿਹੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲੀਅਤ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਕ ਅਰਥਾਵਲੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਪਰ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ

‘ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਾਸ’

ਲੇਖਕ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਨੂੰ ਵੀਹ ਧਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਧਿਆਇ ‘ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਾਸ ਬਰਨਨ’ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਾਖੀ ਰਚਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੋਇਆ। ਫਿਰ ਅਰਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਉਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਦੁਸਟ-ਬਿਡਾਰਣ ਸੰਤ ਉਥਾਰਣ ਸਬ ਜਗ ਤਾਰਣ ਭਵ ਹਰਣ ॥ ੧੭ ॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਉਂ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ :

ਚੋਪਈ

ਤਿਹ ਬਖਸੀਸ਼ ਕਰੀ ਕਰਤਾਰੇ ।
ਪ੍ਰਭੂ ਬਾਕ ਇਮ ਕਹੈ ਬਿਚਾਰੇ ।
ਤਮ ਮੇਰਾ ਇਕ ਪੰਥ ਚਲਾਵੇ ।
ਸੁਮਤ ਦੇਹ ਲੋਗਨ ਸਮਝਾਵੇ ॥ ੧੮ ॥

ਰਸਾਵਲ ਛੰਦ

ਜਿਤੇ ਸਰਬ ਭੇਖੰ । ਤਿਤੇ ਸਰਬ ਪੇਖੰ ।
ਨ ਪਾਯੋ ਅਲੇਖੰ । ਯਹੈ ਬਾਤ ਦੇਖੰ ॥ ੨੮ ॥
ਜਿਤੇ ਮੈ ਪਠਾਏ । ਸੁ ਆਪੀ ਕਹਾਏ ।
ਕਹੀ ਬਾਤ ਸਾਚੇ । ਸੁ ਐਸੀ ਨ ਮਾਚੇ ॥ ੨੯ ॥
ਤੁਝੈ ਜੋ ਬਣਾਇਆ । ਸੁ ਏਹੀ ਉਪਾਇਆ ।
ਕਹੈ ਪੰਥ ਮੇਰਾ । ਧਰਮ ਕਾਜ ਕੇਰਾ ॥ ੩੦ ॥
ਯਹੈ ਕਹਿ ਪਠਾਯੋ । ਤਬੈ ਸਿਸਟਿ ਆਯੋ ।

ਭਏ ਕੇਸ ਧਾਰੀ । ਧਰੀ ਫੇਰ ਸਾਰੀ । ੩੧ ॥ (੧:੧੭-੧੮, ੨੮-੩੧)

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਜੇ ਪੰਥ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਜਿਆ, ਉਸ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਧਰਮ ਮੂਰਤਿ ਸੂਰਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਜੋ ਸਦਾ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ ।

ਭਏ ਸਿੰਘ ਸੂਰੇ । ਕੀਏ ਕਾਜ ਪੂਰੇ ।
ਅਚਲ ਨੀਵ ਡਾਰੀ । ਟਰੇਗੀ ਨਾ ਟਾਰੀ ॥ ੩੩ ॥

ਯਹੈ ਬਾਤ ਜਾਨ । ਰਿਚੈ ਸਾਚ ਆਨੰ ।
 ਕੀਓ ਪੰਥ ਐਸਾ । ਕਹਿਯੋ ਆਪ ਤੈਸਾ ॥ ੩੪ ॥
 ਛਪੈ ਨਾ ਛਪਾਇਆ । ਘਟੈ ਨ ਘਟਾਇਆ ।
 ਦਿਨੰ ਦਿਨ ਸਵਾਇਆ । ਸੁ ਡੇਕਾ ਬਜਾਇਆ ॥ ੩੫ ॥

(੧ : ੩੩-੩੫)

ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਯੁੱਧ

ਦੂਸਰੇ, ਤੀਸਰੇ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਧਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਰਾਜਾ ਫਤਿਹ ਸ਼ਾਹ, ਭੀਮ ਚੰਦ ਆਦਿ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ, ਸਰਦਾਰ ਅਲਫ ਖਾਨ ਅਤੇ ਹੁਸੈਨੀ ਖਾਨ ਦੇ ਜੁਧਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਕਾਰਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦਿਨੰ ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਸਾੜਾ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਹਣ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪਾਉਂਟੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੇ ਜਮੁਨਾ ਨਦੀ ਦੇ ਸੁਹਾਵਣੇ ਕੰਢੇ ਸਕਾਨ ਬਣਵਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਏ । ਉਦੋਂ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਮਾਰਖੋਰੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਆਮ ਫਿਰਦੇ ਸਨ । ਸ਼ੰਰ, ਚੀਤੇ, ਬਘਿਆੜ, ਰਿੱਛ, ਸੂਰ ਅਤੇ ਨੀਲ ਗਾਈਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਨਾਂ, ਡੰਗਰ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਖੇਤੀਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਛੇਤਾਂ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੰਗਲਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਨਗਾਰਾ ਵਜਦਾ ਤਾਂ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਬੜੇ ਖਿਝਦੇ ਅਤੇ ਅੰਦਰਾਂ ਅੰਦਰ ਖੁਣਸ ਖਾਂਦੇ ਸਨ । ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਝੂਲਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਅਤੇ ਵੱਜਦੇ ਨਗਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਨਾ ਨਿਕਲਣਾ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਨੁੱਖਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਉਚ ਨੀਚ ਦੇ ਫ਼ਰਕ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ । ਉਹ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਹੱਕ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤ੍ਰ ਦੇ ਸਾਝੇ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਉਹ ਕਿਸੇ ਉਪਰ ਭੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਦਬਾਉ ਜਾਂ ਡਰ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪਰ ਹੱਕਾਂ ਅਤੇ ਜਥਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਰੀਰਕ, ਦਿਮਾਗੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ, ਛੋਟਾ, ਘਟੀਆ ਅਤੇ ਨਿਰਬਲ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਤੋਂ ਡਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਭੈੜੇ ਸਲੂਕ ਅਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਜਾਇਜ਼ ਇਨਸਾਨੀ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਭੀ ਨਹੀਂ ਉਭਾਸਰਦਾ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗੀ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਦਾ ਦਬੇਲ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਬੇਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਚਿਰਾ ਦੇ ਦਬੰਠ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਡਰ ਭੈ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਦ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਭੈ, ਆਜ਼ਾਦ-ਸਪਿਰਟ ਹੋਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ । ਇਹ ਗੱਲ ਰਾਜ-ਅਭਿਆਨੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਹਿ ਸਕਦੇ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੱਟ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿਨੰ ਦਿਨ ਸਵਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਗੋਂਦਾਂ ਗੁੰਦਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਦਾ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਵਿਸਥਾਰ

ਗੁਰ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ (ਰੁਤ ੧, ੨੬-੪੨; ਰੁਤ ੨, ੧੪) । ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਮੋਹਰੀ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਆ (ਬਿਲਾਸ-ਪੁਰੀਆ) ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਭਦਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਫੌਜ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਹੱਲਾ ਕਰੇ । ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਫਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਸਿਰੀ-ਨਗਰੀਏ (ਗੜ੍ਹਵਾਲੀਏ) ਦੀ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਆ ਗਿਆ । ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਭੇਜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਲਾ ਲਿਆ । ਨੀਅਤ ਇਹ, ਕਿ ਜੇ ਦਾਉ ਲਗ ਜਾਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਤੇ ਫ਼ੀ ਧਾਵਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ । ਨਾਲੇ ਖਿਆਲ ਇਹ ਭੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਸਮਧੀ ਫਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ । ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਫਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਿਉਂਤਾ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੜਕੀ ਲਈ ਬਹੁਮੁੱਲੇ ਕਪੜੇ, ਗਹਿਣੇ ਆਦਿ ਭੇਜੇ ਸਨ । ਇਹ ਗੱਲ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕਦ ਚੰਗੀ ਲਗ ਸਕਦੀ ਸੀ ? ਉਸ ਨੇ ਬਖੇੜਾ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਤੰਬਲ ਮੁੜਵਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਸਰਤ ਉੱਤੇ ਫਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਡੌਲਾ ਲਿਜਾਣਾ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰੇ । ਨਾਜਕ ਰਿਸ਼ਤੋਦਾਰੀ ਦੇ ਵੱਢੇ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਫਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਬੇ-ਬੱਸ ਹੋ ਗਿਆ । ਪੁਰਾਣੇ ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਲੜਕੀ ਦਾ ਡੌਲਾ ਛੱਡ ਜਾਣਾ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਅਕਾਰਣ ਅਤੇ ਮੁੰਡੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਫੂੜੀ ਹੈਂਕੜ ਜਾਂ ਅਯੋਗ ਮੰਗਾਂ ਕਰਕੇ ਹੋਵੇ, ਬੜੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਲੜਕੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਹੋਣੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਭੀ ਮੰਨਣੀਆਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਕੁੜਿੱਕੀ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਫਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀਆਂ ਈਰਖਾ ਭਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਮੰਨ ਕੇ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਵਧ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਖਤਰਾ ਹੈ, ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਰਾਜੀ ਰਖਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ । ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਖੁਦ ਫਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਇਸੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਨਾਲ ਕੁੜਦਾ ਅਤੇ ਗੁਸੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ । ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਕਿਸੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :

ਕੇਤਕ ਬਰਸ ਭਾਂਤਿ ਇਹ ਗਏ ।
 ਦੇਸ ਪਾਵਟੇ ਸਤਿਗੁਰ ਗਏ ।
 ਜਮਨਾ ਤੀਰ ਮਹਿਲ ਬਨਵਾਏ ।
 ਕਰਤ ਅਨੰਦ ਪੁਕੁ ਮਨ ਭਾਏ ॥ ੮ ॥ ੪੯ ॥
 ਅਨਿਕ ਭਾਤ ਲੀਲਾ ਰਹ ਕਰੀ ।
 ਫਤੇ ਸ਼ਾਹ ਸੁਨ ਕੈ ਮਨ ਧਰੀ ।
 ਬਹੁਤ ਕੋਪ ਮਨ ਮਾਹਿ ਬਸਾਯੇ ।
 ਫਉਜ ਬਨਾਇ ਜੁਧ ਕਉ ਆਯੇ ॥ ੯ ॥ ੫੦ ॥

ਕਵੀ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਭਟ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ-ਬਿਲਾਸ (ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ) ਵਿਚ ਆਪਣੇ

ਬਜ਼ੁਰਗ ਭਟਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਸ ਜੁੱਧ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਨਗਰ ਪਾਂਵਟੇ ਜੋ ਚਲ ਆਵੈ । ਮਨ ਕਾਮਨਾ ਗਰ ਬੀ ਪਾਵੈ ।.....
 ਦਸਮ ਗੁਰ ਨਿਤ ਚੜ੍ਹੇ ਸਿਕਾਰ । ਨਦੀ ਉਠੈ ਕਬ ਜਾਵੈ ਪਾਰ ।
 ਸੇਵਾ ਹਰੀ ਸਾਹ ਫਤੇ ਨਰੋਸ । ਕੰਪਯੋ ਸੰਗ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ ॥ ੫੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਾਰਮੋਰ ਕੇ ਦੇਸ ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਕਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ॥
 ਬਦਯੋ ਦੇਖ ਗੜ੍ਹਵਾਲੀਆ ਸਹਿ ਨਾ ਸਕਯੋ ਸੁ ਆਪ ॥ ੫੭ ॥

ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਅਠਵੇਂ ਧਿਆਇ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਜੁੱਧ ਫਿੜਨ ਸੰਬੰਧੀ ਇਤਨਾ ਹੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਦੇਸ ਚਾਲ ਹਮ ਤੇ ਪੁਨਿ ਭਈ ।
 ਸਹਰ ਪਾਂਵਟਾ ਕੀ ਸੁਧਿ ਲਈ ।
 ਕਾਲਿੰਦੀ ਭਟ ਕਰੇ ਬਿਲਾਸਾ ।
 ਅਨਿਕ ਭਾਂਤ ਕੇ ਪੇਖ ਤਮਾਸਾ ॥ ੨ ॥
 ਤਹ ਕੇ ਸਿੰਘ ਘਨੇ ਚੁੰਨਿ ਮਾਰੇ ।
 ਰੋਝ ਰੀਛ ਬਹੁ ਭਾਂਤ ਖਿਦਾਰੇ ।
 ਫਤੇ ਸਾਹ ਕੇਪਾ ਤਬਿ ਰਾਜਾ ।
 ਲਹ ਪਰਾ ਹਮ ਸੋ ਬਿਨੁ ਕਾਜਾ ॥ ੩ ॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਣ ਦੇ ਈਰਖਾ ਵਿਚ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਫਤਿਹ ਸਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਹੋਰ ਰਾਜੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਏ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਹੀ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਭੜਕਾਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਜੁੱਧ ਆ ਛੇੜਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸ ਨੇ ਅੜਨਾ ਏ, ਇਕ ਘੜੀ ਵਿਚ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਸੱਥਰਾ ਦਿਆਗੇ। ਕਵੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ :

ਫਤੇ ਸਾਹ ਦਲ ਸਾਜ ਕੇ ਖਰਾ ਭਯੋ ਤਿਹ ਥਾਨ ।
 ਸੰਗ ਰਾਵ ਰਾਜ ਘਨੇ ਮਨ ਮੈ ਕੀਓ ਗੁਮਾਨ ॥ ੧੨ ॥ ੫੩ ॥
 ਕੇਤਕ ਦਲ ਇਹ ਫੇਜ ਕੇ ਕੀਨੋ ਸਾਹ ਸੁਮਾਰ ।
 ਏਕ ਘਰੀ ਕੀ ਮਾਰ ਮੇ ਹੁਇ ਹੈ ਸਕਲ ਸਥਾਰ ॥ ੧੩ ॥ ੫੪ ॥

ਪਰ ਉਹ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਸਨ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਭੀ ਜੰਗੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਨਾਲ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾ ਕੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਣ ਦੇ ਦੋਣੇ ਪੈ ਗਏ। ਆਪਣੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜਾਨ ਤੋੜ ਕੇ ਲੜ ਰਹੇ ਸਿਰ-ਲੱਥ ਸੂਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਕਾਰਣ ਲੜਨ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਮਾਂਗਵੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਨੇ ਕੀ ਲੜਨਾ ਸੀ? ਲੜਾਈ ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਉਤਸ਼ਾਹ-ਜਨਕ ਜਜ਼ਬੇ ਅਤੇ ਉੱਚੇ

ਮਨੰਤਰ ਦੇ ਖਹੜੀ ਦੇਰ ਤਕ ਨਹੀਂ ਲੜੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਅੰਦਰਲੀ ਈਰਖਾ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੀ ਭੜਕਾਹਟ ਜੋ ਫਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਲੜਨ ਲਈ ਲਿਆਈ ਸੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹੇ ਯੋਗ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜੋ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਨਾ ਵਾਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੰਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਉਹ ਜਾਨਾ ਬਚਾ ਕੇ ਲੜਦੇ ਹੋਣੇ ਨੇ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਸ੍ਰੋ-ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਕਾਰਣ ਸੀ, ਇਕ ਮਹਾਨ ਆਦਰਸ਼ ਸੀ, ਜਿਸ ਲਈ ਉਹ ਅੰਤਮ ਕਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਨਾਂ ਤਲੀ ਤੇ ਰਖ ਕੇ ਲੜਦੇ ਮਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਜਰਨੈਲ ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਸਾਧਨ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਲਈ ਕੋਈ ਈਰਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕੋਈ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਧਨ ਜਾਂ ਭੋਂ ਦਾ ਲਾਲਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਪਰ ਰੁਹਬ ਜਮਾਉਣ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਈਨ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਖਿਆਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਪਹਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਫਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਰਣ ਹੀ ਫੌੜ ਫੇੜੀ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਚੁਕਣੀ ਪਈ ਸੀ। ਜਦ ਇਕ ਵਾਰੀ ਜੁੱਧ ਦੇ ਸੰਦਾਨ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਆਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਝੂ ਲੜਨਾ ਹੀ ਬਣਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਗਵਾਈ, ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਜੁੱਧ ਲਈ ਭਰੀ ਸਪਿਰਿਟ ਦੇ ਸਦਕੇ ਜਿੱਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੋਈ।

ਇਹ ਜੁੱਧ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਜਿਕਰ ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭੀ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਮਿਤੀ ਨਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਵੀ ਸੋਨਾਪਤਿ ਨੇ। ਕਵੀ ਸੋਵਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ-ਬਿਲਾਸ ਦੇ ਪਦਵੇਂ ਛੰਦ ਵਿਚ ਇਸ ਜੁੱਧ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤੀ ਹੈ :

ਸਤ੍ਰੁਹ ਸੈ ਪੈਂਤਾਲ ਮੈਂ ਚੜ੍ਹ ਆਏ ਨਰੋਸ਼ ।
 ਅਸਵਨ ਮਾਸ ਕੀ ਠਾ'ਰਵੀਂ ਉਪਰ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ॥ ੫੮ ॥
 ...ਮਚਯੋ ਜਹਿ ਇਹ ਘੋਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮਾ ।
 ਜਮਨਾ ਤੀਰ ਭੰਗਾਣੀ ਨਾਮਾ..... ॥ ੫੯ ॥

ਇਹ ਮਿਤੀ ੧੮ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ ੧੭੪੫, ਅਸੂ ਸੁਦੀ ੪, ੧੮ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੮੮ ਈ: ਦਿਨ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਖੇਡਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਤਨਾ ਕੁਝ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਇਸ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਜੁੱਧ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਈਰਖਾ ਕਰਕੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਣ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਪੈਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਲੜਾਈ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਥੇ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ।

ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਵਾ ਕੁ ਮਹੀਨਾ ਹੋਰ ਪਾਵਟੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ੨੮ ਕਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ੧੭੪੫ ਨੂੰ ਕਪਾਲ ਮੰਚਨ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਨੰਦਪੁਰ ਆ ਗਏ ।

ਨਾਦੋਣ ਦੀ ਲੜਾਈ

ਨਾਦੋਣ ਦੀ ਲੜਾਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਹਾਨ ਉਦਾਰ ਅਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਦਿਲ ਦਾ ਇਕ ਜੀਉਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਪਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਾਦਾਇਚ ਸਖਤੀ ਅਤੇ ਜੁਲਮ ਦੇ ਸਤਾਏ ਲੋਕਾਂ ਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਜਾਨੀ ਵੈਰੀ ਭੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਫਤਹਿ ਸ਼ਾਹ ਗੜ੍ਹਵਾਲੀਆ ਅਤੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਰਾਜੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਾਨੀ ਦੁਖਮਨ ਬਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ੋਂ ਕਢਣ ਲਈ ਹੱਲਾ ਕਰਕੇ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਹਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੂਨੀ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜਾਨ ਤਕ ਲੈਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਖਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਜੇ ਉਹ ਬਚ ਗਏ, ਤਾਂ ਅਕਾਲ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ । ਹਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡੀ । ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਸੁਲਾਹ ਭੀ ਇਕ ਮਤਲਬੀ ਚਾਲ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਜਦ ਹਿਫ਼ਜ਼ੁਲਾ ਖ਼ਾਨ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੀਆਂ ਖ਼ਾਨ, ਜੰਮੂ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਉਧਮ ਮਚਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਆ ਘਬਰਾਇਆ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ । ਬਾਹਰੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਇਕ ਕਰਤੀ ਅਚਮਾਦਿਸ਼ ਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪ ਪੂਰੇ ਉਤਰੇ । ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੇ ਕੀਤੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਰੇ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਭੁਲਾ ਕੇ ਆਪ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜਾ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਵੈਰੀ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਜ਼ਦੀਕ ਜਾ ਕੇ ਮੁਦ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਉਹ ਵਰਖਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਘਾਬਰ ਕੇ ਉਜਾੜ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕੇ ਅਤੇ ਅੰਤ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਭੱਜ ਗਏ । ਇਹ ਵਾਕਿਆ ਮਿਤੀ ੨੨ ਚੇਤ ਸੰਮਤ ੧੭੪੭ ਬਿਕਰਮੀ, ੨੦ ਮਾਰਚ ੧੬੯੧ ਈਸਵੀ, ਦਾ ਹੈ [ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ, ਛੰਦ ੬੫, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ੫੧੮] । ਨਾਦੋਣ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਲਸੂਟ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ, ਜਿਥੇ ਦੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਇਕ ਅੱਡਾ ਅਤੇ ਡੇਰਾ ਸੀ, ਆਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਏ [ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ, ਉਰਦੂ, ੧੫੯] ।

¹ਹਰਿਜੋਸ਼ਨ ਅਤੇ ਫ਼ੌਰਲ [ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ, ੧੭੪-੫] ਅਨੁਸਾਰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਤਟੋਚ ਕਾਂਡਸ਼ੀਏ ਨੇ ਭੀ ਮੀਆਂ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗੀ ਸੀ । ਪਰ ਇਹ ਭੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ । ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਮੀਆਂ ਖ਼ਾਨ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਅਲਫ਼ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਟੀਠ ਮੰਨ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਛੱਟੇ ਭਾਈ ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿਲੂਰ ਦੂਰ ਵਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਸੀ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੯; ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ, ੧੪੪-੫; ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ੪੮੫-੬੧] ।

ਨਾਟਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਾਂਗੜਾ ਦੀ ਹਮੀਰ ਪੁਰ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕਮਰਾ ਹੈ ਜੋ ਕਾਂਗੜਾ ਤੋਂ ਦੱਖਣ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਵੀਹ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਹੈ।

ਖਾਨਜ਼ਾਦਾ ਅਤੇ ਹੁਸੈਨੀ (ਹੁਸੈਨ ਖਾਨ)

ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ 'ਖਾਨਜ਼ਾਦਾ' ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗਲਾਮ ਹੁਸੈਨੀ ਦੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਇੱਕੋ ਚੌਥੇ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਖਾਨਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਤਾਂ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਮਾਰ ਲੈਣ ਦੀ ਸਚੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਸਾ ਦੇ ਪਾਰਲੇ ਕੰਢੇ ਅਨੇਰੇ ਵਿਚ ਫੌਜ ਲਿਆ ਜੋੜੀ ਪਰ ਇਕ ਸੁਹੀਏ ਨੇ ਜਦ ਉਰਾਰ ਖਬਰ ਆ ਪਹੁੰਚਾਈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਆਲਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਉਂਦੇ ਕੁਦ ਪਏ। ਬੱਸ ਢੇਰ ਕੀ ਸੀ? ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਕੜਕੀ ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਲਲਕਾਰ ਮੁਣ ਕੇ ਖਾਨਜ਼ਾਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਫੌਜੀ ਜੁਆਨ ਦਹਿਲ ਫਾਏ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹਥਿਆਰ ਕੱਢੇ ਸਰਸਾ ਦੇ ਪਾਰੋਂ ਹੀ ਕੱਢ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ :

ਇਤੇ ਬੀਰ ਗੱਜੇ ਭਏ ਨਾਦ ਭਾਰੇ।

ਕੱਜੇ ਖਾਨ ਖੁਨੀ ਬਿਨਾ ਸਸਤਰ ਝਾਰੇ। (੧੦।:੬)

ਖਾਨਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਭਾਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਦਾ ਚੇਲਾ (ਗੁਲਾਮ) ਹੁਸੈਨੀ (ਹੁਸੈਨੀ ਖਾਨ, ਖਾਨਦਾਰ) ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਬਾਹਾਂ ਠੱਕ ਕੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਪਰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗੁਲੇਰ ਦੇ ਮੰਦਾਨ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਹਾਲ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਗਿਆਰਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਿਤ ਸਹੀਦ ਬਿਲਾਸ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਹੁਸੈਨੀ ਜੁੱਧ ਦੀ ਤਿਥਿ ੨੩ ਫਗਣ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਬਿਕਰਮੀ (੨੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੯੬) ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਇਨ ਕਿ, ਉਸ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਹੁਸੈਨ ਖਾਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਆ ਖੇਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਿਲ ਵਰ ਖਾਨ ਨੇ ਜਥਾਰ ਸਿੰਘ ਹਾਭੇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਨਰਾਇਣ ਚੰਦ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪ ਫੁਲੈਰੀਆ ਨਾਲ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ [ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਧਿਆਇ ੧੨]। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਵਿਚ ਇਸ ਜੁੱਧ ਦਾ ਕੋਈ ਚਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਅਤੇ ਅਹਦੀਏ

ਸੈਨਾਪਤਿ ਸਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਸਾਹ ਆਲਮ ਬਹਾਦੁਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਆਉਣ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਰਜ਼ਾ ਬੇਗ ਅਹਿਦੀਏ ਨੂੰ ਅਤੇ ਫੇਰ ਚਾਰ ਹੋਰ ਅਹਿਦੀਆਂ ਨੂੰ ਭੇਜਣ ਦਾ ਕੋਈ ਚਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਤੇਰਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਹਾਲ ਦੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਖੱਕ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਮੁਆਜ਼ਿਰ-ਆਲਮਗੀਰੀ ਦੇ ਚਾਲੀਵੇਂ ਜਲੂਸੀ ਸਾਲ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ

ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਅੱਜਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ੨੨ ਜੂਨ-ਹਿਜਰ, ਸੰਨ ੪੦ ਜਲੂਸੀ (੧੧੦੭ ਹਿਜਰੀ, ੧੩ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੬੬੬) ਨੂੰ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਤਰ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਥੇ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਕੂਚ ਦਾ ਗੰਗਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿਵਾਲਕ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ। ਬੜੇ ਬੜੇ ਰਾਜੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕੇ। ਪਰ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਲ ਨਾ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਬੇਗ ਅਹਿਦੀਏ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਘਾਟ ਦਾ ਸੁੱਟੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਭੀ ਲੁਟੇ ਅਤੇ ਢਾਏ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਗੋਲਕ ਦੇ ਦਾਮ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਬਿਨਾਂ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦੌੜ ਗਏ ਸਨ। ਮਿਰਜ਼ਾ ਬੇਗ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਚਾਰ ਹੋਰ ਅਹਿਦੀਏ ਆਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਬਚ ਗਏ ਧਨਾਢ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਉਜਾੜ ਪੁਜਾੜ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੁਟਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਉਹ ਮਸੰਦ ਮਸੰਦੀਏ ਹੀ ਫਾਬੰ ਗਏ ਸਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਚੌਰ ਸਨ। ਇਹ ਨਵਾਂ ਬਣੇ ਧਨਾਢ ਆਪਣੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਰੜਕਦੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਚੌਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਰ ਪੈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ। ਮਾਇਆ ਭੀ ਗਈ ਘਰ ਘਾਟ ਭੀ ਗਏ ਅਤੇ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਅਤੇ ਖੁਆਰੀ ਵਾਧੂ ਦੀ ਹੋਈ। ਅਹਿਦੀਆਂ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕੁਝ ਚਿਰ ਜ਼ਰਾ ਅਮਨ ਅਮਾਨ ਰਿਹਾ [ਬਚਿਤ੍ਰ-ਨਾਟਕ, ਧਿਆਇ ੧੩]।

'ਸੰਗਤਿ ਕੀਨੀ ਖਾਲਸਾ'

ਅਗਲੇ ਤਿੰਨ ਧਿਆਵਾਂ (੫, ੬, ੭) ਬਚਨ ਪ੍ਰਗਾਸ (ਛੇਦ ੧੧੭-੧੬੫) ਬਚਨ ਬਿਗਾਰ (ਛੇਦ ੧੬੬-੨੬੦) ਅਤੇ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਗਾਸ (੨੬੧-੨੬੭) ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਗਈ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮੀਆਂ ਵਲੋਂ ਖੜੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਰੋਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਪਾਏ ਗਏ ਭਾਸੀਚਾਰਕ ਅਤੇ ਆਰਥਕ ਦਬਾਓ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਸਿਨਾਪਤਿ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਨ ਦੀ ਕੋਈ ਤਾਰੀਖ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਨੇ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਕੌਤਕ ਰਚਿਆ, ਕਿਵੇਂ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸੀਸ ਭੇਟ ਲਈ ਨਿੱਤਰੇ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਖੜੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਕਾਇਆ। ਉਹ ਕੇਵਲ

¹ ਅਹਿਦੀ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵੇਲੇ ਸਵਾਰਾਂ ਦਾ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੋ-ਅਸਪਾ, ਸਿਹ-ਅਸਪਾ, ਦਾ ਇਕ ਅਹੁਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਸਵਾਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੀਰ ਜਾਂ ਪੜੀ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਮਲੇ ਦੀ ਉਠਰਾਹੀ ਲਈ ਜਾਂ ਖਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਖਾਸ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਢੇਰ ਤਕ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਖਾਲਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ, ਡੇਰਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬੁਕਦੇ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਅਜੋਕੀ ਖੋਲੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਅਰਦਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ :

ਚੋਤ ਮਾਸ ਬੀਤਿਉ ਸਕਲ ਮੇਲ ਭਯੋ ਅਪਾਰ ।
 ਬੈਸਾਖੀ ਕੇ ਦਰਸ ਪੈ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਯੋ ਬਿਚਾਰ ॥ ੫ : ੨ ॥ ੧੧੮ ॥
 ਸੰਗਤ ਦਰਸਨ ਕਰਤੁ ਸਬ ਨਗਰ ਬਿਸਥਾਰ ।
 ਹੁਐ ਦਇਆਲ ਦਰਸਨ ਦੀਓ ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ॥ ੩ ॥ ੧੧੯ ॥
 ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰੀ ਨਿਹਾਲ ।
 ਕੀਓ ਪ੍ਰਗਟ ਤਬ ਖਾਲਸਾ ਚੁਕਿਓ ਸਗਲ ਜੇਜਾਲ ॥ ੪ ॥ ੧੨੦ ॥
 ਸਬ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੀ ਸੁਭ ਸਤਿਲੁਦੁ ਕੇ ਤੀਰ ।
 ਕੇਤਕ ਸੁਨ ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਕੇਤਕ ਭਏ ਅਪੀਰ ॥ ੫ ॥ ੧੨੧ ॥
 ਤਜ ਮਸੇਦ ਪ੍ਰਭ ਏਕ ਜਪ ਯਹ ਬਿਬੇਕ ਤਹਾ ਕੀਨ ।
 ਸਤਿਗੁਰ ਸੋ ਸੇਵਕ ਮਿਲੇ ਨੀਰ ਮਹਿ ਜੋ ਮੀਨ ॥ ੬ ॥ ੧੨੨ ॥

ਜਿਸ ਬਸਾਖੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਿਆ, ਉਸ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਬਿਕਰਮੀ (ਸੰਨ ੧੬੯੯ ਈਸਵੀ) ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ੩੦ ਮਾਰਚ ਸੀ। ਇਹ ਹੀ ਤਾਰੀਖ ਪਰਮਾਣੀਕ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਨੇ ੧੭੫੫ ਸੰਮਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਮਤਾਂ ਅਤੇ ਵਾਕਿਆਤ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਗਲਤ ਹੈ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ। ਇਕ ਦੋ ਹੋਰ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ੧੭੫੨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ [ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ, ਛੰਦ ੬੯; ਰਤਨ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ੪੧]। ਭੰਗੂ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਬਸਾਖੀ ਦਾ ਦਿਨ ਬੁਧਵਾਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਪਰ ਜੋਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ੧੭੫੨ (ਸੰਨ ੧੬੯੫) ਦੀ ਬਸਾਖੀ ਨੂੰ ਦਿਨ ਬੁੱਕਰਵਾਰ ਸੀ, ਬੁਧਵਾਰ ਨਹੀਂ। ਗੁਰ-ਪ੍ਰਨਾਲੀ ਕਿਤ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰ-ਪ੍ਰਨਾਲੀ ਕਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ, ਗੁਰ-ਪ੍ਰਨਾਲਕਾ (ਗੁਰ-ਪ੍ਰਨਾਲੀਆਂ ਪੰਨਾ ੧੦, ੫੭, ੧੧੪), ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਿਤ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ (ਬਾਰ ਦੂਸਰੀ, ੧੫੯-੬੦; ਬਾਰ ਫੇਰੀ, ੨੦੪), ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ (ਉਰਦੂ, ਹਿੰਸਾ ਅੱਵਲ, ੧੬੪), ਕਯੂਫ ਤਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ (ਜੁਲ ੩) ਬਿਆਨਿ ਖਾਨਦਾਨਿ ਬੰਦੀਆ ਕਿਤ ਮੁਨਗੀ ਜੰਤ ਸਿੰਘ, ੫੪, ਮਹਾਨ ਕੋਰ (੭੬/੧, ੨੫੯/੩) ਆਦਿ, ਸਭ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਬਿਕਰਮੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਸੇਦ ਮਸੇਦੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਤੇ ਬਿਚੋਲਗੀਰੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਈ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਸਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਹੈ।

ਮਸੇਦਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ

ਸੈਨਾਪਤਿ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਮਸੇਦਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਪਰ ੧੨੨ਵੇਂ ਛੰਦ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੀ ਮਸੇਦਾਂ ਦੀ ਬਿਚੋਲਗੀਰੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। 'ਖਾਲਸਾ' ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥੀ 'ਖਾਲਸ', 'ਖਾਲਿਸਾ' ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ

ਹਨ ਪਵਿੱਤਰ, ਨਿਰਮਲ, ਸਿੱਧਾ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸੰਕੇਤਕ, ਤਕਨੀਕੀ, ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਵੱਲੋਂ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰੀ ਪਰਿ-ਭਾਸ਼ਾ (Official technical terminology) ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਉਸ ਜ਼ਮੀਨ, ਇਲਾਕੇ, ਮਾਲੀਏ ਆਦਿ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਿੱਧਾ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਦੀ ਬਿਚੋਲਗੀਰੀ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਜ਼ਮੀਨ, ਇਲਾਕੇ, ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਮਾਲੀਏ ਆਦਿ ਦੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਸਿੱਧਾ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹ ਖਾਲਸਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਦੀ ਬਿਚੋਲਗੀਰੀ ਹਟਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਐਨੇ ਦਿਨਾਂ ਹੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਖਾਲਸਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਉਥੇ 'ਨਿਜ' ਅਤੇ 'ਅਪਣਤ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਪੂਰਬ ਦੀ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਹੈ", ਅਰਥਾਤ ਇਥੇ ਕਾਰ ਭੇਟ ਆਦਿ ਲਈ ਕੋਈ ਮਸੰਦ ਜਾਂ ਬਿਚਲਾ (ਏਜੰਟ) ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ "ਰੁਪਯੇ ਸਇ ਸਤਿ ਦੀ ਹੁੰਡੀ ਕਰਿ ਭੇਜਣੀ"। ਅਪਣਤ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਸੰਗਤ ਪਟਣ ਦੀ ਨੂੰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ "ਪਟਣ ਦੀ ਸੰਗਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਹੈ" [ਦੇਖੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ਨੰਬਰ ੩, ੯]।

ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਮਸੰਦ ਇਸ ਲਈ ਬਾਧੇ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਥੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ, ਜੋ ਆਪ ਨਾ ਆ ਸਕਦੇ ਹੋਣ, ਕਾਰ-ਭੇਟ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਆ ਕਰਨ। ਦਬਿਸਤਾਨਿ-ਮਜ਼ਹਿਬ ਦਾ ਲੇਖਕ ਜੋ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਜਾਣੂ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਾਹਦੀ ਭਰਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਸਮਾਂ ਪੈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕਈ ਮਸੰਦ ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਗਏ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਭੇਟ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਮਾਨਦਾਰ ਨਾ ਰਹੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਤ-ਉ ਭੀ ਕੁਝ ਕੋਝਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਪਰਮ ਅਤੇ ਸਿਖ ਭਾਈਚਾਰ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਿਕਾਇਤਾਂ ਇਤਨੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਆਉਣ ਲਗ ਪਈਆਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ (ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧਿਤ) ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੁਚਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੁਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ "ਸੰਗਤ ਮੇਰਾ ਖਾਲਸਾ ਹੈ ... ਜੋ ਗੁਰੂ ਕੇ ਨਵਿਤ ਕਾ ਹੋਵੇ, ਗੋਲਕ, ਦਸਵੰਧ, ਮੰਨਤ, ਸੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਪ ਲੈ ਆਵਣਾ ਮਸੰਦਾਂ

ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਨਹੀਂ। ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਉਂ ੧੪ ਚੋਰ, ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਬਿਕਰਮੀ (੧੨ ਮਾਰਚ, ਸੰਨ ੧੬੯੯ ਈ:) ਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਦੀ ਬਸਾਖੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ੧੯ ਦਿਨ ਬਾਕੀ ਸਨ ਜਿਸ ਦਿਨ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾ ਕੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਜ ਵੱਜ ਕੇ ਖੁਲ੍ਹਾ ਇਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ :

ਪੀਵਹੁ ਪਾਹੁਲ ਖੰਡੇਧਾਰ ਹੁਏ ਜਨਮ ਸੁਹਲਾ ।

ਗੁਰ ਸੰਗਤਿ ਕੀਨੀ ਖਾਲਸਾ ਮਨਮੁਖੀ ਦੁਹੇਲਾ ।

(ਗੁਰਦਾਸ ਦੂਸਰਾ, ਵਾਰ ੧)

ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁੱਖਾਂ (ਮਸੰਦਾਂ) ਦੀ ਦੁਹੇਲਾ (ਦੁਖੀ) ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੰਗਤ (ਜਿੱਥੇ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਹੈ) ਗੁਰੂ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਕਰ ਲਈ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਬਿਚਲਗੀਰੀ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਸੰਬੰਧਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਅੱਗੋਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਹੁਲ (ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਆਦਿ) ਦੀ ਥਾਂ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਅਰਥਾਤ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਜਨਮ ਸੁਹੇਲਾ ਕਰਿਆ ਕਰਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਾ ਕਥਨ ਉਪਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਚੋਰ ਦਾ ਸਹੀਨਾ ਬੀਤ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਬਸਾਖੀ ਪਰ ਦਰਸਨ ਨੂੰ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਅਪਾਰ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਗੁਰ ਗੁੰਬਿਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖੁਬੀ ਵਿਚ 'ਖਾਲਸਾ' ਪਰਗਟ ਕਰ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਇਉਂ ਸਿੱਧਾ ਮੇਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮੱਛੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ [ਗੁਰ ਸੰਭਾ, ਪ : ੧-੬ = ੧੧੭-੨੨]। ਖੰਡੇ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਖੰਡੇ ਕੀ ਪਾਹਿਲ ਦਈ ਕਰਨਹਾਰ ਪ੍ਰਭ ਸੇਈ ।

ਕੀਉ ਦਸੋਂ ਦਿਸ ਖਾਲਸਾ ਤਾਂ ਬਿਨ ਅਵਰ ਨਾ ਕੋਇ ॥ ੩੩ ॥ ੧੪੯ ॥

ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਚੁੱਕਿ ਨਵੇਂ ਸਜੇ ਖਾਲਸਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਦਿਆ ਕਰਨੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਭੀ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸਦਾ ਲਈ ਮਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਅਤੇ ਨਾ ਮੰਨਣ ਬਾਬਤ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਪਿਆਇ 'ਬਚਨ ਪ੍ਰਗਾਸ' ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਮੰਨਤਾ ਅਤੇ ਬਿਚਲਗੀਰੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ, ਸੰਗਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਲਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਹੇਲੇ ਮਨਮੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸੈਨਾਪਤਿ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਜਗਤ ਉਧਾਰਨ ਕਾਰਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰ ।

ਕਰ ਮਸੰਦ ਤਵ ਦੂਰ ਸਬ ਨਿਰਮਲ ਕਰ ਸੇਜਾਰ ॥ ੧੫ ॥ ੧੩੧ ॥

ਅਤਿਲ

ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ਹੁਕਮ ਕਰਤੇ ਕੀਆ ।

ਕਰ ਮਸੰਦ ਸਭਿ ਦੂਰ ਖਾਲਸਾ ਕਰ ਲੀਆ... ॥ ੩੨ ॥ ੧੪੮ ॥

ਸਿਮਰਤ ਨਾਮ ਪੁਨੀਤ ਟੂਟਤ ਫੇਦ ਹੈ ।

ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਸੋਇ ਫੋਤਿ ਮਸੰਦ ਹੈ... ॥ ੪੬ ॥ ੧੬੨ ॥

ਬਸਾਖੀ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਨੂੰ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਕਰਨ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਪਹਿਲੀ ਬਸਾਖੀ (ਬੰਸਾਖੀ) ਸੰਮਤ ੧੭੫੬, ਸੰਨ ੧੬੯੯ ਈ, ੩੦ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਬਸਾਖੀ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਬਿ., ਸੰਨ ੧੬੯੯ ਨੂੰ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਲਿਖੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਕਿ "ਸੰਗਤ ਮੇਰਾ ਖਾਲਸਾ ਹੈ" [ਦੇਖੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ੪੬, ੪੮-੬੧, ੬੩-੬੫] । ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਦੀ ਬਸਾਖੀ ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਬਸਾਖੀ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਬਿਕਰਮੀ (ਸੰਨ ੧੬੯੫ ਈ.) ਜਾਂ ਬਸਾਖੀ ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ (ਸੰਨ ੧੬੯੮ ਈ.) ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਭੱਟ ਅਤੇ ਭੰਗੂ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਫਿੱਬਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸੰਮਤ ੧੭੫੩ ਭਾਦੋਂ ਦੇ (੨ ਅਗਸਤ ਸੰਨ ੧੬੯੬ ਈ.) ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਸਾਵਣ ੨੪ (੨੪ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੬੯੮ ਈ.) ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਤਕ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ [ਦੇਖੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ੪੩, ੪੪, ੪੫] ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ

ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਆਉਂਦੀ ਕਾਰ-ਭੇਟ, ਗੋਲਕ, ਦਸਵੰਧ, ਮੰਨਣ ਆਦਿ ਦੇ ਸਿੱਧਾ ਗੁਰੂ ਕੇ ਖਜ਼ਾਨੇ (ਗੁਰੂ ਕੀ ਗੋਲਕ) ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਮਾਲੀ ਪਰਚੇਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਸੰਦਾਂ ਵਲੋਂ ਪੂਰੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ-ਪਰਚਾਰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਸੀ ? ਧਰਮ ਬਾਹਰਲੇ ਦਿਖਾਵੇ, ਕਪੜੇ ਪਹਿਨਣ ਦੇ ਢੰਗ ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੇ ਵਖੇਵੇਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਜੀਵਨ-ਵਿਚਾਰ, ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਗਾਹ ਹੈ; ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਵਰਤਾਓ ਦੀ ਸੁਚੱਜਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲਤਾ ਹੈ । ਜੇ ਲੋਕ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸਰਧਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਚੜ੍ਹਤ, ਦਸਵੰਧ, ਮੰਨਣ ਆਦਿ ਵਿਚ ਬਦ-ਦਿਆਨਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਕੀ ਗੋਲਕ ਦੇ ਚੱਰ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪਰ, ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪਰ ਆਈ ਕਾਰ-ਭੇਟ ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਸੀ । ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਜੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਬੇ-ਈਮਾਨੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਬੇਈਮਾਨ, ਚੱਰ ਅਤੇ ਕਪਟੀ ਆਦਮੀ ਧਰਮੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਜਿਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮਨ ਮੌਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਰਮ ਨਿਰਮਲ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸੁੱਧ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਲਾਲਚ ਦੇ ਬਸ

ਹੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੋਲਕ ਦੀ ਚੋਗੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸ਼ਕਲ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਭੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬਣਾਈ ਫਿਰੇ, ਉਹ ਪਖੰਡੀ ਹੈ—ਇਕ ਬਹੁ-ਰੂਪੀਆ ਹੈ—ਅਧਰਮੀ ਹੈ—ਸ਼ਕਲੀ ਸੰਮਨ ਕਰਤੂਤੀ ਕਾਫ਼ਰ ਹੈ। ਧਰਮ ਜੀਵਨ-ਜੋਤਿ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਨਿਤਾ ਪ੍ਰਤੀ, ਦਿਵਸ ਦੰਨ, ਦਾ ਕਰਮ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਧਰਮ ਕਰਮ-ਜੋਤਿ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਨਿਰਮਲ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਇਹ ਜੋਤਿ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਤਾਂ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦਾ ਘੁਪ ਅਨੁਭਾ ਹੈ। ਜੋਤਿ ਕੇਵਲ ਜੋਤਿ ਤੋਂ ਜਗ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕੁਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਸਭ ਕੇ ਥੁੜੇ ਹੋਏ ਦੀਵੇ ਦੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੁਕਰਮੀ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਭੀ ਸੁੱਚੇ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਧਰਮ-ਪਰਾਇਣ, ਨਿਰਮਲ-ਚਿੱਤ, ਕਥਨੀ ਦੇ ਪੂਰੇ, ਕਰਨੀ ਦੇ ਸੂਰੇ, ਸਿਰਲੱਥ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀਆ ਅਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਜਥੇ-ਬੰਦੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਦੀ ਬਸਾਖੀ ਨੂੰ ਦਰਸਨਾਂ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਪਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਤਕ ਵੀ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਮਸੰਦਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ 'ਖਾਲਸਾ' ਸ਼ਬਦ ਸਮੂਹਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲਗ ਪਿਆ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ ਅਤੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਤੇ ਭਰਮਾਂ ਅਤੇ ਵਖੋਵਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁਲਾਚਾਰੀ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਖਾਲਸੇ ਹੋ ਗਏ।

ਪਰ ਹੁਣ ਚੁੰਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੁਦ ਭੀ ਆਪਣੇ ਸਾਜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਰਲ ਕੇ ਆਪ ਭੀ ਉਹੋ ਹੀ ਰਹਿਤ ਪਰਵਾਨ ਅਤੇ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘ ਵਾਸਤੇ ਨਿਯਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਫਰਕ ਭੀ ਮਿਟ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਚੋਲਾ ਅਤੇ ਚੋਲੇ ਗੁਰੂ ਬਣ ਗਏ। ਦੂਸਰੇ ਭਾਈ ਕੁਰਦਾਸ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਸ ਅਦੁਤੀ ਕੌਤਕ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਰਾਮਕਲੀ ਵਾਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਸਵੀਂ ਕੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਹਰ ਸੱਚੇ ਤਖਤ ਰਚਾਇਆ ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਮੇਲਾ ।
 ਨਾਨਕ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾਂ ਖੇਲਾ ।
 ਕੁਰਦਾਸ ਮਨਾਇ ਕਾਲ ਕਾ ਖੰਡੇ ਕੀ ਵੇਲਾ ।
 ਪੀਵਹੁ ਪਾਹੁਲ ਖੰਡੇਧਾਰ ਹੁਇ ਜਨਮ ਸੁਹੇਲਾ ।
 ਗੁਰ ਸੰਗਤ ਕੀਨੀ ਖਾਲਸਾ ਮਨਮੁਖੀ ਦੁਹੇਲਾ ।
 ਵਾਹ ਵਾਹ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਪ ਗੁਰ ਚੋਲਾ ॥੧॥

'ਸਰਬ-ਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ 'ਖਾਲਸਾ'

ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ । ਖਾਲਸੇ ਮਾਹਿ ਹੋ ਕਰੋ ਨਿਵਾਸ ।...
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਇਸਟ ਸੁਹਿਰਦ । ਖਾਲਸੇ ਮੇਰੇ ਕਹੀਅਕ ਬਿਰਦ ।...
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਮਿਤ੍ਰ ਸੁਖਾਈ । ਖਾਲਸਾ ਮਿਤ੍ਰ ਪਿਤਾ ਸੁਖਦਾਈ ।...
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਪਰਾਨ । ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਕੀ ਜਾਨ ।...
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰਾ । ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਸਜਨ ਸੂਰਾ ।...
 ਯਾ ਮੈ ਰੰਚ ਨਾ ਮਿਥਿਆ ਭਾਖੀ । ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਖੀ ।...¹

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖੁਦ ਭੀ ਸਵੈਯਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦ ਵਿਚ ਇਹੋ ਹੀ ਭਾਵ ਪਰਗਟ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ :

...ਇਨਹੀ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੇ ਸਜੇ ਹਮ ਹੈ ਨਹੀ ਮੈ ਸੇ ਗਰੀਬ ਕਰੇਰ ਪਰੇ ॥ ੨ ॥

...ਜੈ ਗੁਰ ਮੇ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਤੇ ਸਿਰ ਲਉ ਧਨ ਹੇ ਸਬ ਹੀ ਇਨ ਹੀ ਕੇ ॥ ੩ ॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਸਾਜੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗੋਰੇ ਟੋਕ ਕੇ ਖੜੋ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 'ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ' ਖਾਲਸੇ ਪਾਸ ਜਿੱਖੀ ਦੀ ਰਹਿਤ ਪਰਵਾਨ ਅਤੇ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਭੀ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਗੇ ਲਈ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਜਾਉਣ ਦਾ ਹਕ ਰਹਿਤਵਾਨ ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ, ਜਿੱਥੇ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਉਹ ਹੋਣ, ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਬ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਇਕ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਭਾਈ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਨਾਲ 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਖਾਲਸਾ' ਹੋਣ ਦੀ ਪੰਜੀਸ਼ਨ ਨਾ ਰਹੀ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰ-ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਵੇਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਛੱਟੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, ਬੱਲ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ।

ਇਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਵਾਕ ਕਹਿਣ ਦੀ ਰੀਤਿ ਹੁਣ ਤਕ ਪਰਚਲਤ ਹੈ। ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਜਿੱਥੇ ਤਕ ਮਾਲੀ ਪਰਬੰਧ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਹੋ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਭ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਹੋ ਗਏ।

ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼

ਖਾਲਸਾ ਸਾਸਣ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਐਸੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਸੀ ਜੋ ਜਿੱਖੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਰੂਹਾਨੀ ਚਿਦਗੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਹੋਣ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਨਿਸਕਾਮ ਸੇਵਕ, ਜੋ ਭਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੱਖਿਅਕ, ਸਹਾਇਕ ਅਤੇ ਸਾਹਸ-ਦਾਤਾ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨਿਵਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਦੱਖੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾਰਨ

¹ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਉਪਮਾ ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨ ਤਾਂ ਕਿ ਆਮ ਜਨਤਾ ਅਮਨ ਅਮਾਨ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾ ਸਕੇ ।

ਦੋਹਰਾ

ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰ ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ
ਜਗਤ ਉਧਾਰਨ ਆਇਉ ਜਾਨਹੁ ਸਬ ਸੰਸਾਰ ॥ ੧੨੯ ॥

ਕਬਿੱਤ

ਕਲਿ ਮੇ ਕਰਨ ਹਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਕਲਾਧਾਰ
ਜਗਤ ਕੇ ਉਧਾਰਬੇ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਯੋ ਹੈ ।
ਅਸੁਰ ਸਿੰਘਾਰਬੇ ਕੇ ਦੁਰਜਨ ਕੇ ਮਾਰਬੇ ਕੇ
ਸੰਕਟ ਨਿਵਾਰਬੇ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਬਨਾਯੋ ਹੈ... ॥ ੧੩੦ ॥

ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ

ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ—

ਚੌਪਈ

ਐਸੀ ਰੀਤਿ ਰਹਤ ਬਰਤਾਈ ।
ਸੰਤਨ ਸੁਨੀ ਅਧਿਕ ਮਨ ਭਾਈ ।
ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਦਰਸਨ ਜਾਈਐ ।
ਦਰਸਨ ਦੇਖਿ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਪਾਈਐ ॥ ੧੪੨ ॥

ਅਡਿਲ

...ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਮੇ ਬੈਠ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਈਏ ।
ਪੁਰਨ ਹੋਵੇ ਭਾਗ ਤਬ ਹੀ ਪਾਈਏ ॥
ਜੀ ਖਾਲਸੇ ਕੀ ਅਰਦਾਸ ਨਾਮ ਜਪਾਈਏ ॥ ੧੫੬ ॥

ਬੇਸ ਹੀਨ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਹੁੱਕਾ ਨਾ ਪੀਵੇ—

ਹੁੱਕਾ ਨਾ ਪੀਵੈ ਸੀਸ ਦਾੜੀ ਨ ਮੁੰਡਾਵੈ
ਸੋ ਤੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ॥ ੧੪੬ ॥

ਚੌਪਈ

ਹੁੱਕਾ ਤਿਆਗੈ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵੈ ।
ਇੱਛਾ ਭੋਜਨ ਹਰਿ ਰਸ ਪਾਵੈ ।
ਭੱਦਰ ਤਿਆਗ ਕਰੇ ਰੇ ਭਾਈ ।
ਤਬ ਸਿੱਖਨ ਯਹ ਬਾਤ ਸੁਨਾਈ ॥ ੧੩੭ ॥
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਮਰੇ ਜੈ ਕੋਈ ।
ਰਉ ਭੀ ਕਰਤ ਨਾ ਭੱਦਰ ਹੋਈ ... ॥ ੧੩੮ ॥
ਭਦੱਰ ਭਰਮ ਧਰਮ ਕਛੁ ਨਾਹੀ ।
ਨਿਹਚੈ ਜਾਨਿ ਸੰਤ ਮਨ ਮਾਹੀ ॥ ੧੩੯ ॥

ਤੁਰਕਣੀ ਦਾ ਕੁਸੰਗ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਿੱਥੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਪੰਜ ਐਥਾਂ ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ (ਪਰ-ਇਸਤਰੀ

ਗਮਨ, ਵਿਚਾਰ), ਜੁਆ, ਸ਼ਰਾਬੀ-ਪੁਣਾ ਅਤੇ ਬੂਠ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਹਦਾਇਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਠਾ-ਮਾਸ ਖਾਣ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਹੈ ਓਥੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਤੁਰਕਣੀ ਦੇ ਕੁਸੰਗ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਖਾਸ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੱਜਰ ਕੁਰਹਿਤਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਬਾਰੀ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਬੰਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਾਬਰ ਤੁਰਕ ਤਾਂ ਹਿੰਦਵਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰੀਂ ਫੜ ਭੋਗਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਸਿੱਖ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਤਾਂ ਗੁਰ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਕਿਉਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਭਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ (ਪਰਸਿੱਧ ਦੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼) ਵਿਚ ਇੰਜ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ :

...ਜੋ ਤੁਰਕਣਿ ਸਿਖ ਭੋਗਹਿ ਜਾਇ ।
ਸੋ ਨਹਿ ਬਖਸਿਓ ਜਾਇ ਕਦਾਇ...॥ ੧੬ ॥
ਪੁਨ ਸਿੰਘ ਬੂਝੇ ਗੁਨ ਖਾਨੀ ।
ਬਿੰਦੁ ਤੁਰਕ ਭੋਗੈ ਹਿੰਦਵਾਨੀ ।
ਸਿਖ ਬਦਲਾ ਲੋ ਭਲਾ ਜਨਾਏ ।
ਕਿਉਂ ਗੁਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਬਰਜ ਹਟਾਏ ॥ ੧੮ ॥
ਸੁਨਿ ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਲੈ ਤਿਸ ਬੇਰੇ ।
ਹਮ ਲੋ ਜਾਨੈ ਪੰਥ ਉਚੇਰੇ ।
ਨਹੀਂ ਅਪਗਤਿ ਬਿਖੇ ਪੁਚਾਵੈ ।
ਯਾ ਤੇ ਕਲ ਮਲ ਕਰਨ ਹਟਾਵੈ ॥ ੧੯ ॥

(ਰੁਤ ੬, ਅੰਸੂ ੨੦, ਅੰਕ ੧੬-੧੯)

ਇਸ ਕੁਕਰਮ ਨੂੰ ਬੱਜਰ ਕੁਰਹਿਤ ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਖਾਲਸੇ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ, ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ, ਅਜੋੜ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਨੀਵੇਂ ਆਚਰਨ ਦੇ ਲੋਕ ਪਰਾਈਆਂ ਧੀਆਂ ਭੇਟਾ ਦੀ ਬੇਪੱਤੀ ਕਰਨ ਤਕ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਫਰ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੁਕਰਮੀ ਦੇ ਮੱਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਭੜਕਿਆ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਬਦਲੇ ਦੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਭੀ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਰ ਬੈਠੇ। ਇਹ ਕੁਰਹਿਤ ਬਖਸ਼ਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁੜ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕੁਕਰਮੀ ਪਤਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ

ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਤਿ-ਬਚਨ ਕਹਿ ਕੇ ਝਟ ਮੰਨ ਲਿਆ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਬਹਿਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ, ਪਰ ਕੁਝ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਭੀ ਸਨ ਜੋ ਸ਼ੌਕ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਜਨਮ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਸਕਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਅਡੋਲ ਧਾਰਮਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕੁਲਾਚਾਰੀ ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਝਟ ਪਟ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਘੱਟ ਹੀ ਕਰ ਸਕਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਕੰਮ ਧਰਮ-ਪਰਾਇਣ ਸਿਰਲੱਥ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਭ ਸੁਖ ਲਟਾਕੇ ਫੜ ਫੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਾਰਮਕ ਵਿਸ਼ਾਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਭੀ ਤਿਆਰ ਹੋਣ। ਇਸ ਲਈ ਬਸਾਖੀ ਸੰਨ ੧੬੯੯ ਈ. ਦੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਰਸਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਕਈਆਂ ਨੇ ਝਟ ਮੰਨ ਕੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਲਿਆ, ਭੱਦਨ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕੇਸ ਰਖ ਲਏ, ਪਰ ਸਹਿਰ ਦੇ ਕਈ ਖੱਤਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਿਰਾਰੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਇਹ ਰਹਿਤ ਬੜੀ ਸਖਤ ਹੈ, ਕੁਲਾਰੀਤ ਛੱਡੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੋ ਕੇ ਭੱਦਣ ਨਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਇੱਜ਼ਤ ਸੌਭਾ ਕਿਵੇਂ ਰਹੇਗੀ। ਕਈ ਹੁੱਜਤੀ ਕਹਿਣ ਕਿ ਇਹ ਨਵੀਂ ਰਹਿਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਘਾਤਤ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਓਦੋਂ ਮੰਨਾਂਗੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਆਵੇਗੀ ਫੱਲ ਕੀ ਜਿਤਨੇ ਹੁੱਜਤੀ ਉਤਨੀਆਂ ਹੀ ਗੱਲਾਂ [ਦੇਖੋ ਛੰਦ ੧੯੭-੨੦੪]। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਓਥੇ ਦੋ ਪੜੇ ਬਣ ਗਏ। ਇਕ ਖਾਲਸਿਆਂ ਦਾ, ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਖੱਤਰੀਆਂ ਦਾ। ਵਿਰੋਧੀ ਧੜੇ ਵਾਲੇ ਧਨਾਢ ਬਿਉਪਾਰੀ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਕ ਕੇਸ-ਵਿਰੋਧੀ ਖੱਤਰੀ ਨੂੰ ਉਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਗੱਲ ਵਧ ਗਈ ਅਤੇ ਖੱਤਰੀਆਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੇ ਇਕੱਠ ਕਰ ਕੇ ਖਾਲਸਿਆਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹਤਤਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਈ ਖਾਲਸਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਆਰਥਕ ਤੌਰੀ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਏ। ਆਖਰ ਸਰਕਾਰੇ ਦਰਬਾਰੇ ਸਿਕ-ਇਤ ਤਕ ਨੌਬਤ ਪਹੁੰਚੀ, ਪਰ ਧਨਾਢ ਬਿਉਪਾਰੀ ਅੜ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਚ ਹੈਕੜ ਵਿਚ

ਦੋਹਰਾ

ਦੋਖਤ ਹੀ ਚੜਕੇ ਸਕਲ ਹੁਤੇ ਪੰਚ ਸਬ ਸਇ ॥

ਹਾਟ ਨਾ ਬੋਲਨ ਦੇਹਿਗੇ ਹੋਨੀ ਹੋਇ ਸੁ ਹੋਏ ॥ ੧੯ ॥ ੨੭੯ ॥

ਚੌਪਈ

ਦੋਖਹੁ ਅਬ ਕੈਸੇ ਬਨ ਆਵੈ ।

ਕੈਸੀ ਸੋਭ ਖਾਲਸਾ ਪਾਵੈ ।

ਕਰੀਐ ਅਬਿ ਇਨ ਸੋ ਬਿਧ ਸੋਈ ।

ਕਹੈ ਨਾ ਵੇਰ ਖਾਲਸਾ ਕੋਈ ॥ ੨੧ ॥ ੨੮੧ ॥

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਭੀ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਚਮਕ ਅਤੇ ਠਣਕਾਰ ਵਿਚ ਉਹ ਭੀ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਬੱਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜੋ ਪੰਚਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੋਈ ਉਸ ਨੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ :

ਚੌਪਈ

ਕੇਤਕ ਸਿਖ ਪਕੜ ਬੈਠਾਏ ।

ਕੇਤਕ ਸੁਨਤ ਮਹਾ ਡਰ ਪਾਏ ।

ਉਚ ਠੀਚ ਕੇਤਨ ਸੋ ਕਰੀ ।

ਅੰਸੀ ਬਾਤ ਪੁਬਲ ਹੋਇ ਧਰੀ । ੨੨ ॥ ੨੮੨ ॥

ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਦੁਖੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਦੇਹਰਾ

ਮਿਲ ਪੰਚਨ ਕੀਨੋ ਮਤਾ ਧਰੀਏ ਸੰਗਿ ਅਪਾਰ ।
ਏਕ ਓਰ ਭਯੋ ਖਾਲਸਾ ਏਕ ਓਰ ਸੰਸਾਰ ॥ ੩੦ ॥ ੨੯੦ ॥

ਕਬਿੱਤ

...ਧੜੀਏ ਬਟ ਪੜੀਏ ਔਰ ਨਗਰ ਕੇ ਅਪਾਰ ਲੋਗ
ਖਾਲਸੇ ਕੇ ਸਿਖੋ ਸਾਬ ਨੀਚ ਉਚ ਭਈ ਹੈ ।
ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਪਟ ਬੈਨ ਸੁਨਤ ਹੀ ਨ ਪਰਤ ਚੈਨ
ਕਾਪਤ ਸਰੀਰ ਸਰਨ ਤੇਰੀ ਗਹੀ ਹੈ...॥ ੩੧ ॥ ੨੯੧ ॥

ਪਰ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧੜੀਆਂ ਬਿਉਪਾਰੀਆਂ ਦੀ ਧੱਕਸਾਹੀ ਦਾ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਫੇੜੀ ਹੀ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਕੋ ਦੁਕਾਨਾਂ ਖੁਲਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਇਸ ਪਰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੱਚੇ ਪਿੱਲੇ ਢਿੱਲੜਾਂ ਨੇ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਧੜੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਕੁਝ ਲਿਖਤਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ।

ਜਿਸ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਆਈਆਂ ਤੰਗੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਜੀ ਵਾਕਫੀ ਸੀ, ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਤ ਦਾ ਬਾਹਰ ਗਏ ਖਾਲਸਿਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ :

ਵੈ ਜੋ ਸਿਖ ਬਿਦਾ ਭਏ ਨਗਰ ਨਗਰ ਬਿਸਥਾਰ
ਤਿਨੋ ਜਾਇ ਸੰਸਾਰ ਮੈਂ ਕਉਤਕ ਕਰੇ ਅਪਾਰ ॥ ੩ ॥ ੩੦੦ ॥
ਨਗਰ ਨਗਰ ਮੈਂ ਜੁਧ ਕਰਿ ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਸੰਦਿ
ਮਾਨ ਬਚਨ ਸਨਮੁਖ ਭਏ ਇਹ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ॥ ੪ ॥ ੩੦੧ ॥
ਯਹਿ ਲੀਲਾ ਆਗੇ ਕਹੀ ਦਿੱਲੀ ਕੋ ਬਿਸਥਾਰ ।
ਏਹੀ ਭਾਂਤ ਸੰਸਾਰ ਮੈਂ ਕਉਤਕ ਭਏ ਅਪਾਰ ॥ ੫ ॥ ੩੦੨ ॥

ਇਹ ਗੱਲ ਹੋਣੀ ਹੀ ਸੀ । ਸੁਧਾਰਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਧਾਰਮਕ ਹੋਣ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰਕ ਜਾਂ ਰਾਜਸੀ, ਹਰ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਹਰ ਦੇਸ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਲਈ ਕਠਣਾਈਆਂ ਸਹਿਣੀਆਂ ਹੀ ਹੋਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਛੋਟਿਆਂ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਤੇ ਵੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਤੇ । ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਦੇਖ ਆਏ ਹਾਂ, ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਇਸ ਲਈ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਧਾਰਮਕ ਅਤੇ ਭਾਈ-ਚਾਰਕ ਲਹਿਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ, ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ, ਉਚ ਨੀਚ ਦੇ ਖਿਆਲ ਅਤੇ ਫੂਝ ਫਾਤ ਉਭ ਕੇ ਇਕ ਅਜੁਲੀ ਨਿਰਾਕਾਰ ਸੰਭੋ ਓਂਕਾਰ ਦਾ ਨਿਸਚਾ

ਦਿੱਤਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਰਾਓ ਰੰਕ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰੀ ਅਮਲੀ ਸੂਰਤ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਛੱਤਰੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜ ਤੇਜ਼ ਸੀ ਹੀ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਉੱਚ ਨੀਚ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕਾਇਮ ਸਨ। ਇਹ ਉੱਪਰਲੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਤ ਦੇ ਬੋਝੇ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਹਾਰ, ਭੱਟਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਪੂਜਾ ਨਾਲ ਪਰਸੰਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਉੱਚਤਾ ਦੀ ਉਪਮਾ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸੂਦਰਾਂ ਪਰ ਰੋਹਬ ਅਤੇ ਰਾਜ ਜਮਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸੂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਨੀਚੋਂ ਉੱਚ ਕਰ ਕੇ ਛੱਤਰੀਆਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਭੀ ਉੱਚੇ ਉੱਠਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਭੈਮਾਨ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਨੇ ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਭੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਦਲੇਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡਰ ਪੈ ਗਿਆ।

ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਬੈਠਣਾ ਉੱਠਣਾ, ਮਿਲਣਾ, ਵਰਤਣਾ ਅਤੇ ਲੋਗਰ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਥਾਂ ਬੈਠ ਕੇ ਪਰਸ਼ਾਦ ਫਕਣਾ ਹੀ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਬੰਬਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਸਲੇ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਵਧ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਵੈਸ਼ਾਂ, ਸੂਦਰਾਂ, ਸਾਧਾਂ ਆਦਿ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਪੁਸ਼ਤੋਨੀ ਸੂਰਬੀਰ ਰਾਜਿਆਂ, ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਅਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਹਾੜ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਇਕ ਤਕੜਾ ਧੱਕਾ ਵੱਜਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਫੇਰ ਨਾਦੇਵ ਵਿਚ ਸਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜ ਕੇ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਖੱਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਵੈਸ਼ਾਂ ਸੂਦਰਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਭੀ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਥਾਂ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਕਾ ਕੇ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਸਾਂਝਾ ਕਰਕੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਭੇਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਅੱਜ ਤਕ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਸੇ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਬੰਬਦੀ ਹੋਰ ਭੀ ਪੀੜੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਕਿਰਪਾਨ ਇਕ ਅਨਿਖੜਵਾਂ ਧਾਰਮਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦਾ ਬਾਣਾ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕੋਸਾਂ ਅਤੇ ਦਾੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਮੋਹਰੇ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਰੋਹਬ ਦੂਣਾ ਚੋਣਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੂਸਰਿਆਂ ਉਪਰ ਭਾਰੂ ਦਿਸਣ ਲਗ ਪਏ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਹਿਲੂਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਮਨ ਹੋਰ ਈਰਖਾਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ

ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਹਿਲੂਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਸੰਮਤ ੧੬ ਅਸੂ, ੧੭੪੯ ਬਿਕਰਮੀ, ੧੬ ਸਤੰਬਰ, ਸਨ ੧੭੯੨ ਈ: ਨੂੰ ਮਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।*

* ਗਣੇਸ਼ ਸਿੰਘ ਬੋਝੀ, ਸ਼ਸੀ-ਵੇਸ਼ ਬਿਨੋਦ, ਧਿਆਇ ੧੦ : ੨ (ਗੁਰਜਾ ਸਿੰਘ ਸੰਪਾਦਿਕ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ ਕ੍ਰਿਤ ਕਵੀ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੬੭)

ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਹਾਰ ਅਤੇ ਨਾਦੋਣ ਦੀ ਨਾਮੋਸ਼ੀ ਜੀ ਇਸ ਨੂੰ ਖਾ ਰਹੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਭੀ ਸ਼ਾਇਦ ਉਬਸਾਹਟ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਰਾਜੇ ਨੇ ਛੋੜ ਛੋੜਟ ਲਈ ਬਹਾਨੇ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡਾ ਇਲਾਕਾ (ਜਿੱਥੋਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸੀ) ਛੱਡ ਜਾਓ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਪੈਸੇ ਭਰਿਆ ਕਰੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਲੜਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ। ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਜਮੀਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਪੈਸੇ ਮੰਗਣਾ ਨਿਰੀ ਖੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਅਯੋਗ ਮੰਗ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਝੁਕਣਾ ਹੈਂਕੜ ਅਤੇ ਅੰਨਿਆਇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਝੁਕਣਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਰਾਜਾ ਆ ਕੇ ਮੰਗ ਕੇ ਜੋ ਚਾਹੇ ਸੋ ਲੈ ਲਵੇ, ਪਰ ਜੁੱਧ ਦੀ ਧਮਕੀ ਨਾਲ ਮੈਂ ਇਕ ਪੰਜਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗਾ।

ਰਾਜਾ ਆਵ ਹਜ਼ੂਰ ਤੂ ਜੋ ਚਾਹੇ ਸੇ ਲੇਇ ।

ਕੈ ਕਛੁ ਜੁਧ ਬਿਰੁਧ ਕਰਿ ਕਰ ਸੋ ਏਕ ਨ ਦੋਇ ॥ ੧੧ ॥ ੩੦੮ ॥

ਇਸ ਪਰ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਨੇ ਹੋਰ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਫਤਿਹ ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹੋਈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਭਾ ਦੇ ਅਠਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਵਰਨਣ ਹੈ। [੮: ੧੨-੪੦ = ੩੦੯-੩੩੭] ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਇਹ ਲੜਾਈ ੩੧ ਫਰਵਰੀ ਅਤੇ ਇਕ ਅਸੂ ਜੰਮਤ ੧੭੫੭ ਬਿਕਰਮੀ (੩੧ ਅਗਸਤ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਸਤੰਬਰ ਸਨ ੧੭੦੦ ਈ:) ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ [ਭੱਟ ਵਹੀ ਤਲੰਡਾ]।

ਨਿਰਮੋਹ, ਬਸਾਲੀ ਅਤੇ ਕਲਮੋਟ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾਂ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਪਰ ਜਦ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੀ ਕੁਝ ਬਣਦਾ ਨਾ ਦਿਸਿਆ ਤਾਂ ਮਹੀਨੇ ਕੁ ਪਿੱਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨ ਵਿਚ ਕਪਟ ਧਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਸਮ ਖਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਵਾਹੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਓ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ, ਜੋ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਸੋਹਾਂ ਖਾ ਕੇ ਇੱਥੇ ਆਏ ਹੋਏ ਹਾਂ, ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਾ ਸਕਾਂਗੇ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਆ ਜਾਣਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝ ਕੇ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਸੁਗੰਦਾਂ ਦੇ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਘੇਰਾ ਪਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਇੱਥੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਸੁਗੰਦਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਮਝ ਕੇ ਘਰੋਂ ਘਰੀਂ ਫੁਰ ਜਾਣਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਨਿਰਮੋਹ ਆ ਟਿਕੇ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਿਰਮੋਹ ਆਉਣ ਦੀ ਦੋਰ ਸੀ ਕਿ ਕਹਿਲੂਰੀ ਫੌਜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਦਨੀਅਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਲੁੱਟ ਲਏ। ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੱਖੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਘੇਰੇ। ੭ ਕਤਕ (੮ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੦ ਈ:) ਨੂੰ ਨਿਰਮੋਹ

ਗੁਰੂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਹਾੜੀਏ ਫੋਰ ਹਾਰ ਖਾ ਗਏ । [ਗੁਰ ਸੰਭਾ ੮: ੩੯-੪੦ = ੩੩੬-੩੭; ੯ : ੧-੭ = ੩੩੮-੪੪]

ਕੁਝ ਵਾਹ ਨਾ ਲਗਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮੁਗਲ ਸੂਬੇਦਾਰ ਪਾਸ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਰਧਾਨ (ਮੰਤਰੀ) ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਅਗੋਂ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦੀਆਂ ਸੈਨਾ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਧਾਵਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਇਥੋਂ ਮਹਾ-ਕਾਤਕੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਕੁਝ ਸੰਗਤਾਂ ਭੀ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਆ ਗਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੁਝ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਭੀ ਜਮਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਰ-ਲੱਥ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾ ਕੇ ਲੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮਾਂਗਵੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਨੇ ਕੀ ਅੜਨਾ ਸੀ ? ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ । ਇਹ ਭੇੜਾ ੧੨-੧੩ ਕਤਕ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਹਫਤਾ ਬਾਦ ਬਸਾਲੀ ਤੋਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਕਲਣ ਪਰ ਕਲਮੋਟ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਰਾਹ ਆ ਘੱਰਿਆ ਜਿੱਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਦੋ ਝੜਕਾਂ ਹੋ ਪਈਆਂ (੧੯ ਕਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਬਿਕਰਮੀ ੨੦ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੦ ਈ.) । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਿਰਸੰਹ ਦੇ ਭੇੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜਾ ਬਸਾਲੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਓਥੇ ਗਏ ਸਨ । ਬਸਾਲੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਿਰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਮੁੜ ਆ ਥੱਧਾ [੯: ੮-੪੧ = ੩੪੫-੩੭੮; ੧੦ : ੧-੨੬ = ੩੭੯-੪੦੪] ।

ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਜੁੱਧ

ਗਿਆਰ੍ਹਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਜੁੱਧ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਓਥੇ ਦੇ ਫੋਟੋ ਵੱਡੇ, ਸਾਰੇ ਭੇੜੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਵਾਰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡਣ ਤਕ ਸਾਰੇ ਵਾਕਿਆਤ ਇੱਕੋ ਥਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ।

ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਵਾਕਿਆਤ ਦੀ ਪੁਣ ਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਪੈ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਪਰ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਮੇਰ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਮਘਰ ਸੰਮਤ ੧੭੬੦ (ਨਵੰਬਰ ੧੭੦੩) ਨੂੰ ਫੋਰ ਆ ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ ਜੋ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਲ ਨੇ ਪਛਾੜ ਦਿੱਤਾ [੧੧ : ੧੬-੪੨੦] । ਹੁਣ ਰਾਜੇ ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਮੁਗਲ ਹਾਕਮਾਂ ਪਾਸ ਗਏ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਲੈ ਦਿਓ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਚਰਚਦਸਤ ਖਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਸੀ । ਇਸ ਨਾਲ ਸ਼ਰਾਰਤ ਫਿਰ ਖੜੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਝੜਕਾਂ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈਆਂ । ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਵਿਚ ਮੁਗਲ ਫੌਜ, ਪਠਾਣਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾੜਾਂ, ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੈਨਾ ਨੇ ਅੰਤਮ ਵਾਰ ਅਜਿਹਾ ਲੰਬਾ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਘੱਰਾ ਘੱਰਿਆ ਕਿ ਅੰਦਰਲੇ ਲੋਕ ਭੁੱਖ ਦੇ ਦੁੱਖੋਂ ਆਕੁਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਜੋ ਭੀ ਖਾਹਰੇ ਖਾਣਾ ਦਾਣਾ ਲੋਣ ਗਏ ਸਭ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਅੰਤ ਨਗਰ ਦੇ ਭੁੱਖੇ ਲੋਕਾਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਪਰ ਆ ਕੇ ਪੁਕਾਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅੰਨ ਬਿਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਪਈ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਹੋਰ ਭਖ ਸਹਿ ਸਕਣੀ ਔਖੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ :

ਇਸ ਹੀ ਭਾਂਤਿ ਕਈ ਦਿਨ ਗਏ ।
 ਨਗਰ ਲੱਗ ਠਾਢੇ ਸਭਿ ਭਏ ।
 ਦਰ ਕੈ ਆਗੈ ਕਰੀ ਪੁਕਾਰਾ ।
 ਅੰਨਿ ਬਿਨ ਜੀਉ ਜਾਇ ਹਮਾਰਾ ॥ ੫੭ ॥ ੪੬੧ ॥
 ਦੋਖਹੁ ਯਹ ਹਵਾਲ ਅਬ ਭਯੋ ।
 ਰਹੇ ਹਾਡ ਚਾਮਿ ਉਡ ਗਇਯੋ ।
 ਬਿਨਾ ਭੋਜਨ ਜੀਵਨ ਅਬ ਨਾਹੀ ।
 ਸੇ ਬੀ ਜੈ ਹੈ ਸਾਝ ਸੁਥਾਈ ॥ ੫੮ ॥ ੪੬੨ ॥

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਰ ਕੱਢੋ, ਪਰ ਜਦ ਕੁਝ ਬਣਦਾ ਨਾ ਡਿੱਠਾ ਅਤੇ
 ਵਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਭੀ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ
 ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਮੰਨ ਕੇ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਛੱਡ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ । ਇਸੇ
 ੬-੭ ਪੰਚ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਬਿਕਰਮੀ, ੫-੬ ਦਸੰਬਰ, ਸਨ ੧੭੦੫, ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ
 ਆਨੰਦਪੁਰ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ।

ਜੁੱਧ ਚਮਕੌਰ

ਪੰਚ ਸਦੀ ਦੂਜ, ੭ ਪੰਚ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਟਿੱਬੀ ਅਤੇ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਪਰ ਘਸਮਾਨ ਦੀ
 ਲੜਾਈ ਹੋਈ । ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਹੱਲੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਾਰੀ ਵਹੀਰ ਖਿੰਡ ਪੁੰਡ ਗਈ
 ਅਤੇ ਜਿਧਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰਾਹ ਲੱਭਾ, ਹੋ ਪਿਆ । ਇਸ ਅਫਰਾ ਤਫਰੀ ਵਿਚ ਗੁਰ
 ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਭੀ ਨਿਖੜ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਹੁਮੁੱਲੀਆਂ ਸਾਹਿੱਤਕ ਲਿਖਤਾਂ ਭੀ ਸਰਸਾ
 ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਗਈਆਂ ।

੮ ਪੰਚ (੭ ਦਸੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੫ ਈ.) ਨੂੰ ਚਮਕੌਰ ਦਾ ਜੰਗ ਹੋਇਆ । ਇਥੇ
 ਕੋਈ ਕਿਲ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਹਵੇਲੀ ਸੀ ਜੋ ਸੀ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕੱਚੀ, ਪਰ ਸੀ
 ਜਰਾ ਚੋਗੀ ਬਣੀ ਹੋਈ । ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਚੋਧਰੀ ਗਰੀਬੂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ
 ਪਰਵਾਣ ਕਰ ਕੇ ਆ ਟਿਕੇ ਸਨ । ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਮਲੋਰ ਕੰਟਲੇ ਦੇ
 ਪਠਾਣ, ਰੱਪੜ ਦੇ ਰੰਘੜ ਅਤੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਮੁਲਖੀਏ ਲੋਕ ਭੀ ਸਾਹਿਬ
 ਦੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ ਵਾਂਙੂ ਆ ਪਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
 ਚਾਲੀ ਕ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਜੋ ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਇਹ
 ਅਜੋੜਵੀਂ ਲੜਾਈ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਪਰਤੋਂਖ ਦਿੱਸ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ
 ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਠਾਉਂ ਆਪਣੇ ਪਤ੍ਰ ਜ਼ਫਰਨਾਮੇ ਵਿਚ
 ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ :

ਗੁਰਿਸਨਹ ਚਿਹ ਕਾਰੋ ਕੁਨਦ ਚਿਹਲ ਨਰ ।

ਕਿਹ ਦਹਿ ਲਕ ਬਯਰਾਦ ਬਰੋ ਬੇ-ਮਬਰ ॥ ੧੯ ॥

ਚਾਲੀਆਂ ਭੁੱਖਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਕੀ (ਟਾਕਰਾ) ਕਰ ਸਕਣਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ
 ਪਰ ਅਚਾਣਕ ਹੀ ਦਸ ਲਖ (ਬੇਅੰਤ) ਆ ਪਏ । ਪਰ ਕਮਾਲ ਦੀ ਦਲੇਰੀ, ਦਰਿੜ੍ਹਤਾ

ਅਤੇ ਨਿਰਭੈਤਾ ਸੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਿ ਕੋਵਲ ਚਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਬੇ-ਅੰਤ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਕੱਚੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਪਹਿਰ ਭਰ ਅਜਿਹਾ ਡਟਵਾਂ ਅਤੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਲਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਉਸ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤਕ ਨਾ ਪੁੱਜ ਸਕੀ ਅਤੇ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਲ ਵਿੰਗਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਉਥੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁਲੇਖਾ

ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਫ਼ੀ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੀ ਟਪਲਾ ਖਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ ਪਰ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੰਭਾ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕੁਝ ਥਾਈਂ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । [ਛੰਦ ੩੧੫, ੫੦੧, ੫੦੬], ਅਤੇ ਕੁਝ ਥਾਈਂ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ [੩੨੮, ੩੩੩, ੪੬੭, ੪੬੯-੫੦੦, ੫੦੬, ੫੦੮, ੫੧੨-੧੩, ੫੧੮] । ਪਰ ਜ਼ਿਕਰ ਚੁੱਕੇ ਇੱਕੋ ਸੂਰਬੀਰ ਜੱਥੇ ਦਾ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਪਾਠਕ ਨੇ ਬਹੁਤ ਭੁਲੇਖਾ ਲਗ ਸਕਣ ਦੀ ਗੁੱਜ ਇਸ ਨਹੀਂ ।

ਦੂਸਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਬੰਧੀ ਜ਼ਿਕਰ ਵਿਚ ਨਾਉਂ ਦਾ ਕੋਈ ਟਪਲਾ ਨਹੀਂ । ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁਧ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੀ ਬਾਰੀ ਆ ਗਈ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੁਧ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਓਥੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ [੫੨੪-੨੫] । ਪਰ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਧਿਆਇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚੋਂ ਫੜ ਕੇ ਸਰਹੰਦ ਪਹੁੰਚਾਏ ਗਏ ਸਨ ਜਿੱਥੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਪ੍ਰਾਣ ਤਕ ਤਜ ਦਿੱਤੇ । ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੁੱਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਥਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁਧ ਵਿਚੋਂ ਕਿਥਰੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਸਮਝ ਲਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਥਾਂ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਉਂ ਪਾ ਦਿੱਤਾ । ਇਹ ਗਲਤੀ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ (ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਠਸਾਹੀ ਦਸ ਵਿਚ), ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ (ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ) ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਨਕਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਿਸ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁਧ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੈਰੀ ਦੇ ਕਟਕ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਕਟਦਾ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ਉਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਹ ਇਕ ਹੋਰ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੋ ਬਸੀ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਨਬੂ (ਨਬੀਆ) ਤਰਖਾਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ । ਇਸ ਦੀ ਮਾਂ ਭਿੱਖੀ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆਨੰਦਪੁਰ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ

ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਉਥੋਂ ਹੀ ਪਲਿਆ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਇਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਾਣੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਸ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਘੁਲਣ ਵਿਚ ਦਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਪੁਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਸੀ ਇਹ ਭੀ ਮੇਰਾ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਦੂਜਾ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਕਰਕੇ ਪਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਣ ਭਲੇਖੇ ਦਾ ਹੈ।

ਆਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਵਹੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਿੰਡ ਮਲਕਪੁਰ ਦੀ ਜੁਹ ਵਿਚ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ (ਚਮਕੌਰ ਦਾ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਹੈ) ਅਤੇ ਕੋਟਲਾ ਨਿਹੰਗ ਖਾਨ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਦੋ ਸੈਣੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਮਲੂਮ ਪੱਟੀ ਕੀਤੀ। ਉਥੋਂ ਡਡਹੇੜੀ ਹੋ ਕੇ ਉਗਾਣੇ ਆ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਬਾਵਾ ਭਜਨ ਦਾਸ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ। ਰਾਜੀ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਕੁਝ ਚਿਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਦਮਦਮੇ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਲ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਇਥੇ ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਕੁਝ ਬਿਰ ਟਿਕਿਆ, ਉਥੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਲੋਂ ਵਰੋਸਾਏ ਗਏ ਹੋਏ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਰੋਪੜ, ਡਡਹੇੜੀ (ਖੰਨੇ ਦੇ ਪਾਸ) ਆਦਿ ਵਿਚ ਅਸਥਾਨ (ਗੁਰਦੁਆਰੇ) ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਪੰਡਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਰੋਤਮ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੀਰਥ ਸੰਗ੍ਰਹ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਸਨ ੧੮੮੪ ਈ.) ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ [ਪੰਨਾ ੧੯੧-੯੨]। ਇਥੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਨਾ ਕਿਸੀ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਦੇ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਭੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਨ੍ਹੀਂ ਥਾਈਂ ਕਦੀ ਭੀ ਆਉਣਾ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਵਲ ਨੂੰ ਕੂਚ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਐਤਬਾਹਪੁਰ (ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਛੇ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿਥ ਪੁਰ ਇਰਮਾਦਪੁਰ) ਸਨ ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਜਿਸ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁਜਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ [੧੬-੪੩੪੪-੭੩੨-੩੩, ਗੁਰੂ ਤੀਰਥ ਸੰਗ੍ਰਹ, ੧੯੧], ਉਹ ਇਹੋ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹੋ ਹੀ ਕੁਝ ਸਾਫੀਆਂ ਨਾਲ ਇਤੋੜ ਦੇਖਣ ਗਿਆ ਭਗੜਾ ਹੋ ਪੈਣ ਪਰ ਓਥੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਕੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੇਲਵੀ ਅਬਦੁਲ ਰਸੂਲ ਲਿਖਿਤ ਤਾਰੀਖਿ ਮੁਅੱਜਮ ਸ਼ਾਹ (ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹ, ੭-੯) ਵਿਚ ਬੜੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੇ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਲਈ ਸ਼ਬਦ 'ਪਿਸਰਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ' (ਮੁਤਬੰਨਾ) ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪਾਲਕ (ਮੁਤਬੰਨਾ) ਅਜੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁਤਮੀ ਖਿਲਾਅਤ ਮਿਲਣ ਪਰ ਅਖਬਾਰਾਤਿ-ਦਰਾਬ ਰਿ ਮੁਅੱਲਾ ਵਿਚ ਇਹੀ ਸ਼ਬਦ (ਪਿਸਰਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ) ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਵਾਰੀ ਪਾਲਕ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਵੇਲੇ ਦੁਹਰਾਏ ਗਏ ਹਨ (੨੬ ਰਮਜਾਨ ਸਨ ੨ ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹੀ: ੧੩ ਸਾਥਾਨ, ਸਨ ੪, ੭ ਜ਼ੋਕਦਾ, ਸਨ ੪; ੨੫ ਰੱਬੀ-ਉ-ਸਾਨੀ ਸਨ ੫; ੧ ਜੀ-ਹਿੱਜਾ ਸਨ ੬)। ਇਸ ਲਈ ਤਾਰੀਖਿ ਮੁਅੱਜਮ ਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਦੂਸਰੇ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਲਈ ਸ਼ਬਦ 'ਪਿਸਰਿ ਗੁਰੂ

ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਵਤਨੀ ਤੋਂ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ (ਜੋ ਅਸਲ ਵਿਚ, ਜਿਵੇਂ ਉਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਬਸੀ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਰਾਈ ਨਬੂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ) ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਬਿੰਦੀ ਪੁੱਤਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਸੀ।*

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਲੜਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਲਕਿ ਬਸੀ ਪਠਾਣਾਂ ਵਾਲਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਮਨਾਮ ਸੀ। ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਮੱਥੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਵਾਂਗੂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ। ਪਿਛਲੇ ਨਾਉਂ ਦੀ ਥਾਂ ਜਿੱਥੇ ਰਿਧਰੇ ਬਾਦ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ (ਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਸ, ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਦਿ) ਵਿਚ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਆਇਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਹੀ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮੂਲ ਸੋਮਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਭੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੇਭਾ ਦੇ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਏ ਹਨ।

ਬਾਰੂਣੇ ਧਿਆਇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਚਾਈ ਸੋਭ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮੁਦ ਕਮਾਨ ਹਥ ਲੈ ਕੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਸੰਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕਰਦੇ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਵੈਰੀ ਦੀ ਚਟ ਨਾਲ ਆਪ ਦੀ ਇਕ ਉਂਗਲੀ ਕੱਟੀ ਗਈ [੧੨ : ੬੯-੭੨ = ੫੩੮-੪੫]। ਅਗਲੇ ਧਿਆਇ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਆਪ ਬਰਾਤਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਜਿਥੇ ਸਭ ਸਿੰਘ ਜਰਸਨਾਂ ਲਈ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਇਥੇ ਟਿਕਾਣਾ ਕੀਤਾ [੧੩ : ੨-੯ = ੫੪੬-੫੩]।

ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ

ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਛੰਦ ਹੀ ਲਿਖੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੈਰੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ ਤਾਂ ਵੈਰੀ ਫੌਜ ਨੇ ਧਾਈ ਕਰ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਫੜ ਲਏ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਥੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਕਰਤੋਂ ਜਵਾਬ ਮਿਲਣ ਪਰ ਸਰਹੰਦੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਖਰੇ ਕਰ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਲੇਖਕ ਚੂੰਕਿ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਨਿਕਲ ਗਏ ਹੋਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ ਉਸ ਨੇ ਬਾਬਾ

*ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹੀ ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਦੂਸਰੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਜਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੂਨ ਸਨ ੧੯੬੬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਤਮੋਲੀ ਵਲੋਂ ਉਚੇਚਾ ਸਾਰੀ ਸੰਬੰਧਤ ਥਾਈਂ ਫਿਰ ਕੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪੁੱਜ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਵਰਿਹ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਫੜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਤਕ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਰਤੀਤ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਨਾਪਤਿ ਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸੰਬੰਧੀ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਵਾਕਫੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਛੋਟੇ ਦੋਨੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿੰਡ ਸਹੌੜੀ ਤੋਂ ਸੂਹ ਮਿਲਣ ਪਰ ਮੁਰਿੰਡੇ ਦੇ ਰੰਘੜਾਂ ਨੇ ਫੜ ਕੇ ਸਰਹੰਦ ਪਹੁੰਚਾਏ ਸਨ ਜਿੱਥੇ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਨਵਾਬ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਵਲੋਂ ਨਿਖੇਧ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਹੈ ਮੰਟੀ ਜਿਹੀ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਜਿਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਮਤ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਸੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਥਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਸੁਤਨ ਕੀ ਤੋਂ ਭੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ :

ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੁਧ ਕਰ ਜੂਤੇ ਚਮਕੌਰ।

ਸੀਰੰਦ ਵਿਖੇ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਫੜੇ ਸਿੰਘ ਕੀ ਠੌਰ ॥ ੧੦੭ ॥

ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ

ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਮਕਾਲੀ ਰਿਕਾਰਡ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੋਜੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਜਾਣ (ਬ-ਕਤਲ ਰਸੀਦਨ ਦੇ ਪਿਸਰ) ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ (ਇਨਾਇਤੁੱਲਾ ਖਾਨ ਇਸਮੀ, ਅਹਿਕਾਮਿ ਆਲਮਗੀਰੀ, ੧੧)। ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਨਾਪਤਿ ਦੀ ਇਕ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਗਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਇਕ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਫੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਜਾਂ ਕੁਝ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਜਾਂ ਗਲਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਮਿਰਜ਼ਾ ਯਾਰ ਅਲੀ ਬੇਗ ਦੀ ਪੂਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅਪੂਰੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾਰੁਲ-ਇਨਸਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜੂਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੀ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਖਬਾਰਾਤਿ ਦਰਬਾਰਿ ਮੁਅੱਲਾ ਵਿਚ ੨੫ ਹੱਥੀ-ਕੁਲ-ਅਵਲ, ਸਨ ੪ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹੀ, ਦੀ ਕੈਫੀਅਤ ਵਿਚ ਸਫ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨਾਲ ਇਲੀ ਵੇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ—ਸਿਖਾਨਿ ਖਾਲਸਾ। ਬ-ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਕਿ ਪਿਸਰਾਨਿ ਖੁਰਦਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਸਤਾ ਖੁਦ, ਅਦਾਵਤਿ ਕਲਬੀ ਦਾਰੰਦ। 'ਪਿਸਰਾਨ' ਸ਼ਬਦ ਬਹੁ-ਬਚਨ ਹੈ, ਇਕ ਬਚਨ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਲੜਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਦੋ ਨੂੰ ਫੌਜਦਾਰ ਸਰਹੰਦ

ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਕਤਲ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤੀ ਗਵਾਹੀ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖ਼ਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਚਾਰੇ ਬੱਚੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਹਨ—ਚਿਹ ਸ਼ੁਦ ਕਿ ਚੂ ਬੱਚਗਾ ਕੁਸ਼ਤਾ ਚਾਰ [੭੮]। ਇਹ ਗਵਾਹੀ ਇਤਨੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਅੰਕਟ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ।

ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਲੜਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ

੮ ਪੰਹ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ (੭ ਦਸੰਬਰ, ਸਨ ੧੭੦੫ ਈ.)

ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ

ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਵਲੋਂ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ-ਸ਼ਹੀਦ

੧੩ ਪੰਹ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਬਿ. (੧੨ ਦਸੰਬਰ, ਸਨ ੧੭੦੫ ਈ.)

ਸਾਹਿਬ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ

ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ

ਮਹਾਨ ਕੌਸ਼, ਕਥਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਸੁਤਨ ਕੀ (ਛੰਦ ੨, ੧੪, ੧੦੭ ਅੰਤ) ਅਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਬੰਸ (ਛੰਦ ੨੨-੨੪) ਵਿਚ ਨਾਮਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਇਹੋ ਹੀ ਤਰਤੀਬ ਹੈ।

ਮੁਕਤਸਰ ਦਾ ਜੁੱਧ

ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਚਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰ੍ਹਵੇਂ ਧਿਆਇ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸੈਨਾ-ਪਤਿ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਰਾੜਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਾ ਛਾਉਣੀ ਕੀਤੀ। ਜਦ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਬਰ ਲਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਚੜ੍ਹ ਆਏ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਸਿੰਘ ਟੱਕਰ ਗਏ ਜੋ ਬੇਦਾਵਾ ਲਿਖ ਕੇ ਆਨੰਦਪੁਰੋਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਮਈ ਭਾਗੋ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਲਈ ਮੁੜ ਆਏ ਸਨ। ਇਹ ਟਾਕਰਾ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਢਾਬ ਉੱਤੇ ਹੋਇਆ। ਜੁੱਧ ਦੀ ਭਿਣਕ ਪੈਣ ਪਰ ਜਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੁੱਧ-ਆਸਥਾਨ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਸਿਸਕ ਰਹੇ ਜਖਮੀ ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਪੜਵਾਨ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੇਦਾਵਾ ਪੱਤਰ ਚੁਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੁੱਤ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਸਿਖੀ ਗੰਢੀ। ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਮੁਕਤੇ ਹੋਣ ਦਾ ਵਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਰਣ ਭੂਮੀ ਦੀ ਢਾਬ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮੁਕਤਸਰ ਰੱਖਿਆ। ਇਹ ਜੰਗ ੩੦ ਪੰਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਬਿ. (੨੯ ਦਸੰਬਰ ੧੭੦੫ ਈ.) ਮਾਘ ਵਦੀ ੧੦ ਨੂੰ ਲੱਹੜੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੋਈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮਾਘੀ, ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਗਰਾਂਦ ਸੀ ਜਿਸ ਦਿਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਚੇਸਾ ਸਿੰਘ, ਭਟ ਵਹੀ ਤਲੋੜਾ; ਕੰਇਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦, ੧੭:੮; ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ, ਭਾਈ ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ ਵੇ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਸ, ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਬੱਲ ਦੇ ਸਿੰਘ ਸਾਗਰ (੧੩:੬੩) ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਰੁਤ ੬, ਅੰਨ ੧, ੧੨ : ੪੪-੪੬) ਵਿਚ ਮਾਘ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ—ਮਕਰ ਸੰਕਰਾਂਤਿ—ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਸਸਕਾਰ ਦਾ ਦਿਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਨ ਦੀ

ਯਾਦ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਇਥੇ ਮਾਘੀ ਨੂੰ ਮੰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਤ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ-ਖਾਲਸਾ ਅਤੇ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਮਕਤਸਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਬਸਾਖ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਪਰ ਸੰਮਤ ਕਿਧਰੇ ੧੭੬੧ (ਦੂਜੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੨੨੬) ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ੧੭੬੨ (ਛੇਵੀਂ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੨੭੯) ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਪਰ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ-ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਉਰਦੂ ਐਂਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਜੋ ਸਨ ੧੯੨੩ ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਜੁੱਧ ਏਕਮ ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਸੀ (ਚੌਥੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੧੮੭) ।

੬ ਚੇਤ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ (੪ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੭੦੬ ਈ.) ਦੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚੌਲ੍ਹੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਉਂ 'ਹੁਕਮਨਾਮੇ' ਤੋਂ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਕਢਣਾ ਕਿ ਇਹ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਬਣਦਾ ਫਬਦਾ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਜੁੱਧ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿਸਚਿਤ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਸੁਭਾਵਕ ਡੇਰ ਤੇ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ 'ਜੋ ਹਥਿਆਰ ਬੰਨਿ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਵਗੁ ਨਿਹਾਲ ਹੋਗ' । ਇਸ ਵਿਚ 'ਛੇਤੀ', 'ਜ਼ਰੂਰ' ਅਤੇ 'ਹੁਕਮ ਦੋਖਦੇ ਹੀ ਸ਼ਿਤਾਬੀ' ਆਉਣ ਦੀ ਉੱਕੀ ਹੀ ਕੋਈ ਤਾਕੀਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਇਸ ਵਿਚ ਜੁੱਧ ਲਈ ਸੱਦੇ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਸਵਾਰਾਂ ਪਿਆਦਿਆਂ, ਜਾਂ ਬੰਦੂਕੀ ਜਮੀਅਤ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਆਉਣ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮੋ, ਭਾਈ ਤਲੱਕੇ ਅਤੇ ਰੂਪੇ ਕੇ ਭਾਈ ਸੁਖੀਏ ਦੇ ਨਾਉਂ ੨ ਭਾਦੋਂ ਸੰਮਤ ੧੭੫੩ (੨ ਅਗਸਤ ਸਨ ੧੬੯੬ ਈ.) ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ । ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ-ਖਾਲਸਾ ਜਾਂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਬਸਾਖ ਨੂੰ ਜੁੱਧ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਇਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦਾ ਖਾਸ ਮਜ਼ਮੂਨ ਮਾਇਆ ਦੀ ਫਰਮਾਇਸ਼ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਦੀ ਬਸਾਖੀ ਪਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਚੇਤਾਵਨੀ ਹੀ ਸਮਝੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਥਿਆਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਆਉਣ ਤਾਂ ਕਿ ਰਾਹ ਵਿਚ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਵੈਰੀਆ ਵਲੋਂ ਜੋ ਕੋਈ ਬਖੇੜਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਿਹੱਥਾ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏ । ਮਾਲਵਾ ਦੇਸ ਰਟਨ ਦੀ ਸਾਖੀ ਅੰਕ ੭੯ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ 'ਬਸਾਖੀ ਕਾ ਮੇਲਾ ਵੱਡਾ ਭਾਰੀ ਲੱਗਾ ਹੈ ਸੀ । ਸਿੱਖ ਸਿਖਣੀਆਂ ਬਹੁਤ ਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹੈਸਨ (ਪੰਨਾ ੮੦-੧੧) ।'

ਦੋਰੇ ਦੀ ਸਾਖੀ (ਮਾਲਵਾ ਦੇਸ ਰਟਨ ਦੀ ਸਾਖੀ ਪੰਥੀ, ਪੰਨਾ ੧੧੬) ਦੀ ਸਾਖੀ ੧੦੫, ਭਾਈ ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ (੨੩ : ੬੬) ਅਤੇ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਦੇ ਪ੍ਰਚੀਨ ਪੰਥ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ, ਪੰਨਾ ੮੧) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੰ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਦਿਨ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇੰਝ ਕਤਕ ਸੁਈ ੫ (੨੯ ਕਤਕ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਬਿਕਰਮੀ), ੩੦ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੬ ਈ. ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕੀਤਾ । ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀਆਂ ਇਸ ਲੇਖੇ ਮੁਕਤਸਰ ਦਾ ਜੁੱਧ ਲੰਹੜੀ-ਮਾਘੀ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਬੰਠਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ੨੯-੩੦

ਦਸੰਬਰ, ਸਨ ੧੭੦੫ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ੨੦-੨੧ ਜਨਵਰੀ ਸਨ ੧੭੦੬ ਈ. ਨੂੰ ਪੁੱਜੇ ਹੋਣਗੇ। ੩੧ ਦਸੰਬਰ ਤੋਂ ੨੧ ਜਨਵਰੀ ਤਕ ੨੧-੨੨ ਦਿਨ ਮੁਕਤਸਰੋਂ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਸਫਰ ਵਿਚ ਲਗ ਗਏ ਹੋਣੇ ਹਨ। ਕਾਂ ਦੀ ਉਡਾਰੀਏ ਸਿੱਧਾ ਪੰਥ ੪੮ ਕੁ ਮੀਲ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪੜਾਉ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਠਹਿਰਦੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇੰਨੇ ਕੁ ਦਿਨ ਤਾਂ ਲਗ ਹੀ ਜਾਣੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਕੂਚ—ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ

ਦਮਕੋਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵਲੋਂ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸੀ, ਲਿਖਤੀ ਅਤੇ ਜਬਾਨੀ ਸੱਦਾ ਪੁੱਜਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਿਲੋ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੁਦ ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਪੱਤਰ ਜਫਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ :

ਨਵਿਸਤਹ ਰਸੀਦੋ ਬ-ਗੁਫਤਹ ਜਬਾ
ਬ-ਬਾਯਦ ਕਿ ਕਾਰੇ ਬ-ਗਾਹਤ ਰਸਾਂ ॥ ੫੪ ॥

ਅਰਥਾਤ, ਲਿਖਤੀ ਅਤੇ ਜਬਾਨੀ ਸੁਨੇਹਾ ਪੁੱਜਾ ਹੈ,
ਬਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਖ ਨਾਲ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇ।

ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪਰ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਤਜਰਬਾ ਬੜਾ ਕੌਤਾ ਸੀ। ਅੱਗੇ ਸਾਹੀ ਕਾਜੀ, ਦੀਵਾਨ ਅਤੇ ਬਖਸ਼ੀ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਸੋਹਾਂ ਖਾ ਕੇ ਫਿਰ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਵਹਿਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉੱਤੇ ਅਚਾਨਕ ਆ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਫਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ :

ਨਾ ਕਤਰਾ ਮਜਾ ਇਤਬਾਰੇ ਬਰੋਸਤ
ਕਿ ਬਖਸ਼ੀ ਓ ਦੀਵਾਂ ਹਮਾ ਕਿਜ਼ਬ ਗੋਸਤ ॥ ੧੪ ॥

ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਇਕ ਡੱਕਾ ਡਰ ਭੀ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ,
ਕਿਉਂਕਿ ਫੌਜੀ ਅਫਸਰ ਅਤੇ ਦਫਤਰੀ ਦੀਵਾਨ ਸਬ ਝੂਠੇ ਹਨ।

ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਖੁਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਆਖਰ ਉਹ ਮੁਲਖ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਸੁਖ ਆਰਾਮ ਦੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਅੰਤ ਉਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਫਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਕਿ :

ਅਗਰ ਚਿਹ ਬਿਆਯਦ ਬ-ਫਰਮਾਨਿ ਮਨ
ਹਜੂਰਤ ਬਿਆਯਮ ਹਮਰ ਜਾਨੋ ਤਨ ॥ ੬੩ ॥
ਅਗਰ ਤੂੰ ਬਯਜਦਾ ਖੁਸ਼ਤੀ ਕੁਨੀ
ਬਕਾਰਿ ਮਰਾ ਈ ਨਾ ਸੁਸਤੀ ਕੁਨੀ ॥ ੬੪ ॥

ਅਰਥਾਤ,

ਜੇ ਕਰ ਮੇਰੇ ਅਨੁਸਾਰ (ਮੈਨੂੰ) ਫਰਮਾਨ ਆਵੇ

ਤਾਂ ਮੈਂ ਤਨ ਮਨ ਨਾਲ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਆਵਾਂਗਾ ॥ ੬੩ ॥
ਜੇ ਕਰ ਤੂੰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ,
ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਢਿੱਲ ਨਾ ਕਰੀਂ ॥ ੬੪ ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਦੀਨਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਗਉਂ, ਕਸਬਾ ਕਾਂਗੜਾ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚੋਂ, ਜਿਥੇ ਪਿਛੋਂ ਪਿੰਡ ਦਿਆਲ ਪੁਰਾ ਭਾਈ ਕਾ ਵਸਿਆ ਅਤੇ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਫਰਨਾਮਾ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿਧ ਪੱਤ੍ਰ ਜਫਰਨਾਮਾ ਲਿਖ ਕੇ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਸ ਦੱਖਣ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਸ ਵਲੋਂ ਯੋਗ ਫਰਮਾਨ ਆ ਜਾਣ ਪਰ ਆਪ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਦੱਖਣ ਜਾ ਆਉਣ ।

ਪਰ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸਕਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਣਾ ਅਤੇ ਪੱਤ੍ਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਸੈਨਾਪਤਿ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ :

ਅਨਿਕ ਉਪਾਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਰੇ ।
ਫੰਦ ਬੰਦ ਕਝ ਨੇਕ ਨ ਸਰੇ ।
ਲਿਖੀ ਕਥਾ ਪ੍ਰਭ ਪਾਸ ਪਠਾਈ ।
ਦਯਾ ਕਰੇ ਇਸ ਹੋਰੁ ਸਹਾਈ ॥ ੨੬ ॥ ੫੭੦ ॥

ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਇਸ ਭਾਵ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮੁਸਕਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਗੁਜਰ ਗਏ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਖਬਰ ਨਾ ਆਈ ਕਿ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪੱਤ੍ਰ ਪਹੁੰਚਾ ਵੀ ਸਕੇ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਉਮਰ ਨੌਵੇਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਭੀ ਉਭ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਦ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਏ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚੁੱਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੇ ਫਰਮਾਨ ਦੀ ਹੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਖੁਦ ਹੀ ਦੱਖਣ ਜਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰ ਲੈਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ । ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ :

ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੱਫਨ ਦਿਸਾ ਲਾਗੀ ਬਹੁਤ ਅਵਾਰ ।
ਸਿੰਘਨ ਕੇ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿਓ ਸਬੈ ਹੋਰੁ ਤਈਯਾਰ ॥ ੧੪ : ੨-੫੬੭ ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਕਤਕ ਸੁਦੀ ਪੰਜ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ (੩੦ ਅਕਤੂਬਰ, ਸਨ ੧੭੦੬ ਈ.) ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਮਾਰਵਾੜ ਦੇ ਰਸਤੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਤੋਂ ਦਸ ਕੁ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਨੇ ਆਮ ਰਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਅਗਲੇ ਪੜਾਵਾਂ ਪਰ ਟਿਕਾਣੇ ਲਈ ਅਗਾਉਂ ਤੇਬੂ ਅਤੇ ਵਹੀਰ ਭੇਜਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ੨੦ ਕਤਕ (੨੫ ਅਕਤੂਬਰ) ਸਨ ੧੭੬੩ ਦੇ ਹੁੜਮਨਾਮੇ (੬੨) ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਨੇ ਬੈਰਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਭਾਈ ਬੁਝਾਕੀ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੂੰ ਬਹਿਲਾ ਲਈ ਬਲਦ

ਭੇਜਣ ਵਾਸਤੇ ਫਰਮਾਇਸ਼ ਲਿਖ ਭੇਜੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਕਿ "ਆਸਾਂ ਦਖਣ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਨਿ ਸਿਖ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚਲਣਾ ਹੋਇ ਤਿਨਿ ਹੁਕਮ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹਜ਼ੂਰ ਆਵਣ ।"

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਹੀਰ ਦੀ ਚਤੁਰਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਡਰ ਜਿਹਾ ਪੈ ਗਿਆ । ਇਹ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਹੀਰ ਸਮੇਤ ਵਿਚਰਨ ਦੇ ਆਸ਼ਿ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਜਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਦੀਆਂ ਦੜਾਈਆਂ ਅਤੇ ਸੁਹਿਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਤਜਰਬਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਲੁਟ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡਰ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ । ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਘਰ ਘਾਟ ਛੁਡ ਕੇ ਭੱਜ ਨਿਕਲਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਗੜੀਆਂ, ਹਵੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਅੰਦਰ ਲੁਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਵਹੀਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਖਾਣੇ ਦਾਣੇ ਤੋਂ ਤੰਗ ਹੋ ਕੇ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਕੋਈ ਭੀ ਹੋਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਘਰ ਲੁਟ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਵਹੀਰ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਭੀ ਹੋ ਪੈਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦਾ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕੀ ਵਹੀਰ ਨਾਲ ਭੀ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਹੋਈਆਂ ਝੜਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੀ ਗੁਰ-ਸੰਭਾ ਦੇ ਚੌਧਵੇਂ, ਸਲਵੇਂ ਅਤੇ ਸਤਾਰਵੇਂ ਧਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਜੋ ਕੇਵਲ ਫੌਕੇ ਡਰ ਜਾਂ ਦਾਣੇ ਪੱਠੇ ਤੋਂ ਹੋਏ ਤਕਰਾਰ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸਨ ।

ਵਿਆਹ ਦਾ ਚਿਕਰ

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕ੍ਰਮ ਕਰਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਕਈ ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ । ਇੱਥੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਇੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਖਿਆਲ ਵੀਹ ਵਿਸ਼ਵੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦਾ ਡੌਲਾ ਭੀ ਜਾਂ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜੋ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ 'ਕੁਆਰਾ ਡੌਲਾ' ਕਰਕੇ ਪਰਸਿੱਧ ਸੀ ।

ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭-੧੭੫੮ ਵਿਚ ਜਦ ਰੁਹਤਾਸ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਆਨੰਦਪੁਰ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਇਸ ਕੰਨਿਆ ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬੰਨਤੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਫਰਮਾਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਉਕਿ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਸਕਣੀ ਅੱਖੀ ਹੈ । ਇਸ ਉੱਤਰ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਹਾਮੂ ਨੂੰ ਦੁੱਖਿਤੀ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁਸਕਲ ਦਾ ਚਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੰਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਦ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਵਿਵਾਹ ਹਜ਼ੂਰ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ 'ਮਾਤਾ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ

ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਲਈ ਕੋਰੀ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕੋਲਿਆ ਹੁਣ ਸੋਰੇ ਘਰ ਕੰਵਾਰੀ ਰਹੇਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਕਲੋਸ ਰਹੇਗਾ। ਵਸੀ ਘਟ ਘਟ ਦੇ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਹੋ, ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਓ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਕਰੋ। ਇਸ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਵਰਮਾਇਆ ਕਿ ਅੱਛਾ ਇਹ ਕੁਆਰੇ ਡੋਲੇ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ, ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ (ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਾਤਾ) ਜੀ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਦ ਇਕ ਵਾਰੀ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਤਾਂ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਖਾਲਸਾ ਹੀ ਤੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਇਗਾ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੀ ਗੰਦ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ 'ਕੁਆਰਾ ਡੋਲਾ' ਕਰਕੇ ਪਰਸਿੱਧ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ।*

[ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਰੁਤ ਪੰਚਮ, ਅੰਸੂ ੧, ਅੰਕ ੧੦-੪੪; ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸੰਪਾਦਿਤ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਜਿਲਦ ੧੩, ਪੰਨਾ ੫੪੦੪-੬ ਸੰਕਾਲਿਫ, ਸਿਖ ਰਿਲਿਜਨ, ਜਿਲਦ ੫, ਪੰਨਾ ੧੪੩-੪੪]।

ਭਾਈ ਰਾਮੂ ਦੇ ਮਾਨਸਕ ਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਰਮਪਰਾਂ ਨਾਲ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਦੇਸ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਦਿਲ ਦੀ ਜਿਸ ਸੁੱਛ ਅਤੇ ਉੱਚ ਕੰਮਲਤਾ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਨਿਭਾਇਆ ਉਹ ਇਕ ਅਸਾਧਾਰਣ ਅਤੇ ਅਨੂਠੀ ਗੱਲ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਹੁਹਾਨੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਉੱਚਤਾ ਨੂੰ ਆਮ ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਝ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸੀ। ਇਸੇ ਸੰਸਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਵਿਵਾਹ ਦੀ ਗੀਤਿ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲੈਣ ਜੋ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਓਥੇ ਹੋ ਗਈ (੧੪ : ੧੫-੧੭ = ੬੧੦-੧੨)। ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਭਾਜ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦੇਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਰੁਧ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਚਿਕਰ ਨਹੀਂ।

*ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਰਮੂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਵਾਹ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਉਸ ਵਕਤ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮਹਿਲ ਮਾਰਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦਾ ਚੋਹਾਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਚਿਤ ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ :

ਕਈ ਸਾਲ ਖਿਛੇ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦਾ ਅਸਵਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਸੰਮਤ ੧੭੫੭, ਪੰਚ ਫ਼, ਦਿਨ ਸੋਮਵਾਰ
ਕੁਝ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜੇ, ਫਿਰ ਰਿਖਰਾਮਾ ਰਉਰਾਸੀ ਡੋਲਾ ਆਦਾ। ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਸਾਵਨ ਦਿਨ ੫
ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਆਈ। ਜੋ ਹਜੂਰ ਕੁਆਰਾ ਡੋਲਾ ਰਹਿਆ ਮਹਿਲ ਤੀਸਰਾ [ਗੁਰ
ਪ੍ਰਣਾਲੀਆ, ਪੰਨਾ ੧੦-੧੧]।

ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲਿਕਾ ਵਿਚ ਭੀ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਦਾ ਦੋਹਾਤ ੭ ਪੰਚ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਨੂੰ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਦਾ ਆਉਣਾ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ [ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆ ਪੰਨਾ ੫੫-੫੭: ੧੧੩-੧੪]।

ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੱਖਣੀ ਵਾਪਸੀ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ

ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁਲਾਯਤ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਪਰ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਦੱਖਣ ਵਲੋਂ ਮੁੜਦਾ ਹੋਇਆ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆ ਮਿਲਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਸਕਲਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਚਿੰਤੀ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਦ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਨਨ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪੱਤਰ ਜਫਰਨਾਮਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਲਈ ਫ਼ਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ਾਰਤ-ਪਨਾਹ ਮੁਨਾਇਮ ਖ਼ਾਨ ਵਲੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਬੇਗ਼ ਗੁਰਜ-ਬਰਦਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖ਼ ਯਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਮਨਸਬਦਾਰ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੁਨਾਇਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਦੇ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲ ਦੱਖਣ ਭੇਜ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜਾਂ ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਈ ਭਰਮ ਜਾਂ ਸ਼ਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਨਵਿਰਤ ਕਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਰਾਹ ਦੇ ਖਟਰ ਲਈ ਮੰਗ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਸ ਮਾਲ ਵਿਚੋਂ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਨਕਦ ਦੇ ਦੇਵੇ [ਇਨਾਇਤੁੱਲਾ ਖ਼ਾਨ ਇਸਮੀ, ਅਹਿਕਾਮਿ ਆਲਿਮਗੀਰੀ] । ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਆ ਦੱਸੀ ਕਿ ਸਾਹੀ ਗੁਰਜ-ਬਰਦਾਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਵਲ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਮੈਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਿਧਰ ਆ ਜਾਣ ਦੀ ਸੋ ਸੁਣ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਇੱਥੇ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ (ਫ਼ੋਦ ੬੧੩) । ਦਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਖਬਰ ਮਿਲ ਗਈ ਕਿ ੨੮ ਜੀ-ਕਦਾ ੧੧੧੯ ਹਿਜਰੀ (੨੦ ਫਰਵਰੀ, ਸਨ ੧੭੦੭ ਈ.) ਨੂੰ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ।* ਹੁਣ ਚੁੰਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਪਰਯੋਜਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਉੱਥੋਂ ਹੀ ਪਿੱਛੇ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਏ ।

ਜਦ ਬਘੋਰ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਹੀਰ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਲੋਕ ਡਰ

*ਸ਼ੇਨਾਪਤਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਵਿਚ ਕਿਆਮ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਠੀਕ ਪਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :

ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਅਜਬ ਇਕ ਥਾਨਾ ।
ਨਉਰੰਗ ਸ਼ਾਹ ਤਹਾ ਠਹਰਾਨਾ ।
ਭਰੋਹ ਮਾਸ ਤਹਿ ਭੂਮ ਰਹਿਓ ।
ਪਾਯੋ ਥਾਲ ਕਾਲ ਬਸਿ ਤਯੋ ॥ ੧੫ : ੨—੬੭੩ ॥

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ੧੬ ਸੰਵਾਲ, ੧੧੧੭ ਹਿ. (੨੦ ਜਨਵਰੀ, ੧੭੦੬ ਈ.) ਨੂੰ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਪੁੱਜਾ ਸੀ ਅਤੇ ੨੮ ਜੀ-ਕਦਾ, ੧੧੧੯ ਹਿ. (੨੦ ਫਰਵਰੀ ੧੭੦੭ ਈ.) ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਇਥੋਂ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਇਆ [ਜਾਦੂ ਨਾਰ ਜਰਨਾਤ, ਮੁਆਜਿਰਿ ਆਲਮਗੀਰੀ, ਬ੦੮-੦੯; ਮੌਰਟ ਹਿਸਟਰੀ ਔਫ਼ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ, ੪੭੨] ।

ਰਏ ਅਤੇ ਤਗੜੇ ਦਾ ਖਤਰਾ ਖਤਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਉਠਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਬਿਰਛਾਂ ਨੂੰ ਪੈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਨਿਗੂਣੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬਖੇੜਾ ਵਧ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਥੇ ਦੇ ਦੋ ਭ੍ਰਮੀਏ (ਚਿਮੀਦਾਰ) ਸਰਦਾਰ ਮਾਰੇ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਮਹਾਨੰਦ ਅਤੇ ਸੰਖਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਟੋਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜੋ ਭਟ ਬਹੀ ਅਨੁਸਾਰ ੨੧ ਚੰਦ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਬਿ (੧੯ ਮਾਰਚ ਸਨ ੧੭੦੭ ਈ.) ਨੂੰ ਮਰੇ ਦਸੀਦੇ ਹਨ। ਬਖੇੜੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤਿ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਭਜੀ ਫੌਜ ਬਾਘਉਰ ਕੋ ਮਾਰਿ ਲਏ ਸਿਰਦਾਰ ।

ਕੂਚ ਜਹਾਨਬਾਦ ਕੋ ਕਰਿ ਦੀਨੋ ਕਰਤਾਰਿ ॥ ੭੫ ॥ ੬੭੦ ॥

ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਸੇਤ ਦੀ ਖਬਰ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਮੁਅੱਜਮ ਨੂੰ ਦੱਰਾ ਖੈਬਰ ਪਾਸ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੋਂ ੧੦-੧੧ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿਥ ਪਰ ਜਮਰੂਦ ਪੁੱਜੀ। ਉਧਰ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਛੱਟੇ ਭਰਾ ਮੁਹੰਮਦ ਆਜ਼ਮ ਨੇ ਪਿਉ ਦੀ ਸੇਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਏ ਸਾਰ ਆਪਣੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਮੀਰ ਅਹਿਲਕਾਰ ਉਸ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਮੁਅੱਜਮ ਨੂੰ ਸੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਉਹ ਹੀ ਭਟ ਸਕੇਗਾ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਅਗਰੇ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਪਤਾ ਲਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵਾਹ ਦਾਹੀ ਇਧਰ ਨੂੰ ਭੱਜਾ ਅਤੇ ੨੦ ਮਈ ਸਨ ੧੭੦੭ - ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਭੀ ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਉਥੇ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕੇ ਹਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਣ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਲਿਖ ਭੇਜੀ ਕਿ ਸੁਲਤਾਨੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ [ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ, ੬੭੯-੭੯] ਲਿਖਤੀ ਪੰਥੀ 'ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਕੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਾ ਪ੍ਰਸੰਗ' ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਮੁਅੱਜਮ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਦੇ ਖਿਤਾਬ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਣ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ।* ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਇਕ ਸਿਖ ਕੁਲਦੀਪਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਪਾਸ ਰਹਿਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਜੋ ਜਾਜ਼ੁਏ ਦੇ ਜੁੱਧ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਉਥੇ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ।

ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਸਿਖ ਫੌਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਗੀ ਜਾਪਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਨੌਜਵਾਨ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਪਿਆਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਜਾਚਨਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਉੱਚਤਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਪੰਜੀਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਮ ਸੰਸਾਰੀ ਰਾਜਸੀ ਬੰਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਕਦੀ ਭੀ ਹਾਮੀ ਨਾ ਭਰਦਾ ਜਿਸ ਦੇ ਕਿ ਪਿਤਾ, ਬਾਬੇ ਅਤੇ ਪੜਦਾਦੇ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ, ਦਾਦੇ ਅਤੇ ਪੜਦਾਦੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ, ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਸਹੀਦ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿ

*ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਕਿਪੜੇ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ।

ਗੋਬਿੰਦ, ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਔਖਿਆਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁੱਢ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਘਾਟ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਪਰ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਇਕ ਮਹਾਨ ਉੱਚ ਆਤਮਾ ਰਬ-ਰੂਪ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸਨ ਜੋ ਪਿਉ ਦਾਦਿਆਂ ਦੇ ਮੰਦ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਪੋਤੇ ਪੜੋਤੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਹਾਦਰਸ਼ਾਹ ਖੁਦ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਖਸਦੇ ਜਾਣ ਦੀ ਹਾਸਤ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਜਾਚਕ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਧਰਮ-ਗੱਦੀ ਵਾਲੇ ਪਾਸੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗੀ ਸੀ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਕ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਵਹੀਰ ਦੇ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ੮ ਜੂਨ ਸਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਜਾਜੜੇ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ।

ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ

ਸੋਲਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਅਤੇ ਓਥੋਂ ਮਥਰਾ, ਬਿੰਦੂਬਨ ਅਤੇ ਆਗਰੇ ਪਧਾਰਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਗਰੇ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਪਬਰ ਜਦ ਖਾਨਿ-ਖਾਨਾਨ (ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਜ਼ੀਰ ਮੁਨਇਮ ਖਾਨ) ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਭੇਜੀ। ਖਾਨਿ-ਖਾਨਾਨ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਣ ਲਈ ਸਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ। ਅਖਬਾਰਿ ਦਰਬਾਰਿ ਮੁਅੱਲਾ ਅਨਸਾਰ ੪ ਜਮਾਦੀ-ਉਲ-ਅੱਵਲ ਸਨ ੧ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹੀ, ੧੧੯ ਹਿਜਰੀ (੨੩ ਜੁਲਾਈ ਸਨ ੧੭੦੭) ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਸਤਰਾਂ ਸਮੇਤ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਜੋ ਖਿਲਾਅਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਜਾਂਦੀ ਵਾਗੋ ਖਾਸ-ਡਿਉੜੀ ਵਿਚ ਖੜੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਉਠਵਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਲੈ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਆਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸਸਤਰਾਂ ਸਮੇਤ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਜਾਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਮਿਠੀ ਖਿਲਾਅਤ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪਹਿਣੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਅਖਬਾਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ੧ ਕਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੬੪ (੨ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੭ ਈ.) ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਖਿਲਾਅਤ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਜੜਾਉ ਧੁਖਧੁਖੀ (ਪਦਕਿ ਮੁਰੱਸਹ) ਸਨ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਸੀ।

ਸੋਨਾਪਤਿ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਚੜੀ ਕਮਾਨ ਸਸਤ ਸਬ ਸਾਰੇ।

ਕਲਗੀ ਡਬ ਹੀਂ ਅਪਰ ਆਪਾਰੇ।

ਲਟਕਤ ਚਲਤ ਤਹਾਂ ਚਲ ਆਏ।

ਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਇਮ ਜਾਏ ॥ ੩੧ ॥ ੭੨੦ ॥

ਕਲਗੀ ਅਉਰ ਧੁਗ ਧੁਗੀ ਆਨੀ ।
 ਖਿਲਅਤ ਏਕ ਸਾਹ ਮਨ-ਮਾਨੀ ।
 ਸਾਹ ਪ੍ਰਭੁ ਕੇ ਭੋਟ ਚੜ੍ਹਾਤੀ ।
 ਖੁਸ਼ੀ ਕਰੇ ਕ੍ਰਮ ਸੇ ਬਨ ਆਈ ॥ ੨੪ ॥ ੭੨੩ ॥
 ਤਾਂਹਿ ਸਮੈ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਫੁਰਮਾਯੋ ।
 ਅੰਦਰ ਸਾਹਿ ਪੈ ਸਿੰਘ ਬੁਲਾਯੋ ।
 ਬਸਤ੍ਰੁ ਤਾਂਹਿ ਪਾਸ ਉਂਵਾਏ ।
 ਬਿਦਾ ਭਏ ਪ੍ਰਭ ਡੇਰੇ ਆਏ ॥ ੨੫ ॥ ੭੨੪ ॥

ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ 'ਹੋਰ ਭੀ ਕੰਮ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਦਕਾ, ਸਭ ਹੋਤੇ ਹੈ' ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਕਾਲੀ ਰਿਕਾਰਡ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਸਦੇ । ਪਰ ਕਿਆਸਾ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਬਾਬਤ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਸ਼ੱਲੀ-ਬਖਸ਼ ਏਰ ਤੇ ਨਜ਼ਿੱਠੇ ਜਾਣ ਦੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤ ਅਸ ਸੀ । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ 'ਅਸੀਂ ਭੀ ਥੋਤੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਨੇ ਆਵਤੇ ਹੈ' । ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਨੰਦਪੁਰ ਪਹੁੰਚਣ ਪਰ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਜਾਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਕੋਈ ਹੱਕ ਪਾਉਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਡਰ ਸੀ । ਇਸੇ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਜ਼ਿਰ ਅਸੀਂ ਕਹਿਲੂਰ ਆਵਤੇ ਤਦਿ ਸੂਬਤ ਖਾਲਸੇ ਹਕਿਆਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਵਣਾ' ।

ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਨੂੰ

ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਹਾਲਤ ਬਦਲ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਨਾ ਮੁੜ ਸਕੇ । ਸੁਲਤਾਨੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਫਤਹਿ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪਣੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ, ਮਦਦਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਅਤੇ ਜਾਗੀਰਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਕਤੂਬਰ-ਨਵੰਬਰ ਸਨ ੧੭੦੭ ਵਿਚ ਰਾਜਪੂਤੀ ਇਲਾਕੇ ਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਉਂਕਿ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਭਾਈ ਕਾਮ ਬਖਸ਼ ਨੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਖਤੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਵਲ ਜਾਣਾ ਪੈ ਗਿਆ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਜੋ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਉਹ ਅਜੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੀ । ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਸ਼ਾਹੀ ਕੰਪੂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਤੁਰੀ ਗਏ ਤਾਂਕਿ ਜਿੱਥੇ ਭੀ ਮੌਕਾ ਲਗੇ ਗਲ-ਬਾਤ ਹੁੰਦੀ ਜਾਏ ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਲ ਜਾਣ ਲਈ ਕੁਝ ਚਿਰ ਵਾਸਤੇ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਛੇ ਕੁ ਕੰਹਾਂ ਪਰ ਇਤਮਾਦਪੁਰ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤਾਂ ਓਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੀਦ ਸਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਾਣੀ ਦੂਸਰਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਆ ਮਿਲਿਆ ਜੋ ਬਸੀ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਨਥੂ (ਨਥੀਏ) ਤਰਖਾਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਅਤੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਕੇ ਪਲਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਦਾ ਕੁਝ ਜ਼ਿਕਰ ਪਿਛੋਂ 'ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਲੇਖਾ'

ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ ਬਹੁਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜੋਧਪੁਰ, ਉਦੇਪਰ ਦੀ ਗੱਲ ਨਿਪਟਾ ਚੁੱਕਾ ਅਤੇ ਦੱਖਣ (ਹੈਦਰਾਬਾਦ) ਵਲ ਨੂੰ ਵਾਗਾ ਸੱਤੀਆਂ ਤਾਂ ਚਿਤੋੜ ਦੇ ਲਾਗਿਓਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਨਗਰ ਦੇਖਣ ਗਏ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਆਦਮੀ ਡੰਗਰਾਂ ਲਈ ਘਾ ਪੱਠਾ ਲੈਣ ਭੇਜੇ। ਉਥੇ ਵਜਦੇ ਨਗਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਲੋਕ ਦੇਤੇ ਆਏ ਕਿ ਸਾਇਦ ਕੋਈ ਡਾਕੂ ਆ ਪਏ ਹਨ। ਪਰ ਅੱਗੇ ਬੰਦੇ ਘਾ ਲੈਂਦੇ ਮਿਲੇ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਤਕਰਾਰ ਹੋ ਪਿਆ ਜੋ ਲੜਾਈ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਇਹ ਗੱਲ ੬ ਬਸਾਖ, ਸੰਮਤ ੧੭੨੫ (੩ ਅਪਰੈਲ, ਸਨ ੧੭੦੮ ਈ.) ਦੀ ਹੈ।

ਚਿਤੋੜ ਤੋਂ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਰਵਾਂ ਰਵੀਂ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਨਰਬਦਾ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਤਾਪਤੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਜਾ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ—ਕਈ ਕੁਝ ਅੱਗੇ ਜਾਂ ਪਿੱਛੋਂ, ਜਾਂ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ-ਕੂਚ ਕਰਦੇ ਗਏ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਘਾ ਪੱਠੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ਇੱਥੇ ਤੜਫ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਝਗੜਾ ਮਿਟਾਉਣ (ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ) ਠਹੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਮਾਰੇ ਗਏ।

ਭੋਟ ਵਹੀ ਪੂਰਬੀ ਦੱਖਣੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ (ਕੋਟਾ ਮਾਈ ਦਾਸ ਕਾ, ਪੱਤਾ ਬੱਲੂ ਕਾ) ਦਾ ਮਰਨਾ ਗੋਭੀਰ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਚਿਤੋੜ ਗੁਰੂ ੬ ਬਸਾਖ, ੧੭੬੫ (੩ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸਨ ੧੭੦੮) ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ (ਕੋਟਾ ਨਬੂ ਕਾ, ਬਾਸੀ ਬਸੀ ਪਠਾਣਾ, ਬਾਦੀ ਸੂਤ) ਅਤੇ ੧੯ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਵਹੀ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਥੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਵਰਨਣ ਵਿਚ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਚਿਤੋੜ ਦੇ ਭੇਤੇ ਨੂੰ ਹੀ ਦੋ ਥਾਈਂ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਵਿਚ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਦਾ। ਪਰ ਸੈਨਾਪਤਿ ਅਤੇ ਭੋਟ ਵਹੀ ਦੋਨੋਂ ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਸਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇ ਨਰਬਦਾ ਪਾਰ ਦੇ ਬਖੇੜੇ ਵਿਚ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਇਸ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦਾ ਕੋਈ ਦੂਸਰਾ ਸਿੰਘ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸਕਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ

ਕੁਝ ਚਿਰ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਠਹਿਰ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰ ਗਿਆ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਬਸ ਕੁਝ ਚਿਰ ਉਥੇ ਟਿਕੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਇਥੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਕੇ ਕੰਪੂ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲੇ। ਤਾਰੀਖ-ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਵਲ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, [ਗੁਰੂ] ਨਾਨਕ ਦੇ ਪੁੱਤਰਿਆਂ (ਗੱਦੀ ਨਸੀਨਾਂ) ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕੰਪੂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਨਿਤ-ਪੂਰੀ ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕਾਂ, ਧਾਰਮਕ ਹਠੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ

ਲੋਕਾਂ ਦਿਆਂ ਇਕੱਠਾਂ (ਸੰਗਤਾਂ) ਵਿਚ ਵਿਆਖਿਆਨ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।*

ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੱਖਣ ਦੇ ਸਫਰ ਵਿਚ ਬਾਉਂ ਬਾਈਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੀ ਕਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਚੰਗਾ ਸੰਕਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਰਜ ਫਾਰਸਟਰ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਦੀ ਤਰਦੀਦ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਾਮ ਬਖਸ਼ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਜਾ ਰਹੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਇਕ ਅਹੁਦਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ (*A Journey from Bengal to England I*, 262-263)। ਐਲਫਿਨਸਟਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਿਸਟਰੀ ਔਫ ਇੰਡੀਆ (ਪੰਜਵੀ ਵਾਰ, ੬੭੯) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਖਾਫੀ ਖਾਨ ਫਾਰਸਟਰ ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਖਾਫੀ ਖਾਨ ਮੁੰਤਖਬੁਲ-ਲੁਬਾਬ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਵਲ ਪਿਆਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਬਦਨਾਮ ਕੌਮ ਦਾ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮੀ ਆਗੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜੂਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸੌ ਨੇਜ਼ਾਦਾਰ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹਿਆਂ ਅਤੇ ਪਿਆਦਿਆਂ ਸਮੇਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੋ ਪਿਆ। ਖਾਫੀ ਖਾਨ ਦੇ ਅੱਸਲ ਲਫਜ਼ ਇਹ ਹਨ :

“ਦਰ ਅੱਯਾਮ ਕਿ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹ ਪਾਦਸ਼ਾਹ ਮਤਵੱਜਾਇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਕਰਦੀਦ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ਅਜ ਸਹਗੁਹਾਨਿ ਆਂ ਕੌਮਿ ਬਦਨਾਮ ਬਹਜੂਰ ਰਸੀਦਾ ਬਾ ਦੋ ਸਿਹ ਸਦ ਸਵਾਰ ਨੇਜ਼ਾਦਾਰ ਵਾ ਪਿਆਦਾ ਦਰ ਰਕਾਬ ਰਫਾਕਰ ਨਮੂਦ।

ਇਥੇ ਸਬਦ ‘ਰਫਾਕਰ ਨਮੂਦ’ ਮਿਲਕੁਲ ਸਾਫ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਕੇਵਲ ਸਾਥੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਲ ਹੋ ਪੈਣਾ ਜਾਂ ਤੁਰ ਪੈਣਾ ਹਨ, ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

੨੩ ਜੁਲਾਈ ਸਨ ੧੭੦੭ ਈ. ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵੇਲੇ ਜਿਸ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖਿਲਾਅਤ ਪੋਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸਣੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰਾਜਨ ਦਾ ਸੰਕਾ ਦਿੱਤਾ ਉਹ ਕੇਵਲ ਆਪ ਦੇ ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਸੀ। ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਬਾਦ ੫ ਰਮਜ਼ਾਨ ੧੧੨੦ ਹਿਜਰੀ (੭ ਨਵੰਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮ ਈ.) ਨੂੰ ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਇਹ ਰਿਪੋਰਟ ਹੋਈ ਕਿ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਰ ਖਰਕਾਰ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਚੋਖੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜਬਤ ਹੋ ਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ

*At the time the army marching southwards towards Burhanpur, Guru Gobind, one of the grandsons of Nanak, had come into these districts to travel, and accompanied the royal camp. He was in the habit of constantly addressing assemblies of worldly persons, religious fanatics, and all sorts of people.—*Tarikh-i-Bahadur Shahi, History of India, Elliot and Dowson, vii, 566.*

ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਦਰਵੇਸ਼ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ, ਇਹ ਸਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ [ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਮਾ, ਅਰਵਿਨ, ਲੇਟਰ ਮੁਗਲਜ਼, ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ, ੯੦] । ਅਖਬਾਰਾਤਿ-ਦਰਬਾਰਿ ਮੁਅੱਲਾ (ਰਾਜਸਥਾਨ ਸਟੇਟ ਆਰਕਾਈਵਜ਼) ਵਿਚ ੯ ਰਮਜ਼ਾਨ, ਸਨ ੨ ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹੀ: ੧੧੨੦ ਹਿਜਰੀ (੧੧ ਨਵੰਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮ ਈ.) ਨੂੰ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਮਾਲ ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜਦ ਅਰਜ਼ ਹੋਈ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮਾਲ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਖਜ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ ਭਰ ਜਾਣਾ । ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਾਲ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੋਕ ਨਾ ਪਾਈ ਜਾਵੇ— ਹੁਕਮ ਸੁਦ ਕਿ ਅਜ਼ੀ ਅਮਵਾਲ ਖਜ਼ਾਨਾਇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਮਾਹਮੂਰ ਨਮੀ ਸ਼ਵਦ । ਮਾਲਿ ਦਰਵੇਸ਼ਾਨ ਅਸਤ, ਮਜ਼ਾਹਮ ਨਾ ਸ਼ਵਦ ।

ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਦੇ ਅਠਾਰ੍ਹਵੇਂ ਪਿਆਇ ਵਿਚ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਟੀਕਾ ਟਿੱਪਣੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ ।

ਜਮਸ਼ੈਦ ਖਾਨ ਜਿਸ ਨੇ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਜਮਧਨ ਨਾਲ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ, ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਫੌਜਦਾਰ ਸਰਹੰਦ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸੁਲਾਹ ਸਫਾਈ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਮੁੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣ । ‘ਚਤੁਰ ਚੁਗੀ’ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਤਾ ਲੈ ਕੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਗਏ । ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਸਾਹ-ਘਾਤੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਕਿਫ ਸਨ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਮ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਜਾਣ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸੋਝੇ ਹੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ । ਇਹ ਭੀ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਮਸ਼ੈਦ ਖਾਨ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਮੰਟਾ ਸਰਕਾਰੀ ਹੁੰਦੇਦਾਰ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਪਰ (—ਇਹ ਵਾਰ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਓਥੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ—) ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ੨੪ ਸ਼ਾਬਾਨ ਸਨ ੨ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ (੨੮ ਅਕਤੂਬਰ, ਸਨ ੧੭੦੮ ਈ.) ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਾਰਮੀ ਖਿਲਾਅਤ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਹੋਈ ਸੀ [ਅਖਬਾਰਾਤਿ—ਦਰਬਾਰਿ ਮੁਅੱਲਾ] ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਵਲੋਂ ਇਹ ਕਾਰਾ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਭਾਲ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਾਪ ਇਸ ਨੂੰ ਡਰਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ, ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗੁਨਾਹ ਛੋਟੇ ਮਾਸੂਮ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰਸੀਹੇ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਕਤਲ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੀ । ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਇਹ ਡਰ ਖਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਣਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸੁਲਾਹ ਸਫਾਈ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦ ਭੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਾਪਸ ਦੇਸ ਆਏ ਤਾਂ ਉਸ (ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ) ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਪਾਪ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਕੁਗਤਣੀ ਪਏਗੀ । ਉਸ ਦਾ ਡਰ ਹੋਤ ਭੀ ਵਧ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ

ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜਲਦੀ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਹ ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਸੀ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਸੀ । ਬਖਤ ਮੱਲ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਖਾਲਸਾ-ਨਾਮਾ (ਪੰਨਾ ੧੭-੧੯, ੨੧) ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਇਕ ਫ਼ਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਰੱਜਾਨਾ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਇਆ ਕਰੇ । ਇਸ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਚਿਲ ਵਿਚ ਡਰ, ਈਰਖਾ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਬਲਦੀ ਅੱਗ ਉਤੇ ਤੇਲ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਸੁਭਾਵਕ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਖੌਰੀ, ਜਾਲਮ ਅਤੇ ਖੁਖਾਰ ਵਿਸਾਹ-ਘਾਤੀ ਤਬੀਅਤ ਦਾ ਬੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੂਨ ਦਾ ਅਪਰਾਧੀ ਆਪਣਾ ਅਪਰਾਧ ਜਾਹਰ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਜਾਂ ਜਾਹਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਹੋਰ ਖੂਨ ਕਰਨੇ ਘਟ ਹੀ ਭਿਜਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣ ਲਈ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਕਾਰਣ ਦੱਸੇ ਜਾਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਪਖਪਾਤੀ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਰਾ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਉਕਸਾਹਟ ਹੋਣ ਪਰ ਪਠਾਣ ਵਲੋਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਵਾਰ ਹੋਣਾ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਉਹ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਹਨ ਜੋ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੋਣ ਮਾਰ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਕਾਰੋ ਦਾ ਭਾਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਵਰਤਾਇਆ ਸੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਪਣਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ [ਪਹਿਲੀ] ਅੰਡੀਸਨ, ਰੁਤ ੬ ਅੰਨ ੨, ਅੰਸੂ ੧੯, ਅੰਕ ੧੦ ਦੇ ਫੁਟ ਨੋਟ, ਜਿਲਦ ੧੪, ਪੰਨਾ ੬੨੮੬-੯੫] ਵਿਚ ਭੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਇਕ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਲਾਲਾ ਜੌਲਤ ਰਾਇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਸਵਾਨਿਹ-ਉਮਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਖੁਦ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਲਈ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਖਤਰਾ ਨਾ ਰਹੇ [ਦੂਸਰੀ ਬਾਰ ਸਨ ੧੯੧੦, ਪੰਨਾ ੨੩੨-੩੫, ਚੌਥਾ ਅੰਡੀਸਨ, ਸਨ ੧੯੬੭, ਪੰਨਾ ੨੧੪-੧੬] । ਪਰ ਕਿਸੇ ਪੱਕੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਕਲਪਣ ਨੂੰ ਪਰਵਾਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਲਿਖਿਤ 'ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਾ ਅੰਤਮ ਕੋਤਕ' [ਪੰਨਾ ੪] ਅਤੇ 'ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਨੇ ਕਾ ਪ੍ਰਸੰਗ' [ਪੰਨਾ ੨੦-੩੨] ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਹੋਏ ਇਸ ਕਾਤਲਾਨਾ ਵਾਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਕ ਜਗਾਹ ਜ਼ਖਮ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ । 'ਪ੍ਰਸੰਗ' ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਹ ਹਨ :

ਤਬ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਕੇ ਇਹ ਖਬਰ ਹੁਈ । ਤਬ ਉਸ ਵਖਤ ਵਿਰੰਗੀ ਜਰਾਹ

ਹਕੀਮ ਭੇਜੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਇ ਜਖਮ ਦੇਖਿਆ ਅਰ ਸੀਆ । ਅਰ ਕਹਾ ਹਮ ਬੋਝਿਓ
ਦਿਨਹੁ ਮੈਂ ਹੋਛਾ ਕਰ ਦੇਵੋਗੇ । ਦਸ ਮੋਹਰਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਨ ਕਉ ਦੇਂ ਰਹੇ ।
'ਕੱਤਕ' ਭੀ ਇਸੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ :

ਦਸ ਮੋਹਰਾਂ ਰੋਜ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੇ ਜਰਾਹ ਦਾਰ ਕੇ । ਕਾਲ ਉਸੀਹ ਦਾ ਨਾਮ
ਅੰਗਰੇਚ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਅਗਲੇ ਤੱਪ ਖੋਲ ਕੇ ਫੇਰ ਜਖਮ ਸੀਤਾ, ਮਲਮ ਲਾਇ ਕੇ ।

ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਜਰਾਹਾਂ ਦੇ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ
ਵਿਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।
ਇਥੇ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਰਾਹ ਇਸ ਲਈ ਭੇਜੇ ਹੋਣੇ
ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਪਰ ਕੋਈ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਨਾ ਪਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਰਾਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਇਲਾਜ
ਕਰਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਭੀ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ
ਅਤੇ ਜਖਮ ਬਾਹਰੋਂ ਭਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਕੇਵਲ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਅੱਲਾ ਸੀ ਜੋ ਕਮਾਨ ਖਿੱਚਣ
ਨਾਲ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣ ਗਿਆ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਬਿਕਰਮੀ, ੬-੭ ਅਕਤੂਬਰ, ਸਨ ੧੭੦੮ ਈ., ਦੀ ਰਾਤ
ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਪਰਮ-ਜੋਤਿ ਵਿਚ
ਸਮਾ ਗਈ ।

'ਬਖਸ਼ ਕੀਉ ਖਾਲਸ ਕੇ ਜਾਮਾ'

ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਰਿਹਾ ਦੇਖ ਕੇ ਇਕ
ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡਾ ਦੀਦਾਰ ਕਿਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ
ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਫੁਰਮਾਇਆ :

ਤਾਹ ਸਮੇ ਗੁਰ ਬੈਨ ਸੁਨਾਯੋ ।
ਖਾਲਸ ਅਪਨੇ ਰੂਪ ਬਤਾਯੋ ।
ਖਾਲਸ ਹੀ ਸੇ ਹੈ ਮਮ ਕਾਮਾ ।
ਬਖਸ਼ ਕੀਉ ਖਾਲਸ ਕੇ ਜਾਮਾ ॥ ੪੧ ॥ ੮੦੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਖਾਲਸ ਮੇਰੇ ਰੂਪ ਹੈ ਹੋ ਖਾਲਸ ਦੇ ਪਾਸਿ
ਆਦਿ ਅੰਤ ਹੀ ਹੋਤ ਹੈ ਖਾਲਸ ਮੈ ਪ੍ਰਗਾਸ ॥ ੪੨ ॥ ੮੦੭ ॥

ਲੋਟਨ ਫੇਦ

ਖਾਲਸ ਖਾਸ ਕਹਾਵੈ ਸੋਈ ।
ਜਾ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਭਰਮ ਨਾ ਹੋਈ ।
ਭਰਮ ਭੇਖ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਆਰਾ ।
ਸੇ ਖਾਲਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਮਾਰਾ ॥ ੪੩ ॥ ੮੦੮ ॥

[ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਤਾ]

ਖਾਲਸੇ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸਰਬ-ਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ :

ਖਾਲਸਾ ਮੇਰਾ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ ।
 ਖਾਲਸੇ ਮਾਹਿ ਹਉਂ ਕਰੋਂ ਨਿਲਾਸ ॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਇਸਟ ਸੁਹਿਰਦ ।
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਕਹੀਅਤ ਬਿਰਦ ॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰਾ ।
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਸੱਜਨ ਸੂਰਾ ॥

ਜਦ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਬਿਕਰਮੀ ਦੀ ਬਸਾਖੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫੜਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਸਾਜੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗੋਡੇ ਟੈਕ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਕਿਆ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਰਹਿਤ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾਤੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਵਖ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਅੱਗੋਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਭਲੇਖੇ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁਜ਼ੇਇਸ ਨਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੰਭ ਕਰਨ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਦੰਭ ਨੂੰ ਸਰਬਤ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨਗੀ ਮਿਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਾ ਰਹੇ ।

‘ਸਤਿਗੁਰ ਹਮਾਰਾ...ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਾਰ’

ਇਹ ਸੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਰੂਪ ਦੀ ਗੱਲ । ਆਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਅਜਰ ਅਮਰ ਰੂਪ ਉਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸਦਾ ਬ੍ਰਾਜਮਾਨ ਹੈ ਅਰ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਦਾ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਅਸਲ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀ ਰੂਪ ਹੈ । ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਨਾਸਵਾਨ ਹੈ । ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਮ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਾਂਗ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਬਿਨਸ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਪਰ ਬਾਣੀ ਨੇ, ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ਬਾਣੀ ਨੇ, ਕਦੀ ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ । ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਅਸਲੀ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਅਸਲੀ ਗੁਰੂ ਉਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜੀਉਂਦੇ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦਾ ਸੀ । ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਨੇ ਵਰਮਾਇਆ ਸੀ :

ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਾਰੇ ।

ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਕਹੈ ਸੇਵਕ ਜਨੁ ਮਾਨੈ ਪਰਤਖਿ ਗੁਰੂ ਨਿਸਤਾਰੇ ॥

[ਨਟ ਮ. ੪, ਅਸਟਪਦੀ ੪: ੫.]

ਜਦੋਂ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣੀ ੨੪ਵੀਂ ਵਾਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਗੁਰੂ ਮੂਰਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਹੈ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟੀ ਆਇਆ ॥ ੨੫:੭ ॥

ਹੋਰ :

ਗੁਰ ਮੇ ਸਬਦ ਹੈ ਸਬਦ ਮਾਹਿ ਸਤਿਗੁਰ,

ਨਿਗੁਨ ਸਗੁਨ ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਸੁ ਸੁਝਾਵੈ ਜੀ ॥ ਕਥਿਤ ੬੦੮ ॥

ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਦੀ ਗੁਰੂਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਕਵਿ ਸੰਨਾਪਤਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਮਰਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ਸ਼ਬਦ ਬਿਚਾਰਾ ਅਜਰ ਜਰੇ ।

ਹਿਰਦੈ ਧਰ ਧਿਆਨੀ ਉਚਰੀ ਬਾਨੀ ਪਦ ਨਿਰਬਾਨੀ ਅਪਰ ਪਰੇ ।

ਗਤਿ ਮਿਤਿ ਅਪਾਰੈ ਬਰੁ ਬਿਸਥਾਰੈ ਵਾਰ ਨਾ ਪਾਰੈ ਕਿਆ ਕਥਨੈ ।

ਤਵ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਗਾਸੀ ਸਰਬ ਨਿਵਾਸੀ ਸਰਬ ਉਦਾਸੀ ਤਵ ਸਰਨੈ ॥ ੪੩ ॥ ੯੦੮ ॥

ਸੰਨਾਪਤਿ ਦੇ ਇਸ ਰਬਨ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਨੂੰ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਦੇ ਪੁਸ਼ਟ ਉੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ 'ਰਹਿਤ ਨਾਮਾ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ' ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਬੜੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਅਤੇ ਸ਼ਮਕਾਲੀ ਸਿਖ ਸਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਦੇੜ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਚਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੇਵਾਂਤ ਤੋਂ ਤੇਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲੋਂ ਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਜੇ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਪਰ ਇਹ ਬਚਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸੂਚਕ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਨਿਰੀ ਅਪਣਤ ਤੋਂ ਉਚਰੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਦਾ ਟਿਕ ਅੰਸ਼, ਸ਼ਬਦ ਰਪੀ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਅਤੇ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਇਕ ਮਿਕ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਸਾਜਨਾਂ ਸਮੇਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਦ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ — ਆਪਣੇ ਸਰੀਰਕ ਰੂਪ ਨੂੰ — ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ' ਕਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕਿਸੇ ਦੇਹ-ਧਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪ ਵਲੋਂ 'ਗੁਰੂ' ਥਾਪੇ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਗੂੰਜਾਇਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਸਿੰਘਾਂਤ ਅੱਗੇ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਕਲਪ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ-ਰੂਪ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਪਦਵੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਣ ਵਿੰਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ — ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਭੀ ਵੱਲੋਂ ਕਹੇ ਗਏ ਹੋਣ — ਸਦਾ-ਸਤਿ ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਸਨ। ਰਹਿਤਨਾਮੇ* ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ :

*'ਰਹਿਤਨਾਮੇ' ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇੱਥੇ ਤਿਥਿ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੯ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਖੜੋ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਪਦਵੀ ਵਖਰਨ ਅਤੇ 'ਖਾਲਸਾ' ਸਾਜਨ ਦਾ ਸਾਲ ਹੀ ਉਹ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਫੁਲੇਖਾ ਇਕ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਲੱਗਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਇਕ ਥਾਂ ਭੀ ਸ਼ਬਦ 'ਖਾਲਸਾ' ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਜਦ ਕਿ 'ਖਾਲਸਾ' ਸਾਜਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੋਰ ਲਿਖਤ 'ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ' ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਖਾਲਸਾ' ਕਈ ਥਾਈਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਦੇ ਅਠਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ਮਘਰ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਲਿਖਤ ਵਿਚ 'ਖਾਲਸਾ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਨਾ ਆਉਣਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਇਕ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਦਲੀਲ ਹੈ ਕਿ ਉਦੋਂ ਤਕ 'ਖਾਲਸਾ' ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਾਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਜਦੋਂ ਭੀ ਸਾਜਿਆ ਗਿਆ, ਉਦੋਂ ਸਾਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮਹੀਨੇ ਬਸਾਖ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਾਰੀਖ (ਬਸਾਖੀ) ਸੀ।

ਤੁਮ ਜੋ ਕਹਾ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਰਸਨ ਕਰਿ ਮੋਹਿ ਆਇ
ਲਖੀਏ ਤੁਮਰਾ ਦਰਸ ਕਹਾ ਕਹੋ ਮੋਹਿ ਸਮਝਾਇ ।
ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ :

ਤੀਨ ਰੂਪ ਹੈ ਮੋਹਿ ਕੇ ਸੁਨੋ ਨੰਦ ਚਿਤ ਲਾਇ ।
ਨਿਰਗੁਣ ਸਰਗੁਣ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਕਹੈ ਤੋਹਿ ਸਮਝਾਇ ।
ਏਕ ਰੂਪ ਤਿਹ ਗੁਣ ਕੇ ਪਰੈ ।
ਨੋਤ ਨੋਤ ਜਿਹ ਨਿਗਮ ਉਚਰੈ ।
ਘਟ ਘਟ ਬਿਆਪਕ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ।
ਪੂਰ ਰਜਿਓ ਜਿਉਂ ਜਲ ਘਟ ਭਾਨੀ ।

[ਨੰਦਲਾਲ, ਰਹਿਤਨਾਮਾ]

ਇਹ ਹੈ ਪਹਿਲਾ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ, ਜੋ ਪਰਮ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਪਰਮ ਜੋਤਿ ਦਾ, ਜੋ ਹਰ ਥਾਂ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ, ਇਕ ਰੂਪ ਹੈ, ਇਕ ਅੰਸ਼ ਹੈ, ਇਕ ਅੰਗ ਹੈ—ਇਕ ਨਿਰਾਕਾਰ ਰੂਪ ਹੈ—ਜੋ ਤੈਗੁਣ, ਸਤਿ, ਰਜ ਅਤੇ ਤਮ ਤੋਂ ਪਰ ਹੈ ਇਹ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਓਂਕਾਰ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਦਾ ਇਕ ਆਸ਼ਕਾਰਾ ਹੈ ।

ਦੂਸਰ ਰੂਪ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਜਾਨ ।
ਉਨ ਕੇ ਅੰਗ ਮੇਰੇ ਕਰ ਮਾਨ ।.....
ਜੋ ਸਿਖ ਗੁਰ-ਦਰਸਨ ਕੀ ਚਾਹਿ ।
ਦਰਸਨ ਕਰੈ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਆਹਿ ।.....
ਸ਼ਬਦ ਸੁਣੈ ਗੁਰ ਹਿਤ ਚਿਤ ਲਾਇ ।
ਗਿਆਨ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰ ਸੁਣੈ ਸੁਣਾਇ ।.....
ਜੋ ਸੁਝ ਬਚਨ ਸੁਣਨ ਕੀ ਚਾਇ ।
ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਪੜ੍ਹੈ ਸੁਣੈ ਚਿਤ ਲਾਇ ।
ਮੇਰਾ ਰੂਪ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਜਾਨ ।

ਇਸ ਮੈ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਕੁਛ ਮਾਨ । [ਨੰਦ ਲਾਲ, ਰਹਿਤਨਾਮਾ]

ਇਹ ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਦਾ ਆਤਮਕ ਰੂਪ ਹੈ, ਜੋ ਸੱਚਾ ਸਦੀਵੀ ਰੂਪ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂਤਾ ਦਾ ਲੱਛ ਹੈ, ਜੋ ਸਦਾ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਸਿਖਿਆ-ਦਾਤਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਮੂਰਤਿ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਹੈ ।

ਗੁਰ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਰੂਪ ਉਹ ਸਿੱਖ ਹਨ ਜੋ ਦਿਨ ਰਾਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰੱਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜਿਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਢਾਲਦੇ ਅਤੇ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਤੀਸਰ ਰੂਪ ਸਿਖ ਹੈ ਮੋਰ ।
ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਤਿ ਜਿਹ ਨਿਸ ਭੋਰ ।
ਵਿਸਾਹ ਪ੍ਰੀਤ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਧਰੈ ।
ਗੁਰ ਕਾ ਦਰਸ ਨਿਤ ਉਠ ਕਰੈ ।...

ਗੁਰਦਵਾਰ ਕਾ ਦਰਸਨ ਕਰੈ ।
 ਪਰ ਦਾਰਾ ਕਾ ਤਿਆਗ ਜੋ ਕਰੈ ।
 ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੇਵਾ ਕਰੈ ਚਿਤਿ ਲਾਇ ।
 ਆਪਾ ਮਨ ਕਾ ਸਗਲ ਮਿਟਾਇ ।
 ਇਨ ਕਰਮਨ ਮੇ ਜੋ ਪਰਧਾਨ ॥
 ਸੋ ਸਿਖ ਰੂਪ ਮੇਰਾ ਪਹਿਚਾਨ ॥

[ਨੰਦ ਲਾਲ, ਰਹਿਤਨਾਮਾ]

ਅਜਿਹੇ ਨਿਰਮਲ-ਬੁਧ ਉਜਲ-ਦੀਦਾਰ, ਕਬਨੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇ, ਕਰਨੀ ਦੇ ਸੂਰੇ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਅਤੇ ਨਕਸ਼ੇ ਪਰ ਪੂਰੇ ਉਤਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਖ, ਬਸਾਖੀ ੧੭੫੬ ਬਿ. ਨੂੰ ਸਾਜੇ, ਗੁਰ ਦੇ ਸੰਵਾਰੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਲੀਨ ਕਰ ਅੱਗੇ ਲਈ ਫਰਮਾਇਆ ਸੀ : 'ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ, ਖਾਲਸੇ ਮਹਿ ਹਉਂ ਕਰੇਂ ਨਿਵਾਸ' ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜੌਤੀ ਜੌਤਿ ਸਮਾਉਣ ਵੇਲੇ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰਕ ਜਾਮਾ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾ-ਦੇਹ-ਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਥਾਂ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦੇ ਦਿੱਤੀ [ਹੋਰ ਦੇਖ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਖਾਨ ਅਨਸਾਰੀ, ਤਾਰੀਖਿ-ਮਜ਼ਹੱਬੀ, ੧੫੨; ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ, ਬੰਸਾਵਲੀ ਨਾਮਾ, ੧੩੦-੧੩੧; ਗੁਲਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਉਦੀਨ ਪਰਸਿਧ ਬੂਟੇ ਸ਼ਾਹ, ਤਾਰੀਖਿ-ਪੰਜਾਬ, ੬੨; ਆਦਿ ।]

ਇਸ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੱਭਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ

ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਚਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਉਥੇ ਇਕ ਬੰਗਾਲੀ ਸਾਧੂ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਦੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਕੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਪਰਸਿਧ ਜਰਨੈਲ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾ ਉੱਘਾ ਰਾਜਸੀ ਆਗੂ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਨਾਲ ਸੀ । ੩ ਸਤੰਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮ ਈ. ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਤਿਆਗੀ ਕੰਟੜ ਵੈਸ਼ਨੂੰ ਸਾਧ ਨੂੰ ਖੜੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਇਕ ਸੂਰਬੀਰ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਹਾਨ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ । ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਡੇਢ ਕੁ ਸਾਲ ਦੇ ਥੜੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੀ ਸਭਾ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਸਤ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਐਸੀ ਜੌਤਿ ਜਗਾਈ ਜੋ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਸਾਮਰਾਜੀ ਭੱਖੜਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮੱਧਮ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪੈ ਗਈ ਪਰ ਉੱਕੀ ਹੀ ਬੁਝਾਈ ਨਾ ਜਾ ਸਕੀ ।

'ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰ ਬਸਾਵਹਿਗੇ'

ਉਨ੍ਹੀਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨ-ਤੰਗਾਂ ਨੂੰ ਮੂਹਤੀ-ਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਹਾਨ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਜੇ

ਨਿਵਾਸੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਪਜੀਆਂ । ਉਹ ਇਸ ਧਿਆਇ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਆਗਮ ਅਬ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਕਹਤ ਉਪਜੀ ਸੋਹਿ ਤਰੰਗ ।

ਰਚਨਾ ਰਚਿ ਜਿਮ ਇਮ ਰਚੀ ਸੋ ਕਰਿ ਹੈ ਇਮ ਰੰਗ ॥ ੧ ॥ ੮੨੫ ॥

ਕਵੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਇਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੰਦੀ ਰਹੇਗੀ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਚਲਾਵਨ, ਸੰਤ-ਉਥਾਰਨ, ਦੁਸ਼ਟ ਸਭਿਨ ਕੇ ਮੂਲ ਉਪਾਰਨ ਲਈ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਜੋਤਿ ਜਗਦੀ ਰਖੇਗੀ, ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :

ਸਬ ਸਾਧ ਉਥਾਰਨ ਕੇ ਹਿਤ ਜੋ ਜਗ ਜੀਵਨ ਜੋਤਿ ਜਗਾਵਹਿਗੇ ।

ਤੁਰਕੀ ਅਸ ਅਛਿ ਸੁਪਛਿ ਬਡੇ ਰਿਹ ਉਪਰ ਆਪ ਸੁਹਾਵਹਿਗੇ ।

ਮਿਲ ਸੇਵਕ ਸਿੰਘ ਅਨੇਕ ਸਬੈ ਕਰਿ ਰੰਗ ਤੁਰੰਗ ਨਚਾਵਹਿਗੇ ।

ਰਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਨਿਹਚੈ ਕਰ ਕੀਰਤ ਗਾਵਹਿਗੇ ॥ ੨ ॥ ੮੨੬ ॥

ਫੇਰ, ਉਹ ਅਮਿੱਤ ਬਲ ਧਾਰ ਕੇ, ਕਟਕ ਸਵਾਰ ਕੇ ਹਥ ਤਲਵਾਰ ਲੈ, ਸਾਹੀ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦਲਾਂ ਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਜਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੋਇਆ ਖੰਡਾ ਖੜਕੇਗਾ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਜਹਾਨ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਲਹੂ ਇੰਜ ਵਗ ਚੜ੍ਹੇਗਾ ਜਿਵੇਂ ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਭਰਨ ਲਈ ਜਲ ਫੁਟ ਤੁਰਦਾ ਹੈ :

ਫੁਪੈ ਛੰਦ

ਅਮਿਤ ਤੇਜ ਪ੍ਰਗਾਸ ਅਮਿਤ ਬਲ ਧਾਰਿ ਪ੍ਰਬਲ ਬਲ ।

ਅਮਿਤ ਸੂਰ ਸੀਗਾਰ ਅਨਿਕ ਸੀਗਾਰ ਕਟਕ ਦਲ ।

ਚੜ੍ਹਗ ਸਾਹ ਸਾਹਾਨ ਖੜਗ ਗਹਿ ਅਮਿਤ ਅਪਾਰਾ ।

ਕਰਗ ਦੁਸ਼ਟ ਦਲ ਅਮਿਤ ਭਾਤ ਖਲਹਾਨ ਬਿਚਾਰਾ ।

ਉਮਗੀਤ ਨੀਰ ਸੁਭਰ ਸਰਸ ਤਿਹ ਸਮਾਨ ਰਕਤਰ ਚੜ੍ਹਗ ।

ਜੈਕਾਰ ਕਰਗ ਤਵ ਦਗ ਸਬੈ ਬਜਗ ਸਾਰ ਸਾਹਿਬ ਖੜਗ ॥ ੪ ॥ ੮੨੮ ॥

ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਦੁਖ ਭਰੀ ਗੱਲ ਜੋ ਕਵੀ ਨੂੰ ਖਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਸੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਉਜਾੜਾ, ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਉਧਮ, ਪਹਾੜੀ ਠਾਜਿਆਂ ਦੀ ਹੌਂਕੜ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਖ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ । ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਈ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇ ਸਦਕੇ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਸਦਾ ਆਸਵਾਦੀ ਹੁਲਾਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦਿਨ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਜਦ ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਜਮਤ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਮੰਦਾਨ ਫਤਿਹ ਹੋਵੇਗੀ, ਵੈਰੀ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭਜ ਜਾਣਗੇ, ਆਨੰਦਪੁਰ ਫੇਰ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਵਸੇਗਾ ਅਤੇ ਸਬ ਲੋਗ ਸੁਖੀ ਵਸਣਗੇ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਪੂਰੇ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :

ਸਵੈਯਾ

ਪਿਰਖੀ ਪਤਿ ਭੂਪਤ ਸਾਹ ਸਭ ਫੁਠਿ ਦੇਖ ਮਹਾ ਡਰ ਪਾਵਹਿਗੇ ।

ਤਜਿ ਦੇਸ ਸੁਰੇਸ਼ ਨਰੇਸ ਬਡੇ ਡਰਿ ਕੇ ਸਭ ਹੀ ਭਜ ਜਾਵਹਿਗੇ ।
 ਚਿਤਵੈ ਮਨ ਮੈ ਕਛੁ ਅਉਰ ਉਪਾਇ ਬਿਨ ਹਰਿ ਕਿਉਂ ਗਤ ਪਾਵਹਿਗੇ ।
 ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੈ ਗੜੁ ਆਨੰਦ ਫੇਰਿ ਬਸਾਵਹਿਗੇ ॥ ੫ ॥ ੮੨੬ ॥
 ਸੰਤਨ ਕਾਜ ਕਰੀ ਹਰਿ ਲਾਜ ਕੀਉ ਯਹ ਸਾਜ ਸੁਹਾਵਹਿਗੇ ।
 ਕਰਿ ਮੈ ਗਹਿ ਤੇਗ ਦਰੇਗ ਨਹੀ ਸਬ ਦੂਤਨ ਮਾਰਿ ਖਪਾਵਹਿਗੇ ।
 ਭਜਿ ਹੈ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਮਾਨਨ ਤੇ ਸਰ ਯੋ ਤਿਨ ਕੋ ਬਿਚਲਾਵਹਿਗੇ ।
 ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੈ ਗੜੁ ਆਨੰਦ ਫੇਰਿ ਬਸਾਵਹਿਗੇ ॥ ੭ ॥ ੮੩੧ ॥
 ...ਦਲ ਦੂਤ ਕਰੋਰਨ ਮਾਰਿ ਲਏ ਕਹੁ ਚੁੰਦਤ ਹਾਥ ਨਾ ਆਵਹਿਗੇ ।
 ਸੁਖ ਮੈ ਕ੍ਰਿਣ ਲੈ ਮਿਲਿ ਹੈ ਪ੍ਰਿਥਵੀ-ਪਤਿ ਆਪਨ ਆਪ ਬਚਾਵਹਿਗੇ...॥ ੮ ॥ ੮੩੨ ॥

ਜਦ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰੱਛਿਆ-ਮਈ ਕਿਰਪਾਨ ਦੇ ਸਾਏ ਹੇਠ ਸਭ ਪਾਸੇ ਅਮਨ ਅਮਾਨ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਤਾਂ ਰਾਉ ਰੰਕ ਸਬ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨਗੇ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਏਗਾ, ਚੁਲਮ ਅਤੇ ਜਾਲਮ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਦਿਸਨਗੇ ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਅਨੰਦ ਮੰਗਣ ਦੇ ਬਾਜੇ ਬੱਜਣਗੇ :

ਅਨੰਦ ਸੋ ਬਸਿ ਹੈ ਤਬ ਭੂਪਤ ਏਕ ਹੀ ਨਾਮ ਪਿਆਵਹਿਗੇ ।
 ਜਪਿ ਖਾਲਸ ਸਾਸਿ ਗਿਰਾਸ ਮਨੈ ਕੁਛ ਦੂਸਰੁ ਭੇਦ ਨ ਲਾਵਹਿਗੇ ।
 ਛਿਨ ਮੈ ਜਗ ਕੇ ਅਘ ਨਾਸ ਭਏ ਕਹੁ ਪਾਪ ਨਾ ਚੁੰਦਤ ਪਾਵਹਿਗੇ...॥ ੯ ॥ ੮੩੩ ॥
 ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ ਬਨਾਸਪਤੀ ਤਿਹ ਖਾਲਸ ਜਾਪ ਜਪਾਵਹਿਗੇ ।
 ਬਨ ਮੈ ਤ੍ਰਿਣ ਮੈ ਪਸੁ ਪਖਨ ਮੈ ਕਰ ਏਕ ਹੀ ਜੋਤ ਦਿਖਾਵਹਿਗੇ ।
 ਪਰਜਾ ਜਪ ਜਾਪ ਆਨੰਦ ਕਰੈ ਇਹ ਜਾਪ ਹੀ ਸੋ ਗਤਿ ਪਾਵਹਿਗੇ । ੧੦ ॥ ੮੩੬ ॥
 ਸਿੱਧ ਸਾਧਿਕ ਸੰਤ ਮਹੰਤ ਸਬੈ ਮਨ ਆਨੰਦ ਸੋ ਗੁਨ ਗਾਵਹਿਗੇ ।
 ਗਿਰਹੀ ਗੁਹਿ ਮੈ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਸੋ ਕਰਿ ਮੰਗਲ ਸਾਜ ਬਜਾਵਹਿਗੇ ।
 ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੈ ਗੜੁ ਅਨੰਦ ਫੇਰਿ ਬਸਾਵਹਿਗੇ ॥ ੧੨ ॥ ੮੩੬ ॥

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਦ ਹੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਮੁੜ ਵਸ ਗਿਆ । ਇਹ ਸਮੇਂ ਸੰਨਾਪਤਿ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਗੁਜਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹ ਬੜੇ ਸੁਹਾਵੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਪਰ ਦਿੱਤੇ ਸ਼ਬਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਕੁ ਭਲਕਾਰਾ ਜਾਪਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਮੂਰਤ ਸਿਖ ਮਿਸਲਦਾਰ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਵੱਲੋਂ ਖਿਚ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਜੋ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹੀ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੂਸਰੇ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਇਸ ਚੜ੍ਹਦੇ ਜੰਬਨ ਦਾ ਅੱਖੀਂ ਤਿੱਠਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਆਪਣੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੰਨਾਪਤਿ ਦੀ ਭਵਿੱਖ-ਬਾਣੀ ਸਾਖਿਅਤ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੋ ਗਈ ।

...ਜਹ ਉਪਜੇ ਸਿੰਘ ਮਹਾ ਬਲੀ ਖਾਲਸ ਨਿਰ ਧਾਰਾ ।
 ਸਬ ਜਗ ਤਿਨਹੁ ਬੰਸ ਕੀਓ ਜਪ ਅਲਖ ਅਪਾਰਾ ।

ਗੁਰ ਧਰਮ ਸਿਮਰ ਜਗ ਚਮਕਿਓ ਮਿਟਿਉ ਅੰਧਾਰਾ ।
 ਤਬ ਕਸਲ ਖੋਮ ਆਨੰਦ ਸਿਉਂ ਬਸਿਓ ਸੰਸਾਰਾ ॥ ੧੮ ॥
 ...ਯਹ ਬਾਰਹ ਸਦੀ ਨਬੇੜ ਕਰ ਗੁਰ ਫਤੇ ਬੁਲਾਏ ।
 ਤਬ ਸਭ ਦੁਸ਼ਟ ਸਹਜੇ ਖਪੇ ਛਲ ਕਪਟ ਉਡਾਏ ।
 ਇਉਂ ਹਰਿ ਅਕਾਲ ਕੇ ਹੁਕਮ ਸੋ ਰਣ ਜੁੱਧ ਮਚਾਏ ।
 ਤਬ ਕੂਚੇ ਸਿੰਘ ਭੁਜੰਗੀਏ ਦਲ ਕਟਕ ਉਡਾਏ ।
 ਇਉਂ ਫਤੇ ਭਈ ਜਗਜੀਤ ਕਰ ਸਚ ਤਖਤ ਰਚਾਏ ।
 ਬਹੁ ਦੀਉ ਦਿਲਾਸਾ ਜਗਤ ਕੋ ਹਰਿ ਭਗਤ ਦਿੜਾਏ ।
 ਤਬ ਸਭ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸੁਖੀਆ ਧਈ ਦੁਖ ਦਰਦ ਗਵਾਏ ॥ ੧੯ ॥

‘ਨਮੋ ਨਾਥ ਨਾਥੇ’

ਅੰਤਲੇ ਬੋਸਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤਿ ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਕਵੀ ਦੀ
 ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਨਾਮੋ ਨਾਥ ਨਾਥੇ ਅਚਰਜੇ ਸਰੂਪੇ ।
 ਨਾਮੋ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਰਤਾ ਅਨੰਤੰ ਬਿਕ੍ਰੁਤੇ ।
 ਨਮੋ ਸਰਬ ਰੰਗੇ ਨਮੋ ਸਰਬ ਮਾਥੇ ।
 ਨਮੋ ਅੰਗ ਸੰਗੀ ਨਮੋ ਸਰਬ ਸਾਥੇ ॥ ੨ ॥ ੮੩੮ ॥

ਉਹ ਗੁਰ-ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜੋਤਿ ਹਰ ਥਾਂ ਸਾਰਿਆਂ
 ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਜਮਾਨ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ।

ਏਕ ਹੀ ਜੋਤਿ ਜਗੈ ਸਬ ਹੀ ਜਗ ਬਿਰਾਜਤ ਹੈ ਸਭ ਹੀ ਘਟ ਮਾਂਹੀ ।
 ਬ੍ਰਹਮ ਹੂ ਮੈ ਅਰੁ ਬਿਸਨ ਹੂ ਮੈ ਸਿਵ ਸ਼ੰਕਰ ਮੈ ਗਣਈਸ ਸਮਾਹੀ ।
 ਦੇਵੀਅਨ ਮੈ ਨਵ ਨਾਥਨ ਮੈ ਸਿਧ ਸਾਧਕ ਸੰਤ ਮਹੰਤ ਕਹਾਹੀ ।
 ਬਿਆਪਕ ਹੈ ਸਬ ਹੀ ਕੇ ਬਿਖੇ ਮਨ ਤਾ ਹੀ ਕੋ ਨਾਮ ਜਪੈ ਫਤਿ ਪਾਹੀ ॥ ੧ ॥ ੮੪੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੋ ਜਨ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਛੋਡਿ ਕੇ ਕਰਤ ਅਵਰ ਕੀ ਸੰਵਾ ।
 ਸੋ ਮੂਰਖ ਅਗਿਆਨ ਹੈ ਪਾਵਤ ਰੰਚ ਨਾ ਭੋਵ ॥ ੮ ॥ ੮੪੪ ॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਅਤੇ ਦੁਬਧਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ
 ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜਰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਲੋਭ ਵਿਕਾਰ ਦੇ ਤਿਆਗ ਨਾਲ ਮਨ ਦੀ ਚਿੰਤਾ
 ਲਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

ਦੋਹਰਾ

ਚਉਰਾਸੀ ਮੇ ਪਰਤ ਹੈ ਬਿਨਾ ਭਗਤ ਨਰ ਸੋਇ ।
 ਨਿਸ ਦਿਨ ਏਕ ਅਰਾਧੀਐ ਮਨ ਕੀ ਦੁਬਧਾ ਖੋਇ ॥ ੧੬ ॥ ੮੫੨ ॥
 ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮ ਬਿਸਾਰ ਕੇ ਪਰਤ ਮੂੜੁ ਮੰਝਧਾਰ ।
 ਮਾਯਾ ਮੇ ਕੁਲੋ ਫਿਰੇ ਕਰਤ ਨਾਹਿ ਬਿਚਾਰਿ ॥ ੫੧ ॥ ੮੮੭ ॥

ਲਾਲਚ ਲੋਭ ਬਿਕਾਰ ਤਜਿ ਹੋਤ ਅਨੇਕ ਅਨੰਦ ।

ਸਦਾ ਨਿਕਟ ਹੀ ਜਾਨੀਐ ਉਤਰੈ ਮਨ ਕੀ ਚਿੰਦ ॥ ੪੭ ॥ ੮੯੪ ॥

ਪਰ ਸਭ ਸੁਭ ਵਿਚਾਰ, ਸੁਭ ਕਰਮਾਂ ਲਈ ਉਤਸਾਹ ਅਤੇ ਸਰਭ ਸੁਖ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਪਰ ਚਲਣ ਤੋਂ ਉਪਜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਭਲੇ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸਤਸੰਗਤ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਕਥਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :

ਸਰਬ ਸੁਖ ਉਪਜਤ ਮਨਾ ਕਰਿ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵ ।

ਸਭ ਸੰਗਤ ਮੈ ਪਾਈਐ ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ ਗੁਰਦੇਵ ॥ ੬੧ ॥ ੯੦੩ ॥

ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪਠਨ ਪਾਠਨ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਰਮ ਉਸ ਵਿਚ ਅੰਕਤ ਹਨ । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਪਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਲੌਗਫੈਲੋ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ :

Lives of great men all remind us

we can make our lives sublime.

And departing leave behind us

footsteps on the sands of time.

ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਭ ਯਾਦ ਕਰਵਾਨ ਸਾਨੂੰ

ਕਰ ਸਕਨੇ ਹਾਂ ਅਸਾਂ ਭੀ ਜੀਵਨ ਨਿਜ ਉਚੇਰੇ ।

ਅਰ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਛੱਡ ਜਾਈਏ ਪਿੱਛੇ

ਸਮੇਂ ਦੀ ਰੇਤਾ ਉੱਪਰ ਅਪਣੇ ਪੈਰ ਚਿਤਰੇ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕੁਝ ਡਿਠੇ, ਕੁਝ ਸੁਣੇ, ਵਾਕਿਆਤ ਲਿਖ ਕੇ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਇਕ ਥੜੀ ਵੱਡੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਢਾਈ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉਪਰ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਇਤਿਹਾਸ-ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਭੀ ਆਪਣੀ ਲੋ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦਿਵਾਉਂਦੀ ਰਹੇਗੀ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਹੈ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਿਯਤੇ

ਪ੍ਰਿਥਮ ਧਿਆਉ

ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਾਸ ਬਰਨਨੰ

ਖਾਲਸਾ ਬਾਚ

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਸਮੈ ਹਿਤ ਸੈ ਹਿਤੁ ਉਚਰੀ ਹਿਤ ਚਿਤ ਲਾਇ ।
ਪ੍ਰਭ ਰਚਨਾ ਅੰਸੇ ਰਚੀ ਸੈ ਕਛੁ ਕਹੈ ਸੁਨਾਇ ॥ ੧ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਸੁਨ ਕੈ ਉਪਜੀ ਤਬਹੀ ਮਨ ਮੈਂ ਬਰਨੈ ਉਪਮਾ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਕਹੀਐ ।
ਮਤਿ ਬੋਰੀ ਸੀ ਬੋਰੀ ਹੂ ਤੈ ਛਿਨ ਏਕਸੁ ਤੇਰੀ ਦਿਆਲ ਦਯਾ ਚਹੀਐ ।
ਕਹਿਬੋ ਬਿਨਤੀ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਦੋਉ ਹਰਿ ਕੀਜੈ ਸੋਉ ਜੁ ਪਰੈ ਸਹੀਐ ।
ਤਮਰੀ ਉਪਮਾ ਤੁਮ ਹੀ ਬਰਨੈ ਕਰਿ ਆਪਨ ਤੇ ਕਰ ਮੈ ਗਹੀਐ ॥ ੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਤਿ ਬੋਰੀ ਉਪਮਾ ਘਨੀ ਕਿਹ ਬਿਧਿ ਬਰਨੀ ਜਾਇ ।
ਬਿਨਉ ਕਰੈ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕਥਿ ਸਤਿਗੁਰ ਹੋਹੁ ਸਹਾਇ ॥ ੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕੈ ਕਰਿਤ ਜੀਵ ਅਰਦਾਸਿ ।
ਰਚੈ ਗ੍ਰੰਥ ਤੁਮਰੀ ਕਥਾ ਕਰਹੁ ਬੁਧ ਪ੍ਰਗਾਸ ॥ ੪ ॥
ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਯਾ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋ ਧਰੋ ਸੁ ਨਾਵ ਬਿਚਾਰ ।
ਸੁਨਤ ਕਹਤ ਗਤਿ ਹੋਤ ਹੈ ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਉਰਧਾਰਿ ॥ ੫ ॥
ਸੰਮਤ ਸਤ੍ਰੁਹ ਸੈ ਭਏ ਬਰਖ ਅਠਾਸਠ^੧ ਬੀਤ ।

^੧ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਛਪੀ ਹੋਈ ਪੱਥੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਥੁ ਲਿਖਤੀ ਪੱਥੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਰਚਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਬਿਕਰਮੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਛਪੀ ਪੱਥੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੁਝਾਉ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੰਮਤ ਵਿਚ 'ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੇਦ ਕਰਕੇ ੧੭੬੮ ਭੀ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਅਯੋਗ ਨਹੀਂ'। ਪਰ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰਮਤ (ਬਾਕੀ ਸਫਾ ੬੪ ਤੇ)

ਭਾਦਵ ਸੁਦ ਪੰਦਸ ਭਈ ਰਚੀ ਕਥਾ ਕਰਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥ ੬ ॥
 ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਉਪਮਾ ਕਹੈ ਦਿਵਸ ਰੈਨਿ ਬੀਚਾਰਿ ।
 ਦੀਜੈ ਸੁਧਿ ਬੁਧਿ ਬਰ ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ॥ ੭ ॥
 ਚੋਪਈ

ਤ੍ਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸੈ ।
 ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਮਿਟੇ ਅੰਦੇਸੈ ।
 ਤਬ ਇਹ ਕੀਟ ਪਤਿਤ ਮਨਿ ਆਯੋ ।
 ਭਈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਗੁਰ ਮਾਰਗਿ ਪਾਯੋ ॥ ੮ ॥
 ਤਬ ਮਨ ਮੀਤ ਸੋਹਿ ਇਮ ਭਾਖੀ ।
 ਪ੍ਰਗਟਿ ਕਹੈ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸਾਖੀ ।
 ਜੇ ਪ੍ਰਭ ਗੁਰ ਕੇ ਬਚਨ ਸੁਨਾਏ ।
 ਕਹੈ ਕਥਾ ਸੁਨੋ ਚਿੰਤ ਲਾਏ ॥ ੯ ॥
 ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਜੋਤਿ ਉਜਿਆਰੀ ।
 ਦੀਰਘ ਪ੍ਰਬਲ ਸਬਲ ਅਤਿ ਭਾਰੀ ।
 ਜਬ ਗੁਰ ਕਛੁ ਇਕ ਬੁਧਿ ਪ੍ਰਗਾਸੀ ।
 ਦਯਾ ਕਰੀ ਪੂਰਨ ਅਬਿਨਾਸੀ ॥ ੧੦ ॥
 ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਤਾ ਇਹ ਤੇ ਕਹੈ ।
 ਤਿਹ ਪਰਤਾਪ ਪਰਮ ਪਦ ਲਹੈ ।
 ਪੂਰਨ ਪੁੰਨ ਪਰੇ ਤਿਹ ਸਰਨਾ ।
 ਅਮਰ ਭਏ ਫਿਰਿ ਜਨਮ ਨਾ ਮਰਨਾ ॥ ੧੧ ॥
 ਅਬ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਨਾਮ ਬਖਾਨੈ ।
 ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਤਿਹ ਤੇ ਪਹਿਚਾਨੈ ।
 ਪ੍ਰਥਮੇ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਭਏ ।
 ਅੰਗਦ ਅਮਰਦਾਸ ਪ੍ਰਗਟਏ ॥ ੧੨ ॥
 ਤਿਹ ਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਗੁਰੂ ਜਾਨੈ ।
 ਅਰਜਨ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪਛਾਨੈ ।
 ਤਿਹ ਤੇ ਗੁਰੂ ਭਏ ਹਰਿਰਾਇ ।
 ਫੇਰਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਾਇ ॥ ੧੩ ॥

(ਸਫਾ ੬੩ ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਸੁਧਾਕਰ (ਤੀਜੀ ਬਾਰ, ਸੰਨ ੧੯੨੨ ਈ., ਕਲਾ ੧੨, ਪੰਨਾ ੮੮੫) ਗੁਰਮਤ ਮਾਰਤੰਡ (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਪੰਨਾ ੭੯), ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਦਾਸਵੀ ਪਾਠਸ਼ਾਲੀ ਕਾ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪਦ ਪ੍ਰੰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸੰਨ ੧੯੮੨ ਈ. ਮੰਡਲ ੧੦, ਪੰਨਾ ੭੧੩), ਅਤੇ ਇਕ ਲਿਖਤੀ ਪੱਥੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸਿਮਰ ੧੭੬੮ ਈ. ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾ ਠੀਕ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਲਿਖਤੀ ਪੱਥੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਥੇ ਸੁਧਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਦੇਖੋ ਭੂਮਿਕਾ।

ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ ਗੁਰ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ।
 ਸਗਲ ਸਿਸਟਿ ਪੈ ਢਾਪੀ ਚਾਦਰ ।
 ਕਰਮ ਧਰਮ ਕੀ ਜਿਨਿ ਪਤਿ ਰਾਖੀ ।
 ਅਟਲ ਕਰੀ ਕਲਜੁਗ ਮੈਂ ਸਾਖੀ ॥ ੧੪ ॥
 ਸਗਲ ਸਿਸਟਿ ਜਾ ਕਾ ਜਸ ਭਯੋ ।
 ਜਿਹ ਤੇ ਸਰਬ ਧਰਮ ਬੰਚਯੋ ।
 ਤਨਿ ਲੋਕ ਮੈਂ ਜੈ ਜੋ ਭਈ ।
 ਸਤਿਗੁਰਿ ਪੈਜ ਰਾਖਿ ਇਮ ਲਈ ॥ ੧੫ ॥
 ਤਿਲਕ ਜਨੇਊ ਅਰਿ ਧਰਮਸਾਲਾ ।
 ਅਟਲ ਕਰੀ ਗੁਰ ਭਏ ਦਿਆਲਾ ।
 ਧਰਮ ਹੇਤਿ ਪ੍ਰਭ-ਪੁਰਹਿ ਸਿਧਾਏ ।
 ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਹਿਲਾਏ ॥ ੧੬ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਭਯੋ ਤਾਰਣ ਤਰਣੇ ।
 ਤੁਈ ਲੋਕ ਬਿਖੈ ਜੈਕਾਰ ਭਯੋ ਪ੍ਰਗਟਿਓ ਗੁਰੂ ਆਦਿ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰਣੇ ।
 ਦੁਸਟ ਬਿਡਾਰਣ ਸੰਤ ਉਬਾਰਣ ਸਬ ਜਗ ਤਾਰਣ ਭਵ ਹਰਣੇ ।
 ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਦੇਵ ਕਰੈ ਸਭ ਹੀ ਤਿਹ ਆਨ ਪਰੇ ਗੁਰ ਕੀ ਸਰਣੇ ॥ ੧੭ ॥

ਚੋਪਟੀ

ਤਿਹ ਬਖਸੀਸ ਕਰੀ ਕਰਤਾਰੈ ।
 ਪ੍ਰਭੂ ਬਾਕ ਇਮ ਕਹੋ ਬਿਚਾਰੈ ।
 ਤੁਮ ਮੇਰਾ ਇਕ ਪੰਥ ਚਲਾਵੈ ।
 ਸੁਮੱਤ ਦੇਹ ਲੋਗਨ ਸਮਤਾਵੈ ॥ ੧੮ ॥
 ਜੋ ਪ੍ਰਾਨੀ ਜਮ ਮਗ ਤੇ ਡਰੈ ।
 ਸੁਨ ਉਪਦੇਸ ਸਰਨਿ ਤੁਹਿ ਪਰੈ ।
 ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਪੰਥ ਰਚੇ ਰਚ ਪ੍ਰੀਤੰ ।
 ਹੋਂ ਤਿਹ ਸੰਗਿ ਮੋਹਿ ਇਹ ਰੀਤੰ ॥ ੧੯ ॥
 ਭਗਤਿ ਹੇਤ ਜੇ ਜੇ ਹਮ ਰਚੇ ।
 ਲੈ ਲੈ ਸਿਧਿ ਜਗਤ ਮੈਂ ਮਚੇ ।
 ਅਪਨੀ ਅਪਨੀ ਪੂਜ ਲਗਾਨੇ ।
 ਅਪਨੇ ਆਪਿ ਆਪਿ ਉਰਝਾਨੇ ॥ ੨੦ ॥
 ਹਮ ਸੋ ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰੈ ਕਰਾਰੈ ।
 ਨਿਸ ਦਿਨ ਉਸਤਤਿ ਕਰਹਿ ਤਿਹਾਰੈ ।
 ਬਚਨ ਬਿਸਾਰ ਰਹੈ ਬਿਖ ਮਾਹੀ ।

ਤਿਨ ਕੋ ਮੋਖ ਮੁਕਤਿ ਇਮ ਛਾਹੀ ॥ ੨੧ ॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਬਨਾਯੰ ਬਿਨਾਸੰ ਉਪਾਯੰ ਖਪਾਯੰ ।
 ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ਜੋਨੀ ਭੁਲਾਯੰ ।
 ਕਈ ਜੰਤ ਜੋਧਾ ਬਡੇ ਆਪਿ ਕੀਨੇ ।
 ਤਿਨੈ ਸਿਸਟਿ ਮੈ ਆਨ ਸਰਬੰਸ ਦੀਨੇ ॥ ੨੨ ॥
 ਉਦੇ ਅਜਤਿ ਲਉ ਰਾਜ ਰਾਜਾ ਕਹਾਏ ।
 ਲਗੇ ਧਿਆਨ ਅਉਰੇ ਸੁ ਆਪੇ ਕਹਾਏ ।
 ਬਡੇ ਰਾਛਸੰ ਜੋਰ ਜੋਧਾ ਬਲੀਅੰ ।
 ਚਲੀਅੰ ਹਲੀਅੰ ਧਰੀਅੰ ਸੁਈਅੰ ॥ ੨੩ ॥
 ਨਹੀਂ ਏਕ ਜਾਨੇ ਬਡੇ ਗਰਬਕਾਰੀ ।
 ਤਿਨ ਮਾਰਿਥੇ ਕਾਜ ਚੰਡੀ ਸੁਧਾਰੀ ।
 ਕੀਏ ਫਾਰ ਸੰਸਾਰ ਮੈਂ ਸੋਭ ਹੋਈ ।
 ਕਹੈ ਤਾਹਿ ਏਹੀ ਸੋ ਦੂਜਾ ਨਾ ਕਈ ॥ ੨੪ ॥
 ਕੀਏ ਭੂਪ ਭਾਰੀ ਬਡੇ ਛਤ੍ਰਧਾਰੀ ।
 ਸੁਈ ਭਰਮ ਭੂਲੇ ਕੀਏ ਜੁਧ ਭਾਰੀ ।
 ਤਯੰ ਮਾਰਥੇ ਕਾਜ ਬਿਸਨੰ ਹਕਾਰੇ ।
 ਧਰੇ ਆਨ ਸੰਸਾਰ ਅਉਤਾਰ ਸਾਰੇ ॥ ੨੫ ॥
 ਤਿਨੈ ਮਾਰਿ ਕੈ ਫਾਰਿ ਕੈ ਕੈ ਰਿਸਾਏ ।
 ਭਈ ਸੋਭ ਜਗ ਮੈ ਸੁ ਆਪੰ ਕਹਾਏ ।
 ਮਹਾ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪੰ ਸੁ ਬ੍ਰਹਮੈ ਕਹਾਯੋ ।
 ਬ੍ਰਹਮ ਭੇਦ ਰੰਚ ਏਕ ਤਿਨਹੂੰ ਨ ਪਾਯੋ ॥ ੨੬ ॥
 ਮਹਾ ਦੇਵ ਦੇਵੰਤ ਦੇਵਾ ਕਹਾਯੋ ।
 ਗਯੋ ਭੂਲ ਸੰਢੂ ਸੁ ਲਿੰਗੀ ਪ੍ਰਜਾਯੋ ।
 ਕਿਤੇ ਰਾਜ ਰਿਖੰ ਭਏ ਛਤਰਧਾਰੀ ।
 ਕੀਏ ਤਾਹਿ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਭਈ ਪੂਜ ਸਾਰੀ ॥ ੨੭ ॥

ਰਸਾਵਲ ਛੰਦ

ਜਿਤੇ ਸੁਖ ਭੋਖੰ । ਤਿਤੇ ਸਰਬ ਪੇਖੰ ।
 ਨ ਪਾਯੋ ਅਲੋਖੰ । ਯਹੈ ਬਾਤ ਦੇਖੰ ॥ ੨੮ ॥
 ਜਿਤੇ ਮੈਂ ਪਠਾਏ । ਸੁ ਆਪੀ ਕਹਾਏ ।
 ਕਹੈ ਬਾਤ ਸਾਚੇ । ਸੁ ਅੰਸੀ ਨਾ ਮਾਰੇ ॥ ੨੯ ॥
 ਤੁਝੈ ਜੋ ਬਨਾਇਆ । ਸੁ ਏਹੀ ਉਪਾਇਆ ।
 ਕਰਉ ਪੰਥ ਮੇਰਾ । ਧਰਮ ਕਾਜ ਕੇਰਾ ॥ ੩੦ ॥
 ਯਹੈ ਕਹਿ ਪਠਾਯੋ । ਤਬੈ ਸਿਸਟਿ ਆਯੋ ।

ਭਏ ਕੇਸ ਧਾਰੀ । ਧਰੀ ਫੋਰ ਸਾਰੀ ॥ ੩੧ ॥
 ਦੁਲੇ ਪਰੇਮ ਪਾਸਾ । ਅਜਾਇਬ ਤਮਾਸਾ ।
 ਕੀਏ ਬਾਕ ਭਾਰੇ । ਭਏ ਜੁਧ ਸਾਰੇ ॥ ੩੨ ॥
 ਭਿਰੇ ਸਿੰਘ ਸੂਰੇ । ਕੀਏ ਕਾਜ ਪੂਰੇ ।
 ਅਚਲ ਨੀਵ ਡਾਰੀ । ਟਰੇਗੀ ਨਾ ਡਾਰੀ ॥ ੩੩ ॥
 ਯਹੈ ਬਾਤ ਜਾਨੇ । ਰਿਦੈ ਸਾਚ ਆਨੇ ।
 ਕੀਓ ਪੰਥ ਐਸਾ । ਕਹਿਯੋ ਆਪ ਤੈਸਾ ॥ ੩੪ ॥
 ਛਪੈ ਨ ਛਪਾਇਆ । ਘਟੈ ਨਾ ਘਟਾਇਆ ।
 ਦਿਨੇ ਦਿਨ ਸਵਾਇਆ । ਸੁ ਛੰਕਾ ਬਜਾਇਆ ॥ ੩੫ ॥
 ਸੁਨੈ ਘੋਰ ਤਾ ਕੀ । ਮਿਲੈ ਤਾਹਿ ਝਾਕੀ ।
 ਸਰਣ ਤਾਹਿ ਆਵੇ । ਸੋਈ ਸੁਖ ਪਾਵੇ ॥ ੩੬ ॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਕਈ ਭਰਮ ਭੁਲੇ ਭਰਮ ਮੈ ਭੁਲਾਨੇ ।
 ਕਈ ਸਰਨ ਆਏ ਕੀਏ ਤਾਹਿ ਗਿਯਾਨੇ ।
 ਕਿਤੇ ਜੀਵ ਆਈ ਕਹਾ ਚਾਲ ਕੀਨੀ ।
 ਦਇਆ ਧਾਰ ਕਰਤਾਰ ਯਹ ਬੁਧਿ ਦੀਨੀ ॥ ੩੭ ॥
 ਦੋਊ ਹਾਥ ਜੋਰੇ ਸਰਨਿ ਤਾਹਿ ਪਾਈ ।
 ਕੀਉ ਨਾਮ ਖਾਲਸ ਖਲਾਸੀ ਬਤਾਈ ।
 ਸਰਬ ਸੁਖ ਪਾਏ ਦੀਏ ਰਾਜ ਰਾਜੀ ।
 ਸੁਨੋ ਬੰਨਤੀ ਰਾਜ ਰਾਜਾ ਧਿਰਾਜੀ ॥ ੩੮ ॥
 ਸਿਦਕ ਮੋਰ ਸਾਬੂਤ ਮਜਬੂਤ ਕੀਜੋ ।
 ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ਯਹੀ ਦਾਨ ਦੀਜੋ ।
 ਕਹੋ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਐਸੀ ਸੁ ਤੋਯੋ ਨਿਹਾਰੋ ।
 ਕਥੋ ਬਾਕ ਬਾਨੀ ਸੁ ਤੋਯੋ ਬਿਚਾਰੋ ॥ ੩੯ ॥
 ਸਦਾ ਏਕ ਜੋਤਿ ਤਿਸੈ ਸਾਚ ਜਾਨੋ ।
 ਰਹਉ ਤਾਹਿ ਸਰਨੀ ਨ ਦੂਜੇ ਭ੍ਰਮਾਨੋ ।
 ਕਹੋ ਸੋਭ ਤੇਰੀ ਯਹੈ ਟੇਵ ਕੀਜੋ ।
 ਜਿ ਮੇ ਪੈ ਕਹਾਵੈ ਤੁ ਮੇ ਦਾਨ ਦੀਜੋ ॥ ੪੦ ॥
 ਕਹਉ ਦਿਵਸ ਰੈ ਨਾ ਕਹੋ ਸਰਬ ਮਾਸੇ ।
 ਕਹੋ ਜਾਗਤੇ ਸੋਵਤੇ ਸਾਸਿ ਗ੍ਰਾਸੇ ।
 ਸੁ ਆਦੇ ਜੁਗਾਦੇ ਜਗੇ ਜੋਤਿ ਜਾ ਕੀ ।
 ਅਬੈ ਅੰਤ ਲਉ ਹੋਇਗੀ ਅੰਤ ਤਾ ਕੀ ॥ ੪੧ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਾਸ ਬਚਨ ਉਸਤਤਿ ਪ੍ਰਥਮ ਧਿਆਉ
 ਸੰਪੂਰਨਮਾਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੧ ॥

ਧਿਆਉ ਦੂਸਰਾ

ਤੇਗ ਪ੍ਰਗਾਸ਼-ਸ਼ਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਜੁਧ

[ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਜੁਧ]

ਦੋਹਰਾ

ਜੋ ਚਲਿਤੁ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰਖ ਕੇ ਤਾ ਕੋ ਕਰਤ ਬਿਚਾਰ ।
ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਉਪਮਾ ਕਹਤ ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਉਰਿਧਾਰਿ ॥ ੧ ॥ ੪੨ ॥
ਆਦਿ ਅੰਤ ਤਿਹ ਪੁਰਖ ਕੀ ਨਵਤਨ ਕਥਾ ਅਪਾਰ ।
ਬਰਨਿ ਬਰਨਿ ਕਥਿ ਕਥਿ ਰਹਤ ਕੋਊ ਨ ਪਾਵਤ ਪਾਰ ॥ ੨ ॥ ੪੩ ॥

ਚੌਪਈ

ਅਗਮ ਪੁਰਖ ਕੀ ਅਗਮ ਕਹਾਨੀ ।
ਗੁਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਕੁਛ ਕੁ ਜਾਨੀ ।
ਤਿਹ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਥਾ ਤਿਹ ਕਹੋ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਪਰਸ ਪਦਾਰਥ ਲਹੋ ॥ ੩ ॥ ੪੪ ॥
ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਰੂਪ ਗੁਨ ਭਾਰੀ ।
ਬਰਨ ਚਿਹਨ ਉਪਮਾ ਉਜਿਆਰੀ ।
ਤਾ ਸਮ ਅਵਰ ਕਵਨ ਕਥ ਧਰੈ ।
ਤੁਮਰੀ ਸੋਭਾ ਤੁਮੈ ਪ੍ਰਭ ਸਰੈ ॥ ੪ ॥ ੪੫ ॥

ਕਬਿਤੁ

ਤੁਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹੈ ਤੁਹੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਹੈ
ਤੁਹੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਰਾਮਦਾਸ ਤੁਹੀ ਹੈ ।
ਤੁਹੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਹੈ ਤੁਹੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ
ਤੁਹੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੁਹੀ ਹੈ ।
ਨਾਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਕਲਿ ਹੀ ਮੈ ਕਲਾ ਰਾਖੀ
ਤੇਗ ਹੀ ਬਹਾਦਰ ਜਗ ਚਾਦਰ ਸਭ ਤੁਹੀ ਹੈ ।
ਦਸਵਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹਿ ਤੁਹੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ
ਜਗਤ ਕੇ ਉਧਾਰਿਥੇ ਕੇ ਆਯੋ ਪ੍ਰਭ ਤੁਹੀ ਹੈ ॥ ੫ ॥ ੪੬ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਜਗ ਸਰਬ ਪਾਇਕ ਤੁਹੀ ਸਰਬ ਲਾਇਕ ਤੁਹੀ ਲੋਕ ਨਾਇਕ ਤੁਹੀ ਹੋਇ ਆਯ ।
ਕਰੇ ਬੈਨ ਵਾਚਾ ਇਹੀ ਕਾਜ ਰਾਚਾ ਕਰੇ ਪੰਥ ਸਾਚਾ ਸੁਤੋ ਕੋ ਸੁਨਾਯੋ ।

ਕੀਓ ਸਤਿ ਸੱਤੇ ਤਿਹੀ ਚੰਗ ਰੱਤੇ ਦਈ ਸਿਸਟਿ ਮੱਤੇ ਕੁਪੱਤੇ ਖਪਾਯੋ ।
ਤਿਹੀ ਨਾਮ ਲਾਗੇ ਭਰਮ ਭਾਰ ਭਾਗੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਾਗੇ ਇਮੈ ਭੇਦ ਪਾਯੋ ॥ ੬ ॥ ੪੭ ॥
ਦੋਹਰਾ

ਮਾਖੋਵਾਲ ਸੁਹਾਵਨਾ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਅਸਥਾਨ ।
ਲੀਲਾ ਅਨਕ ਅਨੇਕ ਬਿਧਿ ਕਉਨਕ ਕਰਤ ਬਿਹਾਨ ॥ ੭ ॥ ੪੮ ॥
ਚੋਪਈ

ਕੋਤਕ ਬਰਸ ਭਾਂਤਿ ਇਹੁ ਭਏ ।
ਦੇਸ ਪਾਵਟੇ ਸਤਿਗੁਰ ਗਏ ।
ਜਮਨਾ ਤੀਰ ਮਹਲ ਬਨਵਾਏ ।^੨
ਕਰਤ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਭੂ ਮਨ ਭਾਏ ॥ ੮ ॥ ੪੯ ॥
ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਲੀਲਾ ਤਹ ਕਰੀ ।
ਫਤੇ ਸਾਹ ਸੁਨਿ ਕੈ ਮਨਿ ਧਰੀ ।
ਬਹੁਤ ਕੋਪ ਮਨ ਮਾਹਿ ਬਸਾਯੋ ।
ਫਉਜ ਬਨਾਇ ਜੁਧ ਕਉ ਆਯੋ ॥ ੯ ॥ ੫੦ ॥
ਦੋਹਰਾ

ਬਹੁਤ ਪਰਬਲ ਦਲ ਜੋਰਿ ਕੈ ਸੈਨਾ ਸੰਗਿ ਅਪਾਰ ।
ਨਿਕਟਿ ਆਨਿ ਡੇਰਾ ਦੀਏ ਖਬਰ ਭਈ ਦਰਬਾਰ ॥ ੧੦ ॥ ੫੧ ॥
ਸਵੈਯਾ

ਭਏ ਅਸਵਾਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਤਿਹ ਠਉਰ ਆਏ ।
ਡੰਕ ਕੀ ਘੋਰ ਜੋਸੇ ਭਈ ਠਉਰ ਤਹ ਬਜਤ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮੁਹਰੇ ਸੁਹਾਏ ।
ਆਨ ਕੇ ਖੇਤ ਪੈ ਦੇਖ ਚਤਰੰਗ ਸਬ ਮੋਰਚੇ ਬਾਂਟਿ ਕੇ ਮਿਸਲ ਲਾਏ ।
ਬਜੀ ਹੈ ਭੇਰ ਕਰਨਾਇ ਸੁਰਨਾਇ ਸਬ ਸੁਨੇ ਤੇ ਸੂਰ ਹੋਇ ਲਾਲ ਆਏ ॥ ੧੧ ॥ ੫੨ ॥
ਦੋਹਰਾ

ਫਤੇ ਸਾਹ ਦਲ ਸਾਜ ਕੈ ਖਰਾ ਭਯੋ ਤਿਹ ਥਾਨ ।
ਸੰਗਿ ਰਾਵ ਰਾਜਾ ਘਨੇ ਮਨ ਮੈਂ ਕੀਓ ਗੁਮਾਨ ॥ ੧੨ ॥ ੫੩ ॥
ਕੋਤਕ ਦਲ ਇਹ ਫੇਜ ਕੋ ਕੀਨੋ ਸਾਹ ਸੁਮਾਰ ।
ਏਕ ਘਰੀ ਕੀ ਮਾਰਿ ਮੈ ਰੁਇ ਹੈ ਸਕਲ ਸਥਾਰ ॥ ੧੩ ॥ ੫੪ ॥
ਫਤੇ ਸਾਹ ਉਤ ਦਲ ਮੰਡਿਓ ਇਤੈ ਸਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ।
ਪੰਚ ਬੀਰ ਜੱਧਾ ਬਲੀ ਜਿਨ ਜੀਤੇ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ॥ ੧੪ ॥ ੫੫ ॥
ਸਵੈਯਾ

ਕੋਪ ਕੈ ਸੂਰ ਦੁਹੁ ਓਰ ਤੇ ਧਾਇ ਕੈ ਆਨ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੈਂ ਸਸਤੁ ਬਾਹੋ ।

^੨ਕਿਆਸ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੭੪੩ ਚਿਕਰਮੀ ਨੂੰ ਅਸੂ-ਕਤਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਪਾਵਟੇ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ ।
ਕਈ ਸੋਢਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਹੀਦ-ਬਿਲਾਸ (ਛੰਦ ੫੮) ਅਨੁਸਾਰ ਬੰਗਾਣੀ ਦਾ ਜੁਧ ਸੰਮਤ ੧੭੪੫ ਚਿਕਰਮੀ
ਮਿਤੀ ੧੮ ਅਸੂ (੧੮ ਸਤੰਬਰ, ੧੬੮੮ ਈ.) ਦਿਨ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਸੀ ।

ਗਿਰੇ ਸੁਆਰ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਭਵਚਾਲ ਰਣ ਮੈ ਭਯੋ ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰ ਕੈ ਆਨਿ ਗਾਹੇ ।
ਨਚਤ ਹੋ ਭੂਤ ਬੈਤਾਲ ਭੈਰੋ ਤਹਾਂ ਗਿੱਧ ਮੰਡਲਾਤ ਰਣ ਮੈ ਸੁਹਾਹੇ ।
ਆਨਿ ਕੈ ਜੋਗਨੀ ਪੜ੍ਹ ਪੂਰਨ ਭਰਿਓ ਅਚਵ ਕੈ ਉਦਰ ਤਿਨ ਕੇ ਅਘਾਹੇ ॥੧੫॥੫੬॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੈਮਲ ਕੋਪ ਚੜ੍ਹਿਓ ਰਣ ਮੈ ਕਰ ਮੈਂ ਬਰਛੀ ਤਿਰਛੀ ਗਹਿ ਲੀਨੀ ।
ਫੌਜ ਮੈ ਧਾਇ ਪਰਿਉ ਖੁਨਸਾਇ ਕੈ ਕੇਤਨ ਕੇ ਉਰ ਅੰਦਰ ਦੀਨੀ ।
ਮਾਰਿ ਲੀਤ ਅਸਵਾਰ ਕਿਤੇ ਅਰਿ ਪੇਲ ਦਈ ਚਤੁਰੰਗ ਨਵੀਨੀ ।
ਧੂਮ ਪਰੀ ਸਗਰੇ ਰਣ ਮੈ ਅਬ ਏਕ ਸਵਾਰ ਯਹੈ ਗਤਿ ਕੀਨੀ ॥ ੧੬ ॥ ੫੭ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਰਣ ਮੈ ਧਸਿ ਕੈ ਇਮ ਲੋਹ ਕੀਉ ਨ ਕੀਓ ਤਿਹ ਮੋਹ ਮਹਾ ਮਨ ਕੈ ।
ਜਿਮ ਸਾਰੰਗ ਮਾਹਿ ਪਤੰਗ ਪਰੈ ਨ ਡਰੈ ਕਰਿ ਲੋਭ ਕਛੂ ਤਨ ਕੈ ।
ਰਣ ਮੈਂ ਇਮ ਧੂਮ ਕਰੀ ਅਤ ਹੀ ਮਨੋ ਖੋਲਤ ਕਾਨਰ ਫਾਗਨ ਕੈ ।
ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਗੁਲਾਬ ਗੁਲਾਲਿ ਲੀਏ ਕਰਿ ਜਾਤਿ ਜਮਾਤ ਕੇ ਡਾਰਨ ਕੈ ॥ ੧੭ ॥ ੫੮ ॥
ਮਾਹੁਰੀ ਚੰਦ ਕਰਵਾਰ ਸੰਭਾਰਿ ਕੈ ਟੂਮ ਕੈ ਅਸੁਰਣ ਮਾਹ ਦੀਨੋ ।
ਆਨਿ ਕੈ ਸੁਆਰ ਜੋ ਵਾਰ ਤਾ ਪੈ ਕਰੈ ਪਕਰਿ ਕੈ ਤਾਹਿ ਤਿਹ ਮਾਰਿ ਲੀਨੋ ।
ਭਾਂਤਿ ਇਹ ਸੂਰ ਕੇਤਾਨਿ ਮਾਰੇ ਤਹਾ ਆਪਨੇ ਜੀਵ ਕੋ ਭੈ ਨ ਕੀਨੋ ।
ਏਕ ਕੋ ਮਾਰ ਕੈ ਦੁਇ ਟੁਕੜੇ ਕਰੈ ਦੁਇ ਕੋ ਰੂਪ ਚਉਰੰਗ ਚੀਨੋ ॥ ੧੮ ॥ ੫੯ ॥
ਕਰੀ ਇਮ ਜੰਗ ਸੁਨਿ ਗੰਗਰਾਮ ਵਹੀ ਤੇਗ ਕਰ ਮੈ ਲਈ ਬੰਗ ਧਾਯੋ ।
ਦੇਤ ਅਸਵਾਰ ਕੇ ਸੀਸ ਪੈ ਆਨਿ ਕੇ ਕਰਤ ਦੁਇ ਟੂਕਿ ਭੁਇ ਮਾਹਿ ਪਾਯੋ ।
ਮਾਰਿ ਚਤੁਰੰਗ ਚਉਰੰਗ ਕੇਤੀ ਕਰੀ ਭੂਮ ਲੋਟੈ ਪਰੀ ਭੈ ਦਿਖਾਯੋ ।
ਧੂਮ ਐਸੀ ਪਰੀ ਭਾਜ ਯਾਹੀ ਘਰੀ ਕਾਲ ਕੋ ਰੂਪ ਇਮ ਸੂਰ ਆਯੋ ॥ ੧੯ ॥ ੬੦ ॥

ਨਿਰਾਜ ਛੰਦ

ਲਾਲ ਚੰਦ ਆਨਿ ਕੈ । ਕਮਾਨ ਬਾਨਿ ਤਾਨਿ ਕੈ ।
ਕੀਓ ਸੁ ਜੁਧ ਜਾਨਿ ਕੈ । ਭਲੀ ਭਈ ਭਲੀ ਭਈ ॥ ੨੦ ॥ ੬੧ ॥
ਸਰੂਪ ਰੂਪ ਧਾਰਈ । ਅਨੇਕ ਸਤਰੂ ਟਾਰਈ ।
ਕਰੈ ਸੁਮਾਰਿ ਮਾਰਈ । ਪੁਕਾਰਈ ਪੁਕਾਰਈ ॥ ੨੧ ॥ ੬੨ ॥
ਕ੍ਰਿਸਾਨ ਖੇਤ ਕਾਟਈ । ਕਰੀ ਸੁ ਤਾਹਿ ਬਾਟਈ ।
ਨ ਜੀਵ ਦਟਾ ਚਾਟਈ । ਸੁਭਾਟਈ ਸੁਭਾਟਈ ॥ ੨੨ ॥ ੬੩ ॥
ਕੀਓ ਸੁ ਲੋਹ ਲੋਹਈ । ਨ ਜੀਵ ਰਖ ਧੋਹਈ ।
ਸੁ ਚਾਲ ਸੂਰ ਸੋਹਈ । ਬਿਮੋਹਈ ਬਿਮੋਹਈ ॥ ੨੩ ॥ ੬੪ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਮਾਹਰੂ ਕਾਹਰੂ ਕੋਪ ਕੇ ਜੀਵ ਮੈ ਸਸਕੁ ਲੇ ਹਾਥ ਮੈ ਬੰਗ ਧਾਏ ।
ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਬਲਵੰਤ ਸੂਰਾ ਸਰਸ ਛਿਨਕ ਮੈ ਮਾਰਿ ਰਨ ਮੈ ਗਿਰਾਏ ।

ਲੋਥ ਪੈ ਲੋਥ ਤਹ ਡਾਰਿ ਕੋਤੀ ਦਈ ਸੁੰਨ ਕੇ ਸੁੱਥ ਯਉ ਉਮਡਿ ਆਏ ।
 ਪਰਤ ਹੈ ਨੀਰ ਗੰਭੀਰ ਭਾਰੀ ਕਹੂੰ ਮਿਲਤ ਹੈ ਨੀਰ ਇਕ ਤੀਰ ਜਾਏ ॥ ੨੪ ॥ ੬੫ ॥
 ਮਨ ਮੈ ਅਤਿ ਧਾਰਿ ਕੀਉ ਅਤਿ ਸਾਰਿ ਸਮਿਓ ਐਸੀ ਬਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਆਵੈ ।
 ਕੋਪ ਕੈ ਕ੍ਰੋਧ ਸੋ ਕਾਢਿ ਕੈ ਮਿਆਨ ਤੇ ਕੇਤਨ ਕੇ ਸਿਰਿ ਕਾਟਿ ਲੈ ਆਵੈ ।
 ਭੋਟ ਕੀਏ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਤਬ ਹੀ ਅਰੁ ਕੋਪ ਕੈ ਜੁਧ ਕੋ ਫੇਰਿ ਸਿਧਾਵੈ ॥
 ਐਸੇ ਪ੍ਰਕਾਮ ਕੀਏ ਦਯਾਰਾਮ ਸੁ ਦ੍ਰਿਉਨ ਜੋ ਦੇਖਿਓ ਮਹਾ ਰਨ ਪਾਵੈ ॥ ੨੫ ॥ ੬੬ ॥
 ਲੈ ਕੁਤਕਾ ਕਰ ਮੇ ਕਿਰਪਾਨ ਸੰਭਾਰ ਕੈ ਖਾਨ ਹਯਾਤ ਕੇ ਮਾਰਿਓ ।
 ਐਸੀ ਦਈ ਸਿਰ ਮੇ ਤਿਹ ਕੇ ਮਨੇ ਤੋਰਿਓ ਪਹਾਰ ਗਦਾਨ ਸੋ ਡਾਰਿਓ ।
 ਮਾਤੇ ਮਤੰਗ ਮਹਾ ਬਲਵਾਨ ਹਨਿਓ ਫਿਨ ਮੈ ਰਨ ਮਾਹਿ ਪਛਾਰਿਓ ।
 ਏਕ ਦਈ ਸੁ ਦਈ ਉਹ ਕੇ ਫਿਰਿ ਦੂਸਰੀ ਸੋ ਇਕ ਅਉਰ ਸਿੰਘਾਰਿਓ ॥ ੨੬ ॥ ੬੭ ॥
 ਲੈ ਬਰਛੀ ਕਰ ਮੈ ਤਬ ਹੀ ਮਨੇ ਦੇਖ ਕੁਰੰਗ ਕੇ ਸਿੰਘ ਜੋ ਧਾਯੋ ।
 ਮਾਰਿ ਹਕਾਰ ਬਿਦਾਰਿ ਦੀਉ ਦਲ ਪੋਲਤ ਪੋਲਤ ਪੋਲ ਚਲਾਯੋ ।
 ਟੂਟ ਕੈ ਸਸਤ੍ਰੁ ਪਰੇ ਸਬ ਹੀ ਕਰ ਲੈ ਜਮਧਾਰਿ ਕਿਤਾਨ ਕੋ ਘਾਯੋ ।
 ਘਾਇਲ ਸਾਰ ਸੁਮਾਰ ਭਯੋ ਸੁ ਨੰਦ ਹੀ ਚੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਬਚਾਯੋ ॥ ੨੭ ॥ ੬੮ ॥
 ਖੜਗ ਸੰਭਾਰ ਲਲਾਕਰ ਖੜੀ ਚੜ੍ਹੀਉ ਜਾਇ ਰਨ ਮੇ ਪਰਿਓ ਅਤਿ ਸੁਹਾਯੋ ।
 ਲੋਥ ਪੈ ਲੋਥ ਤਿਹ ਡਾਰਿ ਕੋਤੀ ਦਈ ਫਿਨਕ ਮੈ ਅਨਿਕ ਬਿਧਿ ਲੋਹ ਪਾਯੋ ।
 ਬਾਨ ਚਲੇ ਤਨ ਘਾਵ ਢਲੈ ਸਹੈਂ ਸੂਰ ਭਲੇ ਰਣ ਰੰਗ ਮਚਾਯੋ ।
 ਆਪ ਰੱਛਾ ਕਰੀ ਆਣ ਤਾਹੀ ਘਰੀ ਕਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਐਸੇ ਬਚਾਯੋ ॥ ੨੮ ॥ ੬੯ ॥
 ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਗਇੰਦਨ ਜੋ ਮਨ ਮੈ ਕਰ ਰੋਸ ਤਬੈ ਉਠਿ ਧਾਯੋ ।
 ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰਿ ਕਹੈ ਮੁਖ ਤੇ ਕਰ ਵਾਰ ਸੰਭਾਰਿ ਕਿਤੇ ਦਲ ਪਾਯੋ ।
 ਜੋ ਕਰਵਾਰ ਸੁਵਾਰ ਸੰਭਾਰਿ ਕੈ ਜੁਧ ਕੋ ਸੂਰ ਕੈ ਸਾਮੂਹੇ ਆਯੋ ।
 ਤਾਹੁ ਕੋ ਵਾਰਿ ਬਿਦਾਰਿ ਹਕਾਰਿ ਆਪਨੇ ਵਾਰ ਸੋ ਤਾਹਿ ਗਿਰਾਯੋ ॥ ੨੯ ॥ ੭੦ ॥
 ਸਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਨੇ ਕਾਮ ਐਸੇ ਕੀਏ ਭੀਮ ਤੇ ਜਾਨਿ ਗੁਨ ਚਾਰਿ ਭਾਰੇ ।
 ਭਲੇ ਖਾਨ ਖੁਆਨੀ ਹਨੇ ਛਾਰ ਕੀਨੇ ਘਨੇ ਹੋਇ ਕੈ ਅਨਮਨੇ ਸੋ ਸਿਧਾਰੇ ।
 ਗਜੈ ਸਿੰਘ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੈ ਭਾਂਤ ਤਾ ਕੀ ਕਹੈ ਮ੍ਰਿਗਨ ਕੋ ਮਾਰ ਨਾਹਰ ਡਕਾਰੈ ।
 ਰਹਾ ਕੋਪ ਕੈ ਕ੍ਰੋਧ ਸੋ ਆਨ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੈ ਨਿਕਟ ਆਨ ਕੋ ਸਸਤ੍ਰੁ ਧਾਰੇ ॥ ੩੦ ॥ ੭੧ ॥
 ਕੋਧ ਸੋ ਕੋਪ ਕੈ ਆਨ ਹਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਪਕਰ ਗੁਨ ਬਾਨ ਐਸੇ ਪ੍ਰਹਾਰੇ ।
 ਰਲੀ ਭਾਂਤਿ ਸੋ ਖੇਤ ਮੈ ਬਾਨਿ ਅਸਥਿਰ ਕੀਓ ਸਸਤ੍ਰੁਧਾਰੀ ਹਨੇ ਭੂਮ ਡਾਰੇ ।
 ਸਸਤ੍ਰੁ ਸੰਭਾਰਿ ਕੈ ਜੀਤ ਮੱਲੇ ਮਨੇ ਹਨੇ ਹਰੀਚੰਦ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਮਾਰੇ ।
 ਬੀਰ ਤਾਕੇ ਬਨੇ ਵਾਰਿ ਬਾਛੇ ਘਨੇ ਸੁਰਗ ਲੋਕੇ ਤਠੈ ਠੇ ਸਧਾਰੇ ॥ ੩੧ ॥ ੭੨ ॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਭਿਰੋ ਬੀਰ ਬੀਰੋ । ਪਰੋ ਭਾਰ ਭੀਰੋ ।

ਬਗੇ ਬਾਨ ਤੀਰੋ । ਅਧੀਰੋ ਬਿਦਾਰੇ ॥ ੩੨ ॥ ੭੩ ॥

ਖਜੇ ਸਾਰ ਸਾਰੇ । ਝੜੇ ਚਨਿਗਿਆਰੇ ।
 ਕੜਕੇ ਕਮਾਣੇ । ਨਾ ਬਾਣੇ ਸਮਾਰੇ ॥ ੩੩ ॥ ੭੪ ॥
 ਫੁਟੈ ਕੱਪ ਤੋਪੈ । ਕਈ ਸੂਰ ਸੋਖੈ ।
 ਮਿਲੈ ਤਾਹਿ ਮੋਖੈ । ਸੁ ਕੋਖੈ ਉਜਾਰੇ ॥ ੩੪ ॥ ੭੫ ॥
 ਸੋਈ ਕਾਮ ਆਯੋ । ਤਿਨੈ ਸੂਰ ਘਾਯੋ ।
 ਸੂਰਗੇ ਸਿਧਾਰੇ । ਕੀਏ ਲੋਹ ਭਾਰੇ ॥ ੩੫ ॥ ੭੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੇ ਸੂਰੇ ਦਲ ਸੇ ਹੁਤੇ ਵਉਜਨ ਕੇ ਸਿਰਦਾਰ ।
 ਜੇ ਜੁਤੇ ਸੂਝੇ ਸਬੈ ਬਾਜਿਓ ਸਾਹ ਅਥਾਰ ॥ ੩੬ ॥ ੭੭ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਭਾਜ ਕੇ ਸਾਹ ਪਹਾੜ ਤਾਹੀਂ ਸਮੈ ਸੰਗਿ ਲੈ ਬੀਰੀਆ ਬੇਗ ਧਾਯੋ ॥
 ਭਾਜਿਓ ਡੁਬਵਾਲੀਆ ਸੰਗਿ ਸੋਪਾਹ ਲੈ ਚਲਤ ਜੋ ਤੀਰ ਗੁਨ ਟੇ ਚਲਾਯੋ ।
 ਰਾਵਚੰਦੇ ਲੀਆ ਫੀਰਿ ਸੰਗੁਮ ਕੇ ਹਾਥਿ ਲ ਸਸਤੁ ਸੈਲੀ ਸਿਧਾਯੋ ।
 ਅਤੇ ਪਠਾਨ ਸੰਗੁਮ ਭਾਰੀ ਕੀਉ ਜੀਵ ਅਪਨਾ ਦੀਉ ਨਾਮ ਪਾਯੋ ॥ ੩੭ ॥ ੭੮ ॥
 ਕੋਪ ਨਿਜਾਬਤਿ ਖਾਨ ਤਬੈ ਕਰ ਮੇ ਗਾਹਿ ਵਾਰਿ ਫਿਰਾਵਤ ਆਯੋ ।
 ਸਾਹ ਖਰੇ ਸੰਗੁਮ ਤਹਾ ਤਿਹ ਕੇ ਉਰ ਆਨ ਕੇ ਵਾਰ ਲਗਾਯੋ ।
 ਸਾਹ ਸੰਭਾਰਿ ਹਕਾਰਿ ਤਬੈ ਤਿਨ ਕੇ ਹਨਿ ਕੇ ਰਣ ਮਾਹਿ ਗਿਰਾਯੋ ।
 ਬੀਰਨ ਵਾਰ ਕਰੇ ਤਿਨ ਕੇ ਤਬ ਜੁਝਤ ਸਾਹ ਪ੍ਰਭੈ ਪੁਰ ਧਾਯੋ ॥ ੩੮ ॥ ੭੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੰਗੋ ਕਾ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਧਰਿਓ ਨਾਵ ਸਾਹ ਸੰਗੁਮ ।
 ਤਿਹ ਪ੍ਰਕਾਮ ਐਸੇ ਕੀਓ ਤਵ ਪਾਯੋ ਯਹ ਨਾਮ ॥ ੩੯ ॥ ੮੦ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੁਝ ਕੇ ਸਾਹ ਸੰਗੁਮ ਸੂਰਗੈ ਗਯੋ ਸਸਤੁ ਸੰਭਾਰਿ ਪ੍ਰਭ ਆਪ ਧਾਯੋ ।
 ਗਹੇ ਗੁਨ ਬਾਨ ਘਮਸਾਨ ਕੇ ਜਾਨ ਕੇ ਫੁਟਿਓ ਗੰਭੀਰ ਇਕ ਤਿਹ ਗਿਰਾਯੋ ।
 ਬਹੁਰਿ ਸੰਭਾਰਿ ਕੇ ਵਾਰ ਐਸਾ ਕੀਉ ਭੀਖਨ ਕੇ ਮੁਖ ਲਾਯੋ ।
 ਬੁਝਿਓ ਪਠਨ ਪੈ ਖੇਤ ਬਾਹਨ ਰਹਿਓ ਅਉਰ ਇਕ ਤੀਰ ਤੇ ਤਾਹਿ ਘਾਯੋ ॥ ੪੦ ॥ ੮੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਾਨਨਿ ਸੇ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਤਬੈ ਮਾਹਿਓ ਭੀਖਨ ਖਾਨ ।
 ਅਉਰ ਬੀਰ ਜਾ ਕੇ ਹੁਤੇ ਹੁਪੇ ਚਹੂੰ ਇਸ ਆਨ ॥ ੪੧ ॥ ੮੨ ॥

ਨਿਰਾਜ ਛੰਦ

ਹਰੀਸੁ ਚੰਦ ਆਨ ਕੀ । ਕਮਾਨ ਬਾਨ ਤਾਨ ਕੀ ।
 ਨਿਹਾਰ ਬਾਨ ਬਾਹਿਓ । ਪ੍ਰਭੁ ਕੇ ਘਾਇ ਨ ਆਇਓ ॥ ੪੨ ॥ ੮੩ ॥

ਸੁ ਕਾਨ ਛੁਹੋ ਕੇ ਗਯੋ । ਨ ਕਾਮ ਤਾਹ ਤੇ ਭਯੋ ।
 ਦੂਤੀਕ ਬਾਨ ਮਾਰਿਓ । ਸੰਭਾਰਿ ਕੈ ਨਿਹਾਰਿਓ ॥ ੪੩ ॥ ੮੪ ॥
 ਚਿਲਤ ਮਾਹਿ ਲਗਿਓ । ਦਿਵਾਲ ਪਾਰਿ ਬਗਿਓ ।
 ਚੁਭੀ ਸੁ ਚਿਚ ਰੰਚਈ । ਪ੍ਰਭੂ ਪੁਰਖ ਬੰਚਈ ॥ ੪੪ ॥ ੮੫ ॥
 ਬਿਚਾਰ ਵਾਰ ਸਾਰਈ । ਕਮਾਨ ਬਾਨ ਧਾਰਈ ।
 ਚਲਾਇ ਤੀਰ ਮਾਰਿਓ । ਸੁ ਦੂਤ ਕੋ ਨਿਹਾਰਿਓ ॥ ੪੫ ॥ ੮੬ ॥
 ਅਨੇਕ ਬੀਰ ਧਾਵਹੀ । ਅਪਾਰ ਬਾਨ ਲਾਵਹੀ ।
 ਹਰੀਸੁ ਚੰਦ ਮਾਰਿਓ । ਸਮੇਤ ਸਾਥਿ ਟਾਰਿਓ ॥ ੪੬ ॥ ੮੭ ॥
 ਬਚੇ ਸੁ ਅੰਤਿ ਭੱਜਈ । ਪ੍ਰਭੂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬੱਜਈ ।
 ਅਨੰਦ ਘੋਰ ਬਾਜਈ । ਪ੍ਰਭੂ ਦੁਆਰ ਛਾਜਈ ॥ ੪੭ ॥ ੮੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੀਤ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਆਨੰਦ ਮੰਗਲ ਭਯੋ ਆਨ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਣ ਸਬਨ ਗਾਏ ।
 ਧੰਨਿ ਹੋ ਧੰਨਿ ਪ੍ਰਭ ਨਾਮ ਤੁਮਰੋ ਲੀਓ ਦੁਸ਼ਟ ਕੋ ਜੀਤ ਡੰਕਾ ਬਜਾਏ ।
 ਜੀਤ ਅਜੀਤ ਅਭੀਤ ਜੋਧਾ ਬਡੇ ਤੋਹਿ ਇਕ ਦਿਸਟ ਤੇ ਸਬੈ ਘਾਏ ।
 ਭਯੋ ਜੈਕਾਰ ਤੁਈ ਲੋਕ ਚਉਦਾ ਭਵਨ ਜੀਤਿ ਕੈ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਆਏ ॥ ੪੮ ॥ ੮੯ ॥
 ਜੀਤ ਕੈ ਖੇਤ ਪ੍ਰਭ ਆਨ ਕੇ ਪਾਵਟੇ ਕੂਚ ਕੋ ਸਾਜ ਮੰਗਾਇ ਲੀਨੋ ।
 ਭਾਰ ਬਰਦਾਰ ਤਯਾਰ ਕੀਨੋ ਸਬੈ ਲਾਦ ਅਸਬਾਬ ਕੈ ਕੂਚ ਦੀਨੋ ।
 ਆਨਿ ਕਹਿਲੂਰ ਮੈ ਆਪ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਬਾਂਧਿ ਬਿਸਰਾਮ ਕੀਨੋ ।
 ਸੂਰ ਸੀਗਾਰ ਬੇਦਾਰ ਕਾਇਰ ਦਏ ਰੀਤ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਕੈ ਕੈ ਪਤੀਨੋ ॥ ੪੯ ॥ ੯੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਕੇਤਕ ਬਰਸ ਤਿਹਿ ਪੁਰ ਗਏ ਬਿਹਾਇ ।
 ਸੰਤਨ ਕੀ ਰੱਛਾ ਕਰੀ ਦੂਤਨ ਮਾਰਿਓ ਘਾਇ ॥ ੫੦ ॥ ੯੧ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਤੇਗ ਪ੍ਰਗਾਸ ਸਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਜੁਧ ਬ੍ਰਨਨੰ ਧਿਆਉ ਦੂਸਰਾ
 ਸੰਪੂਰਨਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੨ ॥

ਧਿਆਉ ਤੀਸਰਾ

ਰਾਜਨ ਹੇਤ ਸੰਗ੍ਰਾਮ

[ਨਾਦੰਣ ਜੁਧ]

ਦੋਹਰਾ

ਰਾਜਨ ਕੇ ਹਿਤ ਕਾਰਨੇ ਕੀਓ ਜੁਧ ਇਮ ਜਾਨ ।
ਕਥਾ ਜੁਧ ਨਦਵਣ¹ ਕੋ ਬਰਨਤ ਤਾਹਿ ਬਿਆਨ ॥ ੧ ॥ ੯੨ ॥
ਮੀਆਂ ਖਾਂ ਕੀ ਤਰਫ ਤੇ ਅਲਫ ਖਾਨ ਸਿਰਦਾਰ ।
ਆਣ ਨਦਾਵਣ ਮੈ ਰਹਿਓ ਕੀਨੀ ਧੂਮ ਅਪਾਰ ॥ ੨ ॥ ੯੩ ॥
ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਲੁਗੀਆ ਹੁਤੋ ਰਾਵ ਇਕ ਜਾਨ ।
ਤਿਹ ਸੋ ਤਿਹ ਕੀ ਨਹਿ ਬਨੀ ਰਚਿਓ ਜੁਧ ਘਮਸਾਨ ॥ ੩ ॥ ੯੪ ॥
ਦੇਸ ਦੇਸ ਕੋ ਰਾਵ ਸਬ ਲੀਨੇ ਤਿਨਹ ਹਕਾਰ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਕੋ ਕੀਨਾ ਲਿਖਾ ਦਯਾ ਕਰੋ ਕਰਤਾਰ ॥ ੪ ॥ ੯੫ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਫਉਜ ਸੀਗਾਰ ਕੈ ਆਪ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਜੁਧ ਕੇ ਕਾਜ ਤਿਹ ਠਉਰ ਧਾਏ ।
ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਬਲਵੰਤ ਸੂਰਾ ਸਰਸ ਭਿਰੋ ਤਿਹ ਠਉਰ ਡੰਕਾ ਬਜਾਏ ।
ਭਯੋ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਪਰਕਾਮ ਜੋਧਾਨ ਕੇ ਭਿਰੋ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਦਲ ਅਨਿਕ ਘਾਏ ।
ਰੂਪਕ ਸੰਭਾਰ ਕੈ ਆਪਿ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਸੂਰ ਕੋਤਾਨਿ ਤਿਹ ਠਉਰ ਧਾਏ ॥ ੫ ॥ ੯੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੂਤਨ ਕੇ ਦਲ ਅਤਿ ਬਿਕਟ ਨਿਕਟਿ ਪਹੁਚੇ ਆਨ ।
ਤਬ ਤੁਫੰਗ ਕਰਤੇ ਤਜੀ ਗਹਿ ਲੀਨੇ ਗੁਨ ਬਾਨ ॥ ੬ ॥ ੯੭ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਧਨਕ ਸੰਭਾਰ ਲਲਕਾਰ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਕਾਲ ਕੇ ਰੂਪ ਬਾਣੇ ਪਰਹਾਰੋ ।
ਅਨਕ ਜੋਧਾ ਹਨੇ ਅਨਕ ਹੋਇ ਅਨਮਨੇ ਅਨਿਕ ਤਜਿ ਖੇਤ ਖੇਤੋ ਸਿਧਾਰੇ ।
ਅਨਿਕ ਲੋਟੈ ਪਰੈ ਅਨਕ ਭਾਜੈ ਘਰੈ ਅਨਕ ਡਰ ਬਸਤ੍ਰ ਅਰ ਸਸਤ੍ਰ ਡਾਰੇ ।
ਹੁਤੀ ਇਕ ਬਾਰ ਉਜਾਰ ਕਦ ਕੀ ਪਰੀ ਭਾਜਿ ਕੋ ਖਾਨ ਤਾ ਮੈ ਪਧਾਰੇ ॥ ੭ ॥ ੯੮ ॥
ਸਸਤ੍ਰ ਸੰਭਾਰ ਲਲਕਾਰ ਘਨ ਜੋ ਕਰੀ ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰ ਕੋ ਸੂਰ ਧਾਏ ।

¹ਸੰਮਤ ੧੭੪੭ ਬਿਕਰਮੀ, ਚੇਤ ੨੨, ਸੁਕਰਵਾਰ, ੨੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੯੧ ਈ. ਦੇਖੋ ਜੋਧਾ ਸਿੰਘ, ਸਹੀਦ ਬਿਲਾਸ, ਛੰਦ ੬੫, ਪੰਨਾ ੬੬; ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ੫੧੮ ।

ਭਜਿਓ ਜੋ ਖਾਨ ਇਕ ਬਾਰਕੀ ਓਟਿ ਲੈ ਬੈਠਿ ਤਿਹ ਠਉਰ ਫਿਰਿ ਜੁਧ ਪਾਏ ।
 ਬਾਨ ਗੱਲੀ ਚਲੀ ਰੈਨਿ ਆਧੀ ਭਲੀ ਭਾਜਿ ਕੈ ਖਾਨ ਤਾ ਤੇ ਸਿਧਾਏ ।
 ਅਲਫ ਖਾਨਾਨ ਅਰਮਾਨ ਰਾਖਿਓ ਨਹੀਂ ਆਪਨੇ ਜੋਰ ਕੇ ਤਾਨ ਲਾਏ ॥ ੯ ॥ ੯੯ ॥
 ਦੋਹਰਾ

ਜੁਧ ਜੀਤ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਨਵ ਰਸ ਕੇ ਤਟਿ ਆਨ ।
 ਪਾਂਚ ਦੋਇ ਅਰੁ ਏਕ ਦਿਨ ਰਹੇ ਤਹਾਂ ਇਮ ਜਾਨ ॥ ੯ ॥ ੧੦੦ ॥
 ਪਉਰ ਪਉਰ ਦੇਖੀ ਠਉਰ ਰਾਜਨ ਕੇ ਅਸਥਾਨ ।
 ਬਿਦਾ ਭਏ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਸੁਜਾਨ ॥ ੧੦ ॥ ੧੦੧ ॥
 ਨਿਕਟਿ ਗਾਵ ਅਲਸੂਨ ਕੇ ਤਬੈ ਪਹੂਚੇ ਆਨ ।
 ਤਾਹਿ ਸਮੇਂ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਲੂਟਿ ਲੋਹੁ ਇਹ ਧਾਮ^੨ ॥ ੧੧ ॥ ੧੦੨ ॥
 ਸਵੈਯਾ

ਆਨ ਅਲਸੂਨ ਪੈ ਸੂਰ ਐਸੇ ਰਪੇ ਪਕਰਿ ਕੈ ਸਸਤੁ ਐਸੇ ਚਲਾਏ ।
 ਪਰੇ ਜੋ ਜਾਟਿ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਐਸੇ ਕੀਓ ਛਿਨਕ ਸੈ ਅਨਕ ਕੇਤਾਨਿ ਘਾਏ ।
 ਮਾਰਿ ਕੇਤੇ ਲੀਏ ਅਉਰ ਭਾਜੇ ਸਬੈ ਛੋੜਿ ਧਨ ਧਾਮ ਐਸੇ ਸਿਧਾਏ ।
 ਚਲਤ ਹੈ ਬਾਨ ਗੁਨਜਾਨਿ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਬਲ ਭਜੇ ਹੈ ਭਾਂਤਿ ਅੰਸੀ ਬਤਾਏ ॥ ੧੨ ॥ ੧੦੩ ॥
 ਦੋਹਰਾ

ਫਤੇ ਗੀਓ ਅਲਸੂਨ ਕੇ ਬਾਜਿਓ ਤਬਲ ਨਿਸਾਨ ।
 ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਏ ਤਬੈ ਪੁਰ ਅਨੰਦ ਸੁਭ ਥਾਨ ॥ ੧੩ ॥ ੧੦੪ ॥

ਦਿਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਰਾਜਨ ਹੇਤ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਤੀਜਰਾ ਧਿਆਉ
 ਸੰਪੂਰਨਮ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੩ ॥

^੨ਅਲਸੂਨ ਵਿਚ ਵੈਰੀਆ ਦਾ ਇਕ ਔਡਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਥੇ ਦੋ ਪਨਾਣਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਹੱਲਾ ਘੀਤਾ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਸਾਦੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਡਾਉਣਾ ਦਰੁੰਗੀ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਫੌਰ ਇਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਜੋਗੇ ਨ ਰਹਿਣ । ਨਿਜ-ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇਹ ਜਰੂਰੀ ਸੀ [ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ, ਉਰਦੂ, ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ, ਪੰਨਾ ੧੫੯] ।

ਧਿਆਉ ਚੋਥਾ
ਖਾਨਜ਼ਾਦੇ ਅਤੇ ਹੁਸੈਨੀ ਨਾਲ ਜੁਧ
ਦੋਹਰਾ

ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਕੇਤਕ ਬਰਸ ਇਹ ਬਿਧਿ ਗਏ ਬਿਹਾਇ ।
ਜੇ ਪ੍ਰਭ ਸੇ ਚੇਰਤ ਕਛੂ ਤਿਨ ਤਿਨ ਮਾਰਿਓ ਘਾਇ ॥ ੧ ॥ ੧੦੫ ॥
ਖਾਨ ਦਿਲਾਵਰ ਆਇ ਕੈ ਸੁਤਿ^੧ ਸੰਗ ਫਉਜ ਬਨਾਇ^੨ ।
ਤਿਨਨ ਕਹਿਓ ਪ੍ਰਭ ਸੇ ਅਰੋ ਨਿਮਖ ਬਿਲੰਬ ਨਹੀ ਲਾਇ ॥ ੨ ॥ ੧੦੬ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਫਉਜ ਸੀਗਾਰ ਅਸਵਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਲੈ ਜੁਧ ਕੇ ਕਾਜ ਦਲ ਸਾਜ ਆਯੋ ।
ਦਿਵਸ ਬੀਤਿਓ ਸਬੈ ਰੈਨ ਥੋਰੀ ਗਈ ਭਯੋ ਅਸਵਾਰ ਡੰਕਾ ਬਜਾਯੋ ।
ਦੇਖਿ ਕੈ ਨੀਰ ਤਿਹ ਤੀਰ ਠਾਢੇ ਪਏ ਸਰਕ ਜਾਸੂਸ ਤਿਹ ਠਉਰ ਆਯੋ ।
ਲੋਗ ਦਰ ਪੈ ਤਬੈ ਦੇਤ ਚੋਕੀ ਸਬੈ ਤਿਨਨ ਕੇ ਪਾਸ ਤਾ ਨੇ ਜਨਾਯੋ ॥ ੩ ॥ ੧੦੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਵਨਨ ਸੁਨਿ ਆਲਮ ਗਯੋ ਪ੍ਰਭ ਸੇ ਕਹਿਓ ਬਿਚਾਰ ।
ਬਿਦਾ ਫਉਜ ਕੀਨੀ ਤਬੈ ਅਪਨੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰ ॥ ੪ ॥ ੧੦੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਫਉਜ ਲਲਕਾਰ ਸੰਭਾਰ ਹਥਿਆਰ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰ ਧਾਏ ।
ਏਕ ਸੇ ਏਕ ਬਲਵੈਤ ਸੂਰਾ ਸਰਸ ਭਏ ਅਸਵਾਰ ਡੰਕਾ ਬਜਾਏ ।
ਡੇਕ ਖੁਨਕਾਰ ਲਲਕਾਰ ਸੂਰਾਨ ਕੀ ਸੁਨਤ ਹੀ ਖਾਨ ਖਾਨੇ ਸਿਧਾਏ ।
ਜਾਨ ਕੈ ਜੀਵ ਮੈ ਭਾਂਤਿ ਐਸੀ ਭਈ ਅਨਰ ਹਜ਼ਾਰ ਦਲ ਉਮਡ ਆਏ ॥ ੫ ॥ ੧੦੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਭਜੇ ਖਾਨ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਮਨ ਮੈ ਅਤਿ ਡਰ ਪਾਇ ।
ਮਿ੍ਗ ਫਉਨਾ ਜਿਉ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਜੇ ਪੰਖ ਲਗਾਇ ॥ ੬ ॥ ੧੧੦ ॥
ਕਛ ਨਾ ਬਸਾਨੀ ਪ੍ਰਭੂ ਸੇ ਅਤਿ ਮਨ ਖੁਨਸਾਇ ।
ਬਰਵਾ ਗਾਂਵ ਉਜਾਰ ਕੈ ਚਲੇ ਅਵਰ ਦਿਸ ਧਾਇ^੩ ॥ ੭ ॥ ੧੧੧ ॥

^੧ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਖਾਨਜ਼ਾਦਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ [ਧਿਆਇ ੧੦] ।

^੨ਚੜ੍ਹਦੇ ਬਸੰਤ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਬਿਕਰਮੀ, ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੬੯੬ ਈ. ।

^੩ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਧਿਆਇ ੧੦ ।

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਗਯੋ ਖਾਨਜ਼ਾਦਾ ਹੁਸੈਨੀ ਪਠਾਯੋ ।
 ਲੀਏ ਫਉਜ ਕੋ ਸੰਗਿ ਵਹ ਬੇਗ ਧਾਯੋ ।
 ਰਹੇ ਮਾਰਗੋ ਬੀਚਿ ਰਾਜੇ ਅਪਾਰੀ ।
 ਕਰੀ ਗੀਤਿ ਬਿਪ੍ਰੀਤਿ ਡਿਨ ਸੇ ਅਪਾਰੀ ॥ ੯ ॥ ੧੧੨ ॥
 ਲਰਿਓ ਖੇਤ ਕੋ ਰੋਪ ਕੈ ਖਾਂ ਹੁਸੈਨੀ ।
 ਕਰੀ ਰਾਜ ਸੰਗੋ ਉਨੋ ਬਾਤ ਪੈਨੀ ।
 ਲਰਿਓ ਹਿਮਤੋ ਕਿਮਤੋ ਖੇਤ ਪਾਯੋ ।
 ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਕੇ ਜੋਰ ਧਾਯੋ ॥ ੯ ॥ ੧੧੩ ॥
 ਲੀਏ ਸਾਤ ਸਿਖੋ ਕੀਏ ਲੋਹ ਭਾਰੇ ।
 ਜੁਝੇ ਸੰਗਤੀ ਸਿੰਘ ਦੁਰਗੋ ਸਿਧਾਰੇ ।
 ਪ੍ਰਭੂ ਜੁਧ ਕੇ ਹੇਤ ਕੋ ਖਾਨ ਆਯੋ ।
 ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਾਲ ਕੈ ਰਾਹ ਬੀਚੋ ਖਪਾਯੋ ॥ ੧੦ ॥ ੧੧੪ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਖਾਨੁ ਹੁਸੈਨੀ ਜੁਧ ਕੋ ਚੜ੍ਹਿਓ ਸਕਲ ਦਲ ਸਾਜ ।
 ਮਾਰਗ ਮੈ ਜੁਝਿਓ ਵਰੈ ਲੋਹ ਲਾਜ ਕੈ ਕਾਜ^੧ ॥ ੧੧ ॥ ੧੧੫ ॥

ਚਉਪਈ

ਕਉਤਕ ਅਉਰ ਕੀਏ ਪ੍ਰਭ ਘਨੇ ।
 ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਖੇਲ ਪ੍ਰਭੂ ਕੋ ਬਨੇ ।
 ਜਾ ਕੋ ਭੇਦ ਨੈਕ ਨ ਹੋਈ ।
 ਤਾ ਕੋ ਭੇਦ ਨਾ ਜਾਨੈ ਕੋਈ ॥ ੧੨ ॥ ੧੧੬ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਖਾਨਜ਼ਾਦੇ ਹੁਸੈਨੀ ਜੁਧ ਸੰਪੂਰਨ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੪ ॥

^੧ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਹੁਸੈਨੀ (ਹੁਸੈਨ) ਖਾਨ ਦੇ ਜੁਧ ਦੀ ਤਰਿਖ ੨੩ ਫਗਣ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਖਿ., ੨੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੯੬ ਈ. ਇਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਚਿਨ ਕਿ ਹੁਸੈਨੀ ਖਾਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤ ਸਿਖਾਂ ਸਮੇਤ ਭਾਈ ਸੰਗਰੀਆ ਖੇਤ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਦੇਖੋ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਖਿਆਇ ੧੧ ।

ਧਿਆਉ ਪੰਜਵਾਂ
ਬਚਨ ਪ੍ਰਗਾਸ
ਦੋਹਰਾ

ਪੁਰ ਆਨੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਗੁਰ ਅਬ ਕਥਿ ਕਰਤ ਬਖਾਨ ।
ਗਿਰਦ ਪਹਾਰ ਅਪਾਰ ਅਤਿ ਸਤਿਲੁੱਦ੍ਰ ਤਟਿ ਸੁਭ ਥਾਨ ॥ ੧ ॥ ੧੧੭ ॥
ਚੇਤ ਮਾਸ ਬੀਤਿਉ ਸਕਲ ਮੋਲਾ ਭਯੋ ਅਪਾਰ ।
ਬੈਸਾਖੀ^੧ ਕੇ ਦਰਸ ਪੈ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਯੋ ਬਿਚਾਰ ॥ ੨ ॥ ੧੧੮ ॥
ਸੰਗਤ ਦਰਸਨ ਕਰਤੁ ਸਬ ਨਗਰ ਨਗਰ ਬਿਸਥਾਰ ।
ਹੁਐ ਦਇਆਲ ਦਰਸਨ ਦੀਓ ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ॥ ੩ ॥ ੧੧੯ ॥
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰੀ ਨਿਹਾਲ ।
ਕੀਉ ਪ੍ਰਗਟ ਤਬ ਖਾਲਸਾ ਚੁਕਿਓ ਸਕਲ ਜੰਜਾਲ ॥ ੪ ॥ ੧੨੦ ॥
ਸਬ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੀ ਸੁਭ ਸਤਿਲੁੱਦ੍ਰ ਕੇ ਤੀਰ ।
ਕੇਤਕ ਸੁਨ ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਕੇਤਕ ਭਏ ਅਧੀਰ ॥ ੫ ॥ ੧੨੧ ॥
ਤਜ ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਭ ਏਕ ਜਪ ਯਹਿ ਬਿਬੇਕ ਤਹਾ ਕੀਨ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸੋ ਸੇਵਕ ਮਿਲੇ ਨੀਰ ਮਧਿ ਜੋ ਮੀਨ ॥ ੬ ॥ ੧੨੨ ॥
ਸੋ ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਜਾਨੀਐ ਜਹ ਬਿਬੇਕ ਬਿਚਾਰ ।
ਬਿਨ ਭਾਗਨ ਨਹੀਂ ਪਾਈਐ ਜਾਨਤ ਹੈ ਸੰਸਾਰ ॥ ੭ ॥ ੧੨੩ ॥
ਨੈਮ ਧਰਮ ਪੂਜਾ ਸਕਲ ਏਕ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ।
ਏਕ ਬਾਰ ਮੁਖ ਤੇ ਕਹੋ ਹੋਤ ਅਨੇਕ ਅਨੰਦ ॥ ੮ ॥ ੧੨੪ ॥
ਬਚਨ ਕਹਤ ਗੁਰਦੇਵ ਕੇ ਸੁਨਿ ਮਨ ਮੀਤ ਬਿਚਾਰ ।
ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਕਰ ਭਾਵਨੀ ਸਰਨ ਤਾਹਿ ਸੁਖ ਸਾਰ ॥ ੯ ॥ ੧੨੫ ॥
ਜਿਹ ਮਸਤਕ ਸੰਜੋਗ ਹੈ ਸਰਨਿ ਗਹੀ ਤਿਹ ਆਨਿ ।
ਇਕ ਐਡੇ ਐਡੇ ਫਿਰਤ ਮਨ ਮੈ ਕਰਤ ਗੁਮਾਨ ॥ ੧੦ ॥ ੧੨੬ ॥
ਮੋਹਿ ਮਾਲ ਸੰਗਤਿ ਸਕਲ ਕਹੀ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ।
ਮਾਨੈ ਹਕਮ ਬਿਬੇਕ ਸੁਨਿ ਤਾਕੋ ਕਰਉ ਅਨੰਦ ॥ ੧੧ ॥ ੧੨੭ ॥
ਮਾਨ ਬਚਨ ਸਨਮੁਖ ਭਏ ਜਿਨ ਅੰਤਰਿ ਪਰਥੀਤ ।
ਏਕੋ ਨਾਮ ਨਿਧਾਨ ਜਪਿ ਲੀਓ ਜਨਮ ਜਿਨ ਜੀਤਿ ॥ ੧੨ ॥ ੧੨੮ ॥
ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰ ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ।
ਜਗਤ ਉਧਾਰਨ ਆਇਓ ਜਾਨਹੁ ਸਬ ਸੰਸਾਰ ॥ ੧੩ ॥ ੧੨੯ ॥

1. ੧ ਬਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਬਿਕਰਮੀ, ੩੦ ਮਾਰਚ ੧੬੯੯ ਈ. ।

ਕਬਿਰੁ

ਕਲ ਮੈ ਕਰਨਹਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਕਲਾ ਧਾਰ
 ਜਗਤ ਕੇ ਉਧਾਰਬੇ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਯੋ ਹੈ ।
 ਅਸੁਰ ਸਿਘਾਰਬੇ ਕੇ ਦੁਰਜਨ ਕੇ ਮਾਰਬੇ ਕੇ
 ਸੰਕਟ ਨਿਵਾਰਬੇ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਬਨਾਯੋ ਹੈ ।
 ਨਿੰਦਕ ਕੇ ਨਿੰਦ ਦਈ ਸਿਖ ਦਈ ਸਿਖਨ ਕੇ
 ਤਾ ਕੇ ਮਹਾਤਮ ਤੇ ਰੈਨ ਦਿਵਸ ਧਿਆਯੋ ਹੈ ।
 ਖਾਲਸੇ ਕੇ ਸਿਖਨ ਕੀ ਨਿੰਦਕੁ ਜੋ ਨਿੰਦ ਕਰੈ
 ਜਾਨਿ ਬੁਝਿ ਨਰਕ ਪਰੇ ਨਰਕ ਐਸੇ ਬਤਾਯੋ ਹੈ ॥ ੧੪ ॥ ੧੩੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਗਤ ਉਧਾਰਨ ਕਾਰਨੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰ ।
 ਕਰ ਮਸੋਦ ਤਵ ਦੂਰ ਸਬ ਨਿਰਮਲ ਕਰ ਸੋਸਾਰ ॥ ੧੫ ॥ ੧੩੧ ॥

ਫਪੈ ਛੰਦ

ਨਿਰਮਲ ਕਰਿ ਸੋਸਾਰ ਜਗਤ ਮੈ ਬਚਨਿ ਸੁਨਾਏ ।
 ਕੀਓ ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਗਟ ਸੁਨਤ ਦੁਰਜਨ ਡਰ ਪਾਏ ।
 ਸੁਨਿ ਜਨ ਕਰਤ ਬਿਚਾਰ ਹਾਰ ਅਚਰਜ ਸੁਨਿ ਭਾਈ ।
 ਗੁਪਤ ਬਾਤ ਭਈ ਪ੍ਰਗਟਿ ਅੰਤ ਗੁਰਦੇਵ ਬਤਾਈ ।
 ਮਾਨਹਿ ਸੁ ਸੰਤ ਇਹ ਮੰਤ ਕੇ ਜਨਮ ਜੀਤ ਮੁਕਤਾ ਭਯੋ ।
 ਕਬਿ ਤਾਸੁ ਰੋਨਿ ਤਿਹ ਸਿੱਖ ਕੀ ਜੁ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸਰਨੀ ਅਯੋ ॥੧੬॥੧੩੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੰ ਸਮਰਥ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਤਿਹ ਸਮਾਨ ਨਹੀ ਕੋਇ ।
 ਤਾ ਕੀ ਸੇਵਾ ਸੋ ਕਰੇ ਜਿਸਹਿ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ॥ ੧੭ ॥ ੧੩੩ ॥

ਚਉਪਈ

ਬਚਨ ਤਾਹਿ ਬਿਰਲੋ ਪਹਿਚਾਨੈ ।
 ਜਾ ਕੋ ਦਯਾ ਕਰੈ ਸੋਈ ਜਾਨੈ ।
 ਗੁਰ ਸਿਖਨ ਕੋ ਬਚਨ ਸੁਨਾਯੋ ।
 ਜੋ ਸਿਖਨ ਜਗ ਮੈ ਪ੍ਰਗਟਾਯੋ ॥ ੧੮ ॥ ੧੩੪ ॥
 ਸਿਰ ਗੁਮਨ ਕੋ ਮੁਖ ਨਹੀਂ ਲਾਗੋ ।
 ਪਾਚਨ^੨ ਕੋ ਸਬ ਸੰਗਿ ਤਿਯਾਗੋ ।
 ਮਰਨ ਪਰਨ ਤਿਨ ਕੇ ਕਛੁ ਹੋਵੇ ।
 ਤਹਾ ਸਿਖ ਨਹੀਂ ਜਾਇ ਖਲੋਵੈ ॥ ੧੯ ॥ ੧੩੫ ॥

^੨ਪਾਚਨ—ਨੜੀਮਾਰ, ਕੁੜੀਮਾਰ, ਮੀਠੇ, ਮਸੋਦ ਅਤੇ ਧੋਰਮੱਛੀਏ।

ਦੋਹਰਾ

ਮਰਨੈ ਪਰਨੈ ਰਾਸ ਕੇ ਸਿਖ ਨ ਕੋਈ ਜਾਇ ।
ਕਰਨਹਾਰ ਕੋ ਬਚਨ ਹੈ ਸੰਗਤਿ ਦੋਓ ਬਤਾਇ ॥ ੨੦ ॥ ੧੩੬ ॥

ਚੌਪਈ

ਹੱਕਾ ਤਿਆਗ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਵੈ ।
ਇਛਾ ਭੋਜਨ ਹਰਿ ਰਸੁ ਪਾਵੈ ।
ਭੱਦਰ ਤਿਆਗ ਕਰੋ ਰੇ ਭਾਈ ।
ਤਬ ਸਿਖਨ ਯਹ ਬਾਤ ਸੁਨਾਈ ॥ ੨੧ ॥ ੧੩੭ ॥
ਮਾਤਿ ਪਿਤਾ ਮਰੇ ਜੋ ਕੋਈ ।
ਤਉ ਭੀ ਕਰਤ ਨ ਭੱਦਰ ਹੋਈ ।
ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਗੋਬਿੰਦ ਹਮਾਰਾ ।
ਏ ਸੰਸਾਰੀ ਝੂਠ ਪਸਾਰਾ ॥ ੨੨ ॥ ੧੩੮ ॥
ਤਾ ਪਰ ਭੱਦਰ ਭੁਲ ਨ ਕੀਜੈ ।
ਯਹ ਉਪਦੇਸ ਸਤਿ ਕਰ ਲੀਜੈ ।
ਭੱਦਰ ਭਰਮ ਧਰਮ ਕਛੁ ਨਾਹੀ ।
ਨਿਹਚੈ ਜਾਨਿ ਸੰਤ ਮਨ ਮਾਹੀ ॥ ੨੩ ॥ ੧੩੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੰਗਤਿ ਭੱਦਰ ਮਤਿ ਕਰੋ ਖੁਰ ਨ ਲਾਵਉ ਸੀਸ ।
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਕੋਈ ਮਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕਹੀ ਹਦੀਸ ॥ ੨੪ ॥ ੧੪੦ ॥

ਚੌਪਈ

ਮੰਨਤ ਗੋਲਕ ਅਰ ਦਸਵੰਧ ।
ਘਰਿ ਮੈ ਰਾਖੋ ਤਜੋ ਮਸੰਦ ।
ਭੋਟ ਕਾਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਹੋਇ ।
ਜਾਇ ਹਜ਼ੂਰਿ ਚੜ੍ਹਾਵੈ ਸੋਇ ॥ ੨੫ ॥ ੧੪੧ ॥
ਐਸੀ ਗੀਤਿ ਰਹਤ ਬਰਤਾਈ ।
ਸੰਤਨ ਸੁਨੀ ਅਧਿਕ ਮਨ ਭਾਈ ।
ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਦਰਸਨ ਜਾਈਐ ।
ਦਰਸਨ ਦੇਖਿ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਪਾਈਐ ॥ ੨੬ ॥ ੧੪੨ ॥
ਜਨਮ ਜਨਮ ਕਾ ਮਿਟੈ ਅਧੋਰਾ ।
ਐਸਾ ਦਰਸਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੋਰਾ ।
ਅਪਰਾਧੀ ਕੋਉ ਦਰਸਨ ਕਰੈ ।
ਏਕ ਦਿਸਟਿ ਮੈ ਵਹੁ ਭੀ ਰਹੈ ॥ ੨੭ ॥ ੧੪੩ ॥

ਕਬਿਤੁ

ਕੀਓ ਹੈ ਪ੍ਰਕਾਸ ਲਾਸ ਚਮਕੀ ਚਹੂ ਓਰ

ਤਹਾ ਜੋਤਿ ਲਜਾਈਵੇਤ ਭਯੋ ਸੂਰਜ ਅਰ ਚੰਦ ਹੈ ।
 ਜਾ ਕੋ ਦਰਸਨ ਐਸੋ ਦੁਰਮਤਿ ਮਲ ਸਗਲ ਖੇਤ
 ਬਿਨਸਤਿ ਸਕਲ ਪਾਪ ਫੂਟਤ ਸਭਿ ਬੰਦ ਹੈ ।
 ਖਾਲਸੇ ਮੈ ਸੁਫਲ ਸੇਵ ਕਰਤ ਹੈ ਸਗਲ ਦੇਵ
 ਐਸੇ ਬਤਾਯੋ ਭੇਵ ਉਪਜਤ ਅਨੰਦ ਹੈ ।
 ਕਹੋ ਸਿਖੋ ਵਾਹਗੁਰੂ ਵਾਹਗੁਰੂ ਵਾਹਗੁਰੂ
 ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਹੈ ॥ ੨੮ ॥ ੧੪੪ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਮੋਹਿ ਆਸਰਾ ਤਾਹਿ ਕੇ ਐਸੇ ਸਮਰਥ ਸੋਇ ।
 ਸਰਥ ਧਾਰਿ ਸਮਰਥ ਪ੍ਰਭ ਤਾ ਬਿਨ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ ॥ ੨੯ ॥ ੧੪੫ ॥

ਕਬਿਤੁ

ਕੀਏ ਜਦਿ ਬਦਨਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਾਰਨ ਕਰਨ
 ਸਰਥ ਸੰਗਤਿ ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਮੋਰਾ ਖਾਲਸਾ ।
 ਮਾਨੋਗਾ ਹੁਕਮੁ ਸੋ ਤੇ ਹੋਵੈਗਾ ਸਿਖ ਸਹੀ
 ਨ ਮਾਨੋਗਾ ਹੁਕਮੁ ਸੋ ਤੋ ਹੋਵੈਗਾ ਬਿਹਾਲਸਾ ।
 ਪਾਂਚ ਕੀ ਕੁਸੰਗਤਿ ਤਜਿ ਸੰਗਤਿ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰੇ
 ਦਯਾ ਔਰ ਧਰਮ ਧਾਰ ਤਿਆਗੇ ਸਥ ਲਾਲਸਾ ।
 ਹੁੱਕਾ ਨ ਪੀਵੈ ਸੀਸ ਦਾੜੀ ਨ ਮੁੰਡਾਵੈ
 ਸੋ ਤੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ॥ ੩੦ ॥ ੧੪੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੈ ਦਰਸਨ ਕੀਨੋ ਬਿਦਾ ਮੰਤਰ ਦੀਓ ਪ੍ਰਭ ਏਕ ।
 ਕਹਤ ਖਾਲਸਾ ਖਾਲਸਾ ਐਸੋ ਕਰਤ ਬਬੇਕ ॥ ੩੧ ॥ ੧੪੭ ॥

ਅਭਿਲ

ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ਹੁਕਮੁ ਕਰਤੇ ਕੀਆ ।
 ਕਰ ਮਸੰਦ ਸਭਿ ਦੂਰਿ ਖਾਲਸਾ ਕਰਿ ਲੀਆ ।
 ਮਾਨਹਿ ਸੇ ਪਰਵਾਨ ਸੁਫਲ ਤਿਨ ਕਾ ਜੀਆ ।
 ਉਨ ਭੰਰੀ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਆ ।
 ਜੀ ਜੇ ਰੂ ਕਰਹਿ ਸੁ ਹੋਇ ਕੀਆ ਸੋਈ ਬੀਆ ॥ ੩੨ ॥ ੧੪੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਖਾਂਡੇ ਕੀ ਪਾਹਿਲ ਦਈ ਕਰਨਹਾਰ ਪ੍ਰਭ ਸੋਇ ।
 ਕੀਓ ਦਸੇ ਦਿਸ ਖਾਲਸਾ ਤਾ ਬਿਨ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ ॥ ੩੩ ॥ ੧੪੯ ॥

ਅਭਿਲ

ਦੇ ਖਾਂਡੇ ਕੀ ਪਾਹਲ ਤੇਜ ਬਦਾਇਆ ।

ਜੋਰਾਵਰ ਕਰਿ ਸਿੰਘ ਹੁਕਮ ਵਰਤਾਇਆ ।
ਜਿਹ ਮਸਤਕਿ ਸੰਜੋਗ ਤਿਨੀ ਕਮਾਇਆ ।
ਇਕ ਭੁਲੇ ਭਰਮ ਗਵਾਰ ਮਰਮ ਨ ਪਾਇਆ ।
ਜੀ ਉਨ ਕੇ ਕਛੁ ਨ ਹਾਥ ਧੁਰੇ ਵਰਮਾਇਆ ॥ ੩੪ ॥ ੧੫੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੂਤਨ ਕੇ ਸੰਗਿ ਸਾਥਿ ਤਜਿ ਦੁਰਮਤਿ ਦੋਹੁ ਜਲਾਇ ।
ਹੁਕਮੁ ਤੇਰਾ ਸਭ ਸਤ ਹੈ ਮਾਨਹਿ ਨਰਕ ਨ ਜਾਇ ॥ ੩੫ ॥ ੧੫੧ ॥

ਅੜਿਲ

ਸਿਰ ਗੁੰਮਨ ਕੇ ਮਰਨੇ ਪਰਨੇ ਨਹੀਂ ਜਾਈਐ ।
ਪਾਚਨ^੧ ਕੇ ਸੰਗਿ ਸਾਥ ਨੇਹ ਨਹੀਂ ਲਾਈਐ ।
ਤਜਿ ਪਰਪੰਚ ਬਿਕਾਰ ਦੁਰਤ ਜਲਾਈਐ ।
ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਪਰਤਾਪ ਨਰਕ ਨ ਜਾਈਐ ।
ਜੀ ਹੁਕਮੁ ਤੇਰਾ ਸਬ ਸਚੁ ਸਚੁ ਸੁਖਦਾਈਐ ॥ ੩੬ ॥ ੧੫੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਹੁਕਮੁ ਤੇਰਾ ਸਬ ਸਚੁ ਹੈ ਸੁਆਮੀ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ।
ਕੇਤੇ ਭਮ ਭਮ ਪਚਿ ਮਏ ਨਹਿ ਪਾਵਤ ਬੀਚਾਰ ॥ ੩੭ ॥ ੧੫੩ ॥

ਅੜਿਲ

ਬਚਨ ਕੀਉ ਕਰਤਾਰ ਖੁਰ ਨਹੀਂ ਲਾਈਐ ।
ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਕਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ਬਚਨਿ ਕਮਾਈਐ ।
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਮਰਿ ਜਾਇ ਨ ਭਦਰ ਕਰਾਈਐ ।
ਕੇਤੇ ਮਾਨਹਿ ਨਾਹਿ ਧੂਮ ਉਠਾਈਐ ।
ਜੀ ਹੁਕਮੁ ਤੇਰਾ ਸਭ ਸਚੁ ਸਚੁ ਮਨਾਈਐ ॥ ੩੮ ॥ ੧੫੪ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਉਪਦੇਸ ਸੁਨਿ ਰਿਚੇ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਿ ਲੇਹੁ ।
ਭੇਟ ਕਾਰ ਗੁਰਦੇਵ ਕੀ ਅਵਰ ਹਾਥ ਨਹੀਂ ਦੋਹੁ । ੩੯ ॥ ੧੫੫ ॥

ਅੜਿਲ

ਕਰਨਿਹਾਰ ਕੀ ਭੇਟਿ ਕਿਸੇ ਨਹ ਦੀਜੀਏ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਉਪਦੇਸ ਸਤਿ ਕਰਿ ਲੀਜੀਏ ।
ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਮੈ ਬੰਠਿ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਈਏ ।
ਪੂਰਨ ਹੋਵੈ ਭਾਗ ਤਬ ਹੀ ਪਾਈਏ ।
ਜੀ ਖਾਲਸੇ ਕੀ ਅਰਦਾਸ ਨਾਮ ਜਪਾਈਐ ॥ ੪੦ ॥ ੧੫੬ ॥

੩. ਪਸ ਐਰ—ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ (ਵਿਚਾਰ), ਸੁਆ, ਬਰਾਬੀ ਪੁਣਾ, ਝੂਠ ।

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਸਿਖ ਸਨਮੁਖ ਕੀਏ ਏਕ ਨ ਮਾਨਹਿ ਸੋਇ ।
ਜੋ ਨਰ ਸਿਮਰੈ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਿ ਤਾ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ॥ ੪੧ ॥ ੧੫੭ ॥

ਅੜਿਲ

ਹੁਕਮੁ ਤੇਰਾ ਸਭ ਸਚੁ ਸਚੁ ਬਨਵਾਰੀਆਂ ।
ਇਕ ਧੜੀਏ ਇਕ ਖਾਲਸਾ ਆਪੇ ਧਾਰੀਆ ।
ਇਕ ਮਾਨਹਿ ਇਕਿ ਮਨਹਿ ਨਹੀਂ ਗਵਾਰੀਆ ।
ਓਇ ਬੱਧੇ ਜਮ ਦੁਆਰ ਕਰਹਿ ਪੁਕਾਰੀਆ ।
ਜੀ ਜੋ ਤੂ ਕਰਹਿ ਸੁ ਹੋਇ ਸਚੁ ਸਿਰਜਨਹਾਰੀਆ ॥ ੪੨ ॥ ੧੫੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਉਇ ਦੁਨੀਆ ਰੰਗਿ ਰਚਿ ਰਹੇ ਜਗ ਸੋ ਅਤਿ ਡਰ ਪਾਇ ।
ਜੋ ਜਗਿ ਕਹਿਓ ਸੁ ਉਨ ਕੀਓ ਗਰ ਕੇ ਬਚਨਿ ਭੁਲਾਇ ॥ ੪੩ ॥ ੧੫੯ ॥

ਅੜਿਲ

ਜੋ ਭੁਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰ ਥਾਉਂ ਨ ਪਾਇਆ ।
ਮਾਯਾ ਸੋਹ ਬਿਕਾਰ ਮੂੜੁ ਲਪਟਾਇਆ ।
ਕਰਿ ਬਿਖਯਨ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ਜਨਮ ਗਵਾਇਆ ।
ਹੈ ਦੁਨੀਆ ਖਿਨ ਏਕ ਬਿਰਖ ਕੀ ਛਾਇਆ ।
ਜੀ ਮੁਰਖ ਮਨਿ ਅਗਿਆਨ ਨਜ਼ਰਿ ਨਾ ਆਇਆ ॥ ੪੪ ॥ ੧੬੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਿਹ ਜਨ ਉਪਜਤ ਨਾਮ ਧੁਨਿ ਤਿਹ ਜਨ ਨਿਰਮਲ ਗੀਤਿ ।
ਭਜਿ ਗੋਬਿੰਦ ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਜਿਨ ਅੰਤਰਿ ਪਰਤੀਤ ॥ ੪੫ ॥ ੧੬੧ ॥

ਅੜਿਲ

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸਰ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਹੈ ।
ਸਰਬ ਘਟਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ਕਰਤ ਆਨੰਦ ਹੈ ।
ਸਿਮਰਤ ਨਾਮ ਪੁਨੀਤ ਟੂਟਤ ਫੇਦ ਹੈ ।
ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਸੋਇ ਛੇੜਿ ਮਸੰਦ ਹੈ ।
ਜੀ ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ ਚਹੁ ਓਰ ਸੂਰਜੋ ਚੰਦ ਹੈ ॥ ੪੬ ॥ ੧੬੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਪ੍ਰਗਟ ਖਾਲਸਾ ਭਏ ਏਕਨ ਕੀ ਇਹ ਰੀਤ ।
ਅੰਧ ਕੂਪ ਮਹਿ ਪਚਿ ਰਹੇ ਨਾਹਿ ਤਾਰਿ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ॥ ੪੭ ॥ ੧੬੩ ॥

ਅੜਿਲ

ਅੰਧ ਕੂਪ ਮੈ ਮੂੜੁ ਗਿਆਨ ਨ ਪਾਇਓ ।
ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਸੋ ਨੇਹੁ ਠੈਕ ਨਹੀਂ ਲਾਇਓ ।

ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਕਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਮ ਨ ਗਾਇਓ ।
 ਮਾਯਾ ਮੋਹ ਬਿਕਾਰ ਤਾਹਿ ਲਪਟਾਇਓ ।
 ਜੀ ਜੋ ਕਛ ਭਈ ਰਜਾਇ ਤਿਤੇ ਵਲਿ ਲਾਇਓ ॥ ੪੮ ॥ ੧੧੪ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਿਨ ਕੇ ਮਨ ਮੈ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਰਚੈ ਪਰਪੰਚ ਬਿਕਾਰ ।
 ਸੇਤ ਸਭਾ ਮਿਲਤੇ ਨਹੀਂ ਕਿਆ ਜਾਨਹਿ ਬੀਚਾਰ ॥ ੪੯ ॥ ੧੧੫ ॥

ਅੜਿਲ

ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮ ਬਿਸਾਰਿ ਪਰੇ ਮੰਝਿ ਧਾਰਿਆ ।
 ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਕਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਮੁ ਨ ਬਿਚਾਰਿਆ ।
 ਭੁਲੇ ਜਗ ਕੀ ਕਾਣਿ ਜਨਮ ਸਬ ਹਾਰਿਆ ।
 ਜਿਨ ਜਪਿਆ ਕਰਤਾਰ ਤਿਸਹਿ ਉਧਾਰਿਆ ।
 ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਸਰਨਿ ਦੁਆਰ ਕਰੇ ਨਿਸਤਾਰਿਆ ॥ ੫੦ ॥ ੧੧੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੋ ਕਰਤਾ ਸਬ ਸਿਸਟਿ ਕੋ ਤਾਹਿ ਸਦਾ ਮਨਿ ਜਾਪ ।
 ਦੁਰਮਤ ਮਿਟੈ ਹਉਮੈ ਛੁਟੈ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਪਰਤਾਪ ॥ ੫੧ ॥ ੧੧੭ ॥

ਅੜਿਲ

ਸੰਤ ਜਨਾ ਪਰਤਾਪ ਦੁਰਤ ਮਿਟਾਵਣੀ ।
 ਮਨ ਬਚ ਕਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸੰਭਾ ਗਾਵਣੀ ।
 ਸੇਵਾ ਸੁਫਲ ਅਨੂਪ ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵਣੀ ।
 ਤੇਰੀ ਉਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ਬਹੁਤ ਸੁਹਾਵਣੀ ।
 ਤੇਰੀ ਗਤਿ ਮਿਤਿ ਲਖੀ ਨ ਜਾਇ ਚਰਨ ਲਿਵ ਲਾਵਣੀ ॥੫੨॥੧੧੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਰਿ ਮਰਿ ਜਮਨਹਿ ਅਨਕ ਬਾਰ ਚਉਰਾਸੀ ਬਿਉਹਾਰ ।
 ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਨਓਰ ਨ ਪਾਵਈ ਦੇਖਉ ਟਿਦੈ ਬਿਕਾਰ ॥ ੫੩ ॥ ੧੧੯ ॥

ਅੜਿਲ

ਜੋ ਗੁਰ ਤੇ ਬਿਮੁਖ ਭਏ ਤਿਨ ਨਉਰ ਨ ਕੋਈ ।
 ਮਰ ਮਰ ਜਮਨਹਿ ਅਨਿਕ ਬਾਰ ਤਿਨ ਗਤਿ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ।
 ਚਉਰਾਸੀ ਮੈ ਭਰਮਤੈ ਪਾਵਤ ਦੁਖ ਸੋਈ ।
 ਦੁਨਿਆ ਕੈ ਰੰਗਿ ਰਚਿ ਹੈ ਮੁਰਖ ਹੈ ਸੋਈ ।
 ਜੀ ਉਨ ਹਰਿਨਾਮੁ ਨ ਪਾਇਓ ਖਟੈ ਸੋ ਖੋਈ ॥ ੫੪ ॥ ੧੨੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਅੰਸਰ ਗਹਿ ਸਤਸੰਗਿ ਕੋ ਤਜਿ ਪਰਪੰਚ ਬਿਕਾਰ ।
 ਦਿਵਸ ਰੰਨਿ ਬੀਚਾਰੀਏ ਮਨ ਤੋ ਦੁਬਧਾ ਟਾਰ ॥ ੫੫ ॥ ੧੨੧ ॥

ਅੜਿਲ

ਬਿਸਅਰ ਦਧ ਪੀਆਈਐ ਓਹੁ ਬਿਖ ਨਹੀ ਛੋਰੈ ।
ਗੁਰਧਬ ਸੁਗੰਧ ਲਗਾਈਐ ਭੁਇੰ ਸੁੱਤਾ ਲੋਰੈ ।
ਤੁਮੀ ਹੋਇ ਨ ਮਿੱਠਤਾ ਜੇ ਖੰਡ ਪਗੋਰੈ ।
ਸੁਆਨ ਪੂਛ ਟੇਢੀ ਰਹੈ ਕਛੁ ਹੋਤ ਨਾ ਹੋਰੈ ।
ਜੀ ਤਿਉ ਕਪਟੀ ਹੋਇ ਖਾਲਸਾ ਸਤਿਸੰਗ ਨ ਲੋਰੈ ॥ ੫੬ ॥ ੧੭੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤੋ ਨਰ ਉੱਤਰ ਪਾਈਅਹਿ ਜੋ ਮਨ ਮੈ ਗਰਬਾਹਿ ।
ਜਿਨ ਕੋ ਮਨ ਮੈ ਭੈ ਨਹੀਂ ਅੰਧੇ ਅੰਧੁ ਕੁਮਾਹਿ ॥ ੫੭ ॥ ੧੭੩ ॥

ਅੜਿਲ

ਸਤਿਸੰਗਤਿ ਮੂਲ ਨਾ ਜਾਇਨੀ ਗਿਆਨ ਹੋਰੁ ਕਮਾਇਆ ।
ਓਇ ਸਤਸੰਗਤਿ ਸੋ ਨਾ ਡਰਹਿ ਉਨ ਮਨ ਗਰਬਾਇਆ ।
ਜੋ ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਨਾ ਮਿਲਹਿ ਉਨ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ ।
ਹਕਮੁ ਨਾ ਮਾਨਹਿ ਖਸਮ ਕਾ ਜਿਨਿ ਰਾਹੁ ਬਤਾਇਆ ।
ਜੀ ਓਇ ਕਪਟੀ ਹੋਇ ਨ ਖਾਲਸਾ ਕੋਤਾ ਸਮਝਾਇਆ ॥ ੫੮ ॥ ੧੭੪ ॥

ਅੜਿਲ

ਕੁਨੇ ਦੇ ਵਿਚਿ ਪਾਇ ਕੋ ਦਿੱਚੋ ਅੰਗ ਜਲਾਇ ।
ਕੋਰਤੁ ਮੋਠ ਨ ਸਿੱਜਈ ਕੇਤਾ ਕਰੋ ਉਪਾਇ ।
ਤਿਉ ਕਪਟੀ ਸੰਗਤਿ ਨਾ ਰਲਹਿ ਉਨ ਬੋਲਿਆ ਕਛੁ ਨ ਸੁਖਾਇ ।
ਉਸ ਸਿਰ ਮਿਲਨੁ ਨ ਲਿਖਿਓ ਭੰਡਲ ਭੂਸੇ ਖਾਇ ।
ਜੀ ਜੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕਿਛੁ ਕਹੀ ਨਾ ਜਾਇ ॥ ੫੯ ॥ ੧੭੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਖੰਜਤ ਕੋਟਿ ਅਨੇਕ ਜਨ ਸੋਭਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ।
ਰਚ ਰਚਨਾ ਜਿਨ ਸਭ ਕੀਏ ਸੋ ਜਾਨੈ ਕਰਤਾਰ ॥ ੬੦ ॥ ੧੭੬ ॥

ਅੜਿਲ

ਤੂੰ ਏਕੋ ਨਾਮ ਅਨੇਕ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਈਐ ।
ਕਰ ਸੰਤਨ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ਭਰਮ ਚੁਕਾਈਐ ।
ਤਾ ਕੋ ਨਾਮ ਬਿਸਾਰ ਅਉਰ ਕਿਤ ਜਾਈਐ ।
ਬਹੁਤ ਬਿਅੰਤ ਕਰਿਤਾਰ ਹੋਨ ਦਿਨ ਗਾਈਐ ।
ਜੀ ਖਾਲਸ ਕੀ ਅਰਦਾਸ ਚਰਨੀ ਲਾਈਐ ॥ ੬੧ ॥ ੧੭੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਮੋਹਿ ਆਸਰੋ ਤਾਹਿ ਕੋ ਐਸੇ ਸਮਰਥ ਸੋਇ ।
ਸਰਥ ਧਾਰ ਸਮਰਥ ਪ੍ਰਭ ਤਾ ਬਿਨੁ ਅਵਰ ਨਾ ਕੋਇ ॥ ੬੨ ॥ ੧੭੮ ॥

ਅੜਿਲ

ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ਕੀਨੋ ਮਯਾ ।
 ਓਹੁ ਬਡਭਾਗੀ ਜੁਗ ਮਾਹਿ ਨਾਮ ਜਿਨਿ ਜਪਿ ਲਯਾ ।
 ਬਿਨਸੈ ਸਗਲ ਕਲੇਸ ਕੂੜ ਤਨ ਤੇ ਗਯਾ ।
 ਨਿਰਮਲ ਭਏ ਸਰੀਰ ਜੀਵੈ ਸੋ ਭਉ ਭਯਾ ।
 ਜੀ ਸੋ ਜਨ ਤਜਿ ਅਭਿਮਾਨ ਸੰਤ ਸਰਨੀ ਪਯਾ ॥ ੬੩ ॥ ੧੭੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭ ਆਪਨੀ ਧੁਰ ਹੀ ਲਏ ਮਿਲਾਇ ।
 ਜੋ ਧੁਰਿ ਮਿਲੇ ਸੋ ਮਿਲਿ ਰਹੇ ਕਹੀ ਕਹਨ ਨ ਜਾਇ ॥ ੬੪ ॥ ੧੮੦ ॥

ਅੜਿਲ

ਇਕਨੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ ਬਖਸ਼ ਮਿਲਾਇਆ ।
 ਇਕਨੀ ਭਰਮ ਭੁਲਾਇ ਉਝਰ ਪਾਇਆ ।
 ਏਕ ਪਏ ਅਸਗਾਹ ਕੂੜ ਕਮਾਇਆ ।
 ਇਕਨੀ ਦਿੱਤੋ ਨਾਮੁ ਹੁਕਮੁ ਮਨਾਇਆ ।
 ਏਕ ਰਹੇ ਦਰਬਾਰ ਜਾ ਤੁਧ ਭਾਇਆ ॥ ੬੫ ॥ ੧੮੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਆਦਿ ਅੰਤ ਤਿਹ ਪੁਰਖ ਕੀ ਨਉਤਨ ਕਥਾ ਅਪਾਰ ।
 ਬਰਨ ਬਰਨ ਥਕਿ ਥਕਿ ਰਹੇ ਕੋਊ ਨ ਪਾਵਤ ਪਾਰ ॥ ੬੬ ॥ ੧੮੨ ॥

ਅੜਿਲ

ਤੂੰ ਸੱਚਾ ਕਰਤਾਰ ਹੈਂ ਤੇਰਾ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਰਾ ।
 ਪ੍ਰਿਤਪਾਲਕ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਸਚੁ ਸਿਰਜਨਹਾਰਾ ।
 ਜਿਨ ਤੂੰ ਸਿਮਰਿਓ ਅੰਤ ਬਾਰ ਤਿਸ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ।
 ਰਚ ਰਚਨਾ ਕਲ ਧਾਰਿਆ ਬਹੁ ਇਧਿ ਬਿਸਤਾਰਾ ।
 ਜੀ ਲੀਲਾ ਲਖੀ ਨਾ ਜਾਇ ਕਿਛੁ ਤੂੰ ਕਰਨੇਹਾਰਾ ॥ ੬੭ ॥ ੧੮੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਨਾਹੁਨ ਅੰਤ ਬਿਅੰਤ ਪ੍ਰਭ ਉਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ।
 ਰਮਿ ਰਹਿਓ ਸਬ ਸਿਸਟਿ ਮਹਿ ਕਹਤ ਬਿਚਾਰਿ ਬਿਚਾਰ ॥ ੬੮ ॥ ੧੮੪ ॥

ਅੜਿਲ

ਸਰਬ ਨਿਰੰਤਰਿ ਆਪਿ ਏਕੋ ਹੋ ਧਨੀ ।
 ਤੇਰੀ ਉਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ਸਚੁ ਸੋਭਾ ਬਨੀ ।
 ਤੁਹਿ ਸਿਮਰੈ ਸੰਤ ਅਨੇਕ ਗਣਤੀ ਕਿਆ ਗਨੀ ।
 ਪਰ ਸਰਨਿ ਦਰਬਾਰਿ ਛੰਡਿ ਮਨ ਤੇ ਮਨੀ
 ਜੀ ਤੂੰ ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਅਨੇਕ ਸਿਸਟਿ ਸਿਮਰੈ ਘਨੀ ॥ ੬੯ ॥ ੧੮੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਿਉ ਸਹੀਐ ਜਮ ਤ੍ਰਾਸ ਜੋ ਜਪੀਐ ਕਰਤਾਰ ਗੁਨਿ ।
ਮੁਕਤ ਭਏ ਨਰ ਜੋਇ ਜਿਨ ਅੰਤਰਿ ਭਈ ਏਕ ਧੁਨਿ ॥ ੭੦ ॥ ੧੮੬ ॥

ਅੜਿਲ

ਜਹਾ ਦੁਤਨ ਕੇ ਤ੍ਰਾਸ ਪਰਤ ਜਮ ਜਾਰਸਾ ।
ਸਾਚਾ ਨਾਮ ਪੁਨੀਤ ਓਟਿ ਭਈ ਢਾਲਸਾ ।
ਬਿਨਸੈ ਸਗਲ ਕਲੇਸ ਗਯੋ ਜੰਜਾਲਸਾ ।
ਚੁਕਿਉ ਆਵਨ ਜਾਨ ਮਿਟੀ ਸਬ ਲਾਲਸਾ ।
ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਜਪਿ ਗੋਬਿੰਦ ਭਯੋ ਹੈ ਖਾਲਸਾ ॥ ੭੧ ॥ ੧੮੭ ॥

ਮਧਭਾਰ ਛੰਦ

ਹੋ ਕੋ ਉਦਾਸ । ਖਾਲਸ ਪ੍ਰਗਾਸ ।
ਅਪਰੋ ਅਪਾਰ । ਸੰਭਾਰਵਾਰ ॥ ੭੨ ॥ ੧੮੮ ॥
ਗੁਰ ਬਚਨ ਕੀਨ । ਸੁਨਿ ਸਬਨ ਲੀਨ ।
ਰਿਦ ਮਾਨਿ ਧਾਰਿ । ਕੀਨੋ ਬਿਚਾਰ ॥ ੭੩ ॥ ੧੮੯ ॥
ਤਜੀਐ ਮਸੰਦ । ਸਬ ਤੋਰ ਫੰਦ ।
ਤਜਿ ਪੰਚ ਸੰਗਿ । ਰਚਿ ਏਕ ਰੰਗ ॥ ੭੪ ॥ ੧੯੦ ॥
ਖਾਲਸ ਸਰੂਪ । ਅਨੂਪ ਰੂਪ ।
ਗਹਿ ਤੋਗ ਲੀਨ । ਅਤਿ ਜੁਧ ਕੀਨ ॥ ੭੫ ॥ ੧੯੧ ॥
ਕੇਨੇ ਪ੍ਰਕਾਰ । ਤਾ ਕੋ ਬਿਬਾਰ ।
ਜੋਧਾ ਅਪਾਰ । ਕਰਿ ਜੁਧਿ ਸਾਰ ॥ ੭੬ ॥ ੧੯੨ ॥
ਬਬੇਕੋ ਬਿਚਾਰ । ਤਨਖਾਹ ਦਾਰ ।
ਬਸਿਧਾ ਸੁਧਾਰ । ਕਰਿ ਜਗਤ ਸਾਰ ॥ ੭੭ ॥ ੧੯੩ ॥
ਪਾਸਾ ਸੁਦਾਰ । ਖੋਲੇ ਖਿਲਾਰ ।
ਨਗਰੋ ਅਪਾਰ । ਤਿਨ ਕੇ ਮਝਾਰ ॥ ੭੮ ॥ ੧੯੪ ॥
ਅਨੰਦ ਰੂਪ । ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ।
ਐਸੇ ਨਿਹਾਰ । ਗੁਰੂ ਕੇਸ ਧਾਰ ॥ ੭੯ ॥ ੧੯੫ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਬਚਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਪੰਚਮੇ ਧਿਆਓ
ਸੰਪੂਰਨ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੫ ॥

ਧਿਆਉ ਛੇਵਾਂ
ਬਚਨ ਬਿਚਾਰ

ਕਥਿਤ

ਬਚਨ ਕੀਓ ਕਰਨਹਾਰ ਸੰਤਨ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰ
ਸੁਪਨੋ ਸੰਸਾਰ ਕਾਹੇ ਲਪਟਾਈਐ ।
ਬਿਖੀਅਨ ਸੋ ਤਜਿ ਸਨੇਹ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸਿਖ ਲੇਹ
ਬਿਨਸੈ ਛਿਨ ਮਾਹਿ ਦੇਹਿ ਜਮ ਪੁਰ ਨ ਜਾਈਐ ।
ਸੀਸ ਨ ਮੁੰਡਾਵ ਮੀਤ ਹੁੱਕਾ ਤਜਿ ਭਲੀ ਰੀਤਿ
ਮਨ ਮੈ ਕਰ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸੰਗਤਿ ਮੈ ਜਾਈਐ ।
ਜੀਵਨ ਦਿਨ ਚਾਰਿ ਸਮਝ ਦੇਖਿ ਬੂਝ ਮਨ ਬਿਚਾਰ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਕਹਾਈਐ ॥ ੧ ॥ ੧੯੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬ ਦਿੱਲੀ ਮੈ ਆਇ ਕੈ ਸਬ ਸੋ ਕਹੀ ਸੁਨਾਇ ।
ਕੇਤਨ ਮਾਨੀ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰ ਕੇਤਨ ਦਈ ਭੁਲਾਇ ॥ ੨ ॥ ੧੯੭ ॥
ਬਰਨਤ ਆਗੈ ਕੀ ਕਥਾ ਭਈ ਨਗਰ ਮੈਂ ਸੋਇ ।
ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾ ਧਨੀ ਜੋ ਕੁਛੁ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋਇ ॥ ੩ ॥ ੧੯੮ ॥

ਚੌਪਈ

ਦਰਸਨ ਤੇ ਜਬ ਸੰਗਤਿ ਆਈ ।
ਗੁਪਤ ਬਾਤ ਲੈ ਪ੍ਰਗਟ ਸੁਨਾਈ ।
ਕੀਓ ਬਿਬੇਕ ਧਰਮ ਤਹਾ ਸਾਲਾ ।
ਸੁਨਿ ਬਿਬੇਕ ਸਿਖਨ ਸਭ ਪਾਲਾ ॥ ੪ ॥ ੧੯੯ ॥
ਕਰਿ ਪਾਹਲ ਸਬ ਸੰਗਤਿ ਚਾਖੀ ।
ਪਾਂਚ ਪਾਂਚ ਸਿਖ ਕੀਏ ਸਾਖੀ ।
ਖਤੀ ਬ੍ਰਹਮਣ ਦੁਇ ਰਹੈ ਨਿਰਾਰਾ ।
ਉਨ ਅਪਨੇ ਮਨ ਮਾਹਿ ਬਿਚਾਰਾ ॥ ੫ ॥ ੨੦੦ ॥
ਬ੍ਰਹਮਣ ਹੋਇ ਕੈ ਭਦਰ ਨ ਕੀਜੈ ।
ਜਗ ਮੈ ਸੋਭ ਕਵਨ ਬਿਧਿ ਲੀਜੈ ।
ਇਹ ਬਿਧਿ ਅਨਕ ਭਰਮ ਭਰਮਾਨੇ ।
ਕਰਨਹਾਰ ਕੇ ਬਚਨ ਭੁਲਾਠੇ ॥ ੬ ॥ ੨੦੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਕੇਤਕ ਸੁਣ ਬਿਬੇਕ ਕੇ ਸੱਚ ਕੀਓ ਮਨ ਮਾਹਿ ।
ਕੁਲਾ ਕਰਮ ਛੁਟੇ ਸਕਲ ਹਮ ਤੇ ਹੋਵਤ ਨਾਹਿ ॥ ੭ ॥ ੨੦੨ ॥

ਚੌਪਈ

ਕੇਤਕ ਕਹਤ ਬਚਨ ਅਤਿ ਭਾਰੀ ।
ਕੁਲਾ ਕਰਮ ਛੁਟਤ ਬਿਓਹਾਰੀ ।
ਕੇਤਕ ਕਹਤ ਇਨੋ ਮਤ ਕੀਨਾ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਹਕਮ ਨਹੀ ਕਛੁ ਦੀਨਾ ॥ ੮ ॥ ੨੦੩ ॥
ਕੇਤਕ ਕਹਤ ਲਿਖਾ ਕਛੁ ਆਵੈ ।
ਤਬ ਯਹ ਬਚਨ ਕਮਾਯਾ ਜਾਵੈ ।
ਕੇਤਕ ਸੁਨਿ ਕੈ ਪ੍ਰੀਤ ਲਗਾਈ ।
ਤਿਨਹੁ ਠਉਰ ਸੰਗਿਤ ਮੈ ਪਾਈ ॥ ੯ ॥ ੨੦੪ ॥
ਕੇਤਕ ਸੁਨਿ ਕੈ ਕੁਟੈਬ ਤਿਆਗੇ ।
ਜਿਨ ਕੈ ਬਚਨ ਅਮੋਲਕ ਲਾਗੇ ।
ਅੰਗ ਸੰਗ ਤਿਨ ਕੇ ਪੁਭ ਜਾਨੇ ।
ਪੁਭ ਸੰਗੀ ਟੈਈ ਪਹਿਚਾਨੇ ॥ ੧੦ ॥ ੨੦੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਪੁਭ ਇਹ ਨਿਕਟਿ ਬਖਾਨੀਐ ਜਿਨਿ ਅੰਤਰਿ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ।
ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਿਨਾ ਕਿਵ ਪਾਈਐ ਜਾਹਿ ਕੋਟਿ ਜੁਗ ਬੀਤਿ ॥ ੧੧ ॥ ੨੦੬ ॥

ਚੌਪਈ

ਧਰਮਸਾਲ ਸੰਗਤਿ ਜਬਿ ਆਵੈ ।
ਦਰਸਨ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਪਾਵੈ ।
ਗੁਰ ਸੰਗਤਿ ਕਛੁ ਭੇਦ ਨਾ ਹੋਈ ।
ਮੁਨ ਜਨ ਕਥਾ ਬਖਾਨਤ ਸੋਈ ॥ ੧੨ ॥ ੨੦੭ ॥
ਕਰ ਦਰਸਨ ਦੁਰਮਤਿ ਮਲ ਫੀਜੈ ।
ਉਪਜੈ ਗਿਆਨ ਭਲਾ ਕਛੁ ਕੀਜੈ ।
ਇੱਛਾ ਮਨ ਸੈ ਜੋ ਕਛੁ ਆਵੈ ।
ਕਰਿ ਅਰਦਾਸ ਤੁਰਤ ਹੀ ਪਾਵੈ ॥ ੧੩ ॥ ੨੦੮ ॥
ਏ ਪ੍ਰਤਾਪ ਖਾਲਸੇ ਸਾਹੀ ।
ਸਮਸਰ ਭਾਸ ਔਰ ਕੋਊ ਨਾਹੀ ।
ਜੋ ਇਮ ਜਾਨੈ ਤਿਹ ਗਤਿ ਹੋਈ ।
ਤਿਹ ਕੀ ਪਦਵੀ ਲਹੈ ਨ ਕੋਈ ॥ ੧੪ ॥ ੨੦੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਿਖ ਆਸਰੋ ਤਾਹਿ ਕੋ ਸਾਸਿ ਸਾਸਿ ਦਿਨ ਰੈਨਿ ।
 ਏਕ ਘਰੀ ਸੋਗਤਿ ਬਿਨਾ ਪਰਤ ਨਾਹਿ ਤਿਹ ਚੈਨਿ ॥ ੧੫ ॥ ੨੧੦ ॥

ਚੋਪਈ

ਪ੍ਰਥਮੇ ਜਾਤਿ ਖੜੀ ਏਕ ।
 ਤਾ ਪਰਿ ਸੋਗਤਿ ਕੀਓ ਬਬੇਕ ।
 ਬਾਹ ਪਕਰਿ ਕੈ ਦੇਹੁ ਉਠਾਇ ।
 ਕਹੋ ਇਸੇ ਅਪਨੇ ਘਰਿ ਜਾਇ ॥ ੧੬ ॥ ੨੧੧ ॥
 ਸਿਰਗੰਮਿ ਨਾਵ ਤਾਹਿ ਠਹਰਾਯੋ ।
 ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਸਿਖਨ ਉਸਹਿ ਉਠਾਯੋ ।
 ਕ੍ਰੋਧਵੰਤ ਮਨ ਮੈ ਅਤਿ ਭਯੋ ।
 ਉਚ ਨੀਚ ਮੁਖ ਤੇ ਕਛੁ ਕਹਿਯੋ ॥ ੧੭ ॥ ੨੧੨ ॥
 ਤਬ ਵਹੁ ਏਕ ਔਰ ਕੇ ਆਯੋ ।
 ਉਸਹਿ ਆਨ ਕੈ ਭੋਦ ਬਤਾਯੋ ।
 ਅਬ ਲਉ ਐਸੀ ਕਬੈ ਨ ਦੇਖੀ ।
 ਨਈ ਬਾਤਿ ਇਨ ਕੀ ਇਮ ਪੇਖੀ ॥ ੧੮ ॥ ੨੧੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਇਨ ਮੇ ਸੋ ਐਸੀ ਕਰੀ ਕਰ ਗਹਿ ਦੀਉ ਉਠਾਇ ।
 ਸੁਨਿ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕਿਆ ਕੀਜੀਐ ਅਬ ਮੋਹਿ ਦੇਹੁ ਬਤਾਇ ॥ ੧੯ ॥ ੨੧੪ ॥

ਚੋਪਈ

ਤਬ ਦੂਸਰ ਚਿੰਤਾ ਚਿਤ ਕਰੀ ।
 ਅਬ ਤੇ ਬਾਤ ਕਠਨ ਬਿਧਿ ਪਰੀ ।
 ਸੁਨਿ ਭਾਈ ਕਛੁ ਕਹਨ ਨ ਜਾਈ ।
 ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲ ਬਿਧਿ ਧੁਮ ਉਠਾਈ ॥ ੨੦ ॥ ੨੧੫ ॥
 ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਸਬ ਕੋ ਵੇ ਕਹਿਤੇ ।
 ਹਮ ਬੀ ਸੁਨਿ ਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਰਹਿਤੇ ।
 ਦਿੜੁ ਕਰਿ ਰਾਖੋ ਆਪਨੋ ਚੀਤ ।
 ਜੈ ਹੈ ਦੋਇ ਚਾਰਿ ਦਿਨ ਬੀਤ ॥ ੨੧ ॥ ੨੧੬ ॥
 ਤਬ ਉਨ ਕਛੁ ਇਕ ਭੋਜਨ ਕੀਆ ।
 ਕਰ ਕੈ ਤਾਸ ਮਿਤੁ ਕੋ ਦੀਆ ।
 ਭੋਜਨ ਕਰਿ ਕੈ ਅਧਿਕ ਆਘਾਯੋ ।
 ਤਬ ਸੰਤੋਖ ਤਾਹਿ ਮਨਿ ਆਯੋ ॥ ੨੨ ॥ ੨੧੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਚਿਤ ਚਿੰਤਾ ਕਾਹੇ ਕਰੇ ਕਵਨ ਉਠਾਵਨਹਾਰ ।
ਸੋਭ ਤਿਹਾਰੀ ਨਗਰ ਮੈ ਜਾਨਤ ਸਬ ਸੰਸਾਰ ॥ ੨੩ ॥ ੨੧੮ ॥

ਚੋਪਈ

ਜਬ ਵਾਂ ਕੇ ਉਠ ਭੋਜਨ ਕੀਆ ।
ਭੋਜਨ ਖਾਇ ਨੀਰ ਕਛੁ ਪੀਆ ।
ਤਬ ਵਾਂ ਕੇ ਮਨਿ ਧੀਰਜ ਆਯੋ ।
ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਕਛੁ ਭਲਾ ਸੁਨਾਯੋ ॥ ੨੪ ॥ ੨੧੯ ॥
ਅਬ ਤੋ ਬਾਹਿ ਦੂਸਰੀ ਭਈ ।
ਤਨ ਮਨ ਕੀ ਸਬ ਚਿੰਤਾ ਗਈ ।
ਦੀਪਤ ਪ੍ਰੀਤ ਭਾਂਤਿ ਇਹ ਹੋਈ ।
ਜਲੈ ਪਤੰਗ ਦੀਪ ਪਰ ਸੋਈ ॥ ੨੫ ॥ ੨੨੦ ॥
ਇਹ ਬਿਧਿ ਜੀਵ ਦੁਹਨ ਮਿਲਿ ਕੀਨਾ ।
ਜੇਸੇ ਪ੍ਰੀਤ ਹੋਤ ਜਲ ਮੀਨਾ ।
ਜਿਉ ਕਾਮੀ ਕਾਮਨਿ ਬਸਿ ਆਵੈ ।
ਲੋਗ ਲਾਜ ਮਨ ਤੇ ਬਿਸਰਾਵੈ ॥ ੨੬ ॥ ੨੨੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੇਸੇ ਕਾਮੀ ਕਾਮ ਮੈ ਰੰਨਿ ਦਿਵਸ ਮਨਿ ਹੋਇ ।
ਲੋਗ ਲਾਜ ਮਨ ਤੇ ਤਜੈ ਹੋਨੀ ਹੋਇ ਸੁ ਹੋਇ ॥ ੨੭ ॥ ੨੨੨ ॥

ਚੋਪਈ

ਤਬ ਦੂਸਰ ਸਿਖੁ ਸਿਖਨ ਮੈ ਆਯੋ ।
ਸਿਖਨ ਭੋਦੁ ਕਹੀ ਸੁਨ ਪਾਯੋ ।
ਤਬ ਵਾਂ ਕੇ ਉਠ ਪੁਛਨ ਕੀਨਾ ।
ਕਾਹੇ ਭੋਜਨ ਤੈ ਉਠ ਦੀਨਾ ॥ ੨੮ ॥ ੨੨੩ ॥
ਵਹ ਤੇ ਸਿਰਗੁੰਮ ਹਮਨ ਉਠਾਯੋ ।
ਤੈ ਕਿਹ ਬਿਧ ਘਰਿ ਮੈ ਬਠਲਾਯੋ ।
ਹਾਥ ਜੋਰਿ ਕੈ ਐਸੇ ਕਹਿਯੋ ।
ਬਖਸ ਲੋਹੁ ਅੰਗਨ ਯਹ ਭਇਯੋ ॥ ੨੯ ॥ ੨੨੪ ॥
ਸਬ ਸਿਖਨ ਮਿਲਿ ਇਕ ਮਨ ਕੀਨਾ ।
ਤਬ ਵਾਂ ਕੇ ਮਿਲਾਇ ਕਰਿ ਲੀਨਾ ।
ਅਬ ਉਹਿ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾ ਕਰਿਹੋ ।
ਜੇ ਕਛੁ ਕਹੈ ਸੋਈ ਮਨਿ ਧਰਿਹੋ ॥ ੩੦ ॥ ੨੨੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਗਤ ਏਕ ਹੈ ਜਉ ਜਾਨੈ ਨਰ ਕੋਇ ।
ਮਾਰੇ ਬਖਸੈ ਆਪ ਹੀ ਤਿਹ ਬਿਨ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥ ੩੧ ॥ ੨੨੬ ॥

ਚੋਪਈ

ਕੋਤਕਿ ਦਿਨ ਜਬ ਭਏ ਬਿਤੀਤਾ ।
ਅਧਕ ਤਾਸ ਤਾਹੀ ਸੰਗਿ ਪ੍ਰੀਤਾ ।
ਪ੍ਰਗਟਿ ਬਾਤ ਸਿਖਨ ਜਬ ਸੁਨੀ ।
ਕੋਤਕ ਸੁਨਿ ਕੇ ਮੂੰਡੀ ਧੁਨੀ ॥ ੩੨ ॥ ੨੨੭ ॥
ਏਕ ਸਿਖ ਕੋ ਅਉਸਰ ਭਇਉ ॥
ਤਬ ਦੂਸਰ ਸਿਖਨ ਮੇ ਗਇਉ ।
ਤਬ ਸਬ ਸਿਖਨ ਸੀਖ ਬਤਾਈ ।
ਬਾਹ ਪਕਰਿ ਕੇ ਦੀਓ ਉਨਾਈ ॥ ੩੩ ॥ ੨੨੮ ॥
ਕੋਤਕ ਸੰਗੀ ਅਵਰ ਉਠਾਏ ।
ਕ੍ਰੋਧਵੰਤ ਅਪਨੇ ਘਰਿ ਆਏ ।
ਕੋਪ ਕੀਓ ਮਨ ਸੇ ਅਤਿ ਭਾਰਾ ।
ਸਭਾ ਜੋਰ ਕੇ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰਾ ॥ ੩੪ ॥ ੨੨੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਪਟ ਬੰਨ ਕਹਿਤੋ ਗਯੋ ਕਰੀ ਨਈ ਇਕ ਰਾਹਿ ।
ਸਮਝਿ ਬਾਤਿ ਕਰਤੇ ਨਹੀ ਕਰਿ ਗਹਿ ਦੇਹਿ ਉਠਾਇ ॥ ੩੫ ॥ ੨੩੦ ॥

ਚੋਲੋਟਨ ਛੇਦ

ਤਬ ਗ੍ਰਹਿ ਮੇ ਆਯੋ ਨਰ ਸੋਈ, ਉਪਜਿਉ ਕ੍ਰੋਧ ਤਪਤੁ ਤਨ ਹੋਈ ।
ਕੋਤਕ ਸਿਖਨ ਲੀਓ ਬੁਲਾਈ, ਹੋਇ ਇਕੰਤ ਸਬ ਬੰਨੇ ਜਾਈ ।
ਬੰਨੇ ਸਬ ਜਾਈ ਬਾਲ ਚਲਾਈ ਸੁਨਿਹੋ ਭਾਈ ਕਿਆ ਕੀਜੈ ।
ਰੋਹਣਾ ਜਗ ਮਾਹੀ ਇਨ ਮਧਾਈ ਕਿਉ ਕਰਿ ਤਿਆਗ ਸੁ ਕਰ ਦੀਜੈ ।
ਮਰਨੇ ਅਰ ਪਰਨੇ ਕੁਲ ਬਿਉਹਾਰਾ ਇਨੋ ਬਿਚਾਰਾ ਦੂਰ ਕਰੇ ।
ਮਿਲੀਐ ਸਬ ਸੰਗੇ ਹੋ ਰੰਗੇ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਮਰੇ ਪਾਰ ਪਰੇ ॥ ੩੬ ॥ ੨੩੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਨਿਸ ਦਿਨ ਸਿਮਰੇ ਤਾਸ ਕੋ ਦਿਵਸ ਰੈਨਿ ਬੀਚਾਰ ।
ਕਰਨ ਹਾਰ ਸਬ ਸਿਸਟ ਕੋ ਵਹੀ ਉਤਾਰੋ ਪਾਰਿ ॥ ੩੭ ॥ ੨੩੨ ॥

ਚੋਪਈ

ਤਬ ਵਾ ਨੇ ਇਕ ਬਾਤ ਬਿਚਾਰੀ ।
ਕਰਿ ਇਕੰਤੁ ਸੰਗਤਿ ਸਬ ਸਾਰੀ ।
ਅਖ ਉਪਾਵ ਐਸੇ ਕਛੁ ਕੀਜੈ ।
ਦਿਨ ਕੀ ਬਾਤ ਦੂਰਿ ਕਰਿ ਦੀਜੈ ॥ ੩੮ ॥ ੨੩੩ ॥

ਸਰਬ ਸੰਗਤਿ ਅਉਰ ਬੀ ਕੋਤੇ ।
 ਭਏ ਇਕੱਠੇ ਥੇ ਸਬ ਜੋਤੇ ।
 ਇਨ ਮਿਲਿ ਕੈ ਇਕ ਮੋਲਾ ਕੀਨਾ ।
 ਨਾਈ ਫੇਰ ਨਗਰ ਮੈ ਦੀਨਾ ॥ ੩੯ ॥ ੨੩੪ ॥
 ਸਬ ਸੰਗਤ ਤਿਹ ਠਉਰ ਬੁਲਾਈ ।
 ਕਥਾ ਜੀਵ ਕੀ ਸਬਨ ਸੁਨਾਈ ।
 ਦਾਰਾ ਪੁਰ ਮੋਲਾ ਠਹਰਾਯੋ ।
 ਭੇਦ ਸਬੰ ਸੰਗਤਿ ਤੇ ਪਾਯੋ ॥ ੪੦ ॥ ੨੩੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦਾਰਾ ਕੇ ਬਾਜਾਰ ਮੈ ਮੋਲਾ ਭਯੋ ਅਪਾਰ ।
 ਦਰਬਵੰਤ ਦੁਇ ਖੜੀ ਤਾ ਨੇ ਕਹਿਉ ਪੁਕਾਰ ॥ ੪੧ ॥ ੨੩੬ ॥

ਚੋਪਈ

ਤੁਮ ਜੁ ਹਮਨ ਧਰੀਆ ਠਹਰਾਯੋ ।
 ਕਾਢੇ ਹੁਕਮੁ ਤੁਮੈ ਕਛੁ ਆਯੋ ।
 ਹੁੱਕਾ ਪੀਵੈ ਸੀਸ ਮੁੰਡਾਈ ।
 ਜੁ ਤੁਮਾਰੇ ਮਨ ਮੈ ਆਵੈ ਭਾਈ ॥ ੪੨ ॥ ੨੩੭ ॥
 ਹਮਰੇ ਬਾਤਿ ਇਹੀ ਬਿਧਿ ਹੋਈ ।
 ਭਾਵੈ ਤੁਮੈ ਕਰੋ ਸਬ ਸੋਈ ।
 ਜੋ ਤੁਮ ਗੁਨਹਗਾਰ ਠਹਰਾਵੋ ।
 ਮਿਲੇ ਨ ਹਮਰੇ ਕੋਈ ਆਵੋ ॥ ੪੩ ॥ ੨੩੮ ॥
 ਤਬ ਸੁਨਿ ਕੈ ਸਬ ਹੀ ਜੁਪ ਧਾਰੀ ।
 ਮਿਲਨ ਕਾਜ ਯਹ ਬਾਤ ਬਿਚਾਰੀ ।
 ਧੰਨ ਧੰਨ ਕਹਿ ਉਠੇ ਪੁਕਾਰੇ ।
 ਜਗ ਮੈ ਬਾਤ ਭਲੀ ਇਮ ਸਾਰੇ ॥ ੪੪ ॥ ੨੩੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਉ ਲਗਿ ਲਿਖਾ ਹਜੂਰਿ ਕਾ ਆਵੈ ਸੰਗਤ ਮਾਹਿ ।
 ਤਵ ਲਗਿ ਸਬ ਸੋ ਮਿਲਿ ਰਹੋ ਨਹੀਂ ਕਰੋ ਕਛੁ ਨਾਹਿ ॥ ੪੫ ॥ ੨੪੦ ॥

ਚੋਪਈ

ਤਬ ਉਨਹੀ ਜਾਹਗਾ ਇਕ ਦੀਨੀ ।
 ਤਹਾ ਇਕੱਠੀ ਸੰਗਤਿ ਕੀਨੀ ।
 ਖੁਲੀ ਬਾਤਿ ਸਬ ਨੇ ਠਹਰਾਈ ।
 ਸਬ ਸੋ ਮੇਲ ਕਰੋ ਰੋ ਭਾਈ ॥ ੪੬ ॥ ੨੪੧ ॥
 ਗਿਆਰਸ ਏਕ ਮੇਲ ਜਬ ਕੀਨਾ ।

ਯਹ ਉਪਦੇਸ ਸਬਨ ਕੇ ਦੀਨਾ ।
 ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਜੋ ਹੋਇ ਆਈ ।
 ਸੋ ਕਰੀਐ ਐਸੇ ਬਰਾਈ ॥ ੪੭ ॥ ੨੪੨ ॥
 ਕੇਤਕ ਕੇ ਸੁਨਿ ਮਨਿ ਚਿਤਿ ਆਈ ।
 ਭਲੀ ਬਾਤ ਕੀਨੀ ਹੈ ਭਾਈ ।
 ਕੇਤਨ ਕਹਿਓ ਰਹਤ ਨਹੀ ਹੋਈ ।
 ਹਮ ਤੋ ਬਾਤਿ ਨ ਮਾਨੈ ਕੋਈ ॥ ੪੮ ॥ ੨੪੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਰਹਤ ਤਿਆਗ ਤਿਨ ਨੇ ਕਰੀ ਭਏ ਖੁਲਾਸੇ ਸੋਇ ।
 ਖਾਸ ਬਰਨ ਜਾਨੈ ਨਹੀ ਕਤਰਾ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋਇ ॥ ੪੯ ॥ ੨੪੪ ॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਇ ਰਹਤ ਤਿਨਹੂ ਸਭ ਤਿਆਗੀ ।
 ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ਤੋਰਿ ਬਿਖਅਨ ਸੋ ਲਾਗੀ ।
 ਗੁਰ ਕੇ ਬਚਨ ਬਿਸਾਰਿ ਕੀਉ ਬੀਚਾਰਿ ਖੁਲਾਸਾ ।
 ਕਹਤ ਖਾਲਸਾ ਨਾਹਿ ਹੋਤ ਜਮ ਪੁਰਿ ਤਿਹ ਬਾਸਾ ।
 ਐਸੇ ਬਿਚਾਰਿ ਮਨ ਮੀਤ ਕਰਿ ਸਕਲ ਭਰਮ ਤਜਿ ਦੀਜੀਐ ।
 ਬਚਨ ਕੀਓ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਸਤਿ ਸਤਿ ਸਬ ਕੀਜੀਐ ॥ ੫੦ ॥ ੨੪੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਚਨਿ ਕੀਓ ਕਰਤਾਰ ਸੁਨਿ ਮੇਰੇ ਮਨ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰ ।
 ਗਏ ਬਿਸਾਰਿ ਗਵਾਰ ਤਿਨ ਕੀ ਕਰੀ ਨ ਚੀਤ ਧਰਿ ॥ ੫੧ ॥ ੨੪੬ ॥

ਬਥਿਤੁ

ਖਾਲਸਾ ਬਿਸਾਰਿ ਕੈ ਉਧਾਰੁ ਕੀਓ ਚਾਹਤ ਹੈ
 ਸੋ ਤੋ ਅਬ ਕਹੂ ਨਾਹਿ ਐਸੇ ਕਰਿ ਜਾਨੀਐ ।
 ਜੇਸੇ ਕੈ ਮੀਨ ਛੀਨ ਨੀਰ ਬਿਨਾ ਤਜੈ ਪ੍ਰਾਨ
 ਐਸਾ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਬਿਨਾ ਮੂਰਖ ਬਖਾਨੀਐ ।
 ਚਿੱਲਾ ਜੋ ਨਹਿ ਕਮਾਨ ਕੈਸੇ ਕੈ ਚਲਾਵੈ ਬਾਨ ।
 ਮਨ ਮੈ ਕਰਿ ਦੋਖਿ ਗਿਆਨ ਐਸੇ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।
 ਚਲਨੀ ਜੋ ਰਹਤ ਫਾਨ ਮੂਰਖ ਹੈ ਤਾ ਸਮਾਨ
 ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਬਚਨ ਕਾਨ ਸੁਨਿ ਕੈ ਨ ਮਾਨੀਐ ॥ ੫੨ ॥ ੨੪੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਪੁਛ ਕੇ ਬਚਨਿ ਬਿਸਾਰਿ ਕੈ ਮੀਤ ਕੀਓ ਸੰਸਾਰ ।
 ਮਨ ਮੈ ਅਵਰ ਬਿਚਾਰਤੇ ਭੁਲਤ ਭਰਮ ਗਵਾਰ ॥ ੫੩ ॥ ੨੪੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਮਨ ਤੇ ਤਜਿ ਲਾਜ ਅਕਾਜ ਕੀਓ ਜਿਨ ਕੇ ਦੁਰ ਬੁਧਿ ਪ੍ਰਕਾਸੁ ਕੀਓ ਹੈ ।
 ਕ੍ਰੁਪ ਮਹਾ ਹਿਰਦੇ ਤਿਨ ਕੇ ਜਿਨ ਕੇ ਇਗ ਪਾਪ ਨਿਵਾਸੁ ਕੀਓ ਹੈ ।
 ਭੁਣ ਕੀ ਬਾਤਨ ਸੇ ਲਿਪਟੇ ਅਟਕੇ ਸਤਿ ਮੰਗਤਿ ਸੇ ਸੁ ਕੀਓ ਹੈ ।
 ਧੋਨਿ ਤੇਈ ਜਨ ਧੋਨ ਸਦਾ ਜਿਨ ਏਕ ਹੀ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੁ ਕੀਓ ਹੈ ॥ ੫੪ ॥ ੨੪੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਿਭਿਆ ਰਸ ਤਿਆਗੇ ਸਕਲ ਏਕ ਭਜਨ ਸੇ ਕਾਮ ।
 ਸੁਫਲ ਜਨਮ ਤਿਹ ਜਾਨੀਐ ਨਿਸ ਦਿਨ ਸਿਮਰੇ ਨਾਮ ॥ ੫੫ ॥ ੨੫੦ ॥

ਚੌਪਈ

ਨਾਮ ਨਿਰੰਜਨ ਹੈ ਪ੍ਰਭ ਸੋਈ ।
 ਪ੍ਰਗਟਿਓ ਸਾਤ ਦੀਪ ਤਿਹੁ ਲੋਈ ।
 ਨਵ ਖੰਡਨ ਸੇ ਜੋਤਿ ਤਿਹਾਰੀ ।
 ਸਿਮਰੈ ਮੁਨਿ ਜਨ ਵਾਰ ਨਾ ਪਾਰੀ ॥ ੫੬ ॥ ੨੫੧ ॥
 ਅਨ ਗੁਣਿ ਕੋਟਿ ਜਪੇ ਤੁਹਿ ਕੋਤੇ ॥
 ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸਿਟ ਸੇ ਪ੍ਰਾਨੀ ਜੋਤੇ ।
 ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਧਿਆਵੈ ।
 ਤਿਹ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜੋਨਿ ਨਹੀ ਆਵੈ ॥ ੫੭ ॥ ੨੫੨ ॥

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ

ਏ ਜੋਨ ਨ ਆਵੇ ਮਨਿ ਚਿਤ ਲਾਵੈ ਸਭਦਿ ਕਮਾਵੈ ਭਗਤਿ ਕਰੈ ।
 ਸੇਵੈ ਨਰ ਸੋਈ ਜਿਹ ਧਰਿ ਹੋਈ ਬਿਨ ਲੇਖੇ ਧੁਰਿ ਕਉਨ ਤਰੈ ।
 ਕਿਸ ਹੀ ਕਰ ਨਾਹੀ ਇਸ ਜਗ ਮਾਗੈ ਜੋ ਨਰ ਕੋਈ ਸਕਤਿ ਧਰੈ ।
 ਕਰਤਾ ਪ੍ਰਭ ਸੋਈ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ ਜੋ ਸਿਮਰੈ ਸੇ ਪਾਰਿ ਪਰੈ ॥ ੫੮ ॥ ੨੫੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਪਤਿਤ ਉਠਾਨਨ ਭੈ ਹਰਨ ਸੁਮਤਿ ਤਾਹਿ ਸੁਖ ਸਾਰ ।
 ਸੋਈ ਪ੍ਰਭ ਇਮ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਨਿ ਸਿਰਜਿਓ ਸੰਸਾਰ ॥ ੫੯ ॥ ੨੫੪ ॥

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ

ਹੈ ਪ੍ਰਭ ਸੋਈ ਕਰੈ ਸੋ ਹੋਈ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ ਸੇ ਕਰਤਾ ।
 ਜਾ ਜੇ ਸਭ ਗਾਵੇ ਨੇ ਨਿਧ ਪਾਵੈ ਅਪਰੇ ਪਰ ਦੁਖ ਕੋ ਹਰਤਾ ।
 ਸਭ ਜਗ ਜਾਨੈ ਮੁਨਿ ਜਨ ਮਾਨੈ ਗੁਣ ਗ੍ਰੰਥਰ ਤਿਹ ਸੇਵ ਕਰੇ ।
 ਅੰਸਾ ਪ੍ਰਭ ਸੁਆਮੀ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਦੇਵ ਕੋਟਿ ਤੇਤੀਸ ਡਰੈ ॥ ੬੦ ॥ ੨੫੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਾਸ ਸਾਸਿ ਸਿਮਰੇ ਸਦਾ ਦਿਵਸ ਰੈਣ ਬੀਚਾਰ ।
 ਉਤਮ ਕਿਰਿਆ ਕਰਤ ਹੈ ਸੇ ਗੁਨੀਐ ਸੰਸਾਰ ॥ ੬੧ ॥ ੨੫੬ ॥

ਚੋਪਈ

ਕਰਨਹਾਰ ਜਾਨਤ ਸਬ ਸੋਈ ।
 ਬਾਹਰ ਭੇਸ ਕਿਹੀ ਬਿਧਿ ਹੋਈ ।
 ਤਾ ਤੇ ਗੁਪਤ ਕਛੁ ਨਹੀਂ ਰਹੈ ।
 ਜਾਨਤ ਸਬ ਕਛੁ ਬਿਨ ਹੀ ਕਹੈ ॥ ੬੨ ॥ ੨੫੭ ॥
 ਹੈ ਸਮਰਥ ਪ੍ਰਭ ਅਗਮ ਬਖਾਨੈ ।
 ਤਨ ਮਨ ਕੀ ਬਿਰਥਾ ਸਬ ਜਾਨੈ ।
 ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰਭ ਸੋਈ ।
 ਤਾ ਬਿਨੁ ਕਿਤਹੁ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ ॥ ੬੩ ॥ ੨੫੮ ॥

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ

ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ ਚਹ ਦਿਸ ਸੋਈ ਪ੍ਰਗਟ ਪੁਰਖ ਹੈ ਏਕ ਧਨੀ ।
 ਸੇਵਕ ਜੋ ਗਾਵੈ ਨਉ ਨਿਧਿ ਪਾਵੈ ਦੁਰਜਨ ਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਤ ਮਨੀ ।
 ਕੇਤੇ ਗੁਨ ਗਾਵੈ ਸੋ ਸੁਖ ਪਾਵੈ ਤਿਨ ਕੋ ਜਸੁ ਜਗ ਮਾਹਿ ਭਨੀ ।
 ਕਰਤਾ ਪ੍ਰਭ ਵੱਹੀ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋਈ ਉਨ ਕੀ ਸੋਭਾ ਉਨਹਿ ਬਨੀ ॥ ੬੪ ॥ ੨੫੯ ॥
 ਹੈ ਅਗਮ ਅਗੋਚਰ ਪਰੇ ਪਰੇ ਕਹਨੇ ਮੰ ਨਹੀ ਸੋ ਆਵੈ ।
 ਵਾਕ ਰਹਤ ਕਿਆ ਵਾਕ ਬਖਾਨੈ ਦੇਖਤ ਹੀ ਸੋ ਬਨਿ ਆਵੈ ।
 ਗੁਗਾ ਗੁਤ ਖਾਵੇ ਕਾਖ ਫੁਲਾਵੈ ਰਸੁ ਆਇ ਪੈ ਨਾਹਿ ਕਹੈ ।
 ਤਿਉਂ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਹਰਾਨੀ ਬੁਧ ਮਗਨਾਨੀ ਮੋਨ ਰਹੈ ॥ ੬੫ ॥ ੨੬੦ ॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਬਚਨ ਬਿਚਾਰ ਛਠਮਾ ਧਿਆਇ
 ਸੰਪੂਰਨਮ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੬ ॥

ਧਿਆਉ ਸਤਵਾਂ

ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਗਾਸ

ਦੋਹਰਾ

ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਚਾਹੇ ਸੋ ਕਰੇ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਜਿਹ ਹਾਥ ।
ਸੰਗਤਿ ਬਿਨ ਨਹੀ ਪਾਈਐ ਸਮਝ ਦੇਖ ਯਹ ਬਾਤ ॥ ੧ ॥ ੨੬੧ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਸੋ ਮਨ ਮੈ ਕਰ ਦੇਖ ਬਿਚਾਰ ਜਪੇ ਕਰਤਾਰ ਤਬੈ ਗਤਿ ਹੋਈ ।
ਦੁਖ ਮੈ ਭੁਖ ਮੈ ਸੁਖ ਮੈ ਤੁਹ ਕੇ ਹੋਤ ਸਹਾਇ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰਭ ਸੋਈ ।
ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਸਦਾ ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ ਤਾਹਿ ਬਿਨਾ ਕਹੁ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ ।
ਐਸੀ ਜਗਤ ਮੈ ਜੋਤ ਤਿਹਾਰੀ ਬਿਚਾਰੀ ਸੁਯਾ ਕੀਬ ਕੀ ਗਤਿ ਜੋਈ ॥੨॥੨੬੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਅੰਚਰ ਗਹਿ ਸਤਿਸੰਗ ਕੇ ਤਜਿ ਪ੍ਰਪੰਚ ਬਿਕਾਰ ।
ਦਿਵਸ ਰੈਨਿ ਬੀਚਾਰੀਐ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨਹਾਰ ॥ ੩ ॥ ੨੬੩ ॥

ਚੌਪਈ

ਏਕ ਸਿਖ ਨਿਰਮਲ ਜਿਹ ਰੀਤਿ ।
ਅੰਤਰਿ ਗਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤਿ ।
ਹੁਕਮੁ ਪਾਇ ਉਨ ਦੇਹ ਤਿਆਗੀ ।
ਅੰਤ ਸਮੇ ਗੁਰ ਸੋ ਲਿਵ ਲਾਗੀ ॥ ੪ ॥ ੨੬੪ ॥
ਤਾ ਪਰ ਭੱਦਰ ਕੀਓ ਨ ਭਾਈ ।
ਜਾਤਿ ਲੋਕ ਸਬ ਦੀਏ ਉਠਾਈ ।
ਤਾ ਪਰ ਚਰਚਾ ਚਲੀ ਅਪਾਰਾ ।
ਭਯੋ ਇਕਤ੍ਰ ਨਗਰ ਸਬ ਸਾਰਾ ॥ ੫ ॥ ੨੬੫ ॥
ਇਨ ਸੋ ਬਨਜੁ ਕਰੇ ਮਤ ਕੋਈ ।
ਕੁਲ ਕੀ ਚਾਲ ਇਨੋ ਸਬ ਖੋਈ ।
ਤਬ ਪੰਚਨ ਮਿਲਿ ਲਿਖਤ ਕਰਾਏ ।
ਬੇਦ ਸਤਿ ਸਤਿ ਲਿਖਵਾਏ ॥ ੬ ॥ ੨੬੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਇਨ ਸੋ ਸਵਦਾ ਮਤ ਕਰਹੁ ਨਹਿ ਕੁਟੰਬ ਬਿਉਹਾਰ ।
ਜੋ ਆਗੇ ਕੁਲ ਮੈ ਭਈ ਸੋ ਵਰਤੋ ਸੰਸਾਰ ॥ ੭ ॥ ੨੬੭ ॥

ਚੌਪਈ

ਇਹ ਬਿਦਾਰ ਪੰਚਨ ਮਿਲਿ ਕੀਨਾ ।
 ਕੇਤਨ ਮਿਲਿ ਕਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦੀਨਾ ।
 ਇਨ ਸੌ ਬਾਤ ਭਾਂਤਿ ਇਹ ਕੀਜੈ ।
 ਇਨ ਕੀ ਬਾਤਿ ਚਲਨ ਨਹੀ ਦੀਜੈ ॥ ੮ ॥ ੨੬੮ ॥
 ਇਨੋ ਰਾਹ ਇਕ ਨਈ ਚਲਾਈ ।
 ਸਤਿਗੁਰ ਇਨੋ ਨਹੀ ਬਤਲਾਈ ।
 ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰਿ ਕੇ ਲਿਖਤ ਕਰਾਏ ।
 ਕੇਤਕ ਜੀਵ ਜਾਇ ਲਿਖ ਆਏ ॥ ੯ ॥ ੨੬੯ ॥
 ਕੇਤਨ ਲਿਖ ਕੈ ਦੀਓ ਬਹਾਈ ।
 ਯਹੀ ਬਾਤ ਸੰਗਤਿ ਬਤਲਾਈ ।
 ਕਰ ਬੀਚਾਰ ਯਹੈ ਠਹਰਾਯੈ ।
 ਪਾਤ ਚੀਰ ਕੈ ਲਿਖਤ ਬਹਾਯੈ ॥ ੧੦ ॥ ੨੭੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੋ ਸਬ ਸੰਗਤਿ ਨੇ ਕਹਿਓ ਵਹੈ ਕਾਜ ਉਨ ਕੀਨ ।
 ਲਿਖਿਓ ਸੁ ਲਿਖਤ ਬਹਾਈਐ ਯੈਹ ਬਬੋਕ ਤਵ ਦੀਨ ॥ ੧੧ ॥ ੨੭੧ ॥

ਚੌਪਈ

ਚਲੀ ਬਾਤ ਪੰਚਨ ਸੈ ਆਈ ।
 ਲਿਖਤ ਸਕਲ ਉਨ ਦੀਓ ਬਹਾਈ ।
 ਤਬ ਉਨ ਹੀ ਬਿਚਾਰ ਯਹ ਕੀਨਾ ।
 ਸਬ ਬਜਾਰ ਬੰਦ ਕਰਿ ਦੀਨਾ ॥ ੧੨ ॥ ੨੭੨ ॥
 ਫਿਰਿ ਗਾਏ ਕਰਿ ਲਿਖਤ ਕਰਾਏ ।
 ਕੇਤਨ ਕਿਰਤ ਬਿਨਾ ਦੁਖੁ ਪਾਏ ।
 ਕੇਤਨ ਜਾਇ ਜਾਇ ਲਿਖਿ ਦੀਨਾ ।
 ਜੋ ਉਨ ਕਹਿਓ ਸੋਈ ਉਨ ਕੀਨਾ ॥ ੧੩ ॥ ੨੭੩ ॥
 ਕੇਤਨ ਆਸ ਏਕ ਪਰ ਧਰੀ ।
 ਕੇਤਨ ਉਚ ਨੀਚ ਚਿਤ ਕਰੀ ।
 ਕੇਤਨ ਦਰ ਦਰਸਨ ਕੋ ਧਾਏ ।
 ਕੇਤਨ ਗ੍ਰਿਹ ਹਾਕਮ ਕੇ ਆਏ ॥ ੧੪ ॥ ੨੭੪ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਕੇਤਕ ਦਰਸਨ ਕੇ ਗਏ ਕੇਤਕ ਭਏ ਉਦਾਸ ।
 ਕੇਤਕ ਹਾਕਮ ਕੇ ਗਏ ਨਹਿ ਰਾਖਿਓ ਬਿਸੁਾਸ ॥ ੧੫ ॥ ੨੭੫ ॥

ਚੌਪਈ

ਕੇਤਕ ਸਿਖਨ ਯਹਿ ਮਤਿ ਧਾਰਾ ।

ਹਾਕਮ ਆਗੇ ਕਰੀ ਪੁਕਾਰਾ ।
 ਪੰਚਨ ਨਗਰ ਬੰਦ ਸਭ ਕੀਨਾ ।
 ਇਨ ਕੇ ਹੁਕਮ ਕਫ਼ ਤੁਮ ਦੀਨਾ ॥ ੧੬ ॥ ੨੭੬ ॥
 ਮਧ ਮਜੀਤ ਰੀਤ ਉਨ ਧਾਰੀ ।
 ਕਰਨ ਨ ਪਾਵੈ ਹਮ ਬਿਉਹਾਰੀ ।
 ਤਬ ਹਾਕਮ ਬਿਚਾਰ ਯੋਹ ਕੀਨਾ ।
 ਤਿਨ ਕੇ ਹੁਕਮੁ ਸਾਥ ਕਰ ਦੀਨਾ ॥ ੧੭ ॥ ੨੭੭ ॥
 ਜਾਇ ਮਜੀਤ ਕਹੇ ਰੇ ਭਾਈ ।
 ਇਨ ਕੀ ਹਾਟੈ ਦੇਹੁ ਖੁਟਾਈ ।
 ਲੀਨੇ ਹੁਕਮੁ ਤਹਾ ਚਲ ਆਏ ।
 ਜੋ ਸਿਰਦਾਰ ਤੇਈ ਬਤਲਾਏ ॥ ੧੮ ॥ ੨੭੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੇਖਤ ਹੀ ਚਵਕੇ ਸਕਲ ਹੁਤੇ ਪੰਚ ਸਬ ਸੋਇ ।
 ਹਾਟ ਨਾ ਖੋਲਨ ਦੇਹਿਗੇ ਹੋਣੀ ਹੋਇ ਸੁ ਹੋਇ ॥ ੧੯ ॥ ੨੭੯ ॥

ਚੋਪਈ

ਮਿਲਿ ਪੰਚਨ ਇਮ ਬਾਤ ਬਨਾਈ ।
 ਸਬ ਮਜੀਤ ਬੰਦ ਕਰਵਾਈ ।
 ਮਿਲੇ ਅਪਾਰ ਨਗਰ ਮੈ ਸੋਈ ।
 ਕਹਤ ਖਾਲਸਾ ਕਿਹ ਬਿਧਿ ਹੋਈ ॥ ੨੦ ॥ ੨੮੦ ॥
 ਦੇਖਹੁ ਅਬ ਕੈਸੇ ਬਨ ਆਵੈ ।
 ਕੈਸੀ ਸੋਭ ਖਾਲਸਾ ਪਾਵੈ ।
 ਕਰੀਐ ਅਬਿ ਇਨ ਸੇ ਬਿਧਿ ਸੋਈ ।
 ਕਹੈ ਨ ਫੇਰ ਖਾਲਸਾ ਕੋਈ ॥ ੨੧ ॥ ੨੮੧ ॥
 ਮਿਲਿ ਹਾਕਮ ਕੇ ਬਾਤ ਬਨਾਈ ।
 ਇਨੋ ਰਾਹ ਇਕ ਨਈ ਚਲਾਈ ।
 ਕੁਲਾ ਕਰਮ ਕੇ ਮਾਰਗ ਤਿਆਗੇ ।
 ਕਰਿਹੈ ਚਾਲ ਅਉਰ ਇਮ ਲਾਗੇ ॥ ੨੨ ॥ ੨੮੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਵਾਹਗੁਰੂ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਕਹਤ ਸਕਲ ਮਿਲਿ ਸੋਇ ।
 ਪੂਛੇ ਇਨੋ ਸੁਚੇਤਿ ਕੇ ਜੋ ਤੁਮਹੇ ਮਨ ਹੋਇ ॥ ੨੩ ॥ ੨੮੩ ॥

ਚੋਪਈ

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਲੀ ਪਤਿ ਸੋਈ ।
 ਕਹਤ ਖਾਲਸਾ ਤਾਂ ਕੋ ਹੋਈ ।

ਤੁਮੇ ਖਾਲਸਾ ਕਿਆ ਮਤਿ ਧਾਰਾ ।
 ਸੋ ਬਿਧਿ ਕਹੀਐ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰਾ ॥ ੨੪ ॥ ੨੮੪ ॥
 ਤਬ ਸਿਖਨ ਯਹ ਬਾਤ ਬਤਾਈ ।
 ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਮਹਾ ਸੁਖਦਾਈ ।
 ਆਗੈ ਜਿਨ ਕੈ ਨਾਇਬ ਹੋਤੇ ।
 ਨਾਵ ਮਸੰਦ ਸਗਲ ਥੇ ਜੋਤੇ ॥ ੨੫ ॥ ੨੮੫ ॥
 ਦੋਹਰਾ

ਸੋ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਏ ਦੂਰਿ ਸਬ ਪਰਮ ਜੋਤਿ ਨਿਜ ਧਾਰਿ ।
 ਸਗਲ ਸਿਖ ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਸੁਨੀਐ ਸਾਚ ਬਿਚਾਰ ॥ ੨੬ ॥ ੨੮੬ ॥
 ਚੋਪਈ

ਤਬ ਬਿਚਾਰ ਹਾਕਮ ਸੁਨਿ ਰਹਾ ।
 ਮਿਲਿ ਸਿਖਨ ਅੰਸੇ ਕਛੁ ਕਹਾ ।
 ਤਬ ਮਿਲਿ ਪੰਚਨ ਯਹ ਮਤ ਕੀਨਾ ।
 ਕਛੁ ਇਕ ਪਰਚੁ ਤਾਸ ਕੋ ਦੀਨਾ ॥ ੨੭ ॥ ੨੮੭ ॥
 ਏਕ ਬੇਰ ਇਨ ਕੋ ਗਹਿ ਕੀਜੈ ।
 ਭੇਟ ਕਸੀ ਹਮ ਤੇ ਕਛੁ ਲੀਜੈ ।
 ਤਬ ਉਨ ਖਰਚ ਹਾਥ ਕਰਿ ਲੀਨਾ ।
 ਜੋ ਉਨ ਕਹਿਓ ਸੋਈ ਉਨ ਕੀਨਾ ॥ ੨੮ ॥ ੨੮੮ ॥
 ਕੇਤਕ ਸਿਖ ਪਕਰਿ ਬੈਠਾਏ ।
 ਕੇਤਰ ਸੁਨਤ ਮਹਾ ਡਰ ਪਾਏ ।
 ਉਚ ਨੀਚ ਕੇਤਨ ਸੋ ਕਰੀ ।
 ਐਸੀ ਬਾਤ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁਇ ਪਰੀ ॥ ੨੯ ॥ ੨੮੯ ॥
 ਦੋਹਰਾ

ਮਿਲਿ ਪੰਚਨ ਕੀਨੋ ਮਤਾ ਧਰੀਏ ਸੰਗਿ ਅਪਾਰ ।
 ਏਕ ਓਰ ਭਯੋ ਖਾਲਸਾ ਏਕ ਓਰ ਸੰਸਾਰ ॥ ੩੦ ॥ ੨੯੦ ॥
 ਕਬਿਤ

ਸੰਤਨ ਕੇ ਕਾਜ ਤੀ ਸੁ ਲਾਜ ਤੈ ਹੀ ਭਰਨ ਕਹੀ
 ਔਰ ਮੇਰੇ ਸੁਆਮੀ ਬੇਰ ਕੋਨ ਸੀ ਕਹੀ ਹੈ ।
 ਧੜੀਏ ਬਟ ਪੜੀਏ ਔਰ ਨਗਰ ਕੇ ਅਪਾਰ ਲੋਗ
 ਖਾਲਸੇ ਕੇ ਸਿਖੋ ਸਾਥ ਨੀਚ ਉਚ ਭਈ ਹੈ ।
 ਕਹਤੇ ਹੈ ਕਪਟ ਬੰਨ ਸੁਨਤ ਹੀ ਨ ਪਰਤ ਚੋਨ
 ਕਾਪਤ ਸਰੀਰ ਸਰਨ ਤੇਰੀ ਗਹੀ ਹੈ ।
 ਸੁਨੀਐ ਪੁਕਾਰ ਕਰਨਹਾਰ ਨਹ ਬਿਲੰਮ ਧਾਰ
 ਤੇਰੇ ਹੀ ਅਧਾਰ ਬਾਤ ਤੁਝ ਤਾਈਂ ਰਹੀ ਹੈ ॥ ੩੧ ॥ ੨੯੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਨਿ ਦਿਆਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹੋ ਭਯੋ ਜੁ ਆਨ ਸਹਾਇ ।
ਹਾਕਮ ਕੇ ਮਨ ਮੈ ਬਸੀ ਹਾਟੈਂ ਦਈ ਖੁਲਾਇ ॥ ੩੨ ॥ ੨੯੨ ॥

ਚੌਪਈ

ਸਬ ਮਜੀਤ ਖੋਲ ਕਰ ਦੀਨੀ ।
ਤਬੀ ਸੁਲਾ ਆਪਸ ਮੋ ਕੀਨੀ ।
ਹਾਟੈਂ ਖੁਲੀ ਭਯੋ ਰੁਜਗਾਰਾ ।
ਭਯੋ ਅਨੰਦ ਕ੍ਰੋਧ ਜਬ ਮਾਰਾ ॥ ੩੩ ॥ ੨੯੩ ॥
ਮਿਲਿ ਆਪਸ ਮੈ ਬਹੁ ਸੁਖ ਕੀਨਾ ।
ਅਧਿਕ ਹੋਤ ਆਗੇ ਤੇ ਚੀਨਾ ।
ਫੇਰਿ ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮੈ ਆਏ ।
ਕੋਤਨ ਆਇ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸਾਏ ॥ ੩੪ ॥ ੨੯੪ ॥
ਤਬ ਸਿਖਨ ਉਨ ਲੀਓ ਮਿਲਾਈ ।
ਫੇਰਿ ਚਾਲ ਦਰਸਨ ਕੀ ਆਈ ।
ਦਰ ਦਰਸਨ ਕੋ ਸਿਖ ਸਿਧਾਏ ।
ਭਏ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਭੂ ਗੁਨ ਗਾਏ ॥ ੩੫ ॥ ੨੯੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਿਨ ਕੋ ਲੀਓ ਮਿਲਾਇ ਜਿਨੋ ਲਿਖਤ ਲਿਖ ਲਿਖ ਦਏ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਪਰਤਾਪ ਫੇਰ ਸਿਖ ਦਰਸਨ ਗਏ ॥ ੩੬ ॥ ੨੯੬ ॥
ਏ ਤੋ ਦਰਸਨ ਕੋ ਗਏ ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਇ ।
ਕਥਾ ਜੁਧ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੀ ਬਰਨਤ ਹੋ ਅਬ ਸੋਇ ॥ ੩੭ ॥ ੨੯੭ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਰਹਤ ਪ੍ਰਗਾਸ ਸਪਤ ਧਿਆਇ
ਸੰਪੂਰਨਮ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੭ ॥

ਧਿਆਉ ਅਠਵਾਂ

ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਅਨੰਦਪੁਰ ਕਾ ਪਹਿਲਾ

ਦੋਹਰਾ

ਗੋਇੰਦ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਸੁਬਸ ਬਾਸ ਤਿਹ ਥਾਨ ।
ਪਰਸਤ ਸੰਗਤ ਦਰਸ ਜਿਹ ਪਾਵਤ ਨਾਮ ਨਿਧਾਨ ॥ ੧ ॥ ੨੯੮ ॥
ਕੋਤਕ ਸਿਖ ਬਿਦਾ ਭਏ ਕੋਤਕ ਰਹੇ ਹਜ਼ੂਰ ।
ਕੀਓ ਸਾਜਿ ਸਜਿ ਜੁਧ ਕੇ ਬਾਜੈ ਅਨਹਦ ਤੂਰ ॥ ੨ ॥ ੨੯੯ ॥
ਵੈ ਜੋ ਸਿਖ ਬਿਦਾ ਭਏ ਨਗਰ ਨਗਰ ਬਿਸਥਾਰ ।
ਤਿਨੋ ਜਾਇ ਸੰਸਾਰ ਮੈ ਕਉਤਕ ਕਰੇ ਅਪਾਰ ॥ ੩ ॥ ੩੦੦ ॥
ਨਗਰ ਨਗਰ ਮੈ ਜੁਧ ਕਰਿ ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਸੋਇ ।
ਮਾਨ ਬਚਨ ਸਨਮੁਖ ਭਏ ਤਿਹ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ॥ ੪ ॥ ੩੦੧ ॥
ਯਹ ਲੀਲਾ ਆਗੇ ਕਹੀ ਦਿੱਲੀ ਕੋ ਬਿਸਥਾਰ ।
ਏਹੀ ਭਾਂਤਿ ਸੰਸਾਰ ਮੈ ਕਉਤਕ ਭਏ ਅਪਾਰ ॥ ੫ ॥ ੩੦੨ ॥
ਬਰਨਤ ਕਥਾ ਹਜ਼ੂਰ ਕੀ ਕਰਤ ਜੁਧ ਬੀਚਾਰ ।
ਦੀਜੈ ਸਿਧ ਸੁ ਬੁਧਵਰ ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ॥ ੬ ॥ ੩੦੩ ॥
ਕਛੁ ਸੁਨੀ ਕਛੁ ਉਕਤ ਕਰ ਬਰਨਤ ਹੋਂ ਅਬ ਹੋਇ ।
ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾ ਧਨੀ ਜੋ ਕਛੁ ਕਰੈ ਸੁ ਹੋਇ ॥ ੭ ॥ ੩੦੪ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਰਾਜਨ ਸੇ ਰਚ ਜੁਧ ਬਿਰੁਧ ਕੇ ਸਾਜ ਕੀਓ ਜੁ ਯਹੈ ਕਲਧਾਰੀ ।
ਤਾ ਤੇ ਬਸੀ ਜੀਅ ਮੈ ਉਹਿ ਰਾਵ ਕੇ ਬਾਂਧ ਕੇ ਤੇਗ ਕਰੀ ਅਸਵਾਰੀ ।
ਭੇਜ ਦੀਓ ਲਿਖ ਕੈ ਓਹਿ ਨੇ ਅਬ ਛਾਡੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਭੂਮ ਹਮਾਰੀ ।
ਕੈ ਕਛੁ ਦਾਮ ਦਯਾ ਕਰ ਦੇਵ ਕੈ ਜੁਧ ਕਰੋ ਯਹ ਬਾਤਿ ਬਿਚਾਰੀ ॥ ੮ ॥ ੩੦੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਨਤ ਬਾਤ ਸਤਿਗੁਰ ਤਬੈ ਕੋਪ ਭਯੋ ਮਨ ਮਾਹਿ ।
ਰਾਜ ਤੇਜ ਦੋਉ ਬਨੈ ਤਿਹ ਸਮਾਨਾ ਕੋਉ ਨਾਹਿ ॥ ੯ ॥ ੩੦੬ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਕੋਪ ਭਯੋ ਜੁ ਕਹਿਓ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸੁ ਯਾ ਬਿਧਿ ਦਾਮ ਨਾ ਦੀਜੈ
ਮੂੜੁ ਅਜਾਨਨ ਸੋ ਹਿਤ ਕਉਨ ਹੈ ਸਿਧ ਯਹੈ ਅਬ ਯੁਧਹ ਕੀਜੈ ।

ਮਾਂਗਤ ਦਾਮ ਸੁਜਾਨ ਯਹੈ ਅਬ ਨੇਜੇ ਕੀ ਨੱਕ ਅਨੀ ਸੰਗਿ ਲੀਜੈ ।
 ਐਸੇ ਹੂ ਜਾਨ ਕਦੀ ਅਭਮਾਨ ਤੁ ਮਾਰਗ ਸੈ ਨੀਰ ਨ ਪੀਜੈ ॥ ੧੦ ॥ ੩੦੭ ॥
 ਦੋਹਰਾ

ਰਾਜਾ ਆਵ ਹਜੂਰ ਤੁ ਜੋ ਚਾਹੇ ਸੋ ਲੇਇ ।
 ਕੈ ਕਛੁ ਜਧ ਬਿਰੁਧ ਕਹਿ ਕਰ ਸੋ ਏਕ ਨ ਦੇਇ ॥ ੧੧ ॥ ੩੦੮ ॥
 ਅਭਿਲ

ਰਾਵ ਕੈਹਲੂਰ ਲਿਖਾ ਹਾਦੂਰ ਕੋ ।
 ਏ ਰਾਜਾ ਤੁ ਆਵ ਮੋਹਿ ਹਜੂਰ ਕੋ ।
 ਤੁ ਉਘੇ ਤੇ ਆਵ ਯਹੈ ਬਿਧਿ ਕੀਜੀਏ ।
 ਜੀ ਬੀਚ ਘੇਰ ਕੈ ਲੋਹੁ ਜੁਧ ਇਮ ਕੀਜੀਏ ॥ ੧੨ ॥ ੩੦੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬੈ ਰਾਵ ਹੰਦੂਰ ਕੋ ਗਯਉ ਤਾਸ ਕੋ ਪਾਸ ।
 ਜੋ ਕਛੁ ਕਹੈ ਸੁ ਕੀਜੀਐ ਕਰੀ ਯਹੈ ਅਰਦਾਸ ॥ ੧੩ ॥ ੩੧੦ ॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਤਬੈ ਛਾਡਿ ਕੈਹਲੂਰ ਪੁਰ ਕੀਨੀ ਅਸਵਾਰੀ ।
 ਮੁਹਰੇ ਧਰੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਚਲੈ ਪਖਰੇਤ ਸਿਗਾਰੀ ।
 ਭਯੋ ਰਾਵ ਅਸਵਾਰ ਬਾਧਿ ਕਰਿ ਤੇਗ ਕਮਰ ਧਰ ।
 ਲਈ ਸੁ ਬਰਛੀ ਹਾਥ ਨਾਭ ਆਗੇ ਜਮਧਰ ਧਰ ।
 ਡਾਲੀ ਸੁ ਢਾਲ ਲਟਕਾਇ ਕੈ ਤਰਕਸ਼ ਕਮਾਨ ਸੰਗ ਹੀ ਲੀਉ ।
 ਲੜਨ ਚੜ੍ਹਿਓ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰਖ ਸੋ ਬਡਉ ਰਾਵ ਤੇਰੋ ਹੀਓ ॥ ੧੪ ॥ ੩੧੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬ ਰਾਵ ਕੈਹਲੂਰ ਕੋ ਚੜ੍ਹਿਓ ਸਕਲ ਦਲ ਸਾਜ ।
 ਲੜਨ ਚਲੈ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰਖ ਸੋ ਕੀਨੇ ਨਿਪਟ ਅਕਾਜ ॥ ੧੫ ॥ ੩੧੨ ॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਭਯੋ ਰਾਵ ਅਸਵਾਰ ਫਉਜ ਸੈ ਭਯੋ ਨਗਾਰਾ ।
 ਖੋਲਨ ਚੜ੍ਹਿਓ ਸਿਕਾਰ ਸੰਗਿ ਲੀਏ ਲੋਗ ਅਪਾਰਾ ।
 ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਫਉਜ ਬਨਾਇ ਸੰਗਿ ਰਾਜਾ ਸਭਿ ਲੀਨੇ ।
 ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਕੈ ਨਿਕਟਿ ਜਾਇ ਡੇਰਾ ਤਹ ਦੀਨੇ ।
 ਐਸੇ ਬਿਚਾਰ ਰਾਜਾ ਕੀਉ ਬਿਦਾ ਫੌਜ ਸਭ ਕਰ ਦਈ ।
 ਘੋੜਿਓ ਸੁ ਨਗਰ ਚਹੂ ਓਰ ਤੇ ਮਨਹਿ ਰਸਤਿ ਸਬ ਕਰਿ ਲਈ ॥ ੧੬ ॥ ੩੧੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤਾਹੀ ਸਸੈ ਲੀਨੇ ਸਿੰਘ ਬੁਲਾਇ ॥
 ਦੌਰਿ ਖੜਗ ਕਰ ਤਾਸ ਕੋ ਦੂਤਨ ਦੇਉ ਸਜਾਇ ॥ ੧੭ ॥ ੩੧੪ ॥

ਕਬਿਰੁ

ਤਬ ਹੀ ਬਚਨ ਪਾਇ ਚੜ੍ਹਿਓ ਨਗਾਰਾ ਬਜਾਇ
 ਸੁਆਰ ਭਯੋ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੁਧ ਕ ਕਰਨ ਕੋ ।
 ਸਿੰਘਨ ਕੋ ਸਾਥਿ ਲੀਏ ਮੁਹਰੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੀਏ
 ਬਾਧਿਓ ਹੈ ਖੜਗ ਸੀਸ ਦੂਤ ਕੇ ਧਰਨ ਕੋ ।
 ਬਾਂਧੀ ਜਮਧਾਰ ਔਰ ਤਰਕਸ ਕਮਾਨ ਸੰਗਿ ਲੀਨੀ
 ਕਰ ਬਰਛੀ ਬਲ ਬੈਰੀ ਕੇ ਹਰਨ ਕੋ ।
 ਬਾਂਧੇ ਕਹਿ ਢਾਲ ਲਈ ਘੋਰੇ ਅਸਵਾਰ ਭਯੋ
 ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਬਲਿ ਸੰਗਿ ਜਾਤ ਰਾਵ ਸੇਂ ਲਰਨ ਕੋ ॥ ੧੮ ॥ ੩੧੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਹਾਂ ਰਾਵ ਡੋਰਾ ਦੀਉ ਤਹਾਂ ਨਗਾਰਾ ਦੀਨ ।
 ਸੁਨਤ ਸਰਵਨ ਧੁਨਿ ਤਾਸ ਕੀ ਬਹੁਤ ਸੋਚ ਮਨਿ ਕੀਨ ॥ ੧੯ ॥ ੩੧੬ ॥

ਕਬਿਰ

ਪੂਛ ਕੈ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੋ ਬਿਚਾਰ ਕੀਓ ਰਾਜਾ ਤਬ
 ਕਹੋ ਬਾਤ ਜੀਵਹੂ ਕੀ ਕੈਸੇ ਜੁਧ ਕੀਜੀਐ ।
 ਕਹੋ ਚਤਵਾਹਿ ਜਾਇ ਲਤੋ ਸਨਮੁਖ ਧਾਇ
 ਐਸੇ ਹੈ ਬਿਚਾਰ ਕੈ ਸੁ ਸੁਲਾਹ ਕਹਿ ਲੀਜੀਐ ।
 ਤਬ ਹੀ ਰਿਸਾਇ ਕੈ ਸੁਨਾਇ ਕਹਿਓ ਮੰਤ੍ਰੀ ਨੇ
 ਕਉਨ ਦਬਕਉਨ ਗਾਵਿ ਏ ਸੁਲਾਹ ਦੀਜੀਐ ।
 ਕੀਜੈ ਅਬ ਹੁਕਮੁ ਮੋਹ ਮਨ ਮੈ ਆਨੋ ਨ ਕੋਇ
 ਆਏ ਹੋ ਧਾਇ ਜਾਇ ਜੁਧ ਕਿਉਂ ਨ ਕੀਜੀਐ ॥ ੨੦ ॥ ੩੧੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਮੰਤ੍ਰ ਦੀਓ ਤਵ ਰਾਇ ਕੋ ਕਰਉ ਬੀਰ ਸੰਗੁਮ ।
 ਲਰਨ ਭਿਰਨ ਸਾਕੇ ਕਰਨ ਏ ਰਾਜਨ ਕੋ ਕਾਮ ॥ ੨੧ ॥ ੩੧੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਰਾਵ ਸੋ ਪੂਛ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੜ੍ਹਿਓ ਨ ਟਰਿਓ ਅਹਿਵਾਨ ਕਰੀ ਦੁਚਤਾਈ ।
 ਸੰਗਿ ਸਪਾਹ ਸੁਮਾਰ ਨਹੀ ਕਛੁ ਵਾਰ ਨ ਪਾਰ ਗਨੀ ਨਹੀਂ ਜਾਈ ।
 ਏਕ ਸੁ ਏਕ ਬਲੀ ਜੁ ਚਲੇ ਤਬ ਸਉਹ ਹੀ ਆਨਿ ਦਈ ਦਿਖਲਾਈ ।
 ਮੋਰਚੇ ਬਾਧਿ ਕੇ ਠਾਢੇ ਭਏ ਭਈ ਸੁਰਨ ਕੋ ਮਨ ਮੈ ਜੁ ਬਧਾਈ ॥ ੨੨ ॥ ੩੧੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਠਾਵ ਜਬ ਜੁਗਨੀ ਭਈ ਇਕਠੀ ਆਨ ।
 ਬਾਜਤ ਰਾਗਨ ਰਾਗ ਸਬ ਕਰਤ ਸੂਰ ਸੰਗੁਮ ॥ ੨੩ ॥ ੩੨੦ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਬਾਜਤ ਭੇਰ ਕਰਨਾਇ ਸੁਰਨਾਇ ਨਗਾਰੇ ਕੀ ਚੋਟ ਸੁਨਾਇ ਦਈ ਹੈ ।
 ਬਾਜਤ ਰਾਗ ਫਹੇ ਅਰ ਤੀਸ ਗਈ ਸੁਧ ਕਾਇਰ ਕੋ ਨ ਰਹੀ ਹੈ ।
 ਬੂਮਤ ਸੁਰ ਸੁਨੇ ਧੁਨਿ ਮਾਰੂ ਕੀ ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰਿ ਬਿਚਾਰ ਲਈ ਹੈ ।
 ਦੋਨੋ ਅਨੀ ਗਡ ਬਡ ਭਈ ਤਹ ਤੀਰ ਤੁਫੰਗ ਕੀ ਮਾਰ ਭਈ ਹੈ ॥ ੨੪ ॥ ੩੨੧ ॥

ਸੰਰਠਾ

ਪ੍ਰਿਥਮ ਮਾਰਿ ਬੰਦੂਕ ਕੀ ਪਾਛੇ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ।
 ਫਿਰ ਪਾਛੇ ਸਮਸ਼ੇਰ ਲੈ ਕਰਤ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ॥ ੨੫ ॥ ੩੨੨ ॥

ਫੁਪੇ ਫੁੰਦ

ਲਰਤ ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਨਿਹਾਰੇ ।
 ਕਰਤ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕਹਾ ਕਥਿ ਕਾਥਿ ਬੀਚਾਰੇ ।
 ਦਿਵਤਨ ਧਰਿਓ ਧਿਆਨ ਹੋਤ ਕਹੂ ਜੁਧ ਸਰਸ ਅਤਿ ।
 ਵੇ ਚੜ੍ਹ ਚਲੇ ਬਿਬਾਨ ਆਇ ਗੀਤਿ ਦੇਖਿ ਗਤਿ ।
 ਜੋਗਨ ਸੁ ਆਨ ਉਪਰ ਖਰੀ ਆਜ ਪੜ੍ਹ ਕੇਹੂ ਭਰੇ ।
 ਜੋਧਾ ਸੁ ਜੀਤਿਓ ਜੁਧ ਮੈ ਪ੍ਰਬਲ ਖਾਲਸਾਈ ਲਰੇ ॥ ੨੬ ॥ ੩੨੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਪਰਤਾਪ ਤੇ ਲਰਤ ਖਾਲਸਾ ਸੋਇ ।
 ਸੂਰਾ ਸਬ ਤ੍ਰਿਹ ਲੋਕ ਮੈ ਤਿਹ ਸਮਾਨ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥ ੨੭ ॥ ੩੨੪ ॥

ਕਥਿਤ

ਵਾਹਗੁਰੂ ਮਨਾਇ ਜੀਅ ਧਰ ਕੰਪ ਪਰੇ ਧਾਇ
 ਕਰੈ ਲੋਗ ਹਾਇ ਹਾਇ ਐਸੀ ਬਿਧਿ ਕਰ ਹੀ ।
 ਮਾਰੇ ਸਮਸ਼ੇਰਨ ਕੇ ਲੱਥਨਿ ਪੈ ਲੋਥਿ ਡਾਰੀ
 ਤੀਰਨ ਕੇ ਮਾਰੇ ਕਹੂ ਧੀਰਜ ਨ ਧਰ ਹੀ ।
 ਮਾਰੇ ਬੰਦੂਕਨ ਕੀ ਦੀਨੇ ਅਸਵਾਰ ਡਾਰ
 ਨੇਜਨ ਕੇ ਮਾਰੇ ਨਰ ਧਰਨੀ ਪਰ ਧਰ ਹੀ ।
 ਮਾਰੇ ਜਮਧਾਰਨ ਕੇ ਜੀਵਨ ਕੇ ਨਾਹਿ ਮੂਲ
 ਬਾਧੋ ਹਥਿਆਰ ਪਾਚ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਲਰ ਹੀ ॥ ੨੮ ॥ ੩੨੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਚਲਤ ਤੀਰ ਬੰਦੂਕ ਤਹ ਨੇਜਾ ਸਰਸ ਅਧਾਰ ।
 ਬਗਤਿ ਬਹੁਤ ਤਰਵਾਰ ਜਹ ਚਮਕਤ ਹੈ ਜਮਧਾਰ ॥ ੨੯ ॥ ੩੨੬ ॥

ਫੁਪੇ ਫੁੰਦ

ਤਥੈ ਗਹੀ ਤਰਵਾਰ ਵਉਜ ਮੈ ਪਰਤ ਧਾਇ ਕਰਿ ।
 ਕਰਤ ਏਕ ਸੋ ਦੋਇ ਹੋਇ ਪਰਤ ਧਰਤ ਪਹ ।

ਚਲਤ ਰਕਤ ਦਰੀਆਉ ਗਿਰਤ ਜੁਝੰਤ ਸੂਰ ਤਹ ।
 ਦਿਵਸ ਰੈਨਿ ਹੋਇ ਗਈ ਪਉਨ ਹੁਇ ਰਹੀ ਮੰਦ ਜਹ ।
 ਮਹਾਂ ਜੁਧ ਭਾਰੀ ਭਯੋ ਖਬਰ ਤੀਨ ਲੰਕਨ ਭਈ ।
 ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸੁਤ ਇਵ ਲਰਤ ਰਾਜਨ ਕੀ ਸੁਧਿ ਬੁਧਿ ਗਈ ॥ ੩੦ ॥ ੩੨੭ ॥
 ਦੋਹਰਾ

ਰਾਜਨ ਕੀ ਸੁਧਿ ਬੁਧਿ ਗਈ ਭਯੋ ਜੁਧ ਜਬ ਜੋਰ ।
 ਲਰਤ ਸਿੰਘ ਰਣਜੀਤ ਤਹ ਫਉਜ ਦਈ ਸਬ ਮੋਰ ॥ ੩੧ ॥ ੩੨੮ ॥
 ਚੌਪਈ

ਏਕ ਲਰੇ ਇਕ ਭਾਜਿ ਲੁਕਾਨੇ ।
 ਇਕ ਕਾਇਰ ਦੇਖਿ ਬਹੁਤ ਡਰ ਪਾਨੇ ।
 ਇਕ ਘਾਇਲ ਹੁਏ ਗਏ ਬਿਹਾਲ ।
 ਇਕ ਉਘਰੇ ਸੀਜ ਫਿਰੇ ਬਿਕਰਾਲ ॥ ੩੨ ॥ ੩੨੯ ॥
 ਇਕ ਸਨਮੁਖ ਹੁਇ ਜੁਧ ਮਚਾਵੈ ।
 ਇਕ ਭਾਜੇ ਫਿਰ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ ।
 ਇਕ ਪਿਆਸੇ ਪਾਨੀ ਬਿਨੁ ਮਰਈ ।
 ਇਕ ਦੋਖੇ ਤੇਗ ਧੀਰ ਨਹੀ ਧਰਹੀ ॥ ੩੩ ॥ ੩੩੦ ॥
 ਅਧਕ ਅਧੀਰ ਸਸਤੁ ਤਜਿ ਡਰੇ ।
 ਗਿਰ ਗਿਰ ਪਰੇ ਪਖਰੀਆ ਸਾਰੇ ।
 ਏਕ ਸੂਰ ਸਨਮੁਖ ਹੋਇ ਲਰਈ ।
 ਵੇ ਸਰਨੋ ਤੇ ਬਿਲਮ ਨ ਕਰਈ ॥ ੩੪ ॥ ੩੩੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਲਰਤ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੈ ਮਹਾ ਨਿਡਰ ਮਨ ਸੋਇ ।
 ਤਾ ਸਮਾਨ ਤਿਹੁ ਲੋਕ ਮੈ ਬਿਰਲਾ ਗਨੀਐ ਕੋਇ ॥ ੩੫ ॥ ੩੩੨ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਗਾਜਤ ਸੂਰ ਮਹਾ ਰਨ ਮੈ ਘਨ ਮੈ ਚਮਕੈ ਬਿਜਰੀ ਘਨ ਨਾਵੈ ।
 ਤਾਰਨ ਮੈ ਜਿਮ ਚੰਦ ਦਿਪੈ ਨ ਛਪੈ ਰਣਜੀਤ ਮਹਾ ਰਨ ਪਾਵੈ ।
 ਭਾਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਓ ਜੁ ਤਬੈ ਨਿਸ ਭਾਜਤ ਹੈ ਤਿਹ ਨੇੜੇ ਨ ਆਵੈ ।
 ਮਾਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਓ ਜੁ ਤਬੈ ਸੈ ਬਾਜ ਸੁ ਯੋਹਿ ਦਲ ਰਾਜਨ ਕੇ ਬਿਚਲਾਵੈ ॥ ੩੬ ॥ ੩੩੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਕੇਤਨ ਦਿਨ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਰਿ ਭਯੋ ਜੁਧ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ।
 ਪ੍ਰਬਲ ਭਯੋ ਤਹ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜਨ ਮਾਨੀ ਆਨ ॥ ੩੭ ॥ ੩੩੪ ॥

ਚੌਪਈ

ਤਬ ਉਪਾਵ ਰਾਜੇ ਇਮ ਕੀਨਾ ।
 ਮੰਤ੍ਰੀ ਸੋ ਬਿਚਾਰ ਕਰਿ ਲੀਨਾ ।

ਇਹੀ ਭਾਂਤ ਦਾਵ ਕਰ ਆਵੈ ।
 ਅਉਰ ਕਛੁ ਨਹੀਂ ਹੋਤ ਉਪਾਵੈ ॥ ੩੮ ॥ ੩੩੫ ॥
 ਏਕ ਆਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਦੀਜੈ ।
 ਤਬੈ ਠਾਵ ਅਪਨੀ ਕਰਿ ਲੀਜੈ ।
 ਗਉ ਬਾਂਧਿ ਰਾਵ ਤਹ ਗਯੋ ।
 ਛਾਡੋ ਗਾਵ ਭਾਂਤ ਇਹ ਕਹਿਯੋ ॥ ੩੯ ॥ ੩੩੬ ॥
 ਸੁਵਨ ਸੁਨਤ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾਤੇ ।
 ਛਾਡੀ ਠਉਰ ਕਰੀ ਯਹ ਬਾਡੇ ।
 ਪੁਰ ਨਿਰਮੋਹ ਕੀਨੋ ਬਿਸੁਆ ।
 ਭੇਜੀ ਫਉਜ ਹਨਨ ਕੇ ਗੁਆ ॥ ੪੦ ॥ ੩੩੭ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਅਨੰਦਪੁਰ ਕਾ ਜੋ ਪਹਲਾ ਹੋਆ ਰਾਜੇ ਸਾਥ ਅਠਵਾਂ ਧਿਆਉ
 ਸੰਪੂਰਨ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੮ ॥

ਧਿਆਉ ਨੌਵਾਂ
ਜੁਧ ਨਿਰਮੋਹ ਕਾ

ਦੋਹਰਾ

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮੋਹ ਮੈ ਆਨ ਕੀਓ ਬਿਸੁਮ ।
ਚਲੀ ਫਉਜ ਕਹਲੂਰ ਕੋ ਲੁਟਿ ਲੇਹੁ ਸਭਿ ਗੁਮ ॥ ੧ ॥ ੩੩੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੀ ਫਉਜ ਚਢੀ ਅਰਿ ਘੋਰਿ ਲੀਏ ਸਬ ਗਾਂਵ ਗੁਜਾਰਾ ।
ਦੇਖਿ ਨਿਹਾਰ ਮਹਾ ਬਿਸੁਮਾਰ ਪਹਾਰੀਏ ਕੇਤੇ ਹੀ ਮਾਰੇ ਅਪਾਰਾ ।
ਲੱਥਨ ਪੈ ਤਹ ਲੱਥ ਪਰੀ ਅਰੁ ਜੋਗਨਿ ਆਨ ਕੈ ਪਤ੍ਰ ਪਸਾਰਾ ।
ਜੂਤ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਤਹਾ ਜਹ ਜੋਰ ਪਰੀ ਰਨ ਮਾਹਿ ਪੁਕਾਰਾ ॥ ੨ ॥ ੩੩੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਲੀਏ ਪਤ੍ਰ ਜੋਗਨਿ ਅਰੀ ਗਿਧ ਬਹੁਤ ਮੰਡਲਾਤ ॥
ਲਰਤ ਸੂਰ ਸੰਗੁਮ ਮਹਿ ਮਹਾ ਨਿਡਰ ਹੁਇ ਜਾਤ ॥ ੩ ॥ ੩੪੦ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰਿ ਪੁਕਾਰਤ ਹੈ ਤਹਾ ਜੂਤ ਸੂਰ ਮਹਾ ਰੰਗਿ ਰਾਤੇ ।
ਜੋਧਣ ਸੈ ਤਹ ਜੋਧ ਅਰੇ ਨ ਟਰੇ ਨ ਡਰੇ ਸੁ ਖਰੇ ਹੀ ਲਰਾਤੇ ।
ਜੂਤ ਸੂਰ ਗਿਰੈ ਧਰ ਪੈ ਸੁ ਪਰੈ ਰਨ ਮੈ ਜੁ ਮਹਾ ਹੀ ਸੁਹਾਤੇ ।
ਕਾਇਰ ਏਕ ਭਜੇ ਮੁਖ ਮੋਰਿ ਕੈ ਛੋਡਿ ਚਲੇ ਰਨ ਹੀ ਡਰ ਪਾਤੇ ॥ ੪ ॥ ੩੪੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਲਰਤ ਜੋਰ ਸੰਗੁਮ ਮੈ ਟਾਰਿਓ ਨਾਹਿ ਟਰੰਤ ।
ਏਕ ਮਾਰਿ ਦੁਇ ਦੁਇ ਕਰਤ ਦੁਇ ਹੁਇ ਧਰਤ ਪਰੰਤ ॥ ੫ ॥ ੩੪੨ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੋਰ ਲਰੈ ਤਹ ਖਾਲਸਾ ਆਛੈ ਹੂ ਮਦਤ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਕੀ ਜਾਈ ।
ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਮਹਾਬਲੀ ਸੂਰ ਲਰੇ ਰਨ ਮੈ ਜੁ ਕਰੈ ਹਥਿ ਆਈ ।
ਮਾਰਿ ਲਈ ਤਹਾ ਫੌਜ ਕਿਤੀ ਜੁ ਰਹੀ ਸੁ ਅਤੀ ਜੁ ਦਈ ਬਿਚਲਾਈ ।
ਜੀਤ ਭਈ ਤਹਾ ਖਾਲਸੇ ਕੀ ਅਰੁ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਕੀ ਲੱਥ ਉਠਾਈ ॥ ੬ ॥ ੩੪੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਲੀਏ ਲੱਥ ਨਿਰਮੋਹ ਮੈ ਆਨਿ ਦੀਓ ਤਿਹ ਦਾਗ ।
ਪ੍ਰਾਨ ਦੀਏ ਹੁਇ ਖਾਲਸਾ ਪੂਰਨ ਤਾ ਕੇ ਭਾਗ ॥ ੭ ॥ ੩੪੪ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਕੋਤੇ ਹੀ ਗਾਵ ਅਪਾਰ ਨਿਹਾਰ ਕੇ ਮਾਰਿ ਲਏ ਜਬੇ ਖਾਲਸਾ ਧਾਯੋ ।
 ਰਾਜਨ ਸੰਢ ਕੀਓ ਮਨ ਮੈ ਅਬ ਜੋਰ ਹੀ ਖਾਲਸੇ ਧੂਮ ਉਠਾਯੋ ।
 ਗਾਵਨ ਕੇ ਨਰ ਭਾਜਿ ਗਏ ਸੁ ਬੇਸ ਬਨ ਮੈ ਨ ਰਹੈ ਠਹਰਾਯੋ ।
 ਐਸੇ ਉਪਾਵ ਕੋਈ ਕਰੀਐ ਯਹ ਠਉਰ ਰਹੇ ਨਹੀਂ ਲੋਤ ਛਿਨਾਯੋ ॥ ੯ ॥ ੩੪੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬੈ ਰਾਵ ਕਹਲੂਰ ਕੇ ਕੀਨੋ ਏਕ ਉਪਾਉ ।
 ਬਿਦਾ ਕੀਓ ਪ੍ਰਥਾਨ ਕੇ ਅਬੈ ਤੁਰਕ ਪੈ ਜਾਉ ॥ ੯ ॥ ੩੪੬ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਜਾਇ ਕਹੀ ਸੁਲਤਾਨ ਹੀ ਸੋ ਹਮ ਸੋ ਇਨ ਜੋਰਨਿ ਜੀਰਿ ਕਰੀ ਹੈ ।
 ਮਾਰਿ ਲੀਏ ਤਿਹ ਗਾਵ ਸਬੈ ਜੁ ਅਬੈ ਕੋਹਲੂਰ ਪੈ ਚੰਟ ਧਰੀ ਹੈ ।
 ਜਾਨੈ ਨ ਜਾਤਿ ਕਰੇਗੇ ਕਹਾ ਸੁ ਯਹੈ ਬਿਧਿ ਜਾਨਿ ਕੇ ਸਿਸਟਿ ਡਰੀ ਹੈ ।
 ਕੀਜੈ ਅਬੈ ਉਪਚਾਲੋ ਹਮਾਰਾ ਸੁ ਕਿਉ ਨ ਕਰੋ ਤੁਮਹੂ ਜੁ ਸਰੀ ਹੈ ॥ ੧੦ ॥ ੩੪੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਆਨਿ ਤੁਰਕ ਕੇ ਕਰਿ ਦਈ ਰਾਜਾ ਕੀ ਅਰਦਾਸ ।
 ਤੁਰਕ ਕਹਿਓ ਇਕ ਔਰ ਸੇ ਜਾਹੁ ਤਾਸ ਕੇ ਪਾਸਿ ॥ ੧੧ ॥ ੩੪੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਤਉ ਸੁਲਤਾਨ ਕਹਿਓ ਇਕ ਔਰ ਸੇ ਜਾਹੁ ਅਬੈ ਇਹ ਕੈ ਸੰਗ ਭਾਈ ।
 ਸੀਰੰਦ ਹੀ ਵਾਲੇ ਕੇ ਸੰਗਿ ਲੀਏ ਮਿਲਿ ਕੈ ਸਬ ਜਾਹੁ ਕਰੇ ਜੁ ਚਢਾਈ ।
 ਜਉ ਮਿਲਿ ਹੈ ਤੁ ਮਿਲਾਵਹੁ ਆਨ ਜੁ ਨਾਹ ਮਿਲੈ ਤੁ ਕਰੋ ਹਥਿਆਈ ।
 ਐਸੇ ਬਿਚਾਰਿ ਕੇ ਫਉਜੈ ਦਈ ਮਿਲ ਕੈ ਜੁ ਸਬੈ ਸਿਰਹੰਦਿ ਮੈ ਆਈ ॥ ੧੨ ॥ ੩੪੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੀਰੰਦ ਮੈ ਸਿਰਦਾਰ ਇਕ ਰਹਤ ਤੁਰਕ ਕੋ ਸੋਇ ।
 ਸੰਗਿ ਫਉਜ ਕੇਤੀ ਲਈ ਚੜ੍ਹਿਓ ਨਿਡਰ ਮਨ ਸੋਇ ॥ ੧੩ ॥ ੩੫੦ ॥
 ਏ ਕਉਤਕ ਤਹ ਮੰਡਿ ਰਹੇ ਕਰਤ ਤਾਸ ਬੀਚਾਰ ।
 ਨਗਰ ਨਗਰ ਕੀ ਸੰਗਤੋਂ ਆ ਪਹੁਚੀਂ ਦਰਬਾਰ ॥ ੧੪ ॥ ੩੫੧ ॥
 ਰਾਖੇ ਤਬੈ ਹਜ਼ੂਰ ਪ੍ਰਭ ਕਰ ਚਾਕਰ ਦਰਬਾਰ ।
 ਮੁਜਰੇ ਲੀਨੇ ਤਿਨਨ ਕੇ ਪਹਿਰਾਏ ਹਥਿਆਰ ॥ ੧੫ ॥ ੩੫੨ ॥

ਅਭਿਲ

ਮਹਾਂ ਕਾਠਕੀ ਜਾਨ ਕਿ ਦਰਸਨ ਕੋ ਆਏ ।
 ਨਿਰਮਲ ਭਏ ਸਰੀਰ ਕਿ ਦਰਸਨ ਜਬ ਭਏ ।
 ਰਾਖੇ ਸਬੈ ਹਜ਼ੂਰ ਕਿ ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ ਧਨੀ ।
 ਜੀ ਜੋ ਵਹੁ ਕਰੈ ਸੁ ਹੋਇ ਕਰੀ ਤਾ ਕੀ ਬਨੀ ॥ ੧੬ ॥ ੩੫੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਰਚਨਾ ਸਤ ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਜ ਵਹੁ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਇ ।
 ਰਹੈ ਜੁ ਸਿਖ ਹਜ਼ੂਰ ਮੈ ਤਿਹ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ॥ ੧੭ ॥ ੩੫੪ ॥
 ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ ਸਾਮਾਂ ਕਰੀ ਰਚਹੁ ਚੁਧ ਮਹ ਮੰਤ ।
 ਸੋ ਸਮਰਥ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਭ੍ਰਮਤ ਮ੍ਰਿਝੁ ਬਹੁ ਜੇਤ ॥ ੧੮ ॥ ੩੫੫ ॥

ਤੋਟਕ ਛੋਦ

ਲੀਏ ਸੰਗਿ ਸਮਾਨਨ ਔਰ ਪਠਾਨਨ ਕੇਪ ਚੜ੍ਹੀਓ ਸਿਰਹੰਦ ਕੰ ਸੂਬਾ ।
 ਤਿਉ ਉਤ ਤੇ ਕੋਹਲੂਰ ਕੋ ਰਾਵ ਚੜ੍ਹੀਓ ਲੀਏ ਸੰਗਿ ਮਹਾ ਦਲ ਦੂਜਾ ।
 ਔਸੇ ਹੀ ਗੂਜਰ ਅਉਰ ਗਵਾਰ ਆਏ ਜੁ ਕਿਤੇ ਤਿਹ ਵਾਰ ਨ ਪਾਰੇ ।
 ਯੋ ਉਮਡੇ ਚਹੁ ਓਰ ਘਟਾ ਮਾਨੋ ਘੋਰਤ ਭਾਨ ਕੋ ਆਨ ਘਟਾ ਰੇ ॥ ੧੯ ॥ ੩੫੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਚਹੁ ਓਰ ਘੋਰਾ ਪਰਿਓ ਜਿਉ ਤਾਰਨ ਮੈ ਚੰਦ ।
 ਤਿਹ ਸਮਾਨਿ ਫੁਬ ਤਬ ਧਰੀ ਪ੍ਰਭ ਕੰ ਪਰਮ ਅਨੰਦ ॥ ੨੦ ॥ ੩੫੭ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੈਸਾ ਨਗੀਨਾ ਅੰਗੂਠੀ ਮੈ ਹੋਤ ਸੁ ਹੋਤ ਹੈ ਚੰਦ ਜੁ ਤਾਰਿਅਨ ਮਾਹੀ ।
 ਜੋ ਘਨ ਮੈ ਬਿਜਰੀ ਚਮਕੈ ਦਮਕੈ ਤਹਾ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜਨ ਮਾਹੀ ।
 ਸਿੰਘ ਇਕੋ ਅਰੁ ਲਛ ਪਸੂ ਸਭ ਭਾਜਣ ਦੇਖਤ ਹੀ ਬਨ ਮਾਹੀ ।
 ਔਸੇ ਮਨੋ ਤਹਾ ਖਾਲਸਾ ਸਿੰਘ ਹੈ ਔਰ ਨਹੀਂ ਸਮਤਾ ਜਗ ਮਾਹੀ ॥ ੨੧ ॥ ੩੫੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਲਗੇ ਮੋਰਚੇ ਤਰਕ ਕੇ ਉਪਰਿ ਚਢੀ ਕਮਾਨ ।
 ਇਤ ਸਨਮੁਖਿ ਭਯੋ ਖਾਲਸਾ ਹੋਤ ਬੀਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ॥ ੨੨ ॥ ੩੫੯ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਤੋਪ ਛੁਟੈ ਗਰਜੈ ਘਨ ਜੋ ਲਰਜੈ ਹੀਅਰਾ ਸੁ ਮੁਹਰਜੈ ਭਇ ਮਾਹੀ ।
 ਔਸੇ ਮਨੋ-ਚਲੈ ਭਵ ਚਾਲ ਹਲੈ ਬਸੁਧਾ ਸਮ ਤਾਸ ਕੀ ਆਹੀ ।
 ਦਾਮਨਿ ਜਿਯੋ ਚਮਕੈ ਤਿਹ ਠਓਰ ਸੁ ਲਾਗਤ ਜਾਮ ਗਹੀ ਸੁ ਤਹਾਹੀ ।
 ਸੇਤ ਮਨੋ ਬਰਖੈ ਘਨ ਤੇ ਤਹਾ ਗੋਲਾ ਚਲੈ ਸਮਤਾ ਸੁ ਅਸਾਹੀ ॥ ੨੩ ॥ ੩੬੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਿਹ ਜਨ ਕੇ ਗੋਲਾ ਲਗੇ ਰਹਤ ਜੀਵ ਸੇਈ ਠਉਰ ।
 ਮਨ ਕੀ ਮਨ ਹੀ ਹੈ ਰਹਤ ਕਰਤ ਬਚਨ ਨਹੀਂ ਅਉਰ ॥ ੨੪ ॥ ੩੬੧ ॥
 ਘਨ ਉਮਾਡਿਓ ਚਹੁ ਓਰ ਤੇ ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲ ਬਿਸਥਾਰ ।
 ਤਿਉ ਦਲ ਸਤ੍ਰਨ ਕੋ ਅਯੋ ਨਾਹਨ ਪਰਤ ਸੁਮਾਰ ॥ ੨੫ ॥ ੩੬੨ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਸਿਆਮ ਘਟਾ ਉਮਡੇ ਚਹੁ ਓਰ ਏ ਯਉ ਉਮਡੇ ਦਲ ਦੂਤ ਕੋ ਆਹੀ ।

ਦਾਮਨ ਜੋ ਦਮਕੈ ਤਰਵਾਰ ਲੀਏ ਕਰਵਾਰ ਫਿਰਾਵਤ ਤਾਹੀ ।
 ਸੂਰ ਕੀ ਸੁਆਬੀ ਤੋ ਧਾਰ ਪਰੈ ਘਨ ਮੈ ਮਾਨੋ ਤਾਸ ਕਮਾਨ ਕੀ ਨਿਆਹੀ ।
 ਛੂਟਤ ਤੀਰ ਮਨੋ ਰਨ ਮਧਿ ਜੁ ਸਾਵਨ ਕੀ ਵਰਖਾ ਬਰਖਾਹੀ ॥ ੨੬ ॥ ੩੬੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਚਲਤ ਤੀਰ ਗੰਭੀਰ ਜਹ ਅਰਜਨ ਤਾਸ ਸਮਾਨ ।
 ਜਿਹ ਉਰ ਲਾਗਤ ਜਾਤ ਬਿਧਿ ਛੂਟਕ ਜਾਤ ਤਿਹ ਪ੍ਰਾਨ ॥ ੨੭ ॥ ੩੬੪ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਘਾਇਲ ਘੁਮਤ ਹੈ ਰਨ ਮੈ ਜੁ ਲਰੈ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕੀਓ ਘਨ ਸਾਰਾ ।
 ਝੁਮਤ ਸੂਰ ਗਿਰੇ ਧਰਿ ਪੈ ਜੁ ਪਰਿਉ ਰਨ ਜੋਰ ਮਹਾ ਬਿਕਾਰਾ ।
 ਸੁੰਨ ਚਲਿਓ ਤਿਨ ਕੇ ਤਨ ਤੇ ਜੁ ਧਰੀ ਛੁਬਿ ਯੋ ਕਰ ਲੇਖ ਕਨਾਰਾ ।
 ਜੋ ਘਨ ਤੇ ਬਰਖਾ ਬਰਖੈ ਜੁ ਚਲਿਓ ਪਰਵਾਰ ਰਕਤ ਕੇ ਧਾਰਾ ॥ ੨੮ ॥ ੩੬੫ ॥

ਸੋਰਠਾ

ਸਕਲ ਸਮਾਜ ਬਿਸਾਰ ਝੁਝ ਸੂਰ ਧਰ ਪੈ ਪਰਤ ।
 ਚਲਤ ਰਕਤ ਪਰਵਾਰ ਇਕ ਘਾਇਲ ਰਨ ਮੈ ਫਿਰਤ ॥ ੨੯ ॥ ੩੬੬ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਖੇਲਤ ਸੂਰ ਮਹਾ ਰਨ ਮੈ ਬਨ ਮੈ ਮਾਨੋ ਸਿਆਮ ਜੀ ਵਾਗ ਮਚਾਇਓ ।
 ਦਉਰਤ ਸੂਰ ਲੀਏ ਕਰ ਮੈ ਪਿਚਕਾਰਨ ਜੋ ਸੁ ਬੰਦੂਕ ਚਲਾਇਓ ।
 ਸੁੰਨਤ ਧਾਰਿ ਚਲੀ ਤਿਨ ਕੇ ਤਨ ਤੇ ਮਾਨਹੁ ਲਾਲ ਗੁਲਾਲ ਲਗਾਇਓ ।
 ਬਾਗੇ ਬਨੇ ਤਿਨ ਕੇ ਤਨ ਲਾਲ ਮਨੋ ਰੰਗਰੋਜ ਰੰਗੇ ਰੰਗ ਤਿਆਇਓ ॥ ੩੦ ॥ ੩੬੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਨ ਝਾਰੀ ਕਰ ਸੂਰਮਾ ਸੁੰਨ ਰੰਗ ਭਰ ਲੀਨ ।
 ਛਿਰਕ ਛਿਰਕ ਫਿਰ ਫਿਰ ਲਰਤ ਵਾਗਨ ਕੀ ਰੁਤ ਕੀਨ ॥ ੩੧ ॥ ੩੬੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੋਧਨ ਜੁਧ ਰਚਿਓ ਰਨ ਮੈ ਬਨ ਮੈ ਮਾਨੋ ਸਿਆਮ ਜੀ ਰਾਸ ਮਚਾਏ ।
 ਬਾਜੇ ਬਜੇ ਰਨ ਮੈ ਜੁ ਵੇਈ ਅਰ ਨਾਚਤ ਗਿਧ ਸਰੋਜ ਸੁਨਾਏ ।
 ਝੁਮਤ ਸੂਰ ਮਹਾ ਰਨ ਮੈ ਮਾਨੋ ਦੇਖਤ ਰਾਸ ਉਨੀਂਦੇ ਸੇ ਆਏ ।
 ਲਾਲ ਨਿਹਾਲੀ ਕੀ ਸੇਜ ਕੀਏ ਧਰ ਸੇਵਤ ਸੂਰ ਪਲੰਗ ਬਿਛਾਏ ॥ ੩੨ ॥ ੩੬੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਸੁਧਾ ਸਮ ਕੀਨੋ ਪਲੰਗ ਰਕਤ ਨਿਹਾਲੀ ਭਾਰ ।
 ਮਹਾ ਉਨੀਂਦੇ ਰੈਨ ਕੇ ਸੇਵਤ ਪਾਇ ਪਸਾਰ ॥ ੩੩ ॥ ੩੭੦ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਖੇਲਤ ਸੂਰ ਮਹਾ ਮਹ ਮਤ ਬਲਵੇਤ ਮਹਾ ਰਨ ਪਾਇਓ ।
 ਸੁੰਨ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਿਓ ਰਹ ਜੋਗਨ ਪੜ੍ਹ ਸੁ ਪੂਰ ਭਰਾਇਓ ।

ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਮਹਾਬਲੀ ਸੂਰ ਗਿਰੇ ਧਰ ਪੈ ਸੁ ਏਹੈ ਛਬ ਛਾਇਓ ।
ਪੋਨ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲੈ ਜੁ ਤਹਾ ਧਰ ਤੇ ਜੁ ਉਖਾਰ ਕੇ ਰੁਖ ਗਿਰਾਇਓ ॥ ੩੪ ॥ ੩੭੧ ॥
ਦੋਹਰਾ

ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਬਲ ਰਨ ਤਹ ਪਰਿਓ ਸਹਿ ਨ ਸਕਤਿ ਕੁਅ ਭਾਰ ।
ਪਤੁ ਪੂਰ ਜੋਗਨਿ ਚਲਤ ਸੁਨਤ ਕੀ ਤਹਾਂ ਧਾਰਿ ॥ ੩੫ ॥ ੩੭੨ ॥
ਸਾਤਿ ਪਹਰ ਲੋ ਰਨ ਪਰਿਓ ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲ ਇਕ ਸਾਰ ।
ਹਟੀ ਫੋਜ ਤੁਰਕਾਨ ਕੀ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰ ॥ ੩੬ ॥ ੩੭੩ ॥
ਸਵੈਯਾ

ਛੋਡਿ ਦੀਓ ਤਬ ਥਾਨ ਨਿਰਮੋਹ ਕੋ ਪਾਰ ਭਹੇ ਜਬ ਸਾਇਰ ਭੀਰਾ ।
ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਮਹਾ ਬਲੀ ਸੂਰ ਪਰੀ ਚਲ ਚਾਲ ਰਹਿਓ ਨਹੀ ਧੀਰਾ ।
ਕੋਪ ਚੜ੍ਹੇ ਜੁ ਪਠਾਨ ਵੇਈ ਫਿਰਿ ਜੁਧ ਮਚਿਓ ਦਰੀਆਉ ਕੇ ਨੀਰਾ ।
ਜੂਤਤ ਸੂਰ ਮਹਾ ਮਹਮਤ ਨ ਚਿੰਤ ਭਏ ਤਜਿ ਦੇਹ ਸਰੀਰਾ ॥ ੩੭ ॥ ੩੭੪ ॥
ਦੋਹਰਾ

ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਲੋ ਰਨ ਪਰਿਓ ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲ ਇਕ ਸਾਰ ।
ਬਹੁਤ ਸੂਰ ਜੂਝੇ ਤਹਾਂ ਤਬ ਯਹ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰ ॥ ੩੮ ॥ ੩੭੫ ॥
ਸਵੈਯਾ

ਪ੍ਰਭੁ ਸੋ ਪ੍ਰਰਖ ਕੀ ਸਰਨ ਗਹੁ ਰੇ ਮਨਾ ਆਨ ਐ ਸਰਬ ਨਾ ਦਾਵ ਤੇਰੋ ।
ਖੇਲ ਕੀਨੋ ਧਨੀ ਭਰਮ ਭੂਲੀ ਘਨੀ ਨਾਹਿ ਰਾਖਿਓ ਮਾਨ ਕਿਉਂ ਹੂ ਕੇਰੋ ।
ਜੀਵ ਅਰੁ ਜੀਤ ਭਰਮਾਈ ਦੀਨੋ ਸਕਲ ਸਬੈ ਸੰਸਾਰ ਠਿੰਦਾ ਸੁਹੇਰੋ ।
ਕੀਉ ਸਬਜਾਨਿ ਪ੍ਰਮਾਨ ਏਤਾ ਕਹੋ ਰਾਖੀਏ ਸਰਨਿ ਪ੍ਰਭ ਜੀਵ ਤੇਰੋ ॥ ੩੯ ॥ ੩੭੬ ॥
ਦੋਹਰਾ

ਰਾਖ ਲੀਏ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਤਬੈ ਐਸੋ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰ ।
ਦੀਏ ਫੇਰ ਦਲ ਤੁਰਕ ਕੇ ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲ ਬਲਧਾਰ ॥ ੪੦ ॥ ੩੭੭ ॥
ਸਵੈਯਾ

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾ ਬਲ ਧਾਰ ਬਿਦਾਰ ਦਏ ਦਲ ਤੁਰਕਨ ਕੇਰੇ ।
ਐਸੀ ਭਈ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਰਚਨਾ ਸਭਿ ਭਾਜਿ ਗਏ ਫਿਰਿ ਆਏ ਨ ਨੇਰੇ ।
ਰਾਵ ਬਿਸਾਲੀ ਕੋ ਆਨਿ ਮਿਲਿਉ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕਹਿਓ ਹਮ ਸੇਵਕ ਤੇਰੇ ।
ਕੀਨੀ ਮਯਾ ਤਿਹ ਠਉਰ ਪ੍ਰਭੁ ਸੁ ਕੀਏ ਤਿਹ ਠਾਵ ਤਿਹੀ ਪੁਰ ਡੇਰੇ ॥ ੪੧ ॥ ੩੭੮ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਜੁਧ ਨਿਰਮੋਹ ਕਾ ਨਾਵਾਂ ਧਿਆਇ
ਸੰਪੂਰਨਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੯ ॥

ਧਿਆਉ ਦਸਵਾਂ

ਜੁੱਧ ਬਿਸਾਲੀ ਕਲਮੋਟ ਕਾ

ਦੋਹਰਾ

ਸਰਬ ਖਾਲਸੇ ਠਾਂਵ ਤਿਹ ਉਤਰ ਕੀਓ ਬਿਸਰਾਮ ।

ਬਹੁਤ ਫੇਜ ਕੈਹਲੂਰ ਕੀ ਭਈ ਮੁਹਬਲ ਆਨ ॥ ੧ ॥ ੩੭੯ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਫੇਰਿ ਮਚਿਓ ਅਤਿ ਜੁਧ ਤਹਾਂ ਸੁ ਜਹਾਂ ਕਰ ਮੈ ਗਹਿ ਵਾਰਿ ਫਿਰਾਏ ।

ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਮਹਾ ਮਹਿਮਤ ਭਿਰੇ ਬਲਵੰਤ ਸੁ ਯੋ ਰਾਜ ਗਾਏ ।

ਛੁਟਤ ਹੈ ਚਰਖੀ ਜੁ ਤਹਾ ਸੁ ਤੁਫੰਗ ਚਲੈ ਗਢ ਨੇਜਾ ਬਨਾਏ ।

ਸਾਹ ਸੋਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੈ ਬੈਠਿ ਝਰੋਖੇ ਗਇੰਦ ਲੜਾਏ ॥ ੨ ॥ ੩੮੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦਉਰ ਦਉਰ ਜੋਧਾ ਅਰਤ ਮਾਨਹੁ ਲਰਤ ਗਇੰਦ ।

ਚਲਤ ਚਾਲ ਧਰਨੀ ਹੁਲਤ ਬਜਤ ਸਾਰ ਕਿਲਕੰਤ ॥ ੩ ॥ ੩੮੧ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਬਾਜਤ ਸਾਰ ਸੋ ਸਾਰ ਤਹਾ ਚਮਕੈ ਚਿਨਗੀ ਸਮ ਤਾਰਨ ਜੈਸੀ ।

ਐਸੀ ਬਨੀ ਰੁਤਿ ਸਾਵਨ ਕੀ ਪਟ ਬੀਜਨ ਜੋਤਿ ਅਨੂਪ ਰਤੋਸੀ ।

ਇਉਂ ਉਪਜੈ ਭੁਨਕਾਰ ਤਹਾ ਮਾਨੋ ਸੈਲ ਪੈ ਬਾਜਤ ਹੈ ਚਮਕੈਸੀ ।

ਮਾਨੋ ਮਹਾ ਘਨ ਮੈ ਚਮਕੈ ਦਮਕੈ ਤਰਵਾਰ ਮਹਾ ਬਿਜਲੋਸੀ ॥ ੪ ॥ ੩੮੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਛੁਟਤ ਮਹਾ ਬੰਦੂਕ ਤਹ ਚਲਤ ਤੀਰ ਕਿਲਕੰਤ ।

ਮਾਨੋ ਗਾਵ ਕੀ ਜੋਤਿ ਮੈ ਪ੍ਰਬਲ ਮੇਹ ਬਰਖੰਤ ॥ ੫ ॥ ੩੮੩ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਚਾਰਿ ਓਰਨ ਤੇ ਉਮਡਿਓ ਜੁ ਲਰੈ ਤਹ ਖਾਲਸੇ ਐਸੋ ਕੀਓ ਹੈ ।

ਦਾਸਨ ਜੋ ਕਰ ਮੈ ਗਹਿ ਵਾਰ ਸਬੈ ਦਲ ਮਾਰਿ ਬਿਦਾਰਿ ਦੀਓ ਹੈ ।

ਮਾਰਿ ਧਰੀ ਅਰਿ ਤੀਰਨ ਕੀ ਜੁ ਕੀਏ ਚਲਿਨੀ ਜਿਮ ਧੀਰ ਟਰਿਓ ਹੈ ।

ਭਾਜ ਗਏ ਕਹਿਲੂਰ ਕੇ ਪੂਰ ਕਰੂਰ ਭਏ ਸੁ ਗਰੂਰ ਕੀਓ ਹੈ ॥ ੬ ॥ ੩੮੪ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਭਾਜੀ ਫੇਜ ਕੈਹਲੂਰ ਕੀ ਹੁਇ ਕਰਿ ਸਕਲ ਅਧੀਰ ।

ਜਾਨੋ ਗੁਨ ਤੇ ਛੁਟਕੇ ਕੈ ਭਜਿਓ ਜਾਤਿ ਹੈ ਤੀਰ ॥ ੭ ॥ ੩੮੫ ॥

ਜੋ ਜੋ ਨਰ ਗਰਬਤ ਭਏ ਦੀਨੋ ਭਰਮਿ ਭੂਲਾਇ ।

ਜੋ ਜਨ ਸਿਮਰਤ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਿ ਉਇ ਲੀਨੇ ਲੜ ਲਾਇ ॥ ੮ ॥ ੩੮੬ ॥
ਕਬਿਤ

ਕੀਓ ਪ੍ਰਕਾਸ ਜੋਤਿ ਚਮਕਤ ਹੈ ਚਹੁ ਓਰ
ਦੀਸੈ ਰਵ ਚੰਦ ਹੂ ਮੈ ਤੇਰੀ ਸਬ ਜੋਤਿ ਹੈ ।

ਜੇਤੇ ਹੈ ਜੀਵ ਜੰਤ ਕਰਨਹਾਰ ਤੁਹੀ ਹੈ ਪੁਰਿ ਰਹਿਓ
ਸਰਬ ਹੀ ਮੈ ਆਪਿ ਓਤ ਪੱਤ ਹੈ ।

ਸੇਵਾ ਜਾ ਕੀ ਅਨੂਪ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਰੂਪ
ਚਰਨ ਕਵਲ ਨਿਰਖੇ ਤੇ ਜਨ ਕੀ ਗਤਿ ਹੋਤ ਹੈ ।

ਬਿਨਸੇ ਹੈ ਸਬੇ ਪਾਪ ਨਿਸ ਦਿਨ ਪ੍ਰਭ ਏਕ ਜਾਪ
ਚਹੁ ਓਰ ਆਪ ਆਪ ਆਪ ਹੀ ਦਿਸੋਤ ਹੈ ॥ ੯ ॥ ੩੮੭ ॥
ਦੋਹਰਾ

ਐਸੇ ਸਮਰਥ ਨਾਮੁ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮ ਅਵਰ ਨ ਕੋਇ ।
ਜੀਵਨ ਮੈ ਭਰਪੂਰ ਹੈ ਜਿਤ ਦੇਖੋ ਤਿਤ ਸੋਇ ॥ ੧੦ ॥ ੩੮੮ ॥
ਠਾਵ ਬਿਸਾਲੀ ਮੈ ਕੀਏ ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਬਿਸਰਾਮ ।
ਖਲਨ ਚੜ੍ਹੇ ਸਿਕਾਰ ਕੋ ਫੇਰਿ ਕੀਓ ਸੁੰਜਾਮ ॥ ੧੧ ॥ ੩੮੯ ॥

ਕਬਿਤ

ਠਾਵ ਕੋ ਸਿਕਾਰ ਕਹਾ ਕੁਦਰਤ ਕੇ ਕਰਨਹਾਰ
ਜੁਧ ਕੋ ਭਏ ਸੁਆਰ ਨਉਬਤ ਬਜਾਇ ਕੈ ।

ਵੇ ਜੋ ਕਲਮੋਟ ਮੈ ਗਰੂਰ ਲੋਗ ਰਹੇ ਬੇ
ਘੇਰਾ ਥਾ ਸਿਖਨ ਕੋ ਤਬ ਮਾਰਗ ਮੈ ਆਇ ਕੈ ।

ਰਹੇ ਬੇ ਪਿਛਾਰੀ ਮੈ ਕੇਤੇ ਹੀ ਸਿਖ ਤਹਾ
ਜੁਧ ਭਯੋ ਤਿਨ ਹੀ ਸੋ ਲੀਏ ਦੋਇ ਘਾਇ ਕੈ ।

ਕਹਾ ਹਜੂਤ ਜਾਇ ਸਿੱਖਾ ਨੇ ਖਾਵੈਦ ਜੀ
ਸੋ ਘੋਰੀ ਕਲਮੋਟਿ ਥਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਾਇ ਕੈ ॥ ੧੨ ॥ ੩੯੦ ॥
ਦੋਹਰਾ

ਤਬੈ ਖਾਲਸੇ ਆਇ ਕੋ ਘੋਰ ਲਈ ਕਲਮੋਟਿ ।

ਦੂਹ ਓਰ ਤੇ ਪ੍ਰਬਲ ਹੀ ਭਈ ਬੰਦੂਕਨ ਚੋਟ ॥ ੧੩ ॥ ੩੯੧ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਯੋ ਉਮਭਿਓ ਦਲ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਕੋ ਵਾਰ ਨ ਪਾਰ ਸੁਮਾਰਨ ਪਾਇਓ ।

ਘੋਰ ਲੀਓ ਕਲਮੋਟ ਕੋ ਕੋਟ ਭਈ ਜਬ ਚੋਟਿ ਤੁਫੰਗ ਦਲਾਇਓ ।

ਸਾਰਿ ਕਰੀ ਤਿਨ ਕੋ ਅਤਿ ਹੀ ਜੁ ਭਜੋ ਗਿਰਤੇ ਸਭ ਹੀ ਬਿਸਰਾਇਓ ।

ਸਾਂਗ ਕਹੀ ਸਿਰ ਵਾਰ ਕਹੀ ਕਰਵਾਰ ਕਹੀ ਜੁ ਭਏ ਬਿਕਲਾਇਓ ॥ ੧੪ ॥ ੩੯੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਿਆਕੁਲ ਹੋ ਗ੍ਰਿਹ ਤੇ ਭਜੋ ਸਬ ਤਨ ਭਯੋ ਅਧੀਰ ।

ਸੁਧ ਨ ਪਰੀ ਕਛੁ ਜੁਧ ਕੀ ਥਰਹਰ ਕਰਤ ਸਰੀਰ ॥ ੧੫ ॥ ੩੯੩ ॥
 ਤਉ ਨਿਸ਼ਾਨ ਗੁਰਦੇਵ ਕੇ ਚਢੇ ਕੋਟਿ ਪਰਿ ਜਾਇ ।
 ਨਉ ਬਤਿ ਬਾਜੀ ਫਤੇ ਕੀ ਦੀਨੇ ਦੂਤ ਭਗਾਇ ॥ ੧੬ ॥ ੩੯੪ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਮਿਲਿ ਕੇ ਕਲਮੋਟਿ ਕੇ ਲੋਗ ਸਬੇ ਫਿਰਿ ਜੁਧ ਕੇ ਆਨ ਭਏ ਇਕ ਠੋਰੇ ।
 ਮਾਨੇ ਅਧੋਰੀ ਚਲੀ ਉਡਿ ਕੇ ਤਿਨ ਕੇ ਪਗ ਤੇ ਬਖੁਧਾ ਪਰ ਦਉਰੇ ।
 ਐਸੀ ਹੀ ਸਾਜਿ ਚੜ੍ਹੇ ਤਬ ਹੀ ਦਲ ਦੇਖਤ ਮੂਸ ਭਏ ਨਿਰਭੋਰੇ ।
 ਐਸੇ ਅਜਾਨ ਮਹਾ ਅਗਿਆਨ ਸੁ ਜਾਨਤ ਹੈ ਪ੍ਰਭੁ ਕੋ ਕਛੁ ਔਰੇ ॥ ੧੭ ॥ ੩੯੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਿਲਿ ਕੇ ਸਭ ਕਲਮੋਟੀਅਨ ਗਹਿ ਗਾਏ ਮਨਿ ਧੀਰ ।
 ਤਲੇ ਆਨ ਕਲਮੋਟ ਕੇ ਬਹੁਤ ਚਲਾਏ ਤੀਰ ॥ ੧੮ ॥ ੩੯੬ ॥
 ਸਾਹਿਬ ਸਿਉਂ ਕੋਤਨ ਕਹਿਓ ਦਲ ਆਏ ਹੈਂ ਫੇਰਿ ।
 ਬਚਨ ਕੀਓ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਹੋਵਨ ਦੇਹੁ ਸਵੇਰਿ ॥ ੧੯ ॥ ੩੯੭ ॥
 ਸਗਲ ਰੈਨ ਇਹ ਭਾਤ ਕਰਿ ਚਲੇ ਸੁ ਤੀਰ ਅਪਾਰ ।
 ਕਿਸ ਹੀ ਕੋ ਲਾਗਿਓ ਨਹੀਂ ਰਾਖਿ ਲੀਏ ਕਰਤਾਰ ॥ ੨੦ ॥ ੩੯੮ ॥
 ਨਿਸ ਬੀਤੀ ਇਹ ਭਾਤ ਕਰਿ ਰਵਿ ਕੀਨੋ ਪ੍ਰਗਾਸ ।
 ਬਿਦਾ ਕੀਓ ਤਾਂਹੀਂ ਸਮੈ ਪ੍ਰੇਮ ਖਾਲਸਾ ਖਾਸ ॥ ੨੧ ॥ ੩੯੯ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਦਉਰ ਪਰਿਓ ਦਲ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੇ ਬਾਜ ਚਲਿਓ ਚਿਰੀਆਨ ਪੈ ਧਾਯੋ ।
 ਐਸੇ ਕੁਰੰਗ ਪੈ ਸਿੰਘ ਚਲਿਓ ਤਹਾ ਖਾਲਸਾ ਸਿੰਘ ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲਾਯੋ ।
 ਦੇਖਤ ਹੀ ਤਿਹ ਕੀ ਛਬਿ ਮੂੜ ਮਹਾ ਭੈ ਮਾਨ ਭਇ ਖਾਇਓ ।
 ਭਾਜਿ ਗਏ ਰਨ ਮੈ ਨ ਰਹੇ ਮਾਨੋ ਤੀਰ ਚਲਿਓ ਗੁਨ ਤੇ ਛੁਟਕਾਯੋ ॥ ੨੨ ॥ ੪੦੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਛੋੜ ਖੇਤ ਕਲਮੋਟ ਕੇ ਭਜੇ ਮੂੜ ਅਗਿਆਨ ।
 ਫਤੇ ਭਈ ਪ੍ਰਭੁ ਪੁਰਖ ਕੀ ਰਾਜਨ ਮਾਨੀ ਆਨ ॥ ੨੩ ॥ ੪੦੧ ॥
 ਰਾਜਾ ਗੜ ਕੈਹਲੂਰ ਕੇ ਮਿਲੇ ਪ੍ਰਭੁ ਸੋ ਆਨ ।
 ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸਰਨੀ ਗਹੀ ਚੁਕਿਓ ਮਨਿ ਅਭਿਮਾਨ ॥ ੨੪ ॥ ੪੦੨ ॥
 ਪ੍ਰਬਲ ਭਯੋ ਤਹਾ ਖਾਲਸਾ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਬਲਿ ਜਾਨ ।
 ਬਹੁਰ ਬਿਸਾਲੀ ਆਇਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਸੁਜਾਨ ॥ ੨੫ ॥ ੪੦੩ ॥
 ਸਬ ਕਉਤਕ ਆਪੋ ਕੀਏ ਆਪੋ ਕੀਓ ਉਝਾਰ ।
 ਫਿਰਿ ਅਨੋਦਗੜ੍ਹ ਬਾਧਿਓ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਕਰਿ ਬਿਸਥਾਰ ॥ ੨੬ ॥ ੪੦੪ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਜੁਧ ਬਿਸਾਲੀ ਕਲਮੋਟ ਕੀ ਫਤੇ
 ਦਸਵਾਂ ਧਿਆਇ ਜਪੁਰਨਮ ॥ ੧੦ ॥

ਧਿਆਉ ਗਿਆਰੂਵਾ

ਆਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਜੁੱਧ

ਦੌਹਰਾ

ਫੇਰ ਬਸਿਉ ਆਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਰਾਜਨ ਮਾਨੀ ਆਨ ।
ਬੈਸਾਲੀ ਤੇ ਕੂਚ ਕਰਿ ਬਸੇ ਪ੍ਰਭੁ ਤਿਹ ਬਾਨ ॥ ੧ ॥ ੪੦੫ ॥
ਦਰਸਨ ਕਰੈ ਨਿਤ ਖਾਲਸਾ ਖੁਸੀ ਹੋਤ ਨਿਤ ਨੀਤ ।
ਸੇਵਾ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਕਰੈ ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਕਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ॥ ੨ ॥ ੪੦੬ ॥
ਨਗਰ ਨਗਰ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਆਵਤ ਹੈ ਤਿਹ ਠਉਰ ।
ਦਰਸ ਕਰਤ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰਖ ਕੇ ਭਰਮ ਰਹਤ ਨਹੀ ਅਉਰ ॥ ੩ ॥ ੪੦੭ ॥
ਨਿਕਟਿ ਗਾਵ ਜੋਤੇ ਬਸੈ ਲਏ ਖਾਲਸੇ ਜੀਤ ।
ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਅਰ ਦੁਇ ਬਰਸਇਹਿ ਬਿਧਿ ਭਏ ਬਤੀਤ ॥ ੪ ॥ ੪੦੮ ॥

ਚੌਪਈ

ਤਥੈ ਖਾਲਸਾ ਅੰਸੀ ਕਰੈ ।
ਹੁਇ ਅਸੁਵਾਰ ਗਾਵਨ ਪੈ ਚਰੈ ।
ਜੋ ਆਗੇ ਤੇ ਮਿਲਨੇ ਆਵੈ ।
ਬਸਤ ਰਹੈ ਕਛੁ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾਵੈ ॥ ੫ ॥ ੪੦੯ ॥
ਕਰੈ ਬਿਲੰਮ ਭੇਟ ਨਹੀ ਦੇਈ ।
ਤਾ ਕੋ ਲੂਟ ਖਾਲਸਾ ਲੇਈ ।
ਇਹ ਬਿਧਿ ਚਰਚਾ ਭਈ ਅਪਾਰਾ ।
ਤਬ ਰਾਜਨ ਮਨ ਮਾਹਿ ਬਿਚਾਰਾ ॥ ੬ ॥ ੪੧੦ ॥
ਹਮਰੋ ਰਾਜ ਅਕਾਰਥ ਗਯੋ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਜ ਚਹੂ ਦਿਸ ਭਯੋ ।
ਤਵ ਬਿਚਾਰ ਰਾਜਨ ਮਨ ਆਇਓ ।
ਠਉਰ ਠਉਰ ਤੇ ਲੋਗ ਬੁਲਾਯੋ ॥ ੭ ॥ ੪੧੧ ॥

ਦੌਹਰਾ

ਤਬ ਰਾਜਨ ਯਹ ਬਿਧਿ ਕਰੀ ਸੈਨਾ ਲਈ ਬੁਲਾਇ ।
ਸਕਲ ਸੰਗ ਦਲ ਜੋਰਿ ਕੈ ਨਿਕਟਿ ਪਹੁੰਚੇ ਆਇ ॥ ੮ ॥ ੪੧੨ ॥
ਵੇਰਿ ਲਿਖਾ ਰਾਜਨ ਕੀਓ ਸੁਨਹੁ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ।
ਅਬ ਛਾਡੋ ਆਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਭਲੀ ਬਾਤ ਹੈ ਆਜੁ ॥ ੯ ॥ ੪੧੩ ॥

ਪ੍ਰਭੁ ਬਾਕ ਅੰਸੋ ਭਯੋ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਭਏ ਤਿਆਰ ।
 ਠਉਰ ਠਉਰ ਧਰਿ ਮੋਰਚੇ ਹੋਨ ਲਗੀ ਤਿਹ ਮਾਰ ॥ ੧੦ ॥ ੪੧੪ ॥
 ਮਿਲਿ ਰਾਜਨ ਅੰਸੋ ਕੀਓ ਬਾਂਟਿ ਲਈ ਸਬ ਠਉਰ ।
 ਚਹੁ ਓਰ ਤੇ ਆਵਹੀ ਫੰਜਾ ਦਉਰਾ ਦਉਰ ॥ ੧੧ ॥ ੪੧੫ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਤੋਪ ਫੁਟੇ ਗਰਜੈ ਘਨ ਜੋ ਲਰਚੈ ਹੀਅਰਾ ਮਾਨੋ ਬਿਜ ਕਤਕੈ ।
 ਠਉਰ ਰਹੇ ਜਿਹਕੇ ਉਰ ਲਾਗਤ ਹੋਤ ਹੈ ਛਾਤੀ ਕੇ ਪਾਟ ਪੜਕੈ ।
 ਯਾ ਬਿਧਿ ਮੇ ਤਹਿ ਗੋਲਾ ਚਲੈ ਟਿਹਕੇ ਨਹੀ ਸੂਰਮਾ ਤਾਹੀਕੈ ਧੱਕੈ ।
 ਰਾਜਨ ਕੇ ਅਵਸਾਨ ਗਏ ਜਬ ਆਨੰਦ ਤੇ ਤੋਪ ਫੁੜਕੈ ॥ ੧੨ ॥ ੪੧੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਿਹ ਜਨ ਕੇ ਗੋਲਾ ਲਗੇ ਰਹੇ ਜੀਵ ਸੰਤੀ ਠਉਰ ।
 ਮਨ ਕੀ ਮਨ ਹੀ ਮੈ ਰਹਤ ਕਹਤ ਬਚਨ ਨਹੀਂ ਅਉਰ ॥ ੧੩ ॥ ੪੧੭ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਕਹਿ ਕੇ ਕਹਿ ਬਾਨ ਫੁਟੈ ਕਹਿ ਕਾਹਕ ਅੰਸੋ ਅਵਾਜ ਕਰੈ ਰਨ ਮੈ ।
 ਤਹਾ ਭਾਰ ਸੁਆਰ ਪਛਾਰਤ ਘੋਰਨ ਮਾਰਤ ਠਉਰ ਨਹੀ ਪਨ ਮੈ ।
 ਇਹ ਭਾਂਤ ਯਹੈ ਕਰ ਭਾਰਤ ਹੈ ਮਨੋ ਦਾਧੀ ਸੀ ਚੋਬ ਖਰੀ ਬਨ ਮੈ ।
 ਫਿਰੀ ਪਰਹੈ ਕਰਹੈ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਸੁ ਕੋਤਕ ਮਾਰ ਲਏ ਛਿਨ ਮੈ । ੧੪ ॥ ੪੧੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤੋਪ ਬਾਨ ਗੋਲੀ ਚਲੈ ਫੁਟਤ ਤੀਰ ਅਪਾਰ ।
 ਸਾਵਨ ਜੇ ਭਾਰੀ ਥਗਨਿ ਇਵ ਬਰਸੇ ਨਿਸਤਾਰ ॥ ੧੫ ॥ ੪੧੯ ॥
 ਚੜੇ ਸਿੰਘ ਦਲ ਸਾਜਿ ਕੈ ਪਰੈ ਫਉਜ ਮੈਂ ਧਾਇ ।
 ਤਹਾ ਮਾਰਿ ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰੀ ਰਾਜੇ ਦੀਏ ਉਠਾਇ ॥ ੧੬ ॥ ੪੨੦ ॥
 ਬਹੁਤ ਰਾਵ ਮਾਰੇ ਤਹਾ ਜੋਧਾ ਬਡੇ ਅਪਾਰ ।
 ਮਿਲਿ ਰਾਜੇ ਮਸਲਤ ਕਰੀ ਕਿਆ ਕਰੀਐ ਕਰਤਾਰ ॥ ੧੭ ॥ ੪੨੧ ॥
 ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਟਿਹ ਬਿਧਿ ਕਰਤਿ ਤਿਹ ਸਮਾਨ ਕਹੀਂ ਨਾਹਿ ।
 ਬਡੇ ਸੂਰਮਾ ਅਤਿ ਬਲੀ ਮਾਰਿ ਲੀਏ ਰਨ ਮਾਹਿ ॥ ੧੮ ॥ ੪੨੨ ॥

ਚੋਪਈ

ਰਾਜੇ ਭਾਜਿ ਤੁਰਕ ਪੇ ਆਏ ।
 ਸਬ ਤੁਰਕਨ ਕੇ ਭੋਦ ਬਤਾਏ ।
 ਅਬ ਹਮਰੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਜੈ ।
 ਆਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਹਮਕੇ ਲੇ ਦੋਜੈ ॥ ੧੯ ॥ ੪੨੩ ॥
 ਤੁਰਕ ਸਡੇ ਮਿਲਿ ਕੈ ਉਠਿ ਧਾਏ ।
 ਸਾਮਾ ਕਰੀ ਬੇਗ ਹੀ ਆਏ ।

ਬਹੁਤ ਮੁਗਲ ਅਰ ਘਨੇ ਪਠਾਨ ।
 ਚੜੇ ਸਾਜ ਦਲ ਚਾਬੋ ਪਾਨ ॥ ੨੦ ॥ ੪੨੪ ॥
 ਗੁਜਰ ਰੰਘੜ ਬਹੁਤ ਅਪਾਰ ।
 ਬਡੇ ਬਡੇ ਜੋਧਾ ਅਸਵਾਰ ।
 ਸੀਰੰਦ ਵਾਲੇ ਹੈ ਹਮਰਾਹੀ ।
 ਗੜ੍ਹ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਫਉਜ ਮੰਗਾਈ ॥ ੨੧ ॥ ੪੨੫ ॥
 ਦੋਹਰਾ

ਬਹੁਤ ਫਉਜ ਕਰਿ ਏਕਠੀ ਜੰਮੂ ਸੰਗ ਮਿਲਾਇ ।
 ਸਬ ਰਾਜਾ ਦਲ ਜੋਰਿ ਕੈ ਫੇਰ ਪਹੁੰਚੇ ਆਇ ॥ ੨੨ ॥ ੪੨੬ ॥
 ਖਬਰ ਸੁਨੀ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਫੇਰ ਕੀਓ ਫੁਰਮਾਨ ।
 ਠਉਰ ਠਉਰ ਧਰ ਮੌਰਚੇ ਬੈਠਿ ਰਹੇ ਤਿਹ ਥਾਨ ॥ ੨੩ ॥ ੪੨੭ ॥
 ਤੀਰ ਬਾਠ ਗੋਲੀ ਚਲੀ ਬਰਖੈ ਧੂਆਂ ਧਾਰ ।
 ਤਿਹ ਪਾਛੈ ਮਿਲ ਸੁਰਮੇ ਕਰਨ ਗਹੀ ਤਰਵਾਰ ॥ ੨੪ ॥ ੪੨੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਫੁਫਕੇ ਸਿੰਘ ਜਬ ਜਾਇ ਰਨ ਮੈ ਪਰੈ ਕੀਓ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਇਹ ਭਾਂਤ ਪੂਰਾ ।
 ਬਜੈ ਸਾਰ ਸੇ ਸਾਰ ਤਰਵਾਰ ਚਮਕੈ ਘਨੀ ਮਿਲਿਤ ਦੋਨੋ ਅਨੀ ਬਜਤ ਰੂਰਾ ।
 ਛੁਟਤ ਹੈ ਤੀਰ ਤਹਾ ਪੀਰ ਕਿਸ ਹੀ ਰਹੈ ਲਗੈ ਜਿਹ ਜਾਇ ਛਾਡੈ ਸਰੀਰਾ ।
 ਕਰੈ ਮਾਰਿ ਚਹੁ ਓਰ ਤੇ ਧਾਇ ਕੈ ਲਰਤ ਤਿਹ ਠਉਰ ਇਹ ਭਾਂਤ ਸੂਰਾ । ੨੫ ॥ ੪੨੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਸੂਰ ਸਨਮੁਖ ਲਰੈ ਕਰਤ ਬੀਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ।
 ਏਕ ਭਾਜਿ ਪਾਛੈ ਭਿਰੈ ਤਿਨ ਤੇ ਹੋਤ ਨ ਕਾਮ ॥ ੨੬ ॥ ੪੩੦ ॥

ਚੌਪਈ

ਸੂਰ ਸਬੈ ਐਸੀ ਬਿਧਿ ਕਰਹੀ ।
 ਦਾਇ ਧਾਇ ਫਉਜਨ ਮੈ ਪਰਹੀ ।
 ਭਿਰੈ ਸੂਰਮਾ ਬਹੁਤ ਅਪਾਰਾ ।
 ਕਰਤ ਮਾਰ ਕੇਤੇ ਹਥਿਆਰਾ ॥ ੨੭ ॥ ੪੩੧ ॥
 ਐਸੀ ਮਾਰ ਭਈ ਤਿਹ ਥਾਨੇ ।
 ਬਾਪਹਿ ਨਾਂਹਿ ਪੂਤ ਪਹਚਾਨੇ ।
 ਬਹੁਤ ਸੂਰ ਜੁਝੈ ਧਰਿ ਪਰ ਹੀ ।
 ਇਕ ਘਾਇਲ ਹੈ ਪਾਛੈ ਪਰਹੀ ॥ ੨੮ ॥ ੪੩੨ ॥
 ਏਕ ਸੂਰ ਸਨਮੁਖਿ ਉਠਿ ਧਾਵੈ ।
 ਵੇ ਮਰਨੇ ਤੇ ਬਿਲਮ ਨ ਲਾਵੈ ।
 ਪਕਰੈ ਸਸਤ੍ਰ ਬਸਤ੍ਰ ਜੋ ਲੇਹੀ ।
 ਪੁਬੀਆ ਜੋ ਅਉਹਨ ਸਿਰ ਦੇਹੀ ॥ ੨੯ ॥ ੪੩੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਭਾਜਿ ਪੀਛੈ ਫਿਰੇ ਏਕ ਘਾਇ ਬੇਹਾਲ ।
 ਏਕ ਜੁਝ ਰਨ ਮੈ ਪਰੇ ਸਕਲੀ ਸਮਝ ਬਿਸਾਰ ॥ ੩੦ ॥ ੪੩੪ ॥
 ਦੇਖਿ ਤਬੈ ਰਾਜਨ ਕਹਿਓ ਕਿਆ ਕਰੀਐ ਕਰਤਾਰ ।
 ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਇਹ ਬਿਧਿ ਲਰਤ ਨਾਹਨ ਪਰਤ ਸੁਮਾਰ ॥ ੩੧ ॥ ੪੩੫ ॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਲਰਤ ਸਿੰਘ ਇਹ ਭਾਂਤ ਫਉਜ ਮੈਂ ਪਰਤ ਧਾਇ ਕਰ ।
 ਕਾਟਤ ਹੈ ਤਿਹ ਮੁੰਡ ਧਰਤ ਪਰ ਪਰਤ ਆਇ ਧਰ ।
 ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰਿ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸੁਰ ਰਨ ਮਾਹਿ ਮਚਾਵੈਂ ।
 ਨਿਮਖ ਬਿਲਮ ਨਹੀਂ ਕਰੈਂ ਲੋਥ ਪਰ ਲੋਥ ਗਿਰਾਵੈਂ ।
 ਕੀਨੇ ਪ੍ਰਹਾਰ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਰ ਦੇਖ ਰਾਵ ਪਾਛੈ ਫਿਰੇ ।
 ਦੀਨ ਬਿਡਾਰ ਭਾਜੇ ਅਪਾਰ ਕਤੇ ਸੁਆਰ ਕਰ ਮੈ ਕਰੇ ॥ ੩੨ ॥ ੪੩੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਿਨੋ ਕਰੈਂ ਘਿਘਿਆਇ ਕੈ ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰੈਂ ਕਰਾਰ ।
 ਵੇਰ ਨ ਆਵੈਂ ਜੁਧ ਮੈਂ ਜੋ ਛੁਟੈਂ ਇਹ ਬਾਰ ॥ ੩੩ ॥ ੪੩੭ ॥
 ਤਜੈ ਗਾਵ ਕੇਹਲੂਰ ਕੇ ਬਸੈ ਅਉਰ ਦਿਸ ਜਾਇ ।
 ਫਾਡ ਦਏ ਤਾਤੇ ਤਬੈ ਭਾਜੇ ਪੰਖ ਲਗਾਇ ॥ ੩੪ ॥ ੪੩੮ ॥
 ਕੋਤਕ ਦਿਨ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਰਿ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਬਲ ਭਈ ਮਾਰ ।
 ਤਬ ਰਾਜਨ ਮਸਲਤ ਕਰੀ ਸਕਲ ਸਭਾ ਬਿਚਾਰ ॥ ੩੫ ॥ ੪੩੯ ॥
 ਤੁਰਕਨ ਰਾਜਨ ਸੋ ਕਹਿਓ ਯਾ ਤੇ ਭਲੀ ਨ ਅਉਰ ।
 ਘੋਰ ਲੋਹ ਚਹੂ ਓਰ ਤੇ ਬੈਠਿ ਰਹੋ ਤਿਹ ਠਉਰ ॥ ੩੬ ॥ ੪੪੦ ॥

ਚੌਪਈ

ਗੁਜਰ ਰੇਘੜ ਅਉਰ ਪਠਾਨ ।
 ਰਾਜੇ ਪਰੇ ਚਹੂ ਦਿਸ ਆਨ ।
 ਘੋਰਿ ਨਗਰ ਭਾਂਤਿ ਯਹ ਕੀਨੀ ।
 ਮਨਹ ਰਸਤ ਸਬ ਹੀ ਕਰਿ ਲੀਨੀ ॥ ੩੭ ॥ ੪੪੧ ॥
 ਆਵਨ ਜਾਨ ਨ ਕੋਊ ਪਾਵੇ ।
 ਤਹਾਂ ਰਸਤ ਕੈਸੇ ਕਰਿ ਆਵੇ ।
 ਕੋਤਕ ਦਿਨ ਬੀਤੇ ਬਿਧਿ ਯਾਹੀ ।
 ਏਕ ਰੁਪੀਐ ਸੇਰੁ ਬਿਕਾਹੀ ॥ ੩੮ ॥ ੪੪੨ ॥
 ਚਾਰਿ ਸਿਖ ਪਾਨੀ ਕੋ ਜਾਵੈਂ ।
 ਦੋ ਜੂਝੇਂ ਦੋ ਪਾਨੀ ਲਿਆਵੈਂ ।
 ਐਸੀ ਭਾਂਤਿ ਖੋਲ ਪ੍ਰਭ ਕਰੀ ।
 ਪਿਰਥੀ ਅਨਕ ਦੇਖ ਕੇ ਡਰੀ ॥ ੩੯ ॥ ੪੪੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਇਹ ਬਿਧਿ ਸੋ ਭਾਰੀ ਕਠਨ ਆਨ ਬਨੀ ਤਿਹ ਠਾਇ ।
ਜੋ ਕਛ ਅੰਦਰਿ ਸੋ ਮਿਲੈ ਸੋਈ ਸਿਖ ਸਬ ਖਾਇ ॥ ੪੦ ॥ ੪੪੪ ॥

ਚੋਪਈ

ਏਕ ਰੁਪੀਯੈ ਸੰਚ ਬਿਕਾਵੈ ।
ਸੋ ਭੀ ਢੁੰਡਤ ਹਾਥ ਨ ਆਵੈ ।
ਮਿਲਿ ਜੋਧਨ ਇਹ ਭਾਂਤ ਨਿਹਾਰਾ ।
ਅਪਨੇ ਮਨ ਕੇ ਬੀਚ ਬਿਦਾਜਾ ॥ ੪੧ ॥ ੪੪੫ ॥
ਕੇਤਕ ਸਿੰਘ ਯਹੈ ਬਿਧਿ ਕਰਹੀ ।
ਰਾਜਿ ਸਮੈ ਫਉਜਨ ਪਰ ਪਰਹੀ ।
ਕਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਅੰਤ ਝਹੈ ਲੀਨਾ ।
ਪੁੰਟ ਬਾਂਧ ਕੇਤਨ ਸਿਰ ਦੀਨਾ ॥ ੪੨ ॥ ੪੪੬ ॥
ਕੇਤਕ ਕਰਤ ਜੁਧ ਤਿਹ ਠਾਈ ।
ਕੇਤਕ ਪੁੰਟ ਲੀਏ ਸਿਰ ਜਾਂਹੀ ।
ਇਹ ਬਿਧਿ ਅੰਨ ਬਹੁਤ ਲੈ ਆਏ ।
ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਬਿਤਾਏ ॥ ੪੩ ॥ ੪੪੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬ ਇਹ ਬਿਧਿ ਸੂਰਨ ਕਰੀ ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਗੁਜਰਾਨ ।
ਖਰਚ ਖਾਤ ਪੂਰਨ ਭਏ ਫਿਰਿ ਪਹੁਚੇ ਤਿਹਥਾਨ ॥ ੪੪ ॥ ੪੪੮ ॥
ਤਬ ਰਾਜਨ ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰੀ ਧਰਿਓ ਤਹਾਂ ਅੰਨ ਘੋਰ ।
ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ ਜਾਗਤ ਰਹੈ ਫਉਜ ਫਿਰੈ ਚਹੁ ਫੇਰਿ ॥ ੪੫ ॥ ੪੪੯ ॥

ਚੋਪਈ

ਫਿਰਤ ਫਉਜ ਤਬ ਸਿੰਘ ਨਿਹਾਰੈ ।
ਅਬ ਕਿਹ ਬਿਧਿ ਕੋਜੈ ਬੀਚਾਰੈ ।
ਨਾਹਨ ਗਾਹੁ ਕਹੈ ਕਿਤ ਜਾਵੈ ।
ਮਾਟਗ ਕਉਨ ਰਸਤ ਲੈ ਆਵੈ ॥ ੪੬ ॥ ੪੫੦ ॥
ਕਰੈ ਜੁਧ ਹੋਨ ਸੋ ਹੋਈ ।
ਅਬ ਮਖ ਫੇਰ ਦਲੈ ਮਤੁ ਕੋਈ ।
ਪਰੈ ਸਿੰਘ ਫਉਜਨ ਮੈ ਧਾਈ ।
ਕੀਓ ਜੁਧ ਸਬ ਦੀਏ ਉਠਾਈ ॥ ੪੭ ॥ ੪੫੧ ॥
ਗਿਰੀ ਲੰਥ ਪੈ ਲੰਥ ਅਪਾਰਾ ।
ਤਬ ਰਾਜਨ ਮਨ ਮਾਹਿ ਰਿਠਾਰਾ ।
ਹੋਇ ਇਕੱਤ੍ਰ ਸਬ ਹੀ ਉਠਿ ਪਾਏ ।
ਬਹੁ ਓਰ ਤੇ ਸੂਰ ਰਿਸਾਏ ॥ ੪੮ ॥ ੪੫੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਲਰਤ ਲਰਤ ਦਿਨ ਹੁਇ ਗਇਓ ਤਬ ਰਾਜਨ ਇਵ ਕੀਨ ।
ਚਹੁ ਓਰ ਦਲ ਸਾਜ ਕੇ ਘੰਗਿ ਸਿੰਘ ਸਬ ਲੀਨ ॥ ੪੯ ॥ ੪੫੩ ॥

ਚੋਪਈ

ਚੰਹੁ ਓਰ ਦਲ ਪਰਾ ਅਪਾਰਾ ।
ਮਾਰਿ ਮਾਰਿ ਕਹਿ ਉਠੇ ਪੁਕਾਰਾ ।
ਧਿਰ ਧਿਰ ਚੋਟ ਕਰੈ ਅਤਿ ਭਾਰੀ ।
ਏਰੈ ਸਿੰਘ ਮਾਰੈ ਕਿਲਕਾਰੀ ॥ ੫੦ ॥ ੪੫੪ ॥
ਬਰਬੈ ਤੀਰ ਮੇਹ ਅਤਿ ਭਾਰਾ ।
ਗੋਲੀ ਲਾਗੈ ਜਾਹਿ ਦੁਸਾਰਾ ।
ਲਗੈ ਤੇਗ ਤਿਹ ਤਨ ਬਿਸਹਾਰੈ ।
ਪਰੈ ਬਾਨ ਕਛੁ ਬਿਲਮ ਨ ਏਵੈ ॥ ੫੧ ॥ ੪੫੫ ॥
ਐਸੇ ਜੁਧ ਭਯੋ ਤਿਹ ਭਾਰਾ ।
ਪਰੀ ਲੋਥ ਪੈ ਲੋਥ ਅਪਾਰਾ ।
ਜਪੈ ਖਾਲਸਾ ਸੁਰਤਿ ਨ ਐਰ ।
ਜੁਝੈ ਸਿੰਘ ਸਬੈ ਇਕ ਠਉਰ ॥ ੫੨ ॥ ੪੫੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬ ਸਿਖਨ ਮਿਲ ਕੈ ਕਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਪੈ ਅਰਦਾਸ ।
ਸਿੰਘ ਗਏ ਖੇ ਰਸਤ ਕੇ ਸਬਨ ਤਜੇ ਮਿਲ ਸਾਸ ॥ ੫੩ ॥ ੪੫੭ ॥
ਬਿਨਾ ਹੁਕਮ ਵੇ ਕਿਉਂ ਗਏ ਸਤਿਗੁਰ ਕਹੀ ਸੁਨਾਇ ।
ਸੁਕਤਿ ਕੀਓ ਤਿਨ ਸਬਨ ਕੇ ਜੋ ਜੂਝੇ ਰਨ ਪਾਇ ॥ ੫੪ ॥ ੪੫੮ ॥
ਸਦਾ ਕਮਰ ਥਾਧੇ ਰਹੈ ਦਰਸਨ ਦੇਖ ਅਘਾਇ ।
ਜੋ ਕਛੁ ਮਿਲੇ ਹਜ਼ੂਰ ਤੇ ਤਬੈ ਸਿਖ ਕਛੁ ਖਾਇ ॥ ੫੫ ॥ ੪੫੯ ॥
ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ ਜਾਗਤ ਰਹੈ ਫਿਰਤ ਰਹੈ ਚਹੁ ਓਰ ।
ਇਹ ਬਿਧਿ ਚਉਕੀ ਦੇਤ ਹੈ ਮਤਿ ਚੜ੍ਹ ਆਵੈ ਚੋਰ ॥ ੫੬ ॥ ੪੬੦ ॥

ਚੋਪਈ

ਇਸ ਹੀ ਭਾਂਤਿ ਕਈ ਦਿਨ ਗਏ ।
ਨਗਰ ਲੋਗ ਠਾਢੇ ਸਭਿ ਭਏ ।
ਦਰ ਕੈ ਆਗੈ ਕਰੀ ਪੁਕਾਰਾ ।
ਅੰਨਿ ਬਿਨ ਜੀ ਜੀਉ ਜਾਇ ਹਮਾਰਾ ॥ ੫੭ ॥ ੪੬੧ ॥
ਦੇਖਹੁ ਯਹ ਹਵਾਲ ਅਬ ਭਯੋ ।
ਰਹੇ ਹਾਡ ਚਾਮਿ ਉਡਿ ਗਇਯੋ ।
ਬਿਨਾ ਭੋਜਨ ਜੀਵਨ ਅਬ ਨਾਹੀ ।
ਸੰਬੀ ਜੈ ਹੈ ਸਾਭ ਸੁਭਾ ਹੀ ॥ ੫੮ ॥ ੪੬੨ ॥

ਇਹ ਬਿਧਿ ਨਗਰ ਸਬੈ ਹਠਿ ਰਹਿਓ ।
 ਤਾਹਿ ਸਮੈ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਇਮ ਕਹਿਓ ।
 ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਤੁਮ ਔਰ ਬਿਤਾਵੇ ।
 ਫਿਰ ਮਨ ਇੱਛੇ ਭੋਜਨ ਖਾਵੇ ॥ ੫੯ ॥ ੪੬੩ ॥

ਸੋਰਠਾ

ਛਾਡੈ ਤੇ ਆਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਹੋਤ ਬੀਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ।
 ਬਡੇ ਸਿੰਘ ਜੋਧਾ ਬਲੀ ਤੇ ਜੂਝੇ ਤਿਹ ਬਾਨ ॥ ੬੦ ॥ ੪੬੪ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਬ ਸਿੱਖਨ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਬੁਰਾ ਹੋਤ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ।
 ਛਾਡਿ ਚਲੋ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਭਲੀ ਬਾਤ ਹੈ ਸੋਇ ॥ ੬੧ ॥ ੪੬੫ ॥

ਚੋਪਈ

ਸਤਿਗੁਰ ਕਹੀ ਸੁਨੋ ਬਿਧਿ ਸਾਈ ।
 ਬੁਰਾ ਹੋਤ ਤੁਮਰੇ ਸਿਰ ਭਾਈ ।
 ਯਉ ਸਬ ਸੇ ਤਉ ਹੱਦ ਲਿਖਵਾਏ ।
 ਹੋਹੁ ਤਯਾਰ ਤਬੈ ਫੁਰਮਾਏ ॥ ੬੨ ॥ ੪੬੬ ॥
 ਨਗਰ ਭਯੋ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਤਯਾਰ ।
 ਬਾਂਧੋ ਬੋਝ ਲੀਯੈ ਸਿਰ ਭਾਰ ।
 ਸਾਮਾਂ ਸਬਹੂੰ ਕੂਚ ਨਾ ਕੀਨੋ ।
 ਆਪਨ ਬੋਝ ਆਪ ਸਿਰ ਲੀਨੋ ॥ ੬੩ ॥ ੪੬੭ ॥
 ਸਾਮਾਂ ਕੂਚ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੀਨਾ ।
 ਸਿੱਖਨ ਬਾਂਟ ਖਜਾਨਾ ਦੀਨਾ ।
 ਸਬਨ ਪਾਂਚ ਹਥਿਆਰ ਬੰਧਾਏ ।
 ਸਿੰਘ ਸੂਰ ਬਨਿ ਬਨਿ ਸਭਿ ਆਏ ॥ ੬੪ ॥ ੪੬੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਔਰ ਵਸਤੁ ਜੇਤੀ ਹੁਤੀ ਦੀਨੀ ਸਬੈ ਜਲਾਇ ।
 ਛੋਡਿ ਚਲੋ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਨਿਮਖ ਬਿਲਮ ਨਹੀ ਲਾਇ ॥ ੬੫ ॥ ੪੬੯ ॥

ਇਹਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਆਨੰਦਗੜ੍ਹ ਕਾ ਜੁਧ ਦੂਸਰਾ
 ਯਾਰਵਾਂ ਧਿਆਇ ਸੰਪੂਰਨਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੧੧ ॥

ਧਿਆਉ ਬਾਰੂਵਾ
ਚਮਕੌਰ ਦਾ ਜੁੱਧ

ਦੋਹਰਾ

ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਕਹੈ ਧਿਆਵ ਬੀਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ।
ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਉਪਮਾ ਕਹੈ ਜੋਧਨ ਕੇ ਪਰਕਾਮ ॥ ੧ ॥ ੪੭੦ ॥
ਸਾਹੀ ਟਿੱਬੀ ਆਨਿ ਕੈ ਖੜੋ ਭਏ ਤਿਹ ਥਾਨ ।
ਰਾਜਾ ਅਰੁ ਤੁਰਕਾਨ ਸਬ ਨਿਕਟਿ ਪਹੁਚੇ ਆਨ ॥ ੨ ॥ ੪੭੧ ॥
ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਲਲਕਾਰ ਕੈ ਖੁਸ਼ੀ ਕਰੀ ਕਰਤਾਰ ।
ਸਫਲ ਜਨਮੁ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਹਿ ਦੂਤਨ ਕਰੇ ਸਿੰਘ ਰ ॥ ੩ ॥ ੪੭੨ ॥
ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਕੋ ਛੋਰ ਕੈ ਚਲ ਆਏ ਤਿਹ ਠਉਰ ।
ਬਾਗ ਦੇਖਿ ਬੈਠੇ ਤਹਾ ਨਿਕਟਿ ਗਾਂਵ ਚਮਕੌਰ ॥ ੪ ॥ ੪੭੩ ॥
ਖਬਰ ਸੁਨੀ ਜਿਮੀਦਾਰ ਨੇ ਮੱਧ ਬਸੇ ਚਮਕੌਰ ।
ਸੁਨਤ ਬਚਨ ਤਤਕਾਲ ਨੀ ਵਹੁ ਆਯੋ ਉਠਿ ਦਉਰ ॥ ੫ ॥ ੪੭੪ ॥
ਹਾਥ ਜੋਰਿ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਬਿਨਤੀ ਸੁਨੇ ਕਰਤਾਰ ।
ਬਸੇ ਮਧਿ ਚਮਕੌਰ ਕੈ ਆਪਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰਿ ॥ ੬ ॥ ੪੭੫ ॥
ਤਬ ਸੁਆਰ ਸਾਹਿਬ ਭਏ ਛਾਡਿ ਬਾਗ ਕੀ ਠਉਰ ।
ਸਿੰਘ ਸਾਥ ਸਬਹੀ ਲੀਏ ਆਇ ਬਸੇ ਚਮਕਉਰ ॥ ੭ ॥ ੪੭੬ ॥
ਤਬ ਦੂਤਨ ਕੀਨੇ ਲਿਖੇ ਤੁਮ ਚਲਿ ਆਯੋ ਦਉਰ ।
ਸਿੰਘ ਰਹੈ ਹੈ ਆਨ ਕੈ ਨਿਕਟਿ ਗਾਂਵ ਚਮਕਉਰ ॥ ੮ ॥ ੪੭੭ ॥
ਠਉਰ ਠਉਰ ਕੀਨੇ ਲਿਖੇ ਐਸੇ ਦੂਤ ਗਾਵਾਰ ।
ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਪੀਛੇ ਰਹਾ ਸੁਨਹੁ ਤਾਹਿ ਬੀਚਾਰ ॥ ੯ ॥ ੪੭੮ ॥
ਰਾਜਾ ਅਰੁ ਤੁਰਕਾਨ ਸਬ ਨਿਕਟਿ ਪਹੁਚੇ ਆਇ ।
ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਤਿਨ ਮੈ ਪਰਿਓ ਨਿਖਮ ਬਿਲਮ ਨਹੀ ਲਾਇ ॥ ੧੦ ॥ ੪੭੯ ॥

ਝੂਲਨਾ ਸਵੈਯਾ

ਦਉਰ ਕੈ ਧਾਇ ਜਬ ਜਾਇ ਰਨਿ ਮੈ ਪਰਿਓ ਭਲੇ ਅਸਵਾਰ ਰਨ ਮੈ ਪਛਾਰੈ ।
ਗਿਰੀ ਹੈ ਲੋਥ ਛੀਂਬੋ ਯੋ ਧਰੀ ਤਾਹਿ ਕੀ ਬਸਤ੍ਰ ਸੂਕੇ ਧਰੇ ਸਰ ਕਿਲਾਰੈ ।
ਸੋਨ ਕੈ ਰੰਗ ਮੈ ਲਾਲ ਹੁਇ ਭੁਇ ਪਰੈ ਮਨੇ ਰੰਗਰੋਚ ਰੰਗ ਰੰਗ ਡਾਰੈ ।
ਪਉਨ ਪਰਵਾਹ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਭਾਰੀ ਬਹਿਓ ਗਿਰੇ ਹੈ ਰੂਖ ਐਸੇ ਅਪਾਰੈ ॥ ੧੧ ॥ ੪੮੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਪਹਰ ਏਕ ਲੈ ਰਨ ਪਰਿਓ ਮਹਾ ਪੁਬਲ ਇਕ ਸਾਰ ।
ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੂਝੇ ਤਬੈ ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਨ ਬਿਚਾਰ ॥ ੧੨ ॥ ੪੮੧ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਕੇਤੇ ਸਿਖ ਸਾਥ ਲੈ ਲੈ ਹਥਿਆਰ ਹਾਥ ਪਰੇ ਜਾਇ ਫਉਜਨ ਮੈ ਭਾਰੀ ਰਨ ਕਰਹੀ ।
ਕਿਨਹੈ ਤਲਵਾਰ ਕਿਨਹੀ ਲੀਨੀ ਬਰਛੀ ਸੰਭਾਰਿ ਮੁਖ ਤੇ ਕਹਿ ਮਾਰਿ ਮਾਰਿ ਧਾਇ ਧਾਇ ਪਰਹੀ ।
ਕੋਊ ਚਲਾਵੈ ਬਾਨ ਕਿਸ ਹੀ ਕਰ ਮੈ ਕਮਾਨ ਮਾਰਤ ਹੈ ਤੀਰ ਧੀਰ ਲਗੇ ਤੇਨ ਧਰਹੀ ।
ਐਸੀ ਕਰੀ ਹੈ ਮਾਰਿ ਨਾਹਨ ਕਛੁ ਵਾਰਿ ਪਾਰਿ ਲੇਖ ਕੇ ਕੀਏ ਪਹਾਰ ਐਸੇ ਸਿੰਘ ਲਰਹੀ ।
॥ ੧੩ ॥ ੪੮੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਪਹਰ ਏਕ ਲੈ ਏ ਲਰੇ ਸਿੰਘ ਸਬੈ ਇਕ ਸਾਰ ।
ਲਰਤ ਲਰਤ ਜੂਝੇ ਸਬੈ ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਨ ਬਿਚਾਰ ॥ ੧੪ ॥ ੪੮੩ ॥
ਤਾਹਿ ਸਮੈ ਦਲ ਦੇਖਿ ਕੇ ਹੋਇ ਰਹੈ ਹੈਰਾਨ ।
ਆਪ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਕਹਾ ਦੋਖਿ ਰਹੇ ਸਬ ਬਾਨ ॥ ੧੫ ॥ ੪੮੪ ॥
ਲਿਖੇ ਬਹੁਤ ਦਨਕੋਰ ਤੇ ਤਬੈ ਪਹੁਚੇ ਆਨ ।
ਕਰਿ ਸਾਮਾਂ ਫਿਰਿ ਜੁਧ ਕੀ ਸਬ ਪਹੁਚੇ ਤਿਹ ਬਾਨ ॥ ੧੬ ॥ ੪੮੫ ॥
ਠਉਰ ਠਉਰ ਧਰਿ ਮੋਰਚੇ ਤਬੈ ਪਹੁਚੇ ਆਇ ।
ਰਚੈ ਜੁਧ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਦਈ ਪਲੀਤੀ ਲਾਇ ॥ ੧੭ ॥ ੪੮੬ ॥
ਚਹੁ ਓਰ ਸਬ ਦਲ ਖਰੇ ਬੀਚ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ।
ਤਾਹਿ ਸਮੈ ਛਬਿ ਯੇ ਕਹੇ ਜਿਉਂ ਤਾਰਨ ਮੈਂ ਚੰਦ ॥ ੧੮ ॥ ੪੮੭ ॥
ਗਿਰਦ ਆਇ ਸਬ ਦਲ ਖਰੇ ਖੇਡ ਖਾਰ ਜਿਉਂ ਹੋਇ ।
ਇਹ ਸਮਾਨ ਘੋਰਾ ਪਰੇ ਚਹੁ ਦਿਸ ਰਾਹ ਨ ਕੋਇ ॥ ੧੯ ॥ ੪੮੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਮਾਠੇ ਘਟਾ ਉਮਡੀ ਚਹੁ ਓਰ ਤੇ ਯੇ ਉਮਡੇ ਦਲ ਦੂਤ ਕੇ ਆਈ ।
ਘੋਰਿ ਲ-ੀ ਚਮਕਉਰ ਸਬੈ ਸੁ ਰਹਿਓ ਨਹੀਂ ਰਾਹ ਕਹੇ ਕਿਤ ਜਾਹੀ ।
ਚਾਰੇ ਦਿਸਾ ਦਲ ਆਨ ਪਰੇ ਤਹ ਦੇਖਤ ਸਿੰਘ ਉਠੇ ਭਭਕਾਹੀ ।
ਸਾਹਿਬ ਸਿਉਂ ਤਬ ਲੋਤ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨ ਮੈ ਕਰਿ ਆਨੰਦ ਜੁਝਨ ਜਾਹੀ ॥ ੨੦ ॥ ੪੮੯ ॥
ਆਜ ਮੱਲ ਜਰ ਪਰੇ ਦਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੀ ਕੇ ਜੋ ਕਹੈ ਸਬ ਹੀ ।
ਕਰਿ ਮੈ ਗਹਿ ਵਾਰ ਜੁਝਾਰ ਬਡੇ ਰਨ ਮਾਹਿ ਪਰੇ ਨ ਰਹੇ ਤਬ ਹੀ ।
ਸਬ ਆਪਸ ਮੇਂ ਮਿਲਿ ਲੋਤ ਖੁਸ਼ੀ ਐਸੇ ਅਬ ਦਾਵ ਭਯੋ ਨ ਕਖਹੀ ।
ਸਬ ਅੰਤ ਕੀ ਬਾਰ ਸੰਭਾਰਿ ਪੁਭ ਕਰਹੀ ਇਵ ਸਾਰ ਲਰੇ ਜਬ ਹੀ ॥ ੨੧ ॥ ੪੯੦ ॥
ਗਰਜ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸੋ ਜਾਇ ਰਣ ਮੈ ਪਰੇ ਕੀਉ ਹੈ ਲੋਚ ਐਸੇ ਬਤਾਏ ।
ਕਿਸੀ ਤਲਵਾਰ ਜਮਧਾਰ ਨੋਚਾ ਕਿਸੀ ਕਿਸੀ ਬੰਦੂਕ ਤੀਰੇ ਚਲਾਏ ।

ਸੂਰ ਸੰਭਾਰਿ ਹਥੀਆਰ ਪਾਂਚੋ ਕਰੇ ਮਾਰਿ ਹੀ ਮਾਰਿ ਜੋਧਾ ਗਿਰਾਏ ।
 ਭਏ ਭੋਮਾਨ ਪੈ ਜਾਨਿ ਐਸੀ ਸਮੇਂ ਕਾਲ ਕੇ ਰੂਪ ਇਮ ਸਿੰਘ ਆਏ ॥ ੨੨ ॥ ੪੯੧ ॥

ਚੋਪਈ

ਦਉਰ ਦਉਰ ਫਉਜਨ ਮੈਂ ਪਰਹੀਂ ।
 ਸਿੰਘ ਸਬੈ ਐਸੀ ਬਿਧਿ ਕਰਹੀਂ ।
 ਬਜੋ ਸਾਰ ਸੋ ਸਾਰ ਅਪਾਰਾ ।
 ਝੜ ਝੜਾਕ ਬਾਜੋ ਝੁਨਕਾਰਾ ॥ ੨੩ ॥ ੪੯੨ ॥
 ਪੜ ਪੜਾਕ ਧਰਤੀ ਪਰ ਪਰਹੀਂ ।
 ਨ੍ਰੁਬੈ ਸੂਰ ਬਹੁਤ ਤਹਿ ਮਰਹੀਂ ।
 ਇਕ ਘਾਇਲ ਹੂੰ ਗਿਰੇ ਬਿਹਾਲਾ ।
 ਏਕਨ ਆਪ ਤਜੈ ਤਤਕਾਲਾ ॥ ੨੪ ॥ ੪੯੩ ॥
 ਇਕਿ ਭਾਜੋ ਫਿਰਿ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ ।
 ਇਕ ਸਨਮੁਖਿ ਹੂੰ ਜੁਧ ਮਚਾਵੈ ।
 ਲਰੇ ਸਿੰਘ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਅਪਾਰੇ ।
 ਚੜ੍ਹੀ ਖੁਮਾਰ ਭਏ ਮਤਵਾਰੇ ॥ ੨੫ ॥ ੪੯੪ ॥
 ਗੋਲੀ ਲਾਗੇ ਜਾਹਿ ਗਿਰੀਨੇ ।
 ਬਸਤਰ ਲਾਲ ਅੰਗ ਸਬ ਕੀਨੇ ।
 ਚਹੁ ਓਰ ਚਮਕੈ ਤਰਵਾਰੀ ।
 ਛੁਟੈ ਤੀਰ ਕਛੁ ਵਾਰ ਨ ਪਾਰੀ ॥ ੨੬ ॥ ੪੯੫ ॥
 ਗੋਲੀ ਲਾਗੇ ਜਾਹਿ ਦੂਸਾਰਾ ।
 ਬਰਜੈ ਸੋਤ ਮੋਹਿ ਅਤਿ ਭਾਰਾ ।
 ਜੁਝ ਸਿੰਘ ਸਬੈ ਇਕ ਸਾਰਾ ।
 ਜਪੈ ਖਾਲਸਾ ਬਾਰੰਬਾਰਾ ॥ ੨੭ ॥ ੪੯੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਾਹਿ ਸਮੇਂ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਲੀਨੋ ਸਿੰਘ^੧ ਬੁਲਾਇ ।
 ਕਹੀ ਸਿੰਘ ਰਣਜੀਤ ਸੋ ਦੂਤਨ ਦੇਹੁ ਸਜਾਇ ॥ ੨੮ ॥ ੪੯੭ ॥
 ਬਿਨਉ ਕਰੀ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕੈ ਖੁਸ਼ੀ ਕਰਉ ਕਰਤਾਰ ।
 ਕਰਉ ਬੀਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੈਂ ਦੇਖਉ ਆਪਿ ਨਿਹਾਰਿ ॥ ੨੯ ॥ ੪੯੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਭਈ ਆਸ ਵਾਜ ਅਬ ਜਾਹ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੁਮ ਕਰਹੁ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਦੂਤਨ ਸੰਘਾਰੇ ।
 ਖੁਸ਼ੀ ਤਾਹੀ ਸਮੇਂ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਸੋ ਆਨ ਰਨ ਮਾਹਿ ਦਲ ਕੇ ਨਿਹਾਰੇ ।

^੧ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ।

ਕਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਅਬ ਆਉ ਅਰਮਾਨ ਜਿਹ ਸਕਲ ਦਲ ਦੇਖ ਦਉਰ ਅਪਾਰੇ ।
ਘੋਰਿ ਚਹੁ ਦਿਸ ਲੀਉ ਆਇ ਤੁਰਕਾਨ ਨੇ ਕਰਤ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਰਣਜੀਤ ਭਾਰੇ ॥ ੩੦ ॥ ੪੯੯ ॥
ਫਪੇ ਫੇਦ

ਤਾ ਦਿਨ ਗਡਹੁ ਰਣ ਖੰਡ ਸਿੰਘ ਰਣਜੀਤ ਧਰਤ ਪਰ ।
ਧਰਤ ਲਰਜ ਉਠੀ ਧੂਰ ਭਾਨ ਛਿਪ ਗਯੋ ਆਪ ਘਰ ।
ਪਵਨ ਮੰਦ ਹੁਇ ਰਹੀ ਹੈਨਿ ਭਈ ਦਿਵਸ ਛਪਾਨ ।
ਲਰਜੋ ਸਕਲ ਅਕਾਸ ਤੇਪ ਛੁਟੀ ਪਰ ਮਾਨੇ ।
ਬਜਿਓ ਨਿਸਾਨ ਤਿਹੁ ਲੰਕ ਮੈ ਸੁਨਿ ਦੇਵਨ ਮਨ ਯਉ ਭਯੇ ।
ਚੜ੍ਹਿ ਚੜ੍ਹਿ ਬਿਬਾਨ ਦੇਖਨ ਚਲੇ ਸੁ ਸੇਕਰ ਸਮੋਤਿ ਨਹੀ ਕੇ ਰਹਿਓ ॥ ੩੧ ॥ ੫੦੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਹਾਂ ਆਨ ਜੋਗਨਿ ਖਰੀ ਨਾਰਦ ਵਾਢੈ ਤੂਰ ।
ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਣ ਮੈ ਮੰਡਿਓ ਹੋਤ ਪਤੁ ਭਰਪੂਰਿ ॥ ੩੨ ॥ ੫੦੧ ॥
ਚਹੁ ਓਰ ਦਲ ਦੇਖਿ ਕੇ ਕਰ ਮੈ ਗਹੀ ਕਮਾਨ ।
ਇਹ ਬਿਧਿ ਚਲਤ ਅਪਾਰ ਸਰ ਸਾਵਨ ਮੋਹ ਸਮਾਨ ॥ ੩੩ ॥ ੫੦੨ ॥
ਜਿਹ ਸਰ ਲਾਗਤ ਜਾਇ ਕੈ ਰਹਤ ਨਾਹਿ ਅਰਮਾਨ ।
ਮਾਨਹੁ ਮੰਡਪ ਖੰਭਰੇ ਗਿਰ ਗਿਰ ਪਰਤ ਪਠਾਨ ॥ ੩੪ ॥ ੫੦੩ ॥

ਫਪੇ ਫੇਦ

ਕਰ ਮੈ ਗਹੈ ਕਮਾਨ ਜੁਧ ਕੀਨੇ ਆਸਰਾ ਸਰ ।
ਜਿਹ ਉਰ ਮਾਰਤ ਤੀਰ ਫੇਰ ਬਖਤੁ ਸੁ ਜਾਤ ਸਰ ।
ਲਗੈ ਤਾਹਿ ਕੇ ਆਨ ਮਾਨ ਕਰ ਰਹਤ ਸਇ ਕਰ ।
ਭੂਲਤ ਹੈ ਘਰ ਬਾਰ ਸਬੈ ਸੁਧ ਜਾਤ ਬਿਸਰ ਕਰ ।
ਮਾਰੇ ਪਠਾਨ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਕਰ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤਿਨ ਮੈ ਪਰੇ ।
ਕਰ ਸੇ ਕਮਾਨ ਤਜਿ ਸਾਂਗ ਗਹਿ ਸੁ ਕੋਤੇ ਹਥਿਆਰਨ ਲਰੇ ॥ ੩੫ ॥ ੫੦੪ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੌਰਿਓ ਦਲ ਮੈ ਧਾਇ ਕੇ ਲੈ ਕਰ ਸਾਂਗ ਬਠਾਇ ।
ਮਾਰਤ ਜਿਹ ਅਸਵਾਰ ਕੇ ਫਿਨ ਮੈ ਦੇਤ ਗਿਰਾਇ ॥ ੩੬ ॥ ੫੦੫ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਚਲੇ ਰਣਜੀਤ ਜਬ ਜਾਇ ਰਣ ਮੈ ਪਰੇ ਕੀਓ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਐਸੇ ਅਪਾਰੇ ।
ਲੰਬ ਪਰ ਲੰਬ ਤਹ ਡਾਰਿ ਕੇਤੀ ਦਈ ਭਭਕ ਕਰਿ ਰਕਤ ਹੁਇ ਚਲੇ ਨਾਰੇ ।
ਲੀਏ ਕਰਿ ਸਾਂਗ ਤਿਹ ਆਂਗ ਪਰ ਧਰਤਿ ਹੈ ਤਬੈ ਤਤਕਾਰ ਤਿਹ ਠਉਰ ਮਾਰੇ ।
ਬੁਜਨ ਪੈ ਜੋਰ ਕਰਿ ਲੇਤ ਉਠਾਇ ਕੇ ਸਬਨ ਦਿਖਲਾਇ ਭੁਇ ਮਾਹਿ ਡਾਰੇ ॥ ੩੭ ॥ ੫੦੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਲੇਤ ਪਰੋਇ ਪਠਾਨ ਕੇ ਸਬਹਨ ਸਾਂਗ ਦਿਖਲਾਇ ।
ਦੇਖਤ ਹੀ ਸਬ ਕਰਤ ਹੈ ਅਰੇ ਖੁਦਾਇ ਖੁਦਾਇ ॥ ੩੮ ॥ ੫੦੭ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਭਾਂਡਿ ਇਹ ਜੁਧ ਰਣਜੀਤ ਭਾਰੀ ਕੀਓ ਸਭੈ ਦਲ ਵਾਹਿ ਵਾਹਿ ਕਹਿ ਪੁਕਾਰੇ ।
 ਤਹਾਂ ਮਾਰ ਸਾਗਨ ਧਰੀ ਸਿੰਘ ਐਸੀ ਕਰੀ ਲੋਥ ਪਰ ਲੋਥ ਕੀਨੇ ਕਿਨਾਰੇ ।
 ਰਕਤ ਦਰੀਆਉ ਹੁਇ ਚਲੇ ਤਿਹ ਮਧ ਤੇ ਬਹਿਓ ਪਰਵਾਹਿ ਨਹੀ ਵਾਰ ਪਾਰੇ ।
 ਅਸੁ ਪੈਰਤ ਫਿਰੇ ਸੂਰ ਐਸੀ ਕਰੈ ਆਪਨੇ ਹਾਥ ਦਲ ਯਉ ਸੰਘਾਰੇ ॥ ੩੯ ॥ ੫੦੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਰਤ ਮਾਰ ਚਾਰੋ ਦਿਸਾ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਸਵਾਰ ।
 ਸਾਗ ਤਜੀ ਕਰਤੇ ਤਬੈ ਗਹ ਲੀਨੀ ਤਰਵਾਰ ॥ ੪੦ ॥ ੫੦੯ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਟੂਟ ਕੈ ਸਾਗ ਦੁਇ ਟੂਕ ਹੁਇ ਭੁਇ ਪਰੀ ਗਹੀ ਤਰਵਾਰ ਦਲ ਬਹੁਤ ਮਾਰੇ ।
 ਏਕ ਕੇ ਸੀਸ ਧਰਿ ਦੁਇ ਟੁਕਰੇ ਕਰੇ ਦੁਇ ਕੇ ਸੀਸ ਧਰਿ ਕਰਤ ਚਾਰੇ ।
 ਭਾਂਡ ਇਹ ਪੂਰ ਪੜਵਾਰ ਦੀਨੇ ਕਈ ਰਕਤ ਦਰੀਆਉ ਮੈ ਪਰੇ ਸਾਰੇ ।
 ਗਿਰੇ ਬਿਕਰਾਲ ਬੇਹਾਲ ਸੁਧ ਕਛੁ ਨਹੀ ਪਰੇ ਰਣ ਮਾਹਿ ਸਬ ਕਛੁ ਬਿਸਾਰੇ ॥ ੪੧ ॥ ੫੧੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਹੁਤ ਜੁਧ ਭਾਰੀ ਭਯੋ ਨਿਕਟਿ ਗਵਿ ਚਮਕਉਰ ।
 ਜਿਹਕੇ ਮਾਰਤ ਵਾਰ ਗਹਿ ਤੇ ਰਾਖਤ ਹੈ ਠਉਰ ॥ ੪੨ ॥ ੫੧੧ ॥
 ਕੀਉ ਜੁਧ ਇਹ ਭਾਂਡ ਕਰਿ ਬਲੀ ਸਿੰਘ ਰਣਜੀਤ ।
 ਬਡੇ ਸੂਰਮਾ ਜੇ ਹੁਤੇ ਚਨ ਮਾਰੇ ਇਹ ਰੀਤ ॥ ੪੩ ॥ ੫੧੨ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਲਰਤ ਰਣਜੀਤ ਤਿਹ ਠੋਰ ਐਸਾ ਕੀਓ ਕਈ ਦਲ ਮਥਨ ਕੈ ਮਾਰਿ ਡਾਰੇ ।
 ਲਈ ਤਰਵਾਰ ਅਰ ਵਾਰ ਐਸੇ ਕਰੇ ਕਰੈ ਦੁਇ ਟੂਕ ਭੁਇ ਮਾਹ ਡਾਰੇ ।
 ਸੁੰਨ ਭਾਈ ਬਹਿਯ ਉਮਗ ਦਰੀਆਉ ਜੋ ਪਰੀ ਹੈ ਲੋਥ ਮਾਨੋ ਕਿਨਾਰੇ ।
 ਅਸੁ ਪੈਰਤ ਫਿਰੇ ਸੂਰ ਐਸੀ ਕਰੈ ਕੀਉ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਐਸੇ ਅਪਾਰੇ ॥ ੪੪ ॥ ੫੧੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਲਰਤ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੈਂ ਕਰਿ ਲੀਨੇ ਤਰਵਾਰ ।
 ਬਡੇ ਸੂਰ ਮਾਰੇ ਤਹਾਂ ਫਉਜਨ ਕੇ ਸਿਰਦਾਰ ॥ ੪੫ ॥ ੫੧੪ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਬ ਸਬ ਕਟਕ ਇਕਤੁ ਹੋਇ ਪਰੇ ਚਹੂੰ ਦਿਸ ਧਾਇ ।
 ਕਰ ਮੈ ਗਹਿ ਕਰ ਵਾਰ ਸਬ ਨਿਕਟਿ ਪਹੂਚੇ ਆਏ ॥ ੪੬ ॥ ੫੧੫ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਦੇਖਿ ਤਬੈ ਬਿਧਿ ਐਸੀ ਭਈ ਰੁਤਿ ਫਾਗਨ ਜੋ ਮਾਨੋ ਖੇਲਨ ਆਯੋ ।
 ਲਾਗਤਿ ਸਾਗਨ ਤੇਗਨਿ ਤੀਰ ਕੁੰਡੀਗਨ ਸੁੰਨ ਚਲਿਯੋ ਭਭਕਾਯੋ ।
 ਤਹਿ ਸਮੇ ਫੁਬਿ ਐਸੀ ਭਈ ਮਾਨੋ ਲਾਲ ਗੁਲਾਲ ਕੋ ਰੰਗ ਬਨਾਯੋ ।
 ਬਾਗੋ ਬਨੋ ਜਿਹ ਕੇ ਗਲ ਲਾਲ ਮਾਨੋ ਰੰਗਰੇਜ ਅਬੈ ਰੰਗ ਲਿਆਯੋ ॥ ੪੭ ॥ ੫੧੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਨ ਝਾਰੀ ਕਰ ਸੂਰਮਾ ਸੁੰਨ ਰੰਗ ਭਰਿ ਲੀਨ ।
ਫਿਰਕ ਫਿਰਕ ਤਨ ਚੰਗਿਓ ਫਾਗਨ ਕੀ ਰੁਤ ਕੀਨ ॥ ੪੮ ॥ ੫੧੭ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਆਨ ਜੰਗਨ ਖਰੀ ਲੀਏ ਪਤੁ ਅਰੀ ਕਰੇ ਭਰਪੂਰ ਰਣਜੀਤ ਪਿਆਰੇ ।
ਤੁਮ ਬਿਨਾ ਕੌਨ ਯਹ ਪਤੁ ਪੁਰਾ ਭਰੇ ਕਉਨ ਸੰਗੁਮ ਯਉਂ ਕਰੇ ਭਾਰੇ ।
ਕਿਧ ਮੰਡਲਾਤ ਅਰ ਨਾਚ ਨਾਰਦ ਕਰੇ ਸੂਰ ਅਨਗਿਨਤ ਤਹਾ ਠਉਰ ਮਾਰੇ ।
ਜੁਧ ਭਾਰੀ ਭਯੋ ਮਧਿ ਚਮਕਉਰ ਕੇ ਕੀਉ ਸੰਗੁਮ ਐਸੇ ਅਪਾਰੇ ॥ ੪੯ ॥ ੫੧੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਲਗੀ ਕਾਰ ਅਸਵਾਰ ਕੈ ਕੀਨੋ ਕਾਮ ਅਪਾਰ ।
ਪੀਓ ਪਿਆਲਾ ਪੁੰਮ ਕਾ ਮਗਨ ਭਯੋ ਅਸਵਾਰ ॥ ੫੦ ॥ ੫੧੯ ॥
ਭਾਹਿ ਸਮੇ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਗੋਬਿੰਦ ਸਰਨ ਬੀਚਾਰ ।
ਆਜ ਖਾਸ ਭਏ ਖਾਲਸਾ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ॥ ੫੧ ॥ ੫੨੦ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਰਾਸ ਰਚੈ ਬਨ ਮੇ ਹਰਿ ਜੀ ਛਬਿ ਤਾਂ ਦਿਨ ਤਾਂਹੀ ਕੀਯੋ ਰਣ ਪਾਯੋ ।
ਬਾਜਤ ਸਾਰ ਸੋ ਸਾਰ ਅਪਾਰ ਕਰੇ ਝੁਨਕਾਰ ਸੁ ਯੋ ਪੁਨ ਲਾਯੋ ।
ਸੂਰ ਸਥੈ ਮਿਲਿ ਖੇਲਤ ਫਾਗਨ ਦੇਖਤ ਰਾਸ ਉਨੀਂਦੇ ਹੀ ਆਯੋ ।
ਲਾਲ ਨਿਹਾਲੀ ਕੀ ਸੇਜ ਕੀਏ ਧਰ ਸੰਵਤ ਸੂਰ ਪਲੰਘ ਬਿਛਾਯੋ ॥ ੫੨ ॥ ੫੨੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਹਿਤ ਚਿਤ ਕੈ ਤਾਂਹੀਂ ਸਮੇ ਚਰਨ ਕਵਲ ਸੋ ਧਿਆਨ ।
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੁਖ ਤੇ ਕਹਿਓ ਸਮੇ ਅੰਤ ਕੀ ਜਾਨ ॥ ੫੩ ॥ ੫੨੨ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਦੇਖਨ ਕੋ ਬਿਧਿ ਯੋ ਹੀ ਭਈ ਪੁੰਭ ਕੀ ਗਤਿ ਕੀ ਕਉ ਕਾ ਮਿਤਿ ਜਾਨੋ ।
ਜੁਧ ਪਰੇ ਕਿ ਗਏ ਕਿਤਹੂੰ ਦਿਸ ਦੇਖਿ ਰਹੈ ਕਿਨਹੂੰ ਨ ਪਛਾਨੋ ।
ਲੋਥਨ ਮੈ ਨਹੀਂ ਲੋਥ ਪਰੀ ਨਿਕਸਿ ਕਿਤਹੂੰ ਕਿਨਹੂੰ ਨਹੀ ਮਾਨੋ ।
ਏਕ ਬਿਚਾਰ ਬਿਚਾਰ ਕੀਓ ਕਉ ਤਾ ਕੋ ਬਿਚਾਰ ਬਿਚਾਰ ਨ ਆਨੋ ॥ ੫੪ ॥ ੫੨੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਬ ਦੇਖਿਓ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਸਮਾ ਪਹੁਚਿਓ ਆਨ ।
ਦੇਰਿਓ ਦਲ ਮੈ ਧਾਇ ਕੈ ਕਰ ਮੈ ਗਹੀ ਕਮਾਨ ॥ ੫੫ ॥ ੫੨੪ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਦਲ ਮੈ ਜੁ ਧਸਿਓ ਬਲਵੰਤ ਬਲੀ ਇਹ ਭਾਂਤ ਸੋ ਤੀਰ ਚਲਾਵਤ ਹੈ ।
ਜਿਹ ਕੇ ਉਰ ਮਾਰਤ ਦੋਤ ਗਿਰਾਇ ਪਰੇ ਰਨ ਮੇ ਬਿਲਲਾਵਤ ਹੈ ।
ਗਿਰੀ ਲੋਥ ਪੈ ਲੋਥ ਅਪਾਰ ਤਾਂ ਖਰੀ ਜੰਗਨ ਪਤੁ ਪੁਰਾਵਤ ਹੈ ।
ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਜੁਝਾਰ ਕਰੇ ਰਨ ਮਾਰ ਸੁਯੋ ਰਣ ਮੈ ਰਣ ਪਾਵਤ ਹੈ ॥ ੫੬ ॥ ੫੨੫ ॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਕਰ ਮੈ ਰਹੇ ਕਮਾਨ ਤੀਰ ਇਹ ਭਾਂਤ ਚਲਾਵੈ ।
ਜਿਹ ਉਰ ਮਾਰਤ ਧਾਇ ਜਾਤਿ ਬਿਧਿ ਬਿਲਮ ਨ ਲਾਵੈ ।
ਨਿਕਸੈ ਜਾਇ ਦੁਸਾਰ ਗਿਰੇ ਅਸਵਾਰ ਅੰਤ ਤਹਿ ।
ਛਿਨ ਮੈ ਤਜੇ ਪਰਾਨ ਤੀਰ ਲਾਗੰਤ ਜਾਇ ਜਿਹ ।
ਮਾਰੇ ਪਠਾਨ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਹਿ ਚਹੁ ਓਰ ਲੋਟੈ ਪਰੈ ।
ਨਾ ਹਨ ਸੁਮਾਰ ਏਤੋ ਅਪਾਰ ਐਸੇ ਜੁਝਾਰ ਤਿਨ ਮੈ ਲਰੇ ॥ ੫੭ ॥ ੫੨੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਚਹੁ ਓਰ ਦਲ ਦੇਖ ਕੈ ਨਿਕਟਿ ਪਹੁਚੇ ਆਇ ।
ਭਥ ਨੇਜਾ ਕਰ ਮੈ ਲੀਓ ਨਿਮਖ ਬਿਲਮ ਨਹੀ ਲਾਇ ॥ ੫੮ ॥ ੫੨੭ ॥

ਕਥਿਤ

ਐਸੇ ਹੀ ਚਲਿਓ ਜਬ ਬਰਛੀ ਫਿਰਾਵੈ ਹਾਬ
ਲੋਤ ਹੈ ਪਰੋਇ ਮਾਨ ਫੁਲ ਪੁੰਈਅਤ ਹੈ ।
ਗੁੰਦਬੇ ਕੇ ਹਾਰ ਝਾਰ ਝਾਰ ਡਾਰੀ ਘਨ ਸਾਰ
ਪਉਨ ਪਰਵਾਹ ਬਹਿਓ ਐਸੇ ਜੋਈਅਤ ਹੈ ।
ਬਰਛਾ ਲਗਾਵੈ ਜਾਇ ਲੋਤ ਹੈ ਪਰੋਇ ਤਾਹਿ
ਸਬਨ ਦਿਖਲਾਇ ਡਾਰਯਉ ਬਿਰੋਈਅਤ ਹੈ ।
ਸੁੰਨ ਕੇ ਅਗੰਮ ਨੀਰ ਦੇਖ ਕੈ ਨ ਰਹੈ ਧੀਰ
ਤਾਹੀ ਮੈ ਲੋਥ ਡਾਰ ਯੈ ਡਬੋਈਅਤ ਹੈ ॥ ੫੯ ॥ ੫੨੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਯਾ ਬਿਧਿ ਸੇ ਲਰਹੈ ਤਹ ਸੂਰਮਾ ਕੋਤਕ ਮਾਰਿ ਲਏ ਛਿਨ ਮਾਹੀ ।
ਡਾਰ ਸੁਆਰ ਬਿਥਾਰ ਘਨੋ ਤਿਹ ਦੇਖਤ ਭਾਜਿ ਪਰੇ ਹਟ ਜਾਹੀ ।
ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰ ਪੁਕਾਰਤ ਹੈ ਸਬ ਤੀਰ ਰੁਝੰਗਨ ਚੋਟ ਚਲਾਹੀ ।
ਯਾ ਬਿਧਿ ਦੇਖਿ ਗਹੀ ਕਰਿ ਤੇਗ ਸੁ ਸਿੰਘ ਪਰੋ ਰਣ ਮੈ ਭੜਕਾਹੀ ॥ ੬੦ ॥ ੫੨੯ ॥
ਕਰਤ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਜੋ ਜਾਇ ਰਣ ਮੈ ਪਰੋ ਅਰੇ ਇਹ ਭਾਂਤ ਨਹਿ ਟਰਤ ਸੂਰਾ ।
ਲੀਏ ਤਰਵਾਰ ਅਰ ਵਾਰ ਐਸੇ ਕਰੇ ਏਕ ਦੇ ਦੋਇ ਕਰਿ ਕਰਤ ਪੂਰਾ ।
ਲੋਥ ਪਰ ਲੋਥ ਡਾਰ ਕੇਤੀ ਦਈ ਪਉਨ ਪਰਵਾਹ ਚਲ ਪਰਤ ਕੂਰਾ ।
ਮਾਰ ਤੇਗਨ ਧਰੀ ਸਿੰਘ ਐਸੀ ਕਹੀ ਲਰਤ ਜੁਝਾਰ ਬਾਜੋਤ ਤੂਰਾ ॥ ੬੧ ॥ ੫੩੦ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਦਲ ਮੈ ਜੁ ਧਸਿਓ ਕਰ ਮੈ ਗਹਿ ਤੇਗ ਕਰੀ ਬਿਧਿ ਯੋ ਮਿਲਿ ਸੂਰਨ ਸੰਗੇ ।
ਹਾਬ ਸੇ ਵਾਰ ਗਹੇ ਜਿਨ ਕੇ ਤਿਨ ਕੇ ਸਿਰ ਦੇਤ ਹੈ ਤੇਗਨ ਸੰਗੇ ।
ਯਾ ਬਿਧਿ ਸੇ ਰਨ ਡਾਰਤ ਹੈ ਮਿਲ ਕੈ ਸਬ ਸੂਰ ਗਏ ਤਿਹ ਸੰਗੇ ।
ਦੇਖਿ ਜੁਝਾਰ ਰਹਿਓ ਤਬ ਹੀ ਅਬ ਕਉਨ ਉਪਾਵ ਕਰੋ ਪੂਝ ਮੰਗੇ ॥ ੬੨ ॥ ੫੩੧ ॥

ਜੋਰ ਜੁਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਚੜੋ ਰਨ ਮੈ ਜੁ ਪਰੰ ਤਿਹ ਐਸੋ ਕਰੋ ਹੈ ।
 ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਕੋ ਦੋਇ ਕਰੋ ਦੁਇ ਚਾਰ ਕਰੋ ਦਲ ਐਸੋ ਦਰੋ ਹੈ ।
 ਇਤ ਤੇ ਉਤ ਜਾਇ ਫਿਰੈ ਉਤ ਤੇ ਫਿਰਿ ਮਧਿ ਪਰੈ ਨਹ ਨਕ ਡਰੋ ਹੈ ।
 ਸਾਗਨ ਨੋਚਨ ਤੀਰਨ ਤੇਗਨ ਸੂਰਨ ਕੇ ਸੰਗ ਐਸੋ ਲਰੋ ਹੈ ॥ ੬੩ ॥ ੫੩੨ ॥

ਕਬਿਤ

ਖੋਚਤ ਖੜਗ ਜਦ ਮਾਰਤ ਸੜਕ
 ਗਿਰ ਪਰਤ ਤੜਕ ਅਸਵਾਰ ਆਗੇ ਤਾਹੀ ਕੇ ।
 ਗਿਰਤ ਬਿਹਾਲ ਬਿਕਰਾਲ ਸੁਧ ਨਾਹੀ ਕਛੁ
 ਲੋਟਤ ਧਰਤ ਜੋ ਕਪੋਤ ਸੁਤ ਤਾਹੀ ਕੇ ।
 ਐਸੇ ਮਾਰੇ ਅਸਵਾਰ ਏਕ ਏਕ ਝਾਰ ਝਾਰ
 ਮਾਨੋ ਕੇ ਬੋਗ ਬਿਆਰ ਪਤਿ ਬਿਰਖਾਹੀ ਕੇ ।
 ਕੋਨ ਹੈ ਕਹੈ ਬਿਚਾਰ ਨਾਹੀ ਕਛੁ ਪਾਰਾਵਾਰ
 ਜੁਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਲ ਮਾਰੇ ਰਾਈ ਰਾਈ ਕੇ ॥ ੬੪ ॥ ੫੩੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਪਟਕ ਪੁਟਕ ਕੈ ਕਟਕ ਕੋ ਝਟਕ ਨਿਕਸਿ ਗਯੋ ਪਾਰ ।
 ਜੋਰਾਵਰ ਪ੍ਰਭ ਜੋਰ ਕਰਿ ਰਾਖ ਲੀਓ ਕਰਤਾਰ ॥ ੬੫ ॥ ੫੩੪ ॥
 ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਗਹਿ ਲੀਨੀ ਤਰਵਾਰ ।
 ਦੋਰਿਓ ਦਲ ਮੈ ਧਾਇ ਕੈ ਵੇਰ ਨ ਐਸੀ ਖਾਰ ॥ ੬੬ ॥ ੫੩੫ ॥

ਕਬਿਤ

ਐਸੋ ਲਲਕਾਰਤ ਹੈ ਪਾਸ ਤ ਪਚਾਰਤ ਹੈ
 ਸੂਰਨ ਕੇ ਮਾਰਤ ਦੇ ਡਾਰਤ ਹੈ ਰਨ ਮੇ ।
 ਤੀਖੀ ਤਰਵਾਰ ਸਿੰਘ ਤਾਹੀ ਸੋ ਕਰੈ ਜੁ ਵਾਰ
 ਚਮਕੈ ਯਾ ਭਾਂਤਿ ਮਾਨੋ ਦਾਮਨਿ ਜੋ ਘਨ ਮੇ ।
 ਤੀਰਨ ਸੋ ਭਯੋ ਮੇਹ ਲਗੇ ਉਰ ਭਿਜੀ ਦੇਹ
 ਲਾਗ ਰਹੇ ਯਾਹੀ ਬਿਧੀ ਰੇਖਨ ਜੋ ਤਨ ਮੇ ।
 ਐਸੀ ਭਈ ਹੈ ਮਾਰਿ ਨਾਹਨ ਕਛੁ ਪਾਰਾਵਾਰ
 ਮਾਨੋ ਆਜ ਫੂਲ ਫੁਲ ਖੋਲ ਚਲੇ ਬਨ ਮੇ ॥ ੬੭ ॥ ੫੩੬ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਪਰੰ ਜੋ ਜਾਇ ਖੁਨਸਾਇ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਕੀਓ ਸੰਕ੍ਰਾਮ ਐਸੋ ਅਪਾਰੇ ।
 ਤੇਗ ਸੰਤਾਰ ਕੈ ਦੇਤ ਅਸਵਾਰ ਕੈ ਕਰੈ ਦੋ ਟੁਕ ਝੁਇ ਮਾਹਿ ਡਾਰੇ ।
 ਤਾਰਿ ਕੈ ਸਵਾਰ ਤੇ ਜੀਨ ਆਲੀ ਕੀਏ ਸੂਰ ਆਨੇਕ ਤਿਹ ਠਉਰ ਮਾਰੇ ।
 ਬਹੁਤੁ ਘਾਇਲ ਭਯੋ ਸੁੰਨ ਤਨ ਤੇ ਗਯੋ ਜੁਝ ਕੈ ਖੇਤ ਮੈ ਯੋ ਬਿਚਾਰੇ ॥ ੬੮ ॥ ੫੩੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਹੈ ਖਾਲਸਾ ਖਾਲਸਾ ਦੁਸਰ ਅਉਰ ਨ ਆਸ ।
ਵਾਹਗੁਰੂ ਮੁਖ ਤੇ ਕਹਿਓ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਤਜੇ ਮਾਸ ॥ ੬੯ ॥ ੫੩੮ ॥
ਬਹੁਤ ਸੂਰ ਜੁੜੇ ਤਹਾਂ ਜੋਧਾ ਬਡੇ ਅਪਾਰ ।
ਗਹਿ ਕਮਾਨ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਭਏ ਆਪ ਅਸਵਾਰ ॥ ੭੦ ॥ ੫੩੯ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਤਬ ਹੀ ਗਹਿ ਬਾਨ ਕਮਾਨ ਗਹੀ ਕਰ ਮੈ ਸਜਿ ਕੈ ਦਲ ਕੋ ਉਠਿ ਧਾਏ ।
ਮਾਰਤ ਤੀਰ ਬਿਲੰਮੁ ਨਹੀ ਕਛੁ ਚੋਟ ਪੈ ਚੋਟ ਕਰੈ ਧੁਨਿ ਲਾਏ ।
ਤਾਹਿ ਸਮੇ ਪ੍ਰਭ ਕੋਤਕ ਕੈ ਇਕ ਦੂਤ ਨੇ ਚੋਟ ਕਰੀ ਖੁਨਸਾਇ ।
ਯੇ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਕਰਨੀ ਇਵ ਹੀ ਇਕ ਉਂਗਲ ਪੰਚ ਰਹੀ ਤਿਹ ਠਾਏ ॥ ੭੧ ॥ ੫੪੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਪ੍ਰਭੁ ਰਚਨਾ ਐਸੀ ਭਈ ਚਲੇ ਅਵਰ ਦਿਸ ਧਾਇ ।
ਪੈ ਕਿਨਹੂ ਪੇਖਿਓ ਨਹੀ ਇਮ ਪ੍ਰਭ ਭਏ ਸਹਾਇ ॥ ੭੨ ॥ ੫੪੧ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੋ ਦਲ ਮੈ ਦਲ ਬਾਕੀ ਰਹੇ ਮਿਲਿ ਕੇ ਸਬ ਹੀ ਚਮਕੋਰ ਪੈ ਧਾਏ ।
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਲੀਏ ਗਹਿ ਕੈ ਮਿਲਿ ਕੈ ਸਬ ਸੀਰੋਦ ਲਾਏ ।
ਭਾਰੀ ਜਬਾਬ ਜੁਝਾਰ ਦਏ ਸੁਨਿ ਕੈ ਸਬ ਦੁਤਨ ਅੰਗ ਪਿਰਾਏ ।
ਯੇ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਕਰਨੀ ਤਬ ਹੀ ਦੋਉ ਜੁਝਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਲੋਕ ਸਿਧਾਏ ॥ ੭੩ ॥ ੫੪੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਪੈਨਿ ਪੈਨਿ ਗੁਰਦੇਵ ਸੁਤ ਤਨ ਕੋ ਲੋਭ ਨ ਕੀਨ ।
ਧਰਮ ਰਾਖ ਕਲ ਮੇ ਗਏ ਦਾਦੇ ਸੋ ਜਸ ਲੀਨ ॥ ੭੪ ॥ ੫੪੩ ॥
ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਇਹ ਬਿਧਿ ਤਜੇ ਪ੍ਰਾਨ ।
ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ ਤਿਹ ਲੋਕ ਮੈ ਜਾਨਤ ਸਕਲ ਜਹਾਨ ॥ ੭੫ ॥ ੫੪੪ ॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਜੁਧ ਚਮਕੋਰ ਕਾ ਬਾਰ੍ਹਵਾਂ ਧਿਆਇ
ਸੰਪੂਰਨਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੧੨ ॥

^੧ਇਥੋ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਫੁਲੇਖਾ ਲਗ ਗਿਆ । ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਚਮਕੋਰ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਫਰੇ ਗਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਸਹੇੜੀ ਤੋਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਮੁਹਿੰਡੀਆ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਥੋਂ ਉਹ ਖੜੀਦ ਕੀਤਾ ਗਏ ਸਨ ।

ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਚੌਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਕੀ ਫ਼ਸਫਲਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਅਚਾਨਕ ਚੌਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਤਿਆ ਖਤਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਕ ਦੀ ਥਾਂ ਦੂਜੇ ਦਾ ਫੁਲੇਖਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸਹੀਦੀ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਤਿਨ ਖੰਦਾਂ ਵਿਚ ਮੁਕਾ ਕੇ ਰਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ [੫੪੧—੪੪] । ਹੋਰ ਵਿਸਤਾਰ ਲਈ ਦੇਖੋ ਕ੍ਰਮਿਕਾ ।

ਧਿਆਉ ਤੇਰ੍ਹਵਾ

ਕਲਾ ਪ੍ਰਗਾਸ

ਦੋਹਰਾ

ਨਿਰੰਕਾਰ ਅਪਾਰ ਗਤਿ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਕਰਿ ਬਿਸਥਾਰ ।

ਸਬੈ ਛਾਡਿ ਛਿਨ ਮੈ ਦੀਓ ਰਹਿਓ ਸੁ ਏਕੰਕਾਰ ॥ ੧ ॥ ੫੪੫ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਛੋਡ ਚਮਕੋਰ ਕਰਤਾਰ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਰੂਪ ਯੋ ਧਾਰਿ ਦਿਸ ਐਰ ਆਯੋ ।

ਛੋਡ ਧਨ ਧਾਮ ਸੁਤ ਬੰਧ ਦਾਰਾ ਸਬੈ ਏਕ ਅੰਕਾਰ ਹੋ ਯੋ ਦਿਖ ਯੋ ।

ਸਰਬ ਸਾਮਾਨ ਛਿਨ ਮਾਹਿ ਐਸੇ ਤਜੇ ਭੋਖਿ ਨਿਰਬਾਨ ਕੇ ਰੂਪ ਆਯੋ ।

ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਇਮ ਫੇਰ ਰਚਨਾ ਰਚੀ ਧਰਨ ਆਕਾਸ ਤਾ ਤੇ ਟਿਕਾਓ ॥ ੨ ॥ ੫੪੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਨਿਰੰਕਾਰ ਆਕਾਰ ਕਰਿ ਮਨਸਾ ਮਨਿ ਬੀਚਾਰ ।

ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਭਯੋ ਕਰਤਾਰ ॥ ੩ ॥ ੫੪੭ ॥

ਕਰਨ ਕਰਾਵਨਹਾਰ ਪ੍ਰਭ ਸਮਰਥ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ।

ਕਲਾ ਧਾਰਿ ਪ੍ਰਗਟ ਭਯੋ ਚਹੁ ਦਿਸ ਭਯੋ ਅਨੰਦ ॥ ੪ ॥ ੫੪੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਕਲਿ ਮੇ ਕਲਿ ਧਾਰਿ ਅਕਾਰਿ ਕੀਓ ਕਰਿ ਆਪਨ ਦੂਤ ਸੰਘਾਰਨ ਕੇ ।

ਚਮਕੀ ਦਿਸ ਚਾਰ ਹੂ ਜੋਤ ਮਹਾ ਜਗ ਪਾਪ ਸਮੂਹ ਬਿਡਾਰਨ ਕੇ ।

ਕਰਿ ਖਾਲਸ ਜਾਪ ਦੇਏ ਹਰਿ ਨੈ ਹਥਿਆਰ ਅਪਾਰ ਜੁਝਾਰਨ ਕੇ ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੀਓ ਇਤਨਾ ਭਵ ਸਾਗਰ ਪਾਰ ਉਤਾਰਨ ਕੇ ॥ ੫ ॥ ੫੪੯ ॥

ਚੌਪਈ

ਰੂਪ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਭੁ ਇਮ ਧਾਰੇ ।

ਜੀਵ ਕਹਾ ਗਤਿ ਤਾਹਿ ਬਿਚਾਰੇ ।

ਤਬ ਪ੍ਰਭੁ ਬੈਰਾਰਨ ਮਹਿ ਆਏ ।

ਸਬ ਸਿੰਘਨ ਮਿਲਿ ਦਰਸਨ ਪਾਏ ॥ ੬ ॥ ੫੫੦ ॥

ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੀ ਮੈਲ ਬਿਨਾਸੀ ।

ਨੈਨਨ ਪੋਖਿਓ ਪ੍ਰਭੁ ਅਖਿਨਾਸੀ ।

ਚਿੰਤਾ ਫਿਕਰ ਗਯੋ ਦਖ ਦੂਰੇ ।

ਈਨੋ ਦਰਸ ਜਬੋ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ॥ ੭ ॥ ੫੫੧ ॥

ਅਉਗੁਨ ਮੋਟਿ ਸਬੈ ਗੁਨ ਕੀਨੇ ।
 ਐਸਾ ਦਾਨ ਦਇਆ ਕਰਿ ਦੀਨੇ ।
 ਅਧਮ ਕਰਮ ਤਜਿ ਨਿਰਮਲ ਭਏ ।
 ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਨਿ ਸਿਖ ਜੋ ਗਏ ॥ ੮ ॥ ੫੫੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਾਇਰ ਏਕ ਅਪਾਰ ਸਰ ਸੁਭਰ ਭਰਿਓ ਤਿਹ ਨੀਰ ।
 ਤਿਹ ਥਾ ਕੀਨੀ ਛਾਵਨੀ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਵੀਨ ॥ ੯ ॥ ੫੫੩ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਤਿਹ ਠਉਰ ਕੀਨੀ ਮਯਾ ਬਜੋ ਘਨਘੋਰ ਅਨਾਹਦ ਪੂਰਾ ।
 ਪਦੇ ਸਿੰਘ ਦਿਨ ਰੈਨਿ ਤਿਹ ਠਉਰ ਇਹ ਭਾਂਤ ਬਾਨੀ ਗੁਰ ਮਾਰੂ ਸੁ ਬਾਜੰਤ ਤੂਰਾ ।
 ਕਬੈ ਮੁਖਿ ਪਾਠ ਕਵਿ ਛੰਦ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੇ ਸੁਨਤ ਆਨੰਦ ਸੋ ਸਬੈ ਸੂਰਾ ।
 ਭਯੋ ਜੇਕਾਰ ਤੁਈ ਲੋਕ ਚਉਦਹ ਭਵਨ ਸੁਨੇ ਤੇ ਦੂਤ ਕਾਪੇ ਸ੍ਰੀਰਾ ॥ ੧੦ ॥ ੫੫੪ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਭਨਕ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਤਬੈ ਸੁਨੀ ਦੂਤਾਨ ਨੇ ਫੋਜ ਸੀਗਾਰ ਕੇ ਫੇਰਿ ਧਾਏ ।
 ਦੇਖ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਜਾਹੁ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੇ ਫੇਰ ਵੇ ਫੋਜ ਲੰ ਤੁਰਤ ਆਏ ।
 ਸਿੰਘ ਚਾਰੋ ਦਿਸਾ ਦੋਰ ਦਲ ਸੈ ਪਰੇ ਸਿੰਘਾਨ ਹਜੈ ਸਹਾਏ¹ ।
 ਮਾਰਿ ਐਸੀ ਕਰੈ ਸੂਰ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਭਏ ਗਹਿ ਗਡਿ ਦਲ ਯੋ ਗਿਰਾਏ ॥ ੧੧ ॥ ੫੫੫ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਖੇਤ ਕੇਸਾਨ ਤਿਹ ਭਾਂਤਿ ਐਸਾ ਕੀਓ ਧਰਤ ਤੇ ਧਰਤ ਪੈ ਮੂੰਡ ਡਾਰੇ ।
 ਤੇਗ ਚੋਗਾਨ ਅਰ ਸੀਸ ਖੰਟਾ ਕਰੇ ਖੋਲਤੇ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਪਿਆਰੇ ।
 ਲੰਬ ਬੀਚਾਰ ਬਿਸਥਾਰ ਕੇਤਾ ਕਹੈ ਪੌਨ ਪਰਵਾਹ ਪਤ ਹੋਤ ਭਾਰੇ ।
 ਮਾਰ ਅਪਾਰ ਤਿਹ ਠੋਰ ਐਸੀ ਭਈ ਭਾਜਿ ਕੈ ਦੂਤ ਸਾਰੇ ਸਿਧਾਰੇ ॥ ੧੨ ॥ ੫੫੬ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਭਾਜਿ ਤੁਰਕਾਨ ਮੈਦਾਨ ਛੋਡੈ ਤਬੈ ਖੇਤ ਸਿੰਘਾਨ ਕੇ ਹਾਥ ਆਯੋ ।
 ਕੀਉ ਬੀਚਾਰ ਕਰਤਾਰ ਮਨ ਮੈ ਇਤੇ ਸ਼ਾਹ ਕੋ ਭੋਦ ਚਹੀਯੈ ਸੁਨਾਯੋ ।

¹ਇਥੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਜੰਗ ਵੱਲ ਹੈ ਜੋ 30 ਪੰਹ, 11ਾਘ ਵਦੀ ੧੦, ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਬਿ., ੨੯ ਦਸੰਬਰ, ਸਨ ੧੭੦੫ ਈ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮਾਘੀ (੧ ਮਾਘੀ) ਨੂੰ ਬਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਪੰਨਾ 3੪੯ ਵਿਚ ੨੧ ਬਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੬੧ ਬਿ., ਪੰਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਅੰਡੀਸ਼ਨ ਪੰਨਾ ੨੨੬ ਵਿਚ ਬਸਾਖ ੧੭੬੧ ਅਤੇ ਛੇਵੀਂ ਅੰਡੀਸ਼ਨ ਪੰਨਾ ੨੭੯ ਵਿਚ ਬਸਾਖ ੧੭੬੨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਭੜਮ ਬਾਰ ਸੰਧ ਕੇ ਛਾਪੀ ਹੋਈ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਉਰਦੂ ਅੰਡੀਸ਼ਨ (ਸਨ ੧੯੨੩) ਪੰਨਾ ੧੮੭ ਵਿਚ ੧ ਮਾਘ ਸਨ ੧੭੬੨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਹੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਜੰਗ ਹੈ। ਹੋਰ ਵਿਖਾਰ ਲਈ ਵੇਖੋ ਤੁਮਿਕਾ।

ਦਯਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਤਿਹ ਸਾਜਿ ਸੀਗਾਰ ਕੇ ਖੁਸੀ ਕਰਤਾਰ ਕਰਕੈ ਪਠਾਯੋ ।
ਕਰੀ ਤਸਲੀਮ ਤਿਹ ਹੁਕਮ ਕੇ ਦੇਖ ਕੈ ਸੀਸ ਪੈ ਬਾਂਧ ਤਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਯੋ ॥ ੧੩ ॥ ੫੫੭ ॥
ਸਵੰਯਾ

ਕਹੀ ਸਮਝਾਇ ਕਰਤਾਰ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਲਿਖਾ ਔਰੰਗ ਕੇ ਹਾਥ ਦੀਜੇ ।
ਸਾਥ ਸਹਾਇ ਸੇ ਜਾਨ ਮੇਰਾ ਬਚਨ ਨਾਹਿ ਮਨ ਮਾਹਿ ਕਛੁ ਸੰਕ ਕੀਜੇ ।
ਤੀਨ ਦੋ ਪਾਂਚ ਲੈ ਖਾਲਸੇ ਪਾਸਿ ਤੇ ਖਰਚ ਦਰਬਾਰ ਬੀਚਾਰ ਲੀਜੇ ।
ਸਾਹਿ ਪੈ ਜਾਇ ਦਰਿ ਆਇ ਦਰਬਾਰ ਮੈ ਬੇਗ ਫੁਰਮਾਨ ਤੱਯਾਰ ਕੀਜੇ ॥ ੧੪ ॥ ੫੫੮ ॥
ਦੋਹਰਾ

ਬਿਦਾ ਭਯੋ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਸੀਸ ਨਿਆਇ ।
ਅਹਦੀ ਭੇਸ ਬਨਾਇ ਕੇ ਚਲਿਓ ਸਿੰਘ ਤਬ ਧਾਇ ॥ ੧੫ ॥ ੫੫੯ ॥
ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਕੀਓ ਅਹਿਦੀਅੰ ਭੇਸ ਬੇਗ ਸਿਧਾਯੋ ।
ਤਿਨੇ ਗਾਵ ਗਾਵੇ ਬਿਗਾਰੇ ਬੁਲਾਯੋ ।
ਕੀਏ ਕੂਚ ਕੇਤੇ ਕਰੀ ਹੈਲਗਾਰੇ ।
ਕਿਤੇ ਦਿਉਸ ਮੈ ਆਇ ਦਿੱਲੀ ਮਝਾਰੇ ॥ ੧੬ ॥ ੫੬੦ ॥
ਮਿਲੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਹਾ ਸੂਖ ਪਾਯੋ ।
ਹੁਕਮ ਕਾਦਿ ਕੇ ਤਾਹਿ ਤਾਂ ਤੇ ਬਚਾਯੋ ।
ਲੀਏ ਦਾਮ ਜਾ ਤੇ ਲਿਖੇ ਤਾਹਿ ਨਾਮ ।
ਚਲੇ ਕੂਚ ਕੇ ਕੇ ਕੀਓ ਏਹ ਕਾਮ ॥ ੧੭ ॥ ੫੬੧ ॥
ਆਏ ਆਗਰੇ ਕਾਮ ਕੈ ਕੈ ਸਿਧਾਏ ।
ਲਖੀ ਚੰਬਲ ਛੱਡਿ ਗਲਏਰ ਧਾਏ ।
ਆਏ ਨਰਵਰੇ ਕਾਲ ਬਾਗੇ ਸਿਹੂਜੈਨੇ ।
ਦਈ ਛੱਡਿ ਕੇ ਸੰਦਿ ਆਏ ਉਜੈਨੇ ॥ ੧੮ ॥ ੫੬੨ ॥

੧੩ਵੀਂ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਜੋ ਚਿੱਠੀ ਦੀਨੇ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਸ ਭੇਜੀ ਸੀ ਉਹ ਜਵਾਬਨਾਮਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ਅਤੇ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖਰੀ ਛਪੀ ਹੋਈ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਫਾਰਸੀ ਤੋਂ ਅਨੁਜਾਣ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕਈ ਲਫਜ਼ੀ ਫੁਟਾਤੀਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੋਂ ਮੂੜ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਭੀ ਅਜਹੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ । ਪਰ ਇਹ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਵੱਡੇ ਲਫਜ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਹਨ, ਬੰਦਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਮਜਮੂਨ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ।

ਜਵਾਬਨਾਮਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਤਿਖਣ ਦਾ ਵੱਡਾ ਮਰਸਦ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਾਹੀ ਅਹਿਲਕਾਰ, ਬਖਸ਼ੀ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ, ਚੂਨੇ ਆਦਮੀ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਖਾ ਕੇ ਵਹਿਦੇ ਕਰ ਕੇ ਧੱਖਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਚਾਨਕ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਕੇ ਬਚਨ ਭੰਗ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਕੌਫੀ ਵਿਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫੁਰਮਾਨ ਭੇਜੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਡ ਪਰ ਜਾਇਮ ਰਹੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਪਾਸ ਜਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਨ (ਸਾਖਿਜੀ ਤਵਾਰੀਖਿ-ਸਿੱਖਾ, ਜਵਾਬਨਾਮਾ, ੬੬-੭੧) ।

੧ ਪਾਠਾਤ੍ਰ—ਬਾਗੇ ਸਿਹੂਜੈਨੇ ।

ਲਖੀ ਨਰਬਦਾ ਪਾਰ ਪੈ ਲੇ ਸਿਧਾਰੇ ।
ਗਏ ਮਾਲਵੇ ਕੋ ਮਹਾ ਕੋਸ ਭਾਰੇ ।
ਗੜ੍ਹ ਦੋਖਿ ਆਸੋਰ ਤਾਂ ਤੇ ਪਧਾਰੇ ।
ਆਏ ਨਗਰ ਵੁਰਹਾਨ ਪੂਰੇ ਮਝਾਰੇ ॥ ੧੯ ॥ ੫੬੩ ॥
ਕੀਉ ਬਾਹਨੇ ਅਸਬ ਤਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਯੇ ।
ਕੀਏ ਕੂਚ ਅਉਰੰਗ ਆਬਾਦ ਆਯੇ ।
ਕੀਉ ਕਾਮ ਤਾਂ ਤੇ ਤਹਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਯੇ ।
ਤਬੇ ਲਸਕਰੇ ਅਹਿਮਦਾ ਨਗਰ ਆਯੇ ॥ ੨੦ ॥ ੫੬੪ ॥
ਸਮੇ ਸੋਦਰੇ ਬੇਦਰੇ ਸਿੰਘ ਆਯੇ ।
ਕਿਨੀ ਕੰਜ ਮੈ ਜੇਠ ਸਿੰਘੇ ਬਤਾਯੇ ।
ਰਹੇ ਧਾਮ ਤਾਂ ਕੇ ਸੁ ਰੈਨੇ ਬਿਤਾਯੇ ।
ਭਈ ਭੋਰ ਤੇ ਧਰਮਸਾਲੇ ਸਿਧਾਯੇ ॥ ੨੧ ॥ ੫੬੫ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਸਿੰਘ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਆਨ ਦੌਛਨ ਦਿਸਾ ਮੇਲ ਸਤਿਸੰਗ ਬੀਚਾਰ ਕੀਨਾ ।
ਕਹੇ ਜਿਹ ਭਾਤਿ ਅਰਜੀ ਕਰੇ ਸ਼ਾਹ ਕੋ ਲਿਖਾ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀਨਾ ।
ਬਾਕ ਬੀਚਾਰ ਬਿਸਥਾਰ ਕੇਤਾ ਭਯੋ ਭਰਮ ਭੂਲੇ ਜਿਵੇ ਬੇਦਿਰੀਨਾ ।
ਹੁਕਮੁ ਕਰਤਾਰ ਕਾ ਮਾਨ ਕੋ ਖਾਲਸੇ ਪ੍ਰੀਤ ਸੇ ਆਪ ਕੇ ਸੀਸ ਲੀਨਾ ॥ ੨੨ ॥ ੫੬੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਕਰ ਭਵਾਨੀ ਅਤਿ ਹਿਤ ਚਿਤਿ ਮਨ ਲਾਇ ।
ਨਿਸ ਦਿਨ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਕੀ ਕਰੇ ਖਾਲਸਾ ਜਾਇ ॥ ੨੩ ॥ ੫੬੭ ॥

ਚੋਪਈ

ਮਾਇਆ ਕੇ ਮਦ ਜੋ ਜਨ ਫੂਲੇ ।
ਐਡੇ ਫਿਰੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਭੂਲੇ ।
ਫੀਕੇ ਬੈਨ ਕਹੈ ਅਤਿ ਭਾਰੀ ।
ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਕ੍ਰਿਆ ਨ ਨੈਕ ਬਿਚਾਰੀ ॥ ੨੪ ॥ ੫੬੮ ॥
ਜਿਹ ਦਿਸ ਘਾਤ ਸਿੰਘ ਕਛੁ ਧਰੇ ।
ਇਹੀ ਉਪਾਵ ਅਰਜ ਕੋ ਕਰੇ ।
ਤਾਂ ਕੀ ਭਨਕ ਮੂੜੁ ਸੁਨਿ ਪਾਵੈ ।
ਤਿਹ ਢਿਗ ਜਾਇ ਮਨੋ ਕਰ ਆਵੈ ॥ ੨੫ ॥ ੫੬੯ ॥
ਅਨਕ ਉਪਾਵ ਸਿੰਘ ਨੋ ਕਰੇ ।
ਛੇਦ ਬੰਦ ਕਛੁ ਨੈਕ ਨ ਸਰੇ ।
ਲਿਖੀ ਕਥਾ ਪ੍ਰਭ ਪਾਸ ਪਠਾਈ ।
ਦਯਾ ਕਰੇ ਇਮ ਹੋਹੁ ਸਹਾਈ ॥ ੨੬ ॥ ੫੭੦ ॥

ਸੋਰਠਾ

ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖਿ ਭੋਜੀ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਤਬੈ ।
ਆਪਨ ਕਾਜ ਸੁਧਾਰ, ਹੁਇ ਸਹਾਇ ਅਬ ਪ੍ਰਭੁ ਜੀ ॥ ੨੭ ॥ ੫੭੧ ॥

ਦੌਹਰਾ

ਜੋਰੀ ਏਕ ਬੁਲਾਇ ਕੈ ਥਾਸਦ ਕਰਾ ਤਯਾਰ ।
ਸੋ ਪਠਾਏ ਪ੍ਰਭੁ ਪੈ ਤਬੈ ਆ ਪਹੁਚੈ ਦਰਬਾਰ ॥ ੨੮ ॥ ੫੭੨ ॥
ਪ੍ਰਭੁ ਬਾਚ ਅਰਦਾਸ ਕੋ ਪਾਂਚ ਹੁਕਮ ਲਿਖ ਦੀਨ ।
ਆਪਨ ਕਾਜ ਸੁਹਾਰਨੇ ਆਪ ਸਹਾਇ ਇਸ ਕੀਨ ॥ ੨੯ ॥ ੫੭੩ ॥
ਕਾਸਦ ਫਿਰਿ ਇਤ ਤੇ ਚਲੇ ਤੇ ਮਾਰਗ ਮੰਤਾਰ ।
ਅਬ ਲੀਲਾ ਉਤ ਕੀ ਕਹੈ ਜੋ ਕੀਨੀ ਕਰਤਾਰ ॥ ੩੦ ॥ ੫੭੪ ॥

ਚੌਪਈ

ਕਾਥੁ ਏਕ ਸਿੰਘ ਕਰਿ ਆਯੋ ।
ਸਿੰਘ ਸਾਥ ਉਨ ਭੇਦ ਬਨਾਯੋ ।
ਤਾਹਿ ਬਿਚਾਰ ਅਰਜ ਇਸ ਕਰੀ ।
ਵਰਕੀ ਹਾਥ ਸ਼ਾਹ ਕੇ ਪੜੀ । ੩੧ ॥ ੫੭੫ ॥
ਤਾਂ ਮੈ ਲੀਲਾ ਲਿਖੀ ਅਪਾਰਾ ।
ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਸੋ ਸ਼ਾਹ ਬਿਚਾਰਾ ।
ਤਾ ਕੀ ਤਨਕ ਭਨਕ ਇਸ ਕਹੀ ।
ਸਰਬ ਕਥਾ ਕੀ ਮਿਤਿ ਨਹੀ ਲਹੀ ॥ ੩੨ ॥ ੫੭੬ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਸਾਹਿ ਅੰਗੇਗ ਕੋ ਲਿਖਾ ਇਹ ਭਾਂਤ ਸੇ ਚਾਹਤਾ ਆਪ ਤੁਹਿ ਪਸ ਆਯੋ ।
ਕੋਲ ਬਿਕੋਲ ਸਬ ਲੋਗ ਤੇਰੇ ਭਏ ਜੰਗ ਕੋ ਭੇਦ ਅੰਸੇ ਬਤਾਯੋ ।

‘ਫੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅੰਗੇਗਜੇਬ ਦੇ ਨਾਉ’ ਦੀਨੇ ਤੋਂ ਭੋਜੀ ਜਿੰਠੀ ਜਫਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਉਪਰਲੇ ੪੭੭-੭੯, ੫੮੩ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਮਸਮੂਨ ਦਾ ਜਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਥੰਦ ਇਹ ਹਨ :

ਨਾ ਕਰਰਾ ਮਰਾ ਇਤਬਾਰੇ ਬਰ-ਉਸਤ ।
ਕਿ ਬਖਸੀ ਓ ਦੀਵਾ ਹਮ ਕਿਜਬ-ਗੋਸਤ ॥ ੧੪ ॥
ਹਮੂੰ ਮਰਦ ਬਾਯਦ ਸਵਦ ਸੁਖਨਵਰ ।
ਨਾ ਸ਼ਿਕਮਿ ਦਿਗਰ ਦਰ ਦਹਾਨਿ ਦਿਗਰ ॥ ੫੫ ॥
ਅਗਰ ਹਜਰਤਿ ਖੁਦ ਸਿਤਾਦਹ ਸਵਦ ।
ਬ-ਜਾਨੋ ਦਿਲ ਕਾਰ ਵਾਜਹਿ ਸਵਦ ॥ ੫੨ ॥
ਬਹਨਜਾਹ ਰਾ ਬੰਦਾ ਓ ਚਾਕਰੇਮ ।
ਅਗਰ ਹੁਕਮ ਆਯਦ ਬਜਾ ਹਾਜਰੇਮ ॥ ੬੨ ॥
ਅਗਰ ਚਿਹ ਬਿਆਯਦ ਬ-ਫਰਮਾਨਿ ਮਨ ।
ਹਜੂਰਤ ਬਿਆਯਮ ਹਮਰ ਜਾਨੋ ਤਨ ॥ ੬੩ ॥

ਰਾਵ ਰਾਜੇ ਘਨੇ ਆਨ ਰਨ ਮੰ ਤਨੋ ਭਏ ਹੈ ਅਨਮਨੇ ਤਿਤਨ ਘਾਯੋ ।
 ਦੋਖਿ ਕੈ ਚੇਤ ਬੀਚਾਰ ਏਤਾ ਯਹੀ ਸਿੰਘ ਤੁਹਿ ਪਾਸਿ ਯਾ ਤੇ ਪਠਾਯੋ ॥ ੩੩ ॥ ੫੭੭ ॥

ਭੁਯੰਗ ਪ੍ਰਾਯਾਤ ਛੰਦ

ਮਹਾ ਬੋਝ ਹੈ ਸੀਸ ਪੈ ਜਾਨ ਤੇਰੇ ।
 ਭਏ ਕਉਲ ਬੋਕਉਲ ਸੇ ਲੋਗ ਤੇਰੇ ।
 ਲਿਖਾ ਹੈ ਤੁਝੇ ਜਾਨ ਈਮਾਨ ਸੰਗੇ ।
 ਕਰੋਗੇ ਕਹਾ ਜੀਵ ਕਰਤਾਰ ਮੰਗੇ ॥ ੩੪ ॥ ੫੭੮ ॥
 ਸੁਖਨ ਮਰਦ ਕੇ ਜਾਨ ਮੈ ਜਾਨ ਰਾਖੇ ।
 ਸੁਖਨ ਬੇਸੁਖਨ ਅਉਰ ਕੀ ਅਉਰ ਭਾਖੇ ।
 ਦਿਲੋ ਜਾਨ ਸੇ ਕਾਮ ਕੇ ਜਾਨ ਕੀਜੇ ।
 ਕਰੋਗੇ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਢੀਲ ਦੀਜੇ ॥ ੩੫ ॥ ੫੭੯ ॥
 ਕਿ ਅਸਵਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਸੇ ਸਾਥ ਆਵੈ ।
 ਭਲੀ ਫੌਜ ਸੇ ਸਿੰਘ ਡੰਕਾ ਬਜਾਵੈ ।
 ਕਿਲੋਦਾਰ ਓ ਫੌਜਦਾਰੇ ਅਪਾਰੇ ।
 ਸੂਬੇਜਾਤ ਹੈਂ ਰਾਹ ਕੈ ਬੀਚ ਸਾਰੇ ॥ ੩੬ ॥ ੫੮੦ ॥
 ਯਾ ਫਰਮਾਨ ਕੇ ਤਯਾਰ ਕੈ ਭੇਜਿ ਦੀਜੇ ।
 ਲਿਖਾ ਠਉਰ ਹੀ ਠਉਰ ਕੇ ਆਪ ਕੀਜੇ ।
 ਹੁਕਮ ਸ਼ਾਹ ਕਾ ਜੋ ਕਬੀ ਹਾਥ ਆਵੈ ।
 ਚਲੋਂ ਕੂਚ ਕੈ ਕੇ ਇਹੀ ਮੋਹਿ ਭਵੈ ॥ ੩੭ ॥ ੫੮੧ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਦੋਖਿ ਬੀਚਾਰ ਮਨ ਮਾਹਿ ਏਤਾ ਕਹਿਓ ਕਉਨ ਸੰਜੋਗ ਕਰਤਾਰ ਆਵੈ ।
 ਲਿਖਾ ਕੈ ਦੇਹੁ ਤਾਕੀਦ ਦਰਬਾਰ ਮੈ ਸਿੰਘ ਤਤਕਾਲ ਯਾ ਤੇ ਸਿਧਾਵੈ ।
 ਗੁਰਜ ਬਰਦਾਰ ਫਰਮਾਨ ਭੇਜਾ ਤਬੈ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਪਾਸ ਜਾਵੈ ।
 ਜੋਰ ਕਰ ਬੇਨਤੀ ਜਾਇ ਐਸੇ ਕਰੋ ਰਹੋ ਤਿਹ ਠਉਰ ਜਹਾਂ ਜੀਵ ਆਵੈ ॥ ੩੮ ॥ ੫੮੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਗੁਰਜਦਾਰ ਫਰਮਾਨ ਲੈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਕੇ ਸੰਗਿ^੧ ।
 ਬਿਦਾ ਕੀਏ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅੰਗੇ ॥ ੩੯ ॥ ੫੮੩ ॥

ਭੁਯੰਗ ਪ੍ਰਾਯਾਤ ਛੰਦ

ਗੁਰਜਦਾਰ ਆਰ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਏ ।
 ਇਥੇ ਪਾਂਚ ਦਰਬਾਰ ਤੇ ਹੁਕਮ ਆਏ ।

^੧ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੇ ਜਵਾਹਰਨਾਮਾ ਮਿਲਣ ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਆਉਣ ਦਾ ਜੋ ਸੱਦਾ ਵਿਚਾਰਤ-ਪਠਾਹ ਮੁਨਇਮ ਖਾਨ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਉਹ ਮੁਹੰਮਦ ਬੇਗ ਗੁਰਜ-ਬਰਦਾਰ ਅਤੇ ਯਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਮਨਸਬਦਾਰ ਦੀ ਹੱਥੀਂ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ (ਇਨਾਇਤੁਲਾ ਬਿਸਮੀ, ਅਹਿਕਾਮਿ ਆਲਮਗੀਰੀ, ਮਾਥਿਜ਼ਿ ਤਵਾਰੀਖਿ ਸਿੱਖਾ, ੭੪-੭੫) ।

ਭਯੋ ਧੀਰਜੋ ਜੀਵ ਮੇ ਸ਼ਾਂਤਿ ਆਈ ।
ਹੁਕਮ ਵਾਰ ਬੀਚਾਰ ਕੈ ਕੈ ਸੁਨਾਈ ॥ ੪੦ ॥ ੫੮੪ ॥

ਪਉੜੀ

ਬਿਰਦ ਬਾਣੇ ਦੀ ਪੇਜ ਰਖਦਾ ਆਇਆ ।
ਹੁਕਮਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਲਿਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਠਾਇਆ ।
ਕਛੁ ਨ ਕਰੇ ਵਿਸਵਸਾ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ।
ਸੁਣਿਆ ਮਨ ਸੰਤੋਖ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ।
ਜੀ ਠਿੰਦਕ ਮੁਠੇ ਹੋਇ ਜਿਨੀ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ ॥ ੩੧ ॥ ੫੮੫ ॥

ਪਉੜੀ

ਖਾਸ ਕਲਮ ਕਰਤਾਰ ਲਿਖਿਆ ਨ ਡਰੋ ।
ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਕੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੋ ।
ਨਿਮਖ ਬਿਲਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇ ਕਾਰ ਐਸੀ ਕਰੋ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸੇ ਕਰ ਪ੍ਰੀਤ ਦੁਰਮਤ ਮਨ ਤੇ ਹਰੋ ।
ਜੀ ਜੁਗ ਜੁਗ ਹੋਇ ਸਹਾਇ ਧਿਆਨ ਤਿਨ ਕਾ ਧਰੋ ॥੪੨॥੫੮੬॥

ਪਉੜੀ

ਸੁਣਿਆ ਸੁਖ ਸਮੂਹ ਦੁਖ ਗਵਾਇਆ ।
ਬਿਨਸੇ ਸਗਲ ਕਲੇਸ ਭਰਮ ਚੁਕਾਇਆ ।
ਚਿੰਤਾ ਫਿਕਰ ਬਿਸਾਰ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ।
ਰਹੇ ਸਤਸੰਗ ਨਿਸੰਗਿ ਦੁਖ ਲਗੇ ਨ ਕਾਇਆ ।
ਜੀ ਕਰ ਸੰਤਨ ਕੇ ਪ੍ਰੀਤ ਮੇਲ ਸਵਾਇਆ ॥ ੪੩ ॥ ੫੮੭ ॥

ਪਉੜੀ

ਜੋ ਜਨ ਕਰਸੀ ਕਾਰ ਹੁਕਮ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ।
ਤਿਸ ਦੀ ਪੂਰਨ ਘਾਲ ਪੂਰੀ ਦੀਖਿਆ ।
ਤਿਸ ਨੂੰ ਸੋਭਾ ਅਪਾਰ ਸਤਿਗੁਰ ਆਖਿਆ ।
ਜਰਾ ਮਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇ ਜਮ ਪੰਥ ਨ ਪੇਖਿਆ ।
ਜੀ ਸੋ ਜਨ ਸਦਾ ਹਜੂਰਿ ਜੁਗੋ ਜੁਗੁ ਰਖਿਆ ॥ ੪੪ ॥ ੫੮੮ ॥

ਪਉੜੀ

ਜੋ ਕਹਿਆ ਕਰਤਾਰ ਕਿਉਂ ਬਿਰਥਾ ਜਾਵਏ ।
ਜੋ ਮਨੋ ਸੋ ਪ੍ਰਵਾਨ ਇਉਂ ਹੀ ਭਾਵਏ ।
ਸਿਰ ਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹ ਹੁਕਮ ਮਨਾਵਏ ।
ਮਨੋ ਸੋ ਜਿਣ ਜਾਇ ਪਦਵੀ ਪਾਵਏ ।
ਜੀ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਧਿਆਇ ਤਾਂ ਬਣ ਆਵਏ ॥ ੪੫ ॥ ੫੮੯ ॥

ਪਉੜੀ

ਬਚਨ ਸੁਣੋ ਕਰਤਾਰ ਕਾ ਜੋ ਰਿਦੈ ਬਸਾਵੈ ।
 ਮਨ ਇਛੈ ਫਲ ਪਾਵਏ ਜੋ ਕਾਰ ਕਮਾਵੈ ।
 ਮੂਰਖ ਕਬੈ ਨ ਚੇਤਈ ਮਛ ਮੈ ਗਰਬਾਵੈ ।
 ਕਾਗ ਕਪੂਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਦੁਰਗੰਧ ਲੁਭਾਵੈ ।
 ਜੀ ਜੋ ਭਾਵੀ ਅੰਕੁਰ ਹੋਇ ਸੇ ਪ੍ਰਗਟ ਆਵੈ ॥ ੪੬ ॥ ੫੯੦ ॥

ਪਉੜੀ

ਇਕ ਨਿੰਦਕ ਇਕ ਖਾਲਸਾ ਕਰਤੇ ਇਉਂ ਭਾਇਆ ।
 ਜਗ ਜੁਗ ਖੋਲ ਵਰਤਦਾ ਏਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ।
 ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਖੇ ਰਹੈ ਸੋ ਜਿਨਿ ਧੁਰੇਂ ਲਿਖਾਇਆ ।
 ਪੂਰਖ ਏਕ ਨ ਜਾਨਨੀ ਦੂਜੇ ਭਰਮਾਇਆ ।
 ਜੀ ਜਮ ਪੁਰ ਬੱਧੇ ਮਾਰੀਅਨਿ ਫਿਰਿ ਪਛੋਤਾਇਆ ॥ ੪੭ ॥ ੫੯੧ ॥

ਪਉੜੀ

ਸਤਿਸੰਗਿਤਿ ਵਿਚ ਬੰਠਿ ਕੇ ਬੋਲੈ ਹੰਕਾਰੋ ।
 ਭੋ ਸਾਇਰ ਕਿਉਂ ਲੰਘਸੀ ਕਿਉਂ ਉਤਰੇ ਪਾਰੋ ।
 ਕਿਉਂ ਕਰਿ ਦਰਗਹਿ ਸਿਝਸੀ ਕਰਿ ਦੇਖਿ ਵਿਚਾਰੋ ।
 ਲੰਹਾ ਕੰਚਨ ਕਿਉਂ ਥੀਏ ਭਾਵੈ ਜਿਉਂ ਜਰੋ ।
 ਜੀ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਰਸ ਜੇ ਮਿਲੈ ਫਿਨ ਮੈ ਨਿਸਤਾਰ ॥ ੪੮ ॥ ੫੯੨ ॥

ਪਉੜੀ

ਅਤਿ ਅਪਰਾਧੀ ਜੇ ਥੀਐ ਕੁਲ ਕੀ ਘਾਤ ਕਰੇ ।
 ਖੋਟੇ ਖੋਟ ਕਮਾਵਈ ਇਤ ਮੰਦੇ ਅਮਰ ਕਰੇ ।
 ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਚੋਰੀ ਕਰੇ ਹਰਿ ਜਸੁ ਨਹਿ ਉਚਰੇ ।
 ਬਚਨ ਕਰੇ ਹਿਤ ਲਾਇ ਪਰ ਧਨੁ ਨਿਤ ਹਰੇ ।
 ਜੀ ਸਤਿਗੁਰ ਚਾਹੇ ਬਕਸ਼ ਕੇ ਤਿਹ ਕੋ ਸਾਧੁ ਕਰੇ ॥ ੪੯ ॥ ੫੯੩ ॥

ਪਉੜੀ

ਸਭ ਠੇਰੀ ਤੂੰ ਸਭਸਿ ਦਾ ਕੋ ਕਿਧਰ ਜਾਵੈ ।
 ਪੁਤ ਕੁਪੁੰਤੀ ਜੇ ਕਰੇ ਪਿਓ ਮੁਖਹੁ ਨ ਪਾਵੈ ।
 ਭਾਵੈ ਕੋਤਾ ਭਰਮਵਾ ਜੋ ਸਰਣੀ ਆਵੈ ।
 ਆਉਗਣ ਮੋਟੇ ਗੁਣ ਕਰੇ ਭੀ ਮਾਹਿ ਸਮਾਵੈ ।
 ਜੀ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਇਆਲ ਹੈ ਸਤਿਸੰਗ ਮਿਲਾਵੈ ॥ ੫੦ ॥ ੫੯੪ ॥

ਪਉੜੀ

ਜੋ ਕਹਿਆ ਕਰਤਾਰ ਸੋ ਰਿਦੈ ਬਸਾਵਣਾ ।
 ਤਜਿ ਪ੍ਰਪੰਚ ਬਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਲਲਚਾਵਣਾ ।

^੧ਪਾਠਾਤੁ—ਕੈ ਤਿਹ ਪ੍ਰਾਨ ਹਰੇ ।

ਦੂਜਾ ਭਾਵ ਮਿਟਾਇ ਇਕੋ ਧਿਆਵਣਾ
 ਚਰਨ ਕਵਲ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ਭਰਮ ਚੁਕਾਵਣਾ ।
 ਜੀ ਬਾਧਿ ਪਾਂਚ ਹਥਿਆਰ ਦਰਸਨ ਆਵਣਾ ॥ ੫੧ ॥ ੫੯੫ ॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਕਲਾ ਪ੍ਰਗਾਸ ਧਿਆਇ ਤੇਰ੍ਹਵਾਂ
 ਸੰਪੂਰਨਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੧੩ ॥

ਧਿਆਉ ਚੌਧਵਾਂ

ਕੀਚਕ ਮਾਰ

ਦੋਹਰਾ

ਬਹੁਡ ਦਿਵਸ ਬੀਤਿਉ ਤਹਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਹੋਂ ਬੀਚਾਰ ।

ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਇਤ ਤੇ ਚਲਿਓ ਉਤ ਤੇ ਸਿਰਜਨ ਹਾਰ ॥ ੧ ॥ ੫੯੬ ॥

ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੱਛਨ ਦਿਸਾ ਲਾਗੀ ਬਹੁਤ ਅਵਾਰੇ ।

ਸਿੰਘਨ ਕੇ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿਓ ਸਬ ਹੋਹੁ ਤਈਯਾਰ ॥ ੨ ॥ ੫੯੭ ॥

ਸੋਰਠਾ

ਮਾਰਵਾਰ ਕੇ ਰਾਹ ਦਿਸ ਦੱਛਨ ਕੇ ਕੂਚ ਹੈ ।

ਸਬ ਹੋਹੁ ਤਈਯਾਰ ਪ੍ਰਭ ਇਮ ਕਹੀ ਸੁਨਾਇ ਕੈ ॥ ੩ ॥ ੫੯੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਭੋ ਤਯਾਰ ਹਿਠਿਆਰ ਪਾਚੋਂ ਕਸੇ ਸਿੰਘ ਤਿਹ ਠਉਰ ਬਨ ਬੇਗ ਆਏ ।

ਏਕ ਸੋ ਏਕ ਬਲਵੰਤ ਸੂਰਾ ਸਰਸ ਟਾਕ ਦੁਇ ਤੀਨ ਆਫੂ ਜੜਾਏ ।

ਦੇਖਿ ਕਰਤਾਰ ਤਿਹ ਓਰ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਅਨੀਕੇ ਜੁਆਨ ਹੈ ਦਿਸਟ ਆਏ ।

ਅਸੁਵ ਬਾਨੀ ਸਰਸ ਸਾਜਿ ਸੀਗਾਰ ਕੇ ਬੇਗ ਲੇ ਆਵ ਐਸੇ ਬਤਾਏ ॥ ੪ ॥ ੫੯੯ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਦੁਰਕੀ ਅਸੁ ਅਛ ਸੁਪਿਛ ਬਡੈ ਤਿਹ ਉਪਰ ਪਾਖਰ ਆਨ ਧਰੀ ।

ਫਬ ਸੋਹਤ ਜੀਨ ਚਰਾ ਇਨ ਕੀ ਸਬ ਸਾਜਿ ਸਮੇਤ ਅਨੂਪ ਖਰੀ ।

ਛਜ ਸੋਤਨ ਕੇ ਗੁਲ ਬੰਦਨ ਕੇ ਕਲਗੀ ਸਿਰ ਸੋਭ ਜਰਾਵ ਜਰੀ ।

ਬਰਨ ਫਬ ਯੋ ਜਲ ਚਾਬ ਚਲੈ ਫਿਪ ਹੈ ਤਿਹ ਦੇਖਤ ਹੂਰ ਪਰੀ ॥ ੫ ॥ ੬੦੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਚੈਚਲ ਚਪਲ ਚਲਾਕ ਹੈ ਅਰੁ ਗਤਿ ਅਨਕ ਅਪਾਰ ।

ਬਰਨ ਚੇਹਨ ਸੰਦ ਸਰਸ ਰੂਪ ਦੀਓ ਕਰਤਾਰ ॥ ੬ ॥ ੬੦੧ ॥

¹ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਅਗਾਉਂ ਖੈਸੇ ਆਇ ੨੦-੨੧ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੬ ਨੂੰ ਰੋਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ [ਹੁਕਮਨਾਮਾਂ ੬੨, ਸਿੱਤੀ ੨੦ ਕਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩] ਅਤੇ ਆਪ ਕੱਤਕ ਸੂਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ (੩੦ ਅਕਤੂਬਰ ੧੭੦੬) ਨੂੰ ਚਲੇ [ਮਾਲਵਾ ਦੇਸ ਰਟਣ ਦੀ ਸਾਖੀ ਪੰਥੀ, ਸਾਖੀ ੧੦੫, ਪੰਨਾ ੧੧੬; *Travels of Guru Teg Bahadur and Guru Gobind Singh*, 117]।

ਦੋਹਰਾ

ਅਰਦਾਸ ਦੀਨੀ ਅਰਦਾਸੀਏ ਅਰਜੁ ਸੁਨੀਐ ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰਿ ।
ਅਤਿ ਸੁਦਰ ਬਾਣੀ ਸਰਜ ਭਯੋ ਅਸੁਵ ਤਈਯਾਰ ॥ ੭ ॥ ੬੦੨ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਤਾਹਿ ਸਮੇਂ ਪੁਛ ਨੇ ਇਸਨਾਨ ਕੀਉ ਕਰ ਕੇ ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਰੇ ।
ਲੈ ਤਿਨ ਕੇ ਇਸਨਾਨ ਦੀਉ ਕਰ ਆਪ ਅਗੋਛਨ ਪੋਛ ਸੁਧਾਰੇ ।
ਕਾਢਿ ਤਿਨੋਂ ਚਮਕਾਇ ਚਹੁ ਦਿਸ ਮਿਆਨਨ ਮੈਂ ਜਬ ਹੀ ਨਿਰਵਾਰੇ ।
ਖੇਲ ਅਪਾਰ ਕਰੇ ਕਰਤਾ ਜਨ ਜੀਵ ਕਹਾ ਗਤਿ ਤਾਹਿ ਬਿਚਾਰੇ ॥ ੮ ॥ ੬੦੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤੰਸਕਚੀ ਤਾਹੀ ਸਮੇਂ ਬਸਤ੍ਰੁ ਸਬੈ ਕਰ ਕੀਨ ।
ਆਗੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਧਰੇ ਪਹਰ ਤਬੈ ਸਬ ਲੀਨ ॥ ੯ ॥ ੬੦੪ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੀਸ ਪੈ ਤਾਜ ਲੈ ਸੰਨ ਕਲਗੀ ਧਰੀ ਲਾਣ ਹੀਰੇ ਜਰੀ ਜਗਮਗਾਵੈ ।
ਹੀਰੇ ਪੰਨਾ ਖਰੇ ਔਰ ਸੰਤੀ ਜਰੇ ਝਲਕ ਛਬ ਸੰਭ ਤਾ ਕੀ ਸੁਹਾਵੈ ।
ਭੋਕ ਐਸੇ ਲਸੈ ਜੋਤ ਵੈਦਨ ਦਿਸ ਸੰਭ ਆਪਾਰ ਨਹੀਂ ਬਰਨਿ ਆਵੈ ।
ਪ੍ਰਗਟਿ ਪ੍ਰਚੰਡਿ ਤੁਈਲੋਕ ਸੰਭਾ ਕਰੈ ਪੇਖੇ ਤਿਹ ਸੰਤ ਸੁਖ ਸਰਬ ਪਾਵੈ ॥ ੧੦ ॥ ੬੦੫ ॥
ਚਿਲਤਾ ਕਰਿਕੈ ਸਬ ਸਾਜਹੀ ਸੋਂ ਬਰਨੋਂ ਹਥਿਆਰ ਕਹੇ ਸਬ ਹੀ ।
ਕਟਿਸੇਂ ਤਰਵਾਰ ਬਨੀ ਜਮਧਾਰ ਆਲੀ ਬੰਦ ਦਾਲ ਵਥੈ ਜਬ ਹੀ ।
ਦਿਸ ਦਾਹਨ ਬਾਨ ਕਮਾਨ ਸਜੈ ਕਰ ਮੈਂ ਬਰਛਾ ਕਰੇ ਛਿਨ ਮੈਂ ਹੀ ।
ਸਬ ਦੂਤਨ ਛਾਰ ਕਰੇ ਛਿਨ ਮੈਂ ਕਹਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹੇ ਤਬ ਹੀ ॥ ੧੧ ॥ ੬੦੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਵਾਹਗੁਰ ਜੀ ਕੀ ਛਤੇ ਕਹਿ ਕੈ ਭਏ ਸੁਆਰ ।
ਭਯੋ ਭੋਕ ਤ੍ਰਿਹ ਲੋਕ ਮੈ ਚੜ੍ਹਤ ਕਲੀ ਕਰਤਾਰ ॥ ੧੨ ॥ ੬੦੭ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਡੰਕਨ ਘੋਰ ਸੁਘੋਰ ਭਈ ਸੁਨਿ ਕੈ ਪੁਰੀਆ ਸਬਹੀ ਲਰਜੀ ।
ਲਰਜੇ ਸਸਿ ਭਾਨ ਭਿਆਨ ਭਏ ਕਿਹ ਕਾਰਨ ਕਾਜਿ ਚੜ੍ਹਿਓ ਹਰਿ ਜੀ ।
ਤੁਈ ਲੋਕ ਅਲੋਕ ਸਬੈ ਲਰਜੇ ਸਿਵਜੀ ਕੇਲਾਸ ਪਤਿ ਯੋ ਡਰ ਜੀ ।
ਸੁਨ ਸੋਬ ਮਹੋਸ ਬਡੇ ਲਰਜੇ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਡਰ ਡਰ ਜੀ ॥ ੧੩ ॥ ੬੦੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਭਏ ਭੈਮਾਨ ਪਾਤਾਰ ਆਕਾਸ਼ ਕਹਿਓ ਕਰਤਾਰਿ ਦਿਸ ਦਛਿ ਆਨੋ ।
ਕੋਨ ਕਾਰਨ ਪੂਛੁ ਫੇਰ ਦੱਛਨ ਦਿਸਾ ਭਏ ਸੁਆਰ ਕੈਸੇ ਕਿ ਮਾਨੋ ।
ਸਿਧ ਸਾਧਕ ਸਭੇ ਭਏ ਭੈਮਾਨ ਅਬੈ ਕੋਨ ਕੀ ਕਾਨ ਗੁਰ ਕੀ ਨਸਾਨੋ ।
ਭੋਕ ਕੀ ਘੋਰ ਸੁਨਿ ਲੋਕ ਕੋਪੀ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਐਸੇ ਬਖਾਲੋ ॥ ੧੪ ॥ ੬੦੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਰਤ ਕੂਚ ਆਏ ਤਹਾ ਰਾਜਪੂਤਨ ਕੇ ਦੇਸ ।
ਆਨ ਆਨ ਰਾਜਾ ਮਿਲੇ ਜੋਧਾ ਬਡੇ ਨਰੇਸ ॥ ੧੫ ॥ ੬੧੦ ॥

ਚੌਪਈ

ਸਿੰਘਨ ਸਿੱਖਨ ਮਨ ਮੈ ਆਨੀ ।
ਉਨ ਉਚਰੀ ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਇਮ ਬਾਨੀ ।
ਹੋਹੁ ਦਇਆਲ ਬਿਆਹ ਪ੍ਰਭ ਕਰੇ ।
ਤਉ ਇਹ ਮਗ ਪਗ ਆਗੈ ਧਰੇ ॥ ੧੬ ॥ ੬੧੧ ॥

ਰੁਆਮਲ ਛੰਦ

ਸੁਨਤ ਬਚਨ ਬਿਗਾਸ ਸੋ ਪ੍ਰਭ ਸਬ ਸਾਮਾਂ ਕੀਨ ।
ਚੁਕਮੁ ਸਿੰਘਨ ਕੇ ਕੀਓ ਮੰਗਵਾਇ ਸਬੁ ਕਛੁ ਲੀਨ ।
ਸਾਜ ਸਾਮਾਨੋ ਸਬ ਆਨੰਦ ਤਰ ਬਜਾਇ ।
ਬਿਆਹ ਕਰ ਕੇ ਆਪਨਾ ਪ੍ਰਭ ਚਲੇ ਤਾਂ ਧਾਇ ॥ ੧੭ ॥ ੬੧੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਤਾਹੀ ਦਿਸਾ ਮਿਲਾ ਪ੍ਰਭੁ ਸੋ ਜਾਇ ।
ਕੁਰਜਦਾਰ ਦਿੱਲੀ ਗਯੋ ਵਹਿ ਉਸ ਰਾਹਿ ਨ ਜਾਇ ॥ ੧੮ ॥ ੬੧੩ ॥
ਜਿਹ ਗਾਵਨ ਖਾਲਸਾ ਪਹੇ ਲੁਟ ਕੂਟ ਤਿਹ ਲੋਤ ।
ਗਾਵ ਬਚੇ ਰਾਜਾ ਮਿਲੇ ਭੇਟ ਪ੍ਰਭੁ ਸੋ ਦੇਤ ॥ ੧੯ ॥ ੬੧੪ ॥
ਜੋ ਰਾਜਾ ਕਰਿ ਜੋਰ ਕੇ ਮਿਲਤੇ ਪ੍ਰਭੁ ਸੋ ਧਾਇ ।
ਬਸਹੈ ਦੋਸ ਅਨੰਦ ਸੋ ਤਾਂ ਢਿਗ ਕੋਇ ਨ ਜਾਇ ॥ ੨੦ ॥ ੬੧੫ ॥
ਜੋ ਮਨ ਮੈ ਗਰਬਤ ਰਹੈ ਮਿਲਨਾ ਉਨ ਨਹੀਂ ਕੀਨ ।
ਲੁਟ ਕੂਟ ਕੇ ਖਾਲਸੇ ਭੁੰਚ ਤਾਹਿ ਕਉ ਲੀਨ ॥ ੨੧ ॥ ੬੧੬ ॥
ਕੁਚ ਕਰਤ ਮਾਰਗ ਚਲਤ ਇਹੀ ਭਾਂਤ ਸੋ ਜਾਤ ।
ਆਗੈ ਕੇ ਮਾਰਗਿ ਨਹੀਂ ਸੁਨੀ ਪ੍ਰਭ ਇਮ ਬਾਤ ॥ ੨੨ ॥ ੬੧੭ ॥

ਚੌਪਈ

ਵਹੁ ਦਿਸ ਛੋਤ ਅਵਰ ਦਿਸ ਧਾਏ ।
ਕੁਚ ਕਰਤ ਕੇਤਕ ਇਵ ਆਏ ।
ਚੜ੍ਹਿ ਘਾਟੀ ਕੇ ਪਾਰ ਸਿਧਾਨੇ ।
ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਬਾਤ ਕਹੀ ਇਕ ਆਨੇ ॥ ੨੩ ॥ ੬੧੮ ॥
ਅੰਗਰੇਸ਼ਾਹ ਗਉਨ ਕਰਿ ਗਾਯੋ ।
ਜਗ ਤੇ ਬਿਦ ਭਾਂਤਿ ਇਹ ਭਯੋ ।

ਬਾਦਸਾਹ ਅੰਗਰੇਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦੋਹਰਾ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਵਿਚ ੨੮ ਜੂਨ-੨੯ ੧੯੧੮ ਹਿਜਰੀ, ੨੦ ਫ਼ਤਵਰੀ
ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਕੋਇਆ ।

ਛੋੜਿ ਗਯੋ ਸਬ ਮੁਲਕ ਖਜਾਨਾ ।
ਕਾਲ ਗੁਸਿਓ ਬਲ ਕਛ ਨ ਬਸਾਨਾ ॥ ੨੪ ॥ ੬੧੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਕੁਚ ਕੀਉ ਪ੍ਰਭ ਨੈ ਤਬੈ ਲੈ ਘੋਰਨ ਕੋ ਤੰਗ ।
ਭਾਂਤ ਅਨੇਕਨ ਦੇਖੀਐ ਜਾ ਸੁਲਤਾਨੀ ਜੰਗ ॥ ੨੫ ॥ ੬੨੦ ॥

ਚੋਪਈ

ਕੇਤਕਿ ਦਿਨ ਪ੍ਰਭ ਔਰ ਬਿਤਾਏ ।
ਕੁਚ ਮੁਕਾਮ ਕਰਤ ਦਲਿ ਆਏ ।
ਬਿਰਛ ਏਕ ਦੀਰਘ ਅਤਿ ਘਨਾ ।
ਸੁੰਦਰ ਸਰ ਸਰੂਪ ਤਿਹ ਬਨਾ ॥ ੨੬ ॥ ੬੨੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਅਧਿਕ ਠਉਰ ਦੇਖੀ ਤਹਾਂ ਹੁਇ ਹੈ ਤਹਾਂ ਨ ਘਾਮ ।
ਉਤਰ ਰਹੇ ਤਾਹੀ ਤਲੇ ਕੀਨੇ ਤਹਾਂ ਮੁਕਾਮ ॥ ੨੭ ॥ ੬੨੨ ॥
ਕੀਚਕ ਰੂਮ ਦੇਖਨ ਨਮਿਤ ਗਏ ਪ੍ਰਭ ਤਿਹ ਠਉਰ ।
ਆਨ ਪਹੁਚੇ ਤਾਹਿ ਦਿਸ ਨਿਕਟਿ ਸਹਰ ਬਾਘੋਰ ॥ ੨੮ ॥ ੬੨੩ ॥

ਚੋਪਈ

ਸਹਰ ਬਾਘੋਰ ਆਪ ਜੇ ਆਏ ।
ਲੋਗ ਤਹਾਂ ਕੇ ਅਤਿ ਭਰ ਪਾਏ ।
ਤਿਨਹੁ ਕਰੀ ਜੁਧ ਕੀ ਸਾਮਾ^ਯ ।
ਕਬਹੁ ਲੂਟਿ ਲੋਹ ਏ ਧਾਮਾ ॥ ੨੯ ॥ ੬੨੪ ॥
ਅਤਿ ਅਪਾਰ ਜਿਨ ਫੌਜ ਨਿਹਾਰੀ ।
ਸੂਰਬੀਰ ਜੋਧਾਂ ਚਿਤਕਾਰੀ ।
ਕਰਿ ਸਾਮਾਨ ਦੇਸ ਇਹ ਆਏ ।
ਇਨ ਕੇ ਭੇਦ ਜਾਤ ਨਹੀਂ ਪਾਏ ॥ ੩੦ ॥ ੬੨੫ ॥
ਗਹਿ ਗਹਿ ਸਸਤ੍ਰ ਬਸਤ੍ਰ ਗਹਿ ਗਾਢੇ ।
ਕਰਿ ਸਮਾਨ ਜੁਧ ਕੇ ਠਾਢੇ ।
ਪੂਛਨ ਕੇ ਇਕ ਪਠਿਓ ਬਾਰੀ ।
ਪੂਛੇ ਇਨੋ ਜਾਇ ਬਿਧਿ ਸਾਰੀ ॥ ੩੧ ॥ ੬੨੬ ॥
ਜਲਿ ਆਯੋ ਵਹੁ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਧਾਮਾ ।
ਦੋਇ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕੀਉ ਪਰਨਾਮਾ ।

ਬਾਘੋਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ੧੯-੨੦ ਚੇਤ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਬਿਕਰਮੀ, ੧੭-੧੮ ਮਾਰਚ ਸਨ ੧੮੦੭ ਈਸਵੀ
ਨੂੰ ਚੋਈ ।

ਪ੍ਰਫੀ ਬਾਤ ਪ੍ਰਭੁ ਪਹਿ ਜਾਇ ।
 ਕਵਨ ਭੁਮ ਤੋ ਯਾ ਦਿਸ ਆਏ ॥ ੩੨ ॥ ੬੨੭ ॥
 ਨਗਰ ਲੋਗ ਮਨ ਮੈ ਅਤਿ ਡਰਹੀ ।
 ਇਹ ਬਿਧਿ ਅਰਜ ਪ੍ਰਭੁ ਸੋ ਕਰਹੀ ।
 ਡੇਰਾ ਨਿਕਟਿ ਸ਼ਹਰ ਕੇ ਦਏ ।
 ਲੁਟਨ ਕਾਜ ਆਨ ਠਹਰਏ ॥ ੩੩ ॥ ੬੨੮ ॥
 ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਭੁ ਤਹਾ ਪਠਾਯੋ ।
 ਬਾਰੀ ਸਿੰਘ ਤਾਹਿ ਲੈ ਆਯੋ ।
 ਗੁਰੂ ਬੀਰ ਤਾ ਕੇ ਘਰਿ ਜਾਈ ।
 ਸਰਬ ਕਥਾ ਇਹ ਭਾਂਤ ਬਤਾਈ ॥ ੩੪ ॥ ੬੨੯ ॥
 ਕੀਚ ਜੁਧ ਠਉਰ ਤਿਹ ਭਯੋ ।
 ਦੇਖਨ ਤਾਹਿ ਆਪ ਪ੍ਰਭੁ ਅਯੋ ।
 ਤੁਮ ਮਨ ਮੈ ਕਛੁ ਸੈਕ ਨਾ ਆਨੋ ।
 ਹਮਰੀ ਬਾਤ ਸਤਿ ਕਰਿ ਜਾਨੋ ॥ ੩੫ ॥ ੬੩੦ ॥
 ਤਾਂ ਤੇ ਤਿਨਨ ਸਾਂਤਿ ਮਨਿ ਆਈ ।
 ਇਨ ਕੀ ਗਾਤਿ ਉਨਨ ਮਨਿ ਭਾਈ ।
 ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਭੁ ਪੈ ਤਬ ਆਏ ।
 ਔਰ ਠੋਰ ਡੇਰਾ ਫੁਰਮਾਏ ॥ ੩੬ ॥ ੬੩੧ ॥
 ਲਕਰੀ ਘਾਸ ਨੀਰ ਤਹਾ ਘਨਾ ।
 ਬਾਗ ਅਜਾਇਬ ਅਤਭੁਤ ਬਨਾ ।
 ਤਿਹ ਦਿਗ ਉਤਰ ਕੀਉ ਬਿਸਰਾਮਾ ।
 ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਤਿਹ ਠਾਮਾ ॥ ੩੭ ॥ ੬੩੨ ॥
 ਤਾ ਕੋ ਲੋਗ ਮਿਲਨ ਜੋ ਆਏ ।
 ਤਿਨਨ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਭੁ ਫੁਰਮਾਏ ।
 ਤਿਨ ਕੇ ਸੰਗਿ ਤਾਹਿ ਜੋ ਗਏ ।
 ਕੀਤਕ ਜੁਧ ਭੋਮ ਸੋ ਭਏ ॥ ੩੮ ॥ ੬੩੩ ॥
 ਬਰਕਨਦਾਜ ਸੰਗਿ ਪ੍ਰਭੁ ਲਏ ।
 ਔਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਭੁ ਸੰਗਿ ਨੋ ਗਏ ।
 ਜਿਨ ਕੇ ਨਾਮ ਪ੍ਰਭੁ ਫੁਰਮਾਏ ।
 ਤੇਈ ਸਿੰਘ ਸਾਥ ਕੋ ਧਾਏ ॥ ੩੯ ॥ ੬੩੪ ॥
 ਕੋਸ ਏਕ ਉਚੇ ਚੜ੍ਹਿ ਆਏ ।
 ਦੇਖੀ ਠਾਵ ਤਬ ਫੁਰਮਾਏ ।
 ਵੇ ਜੋ ਸਿੰਘ ਸਾਥਿ ਲੈ ਆਨੋ ।
 ਠਉਰ ਠਉਰ ਕੀਨੋ ਪ੍ਰਭੁ ਥਾਨੋ ॥ ੪੦ ॥ ੬੩੫ ॥

ਸਿੰਘਨ ਠਉਰ ਬਾਟਿ ਇਮ ਲਈ ।
 ਆਪਿ ਬਾਟਿ ਡੇਰਨ ਕੀ ਲਈ ।
 ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਤਿਹ ਠਉਰ ਬਿਹਾਨੇ ।
 ਉਠਿ ਰੁਖ ਬਾਗਨ ਕੇ ਖਾਨੇ ॥ ੪੧ ॥ ੬੩੬ ॥
 ਮਾਲੀ ਭਾਜਿ ਰਾਵ ਪੈ ਆਏ ।
 ਸਗਰੇ ਰੁਖ ਬਾਗ ਕੇ ਖਾਏ ।
 ਭੋਜਨ ਹੋਤ ਉਠ ਜੇ ਆਏ ।
 ਤੋਰਿ ਤੋਰਿ ਸਬ ਹੀ ਉਠ ਖਾਏ ॥ ੪੨ ॥ ੬੩੭ ॥
 ਸੁਨਤ ਬਚਨ ਮਨ ਮਾਹਿ ਰਿਸਾਏ ।
 ਕੋਪ ਭਰੇ ਅਤਿ ਹੀ ਗਰਬਾਏ ।
 ਤਬ ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਕਛੁ ਨਾਹ ਬਸਾਨੀ ।
 ਮਨ ਮੈ ਰਾਖਿ ਬਾਤ ਇਮ ਠਾਨੀ ॥ ੪੩ ॥ ੬੩੮ ॥
 ਸਿੰਘ ਏਕ ਕਿਹੀ ਕਾਜ ਸਿਧਾਯੋ ।
 ਤਿਨ ਕੇ ਦੇਸ ਮਾਹਿ ਵਹੁ ਆਯੋ ।
 ਤਨਕ ਮਨਕ ਤਿਨ ਸੋ ਭਈ ਹਾਰਾ ।
 ਜੁਧ ਭਯੋ ਤਿਨ ਕੇ ਸੰਗਿ ਭਾਰਾ ॥ ੪੪ ॥ ੬੩੯ ॥
 ਕੋਪ ਸਿੰਘ ਭਗਵਤੀ ਨਿਕਾਰੀ ।
 ਕੇਤਕ ਦੂਤ ਹਨੇ ਬਲਕਾਰੀ ।
 ਜੁਧ ਹੋਤ ਸਭ ਸਿੰਘ ਨਿਹਾਰੇ ।
 ਗਹਿ ਗਹਿ ਸਸਤ੍ਰੁ ਉਠੇ ਲਲਕਾਰੇ ॥ ੪੫ ॥ ੬੪੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬੈਠੇ ਸਿੰਘ ਪਹਾਰ ਪੈ ਦੇਖਿਓ ਜੁਧ ਨਿਹਾਰ ।
 ਦਈ ਪਲੀਤੀ ਤਿਨੋ ਨੇ ਹੁਇ ਗਏ ਲੋਗ ਸਥਾਰ ॥ ੪੬ ॥ ੬੪੧ ॥
 ਕੋਪ ਭਯੋ ਮਨ ਮੈ ਤਬੈ ਨਿਕਸੋ ਸੂਰ ਰਸਾਇ ।
 ਰਣ ਮੰਡਣ ਜੋਧੇ ਚਲੇ ਨਿਮਖ ਬਿਲਮ ਨਹੀਂ ਲਾਇ ॥ ੪੭ ॥ ੬੪੨ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਕੋਪ ਕੈ ਸੂਰ ਜੋ ਜਾਇ ਬੁਰਜੋ ਚੜ੍ਹੇ ਕੀਉ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਘਮਸਾਨ ਭਾਰੀ ।
 ਚਲ ਤੀਰ ਗੰਢੀਰ ਬੰਦੂਕ ਜੁਟੇ ਘਨੀ ਆਨਿ ਲਾਗੀ ਅਨੀ ਯੋ ਬਿਚਾਰੀ ।
 ਗਰਜ ਘਨ ਜੋ ਕਰੀ ਲਰਚ ਐਸੀ ਪਰੀ ਕੋਪ ਕੈ ਤੋਪ ਫੋਰੀ ਸੁਸਾਰੀ ।
 ਪੜ੍ਹ ਪੂਰਨ ਮਰਨ ਭਰਨ ਆਨ ਜੋਗਨਿ ਅਰੀ ਡਾਕਨੀ ਚਾਵਡੀ ਚੀਤਕਾਰੀ ॥ ੪੮ ॥ ੬੪੩ ॥

ਚੌਪਈ

ਸੂਰ ਸੂਰ ਕੀ ਓਰ ਨਿਹਾਰੇ ।
 ਪਕਰੈ ਸਸਤ੍ਰੁ ਰਾਹਿ ਚੁਨ ਮਾਰੇ ।

ਜਿਉ ਭੁਅੰਗ ਅੰਗ ਕੋਉ ਗੁਸੈ ।
 ਤੈਸੇ ਸਸਤ੍ਰ ਸੂਰ ਕੋ ਗੁਸੈ ॥ ੪੯ ॥ ੬੪੪ ॥
 ਤਨਕ ਮਨਕ ਤਨ ਮੈ ਨਹੀ ਰਹੈ ।
 ਜਿਹ ਤਨ ਵਾਰ ਸੂਰ ਕੋ ਬਹੈ ।
 ਲਾਗੈ ਵਾਰ ਸੂਰ ਤਿਹ ਕਾਰੀ ।
 ਭੁਲੇ ਦੋਹ ਗ੍ਰਹ ਸੁਧ ਸਾਰੀ ॥ ੫੦ ॥ ੬੪੫ ॥
 ਪਰੇ ਭੂਮ ਕਪਰਾ ਜਿਮ ਡਾਰੇ ।
 ਰੰਗ ਰੰਗ ਰੰਗਰੋਜ ਸੁਧਾਰੇ ।
 ਐਸੀ ਭਾਂਤਿ ਸੂਰ ਤਹਾਂ ਪਰੇ ।
 ਦੋਇ ਰਾਤ ਅਰੁ ਦੁਇ ਦਿਨ ਲਰੇ^੧ ॥ ੫੧ ॥ ੬੪੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਬ ਤੀਸਰ ਦਿਨ ਆਇਓ ਤਬ ਪ੍ਰਭ ਕਹੀ ਸੁਨਾਇ^੨ ।
 ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਤੁਮ ਯੋ ਕਰੇ ਦੇਹੁ ਦਰੇਰਾ ਜਾਇ ॥ ੫੨ ॥ ੬੪੭ ॥
 ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਧਾਯੋ ਤਬੈ ਲੈਏ ਸਿੰਘ ਲਲਕਾਰ ।
 ਦਰਵਾਜੇ ਦੂਕੇ ਸਬੈ ਕਹਤ ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰ ॥ ੫੩ ॥ ੬੪੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਸਸਤ੍ਰ ਸੰਭਾਰ ਲਲਕਾਰ ਸਿੰਘਾਨ ਕੀ ਗਰਜ ਕੇ ਸੂਰ ਐਸੇ ਸਿਧਾਏ ।
 ਆਨ ਦੇਵਾਰ ਤਿਨ ਲੋਗ ਗੜ੍ਹ ਕੀ ਲਈ ਕੀਓ ਘਮਸਾਨ ਕੇਤਾਨ ਘਾਏ ।
 ਮਾਰ ਆਪਾਰ ਹਥਿਆਰ ਭਾਰੀ ਭਏ ਸੂਰ ਪੈ ਸੂਰ ਗਿਰ ਕਾਮ ਆਏ ।
 ਛੋਡਿ ਕੇ ਪੋਰ ਕੀ ਠਉਰ ਐਸੇ ਗਏ ਸਿੰਘ ਚਲ ਪਉਰ ਕੀ ਠੋਰ ਆਏ ॥ ੫੪ ॥ ੬੪੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦਰਵਾਜੇ ਆਏ ਤਬੈ ਸਿੰਘ ਸਬੈ ਖੁਨਸਾਇ ।
 ਮਾਲਿਤ ਕੇ ਐਸੇ ਕੀਉ ਦੀਨੀ ਆਗ ਲਗਾਇ ॥ ੫੫ ॥ ੬੫੦ ॥

ਸੋਰਠਾ

ਜਲ ਬਲ ਭਯੋ ਅੰਗਾਰ ਦਰਵਾਜਾ ਟੁਟੇ ਤਬੈ ।
 ਸਿੰਘ ਸਬੈ ਇਕ ਸਾਰ ਅੰਦਰਿ ਕੋ ਧਾਏ ਜਬੈ ॥ ੫੬ ॥ ੬੫੧ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਤੋਰਿ ਕੇ ਪਉਰ ਜਬੈ ਸਿੰਘ ਆਗੇ ਗਏ ਸਾਮੁਹੇ ਸੂਰ ਲਲਕਾਰ ਆਏ ।
 ਗਹੇ ਤਰਵਾਰ ਲਲਕਾਰ ਐਸੇ ਪਰੇ ਜਾਨ ਦਰੀਆਉ ਜੋ ਓਮਡਿ ਆਏ ।
 ਸੂਰ ਅਰ ਸਿੰਘ ਮਿਲਿ ਜੁਧਿ ਐਸੇ ਭਇਓ ਲੰਹ ਲੁਹਾਰ ਜੈਸੇ ਬਜਾਇ ।
 ਚੋਟ ਪੈ ਚੋਟ ਅਰ ਓਟ ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਸਾਰ ਕੀ ਬਾਰ ਮੈ ਸਿੰਘ ਧਾਏ ॥ ੫੭ ॥ ੬੫੨ ॥

^੧੧੯-੨੦ ਚੇਤ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਬਿ., ੧੭-੧੮ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈ.

^੨੨੧ ਚੇਤ, ੧੭੬੩ ਬਿ., ੧੯ ਮਾਰਚ, ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈ.

ਚੌਪਈ

ਮਿਲ ਸੂਰਨ ਸੂ ਰਨ ਇਮ ਕੀਨਾ ।
 ਤਨ ਮਨ ਅਰਪ ਪ੍ਰਾਨ ਕਰਿ ਦੀਨਾ ।
 ਮਨ ਅਪਨੇ ਕੋ ਲੋਭ ਨ ਜਾਨਾ ।
 ਭਿਰੋ ਸੂਰ ਯੋਧਾ ਬਲਵਾਨਾ ॥ ੫੮ ॥ ੬੫੩ ॥
 ਗਹਿ ਗਹਿ ਭੁਜਾ ਭੁਜਨ ਤੇ ਲੋਹੀ ।
 ਸੀਸ ਫਿਰਾਇ ਡਾਰਿ ਕੇ ਦੇਹੀ ।
 ਜੋ ਜੋ ਧੁਬੀਆ ਪਟ ਪੈ ਪਟ ਡਾਰੇ ।
 ਤੈਸੇ ਸੂਰ ਸੂਰ ਕੇ ਮਾਰੇ ॥ ੫੯ ॥ ੬੫੪ ॥
 ਪਰੀ ਲੋਭ ਪੈ ਲੋਭ ਅਪਾਰਾ ।
 ਗਿਰੇ ਪਖਰੀਆ ਵਾਰ ਨ ਪਾਰਾ ।
 ਲੈ ਲੈ ਸੂਰ ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ ਪਿਆਲੇ ।
 ਪੀ ਪੀ ਮਗਨ ਭਏ ਮਤਵਾਲੇ ॥ ੬੦ ॥ ੬੫੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਹੁਤ ਸੂਰ ਮਾਰ ਤਹਾਂ ਭਾਜੇ ਅਨੇਕ ਅਪਾਰ ।
 ਦੁਜੇ ਦਰਵਾਜੇ ਗਏ ਸਿੰਘ ਸਬੈ ਇਕ ਸਾਰ ॥ ੬੧ ॥ ੬੫੬ ॥
 ਧਾਇ ਪਰੇ ਤਾਂ ਮੈ ਸਬੇ ਦੀਨੇ ਦੂਤ ਭਗਾਇ ।
 ਡੀਜੇ ਦਰਵਾਜੇ ਅਰੇ ਸਿੰਘ ਸੂਰ ਖੁਨਸਾਇ ॥ ੬੨ ॥ ੬੫੭ ॥

ਚੌਪਈ

ਤਾ ਮੇ ਘਮੰਡ ਰਹੇ ਬਲਵਾਨਾ ।
 ਨੇਕ ਨਾ ਮਾਨਤ ਤਿਨ ਕੀ ਆਨਾ ।
 ਏਕ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਭ ਪੈ ਚਲ ਆਯੋ ।
 ਆਨ ਤਾਹਿ ਤਹ ਭੋਦ ਬਤਾਯੋ ॥ ੬੩ ॥ ੬੫੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਭ ਸੇ ਕਹਿਓ ਵਹ ਜੋ ਅਧਕ ਪਹਾਰ ।
 ਤੋਪ ਜਾਇ ਤਾ ਪੈ ਚੜ੍ਹੇ ਭਾਜੇ ਭਰਮ ਗਵਾਰ ॥ ੬੪ ॥ ੬੫੯ ॥
 ਜਬਰ ਜੰਗ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਲਈ ਤਾਂ ਅਸਥਾਨ ਚੜ੍ਹਾਇ ।
 ਕੋਤਕ ਚੋਟਨ ਕੇ ਚਲੇ ਦੀਨੇ ਦੂਤ ਭਗਾਇ ॥ ੬੫ ॥ ੬੬੦ ॥

ਚੌਪਈ

ਪੀਛੇ ਪਉਰ ਪਰ ਸਿੰਘ ਜੋ ਧਾਏ ।
 ਜੋ ਕਛੁ ਹਾਥ ਲਗਾ ਸੋ ਲਿਆਏ ।
 ਪ੍ਰਭਿ ਸੋ ਆਨਿ ਕਹੀ ਇਮ ਬਾਤਾ ।
 ਗੜ੍ਹੁ ਦੇਖਉ ਚਲਿ ਪੁਰਖ ਬਿਧਾਤਾ ॥ ੬੬ ॥ ੬੬੧ ॥

ਸੁਨਤ ਬਚਨ ਪ੍ਰਭ ਅਥਿਕ ਰਿਸਾਯੋ ।
 ਤਾਹਿ ਸਮੇਂ ਮਨ ਮੇਂ ਇਮ ਆਇਓ ।
 ਅਵਰ ਬਿਚਾਰ ਕਛੁ ਨਹੀਂ ਕੀਨਾ ।
 ਭਏ ਸੁਆਰ ਕੂਚ ਕਰਿ ਦੀਨਾ ॥ ੬੭ ॥ ੬੬੨ ॥
 ਕੂਚ ਕੀਏ ਸਾਹਿਬ ਚਲਿ ਆਏ ।
 ਪਰੀ ਬਹੀਰ ਸਿੰਘ ਸਭਿ ਧਾਏ ।
 ਖਬਰ ਕੂਚ ਕੀ ਉਨ ਸੁਨ ਪਾਈ ।
 ਦਉਰੀ ਫੌਜ ਫੇਰਿ ਚਲਿ ਆਈ ॥ ੬੮ ॥ ੬੬੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਿੰਘ ਪਛਾਰੀ ਮੈ ਰਹੈ ਆਈ ਫੌਜ ਅਪਾਰ ।
 ਜੁਧ ਭਜੈ ਜੁਝੈ ਕਿਤੇ ਘਾਇਲ ਭਏ ਅਪਾਰ ॥ ੬੯ ॥ ੬੬੪ ॥
 ਜੁਧ ਕਰਤ ਜੋਧਾ ਸਬੈ ਚਲਿ ਆਏ ਤਿਹ ਥਾਨ ।
 ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਠਾਢੇ ਜਹਾਂ ਤਹਾਂ ਪਹੁਚੇ ਆਨ ॥ ੭੦ ॥ ੬੬੫ ॥
 ਦੁਇ ਰਾਜਾ ਜੋਧਾ ਬਲੀ ਭਏ ਮੁਹ ਬਲ ਆਨ ।
 ਗਹਿ ਕਮਾਨ ਸਰ ਸਾਧਿਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਸੁਜਾਨ ॥ ੭੧ ॥ ੬੬੬ ॥
 ਤਾਹਿ ਸਮੈ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਚਲਿ ਆਵ ।
 ਏਕ ਰਾਵ ਹਨਿ ਹੋ ਅਥੈ ਦੂਸਰ ਪੈ ਤੁਮ ਜਾਵ ॥ ੭੨ ॥ ੬੬੭ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਸਿੰਘ ਜੋ ਭਭਯ ਕੈ ਲਪਕ ਐਸੀ ਕਰੀ ਬੇਗ ਹੀ ਹਾਵ ਕੇ ਪਾਸ ਧਾਯੋ ।
 ਰਾਵ ਕਛੁ ਵਾਰ ਕੀਨੋ ਨ ਕੀਨੋ ਗਹੀ ਸਿੰਘ ਤਰਵਾਰ ਇਕ ਵਾਰ ਲਾਯੋ ।
 ਘਾਵ ਕਾਰੀ ਭਯੋ ਸੁੰਨ ਤਨ ਤੋ ਗਯੋ ਹੋਸ ਭੁਲੀ ਤਬੈ ਭੁਮ ਆਯੋ ।
 ਕਾਟਿ ਕੈ ਸੀਸੁ ਤਿਹ ਬੇਗ ਹੀ ਲੈ ਲੀਓ ਦੂਸਰੇ ਰਾਵ ਮਨ ਮੇਂ ਰਿਸਾਯੋ ॥ ੭੩ ॥ ੬੬੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਪਕਰ ਕੈ ਸਸਤੁ ਸੰਭਾਰਿ ਤਾ ਪੈ ਪਰੋ ਚਾਹਤ ਵਾਰਿ ਤਿਹ ਓਰ ਪਾਯੋ ।
 ਆਪ ਸੰਭਾਰ ਸਰਿ ਸਾਧ ਤਾਹੀ ਸਮੇਂ ਐ ਕੈ ਤੀਰ ਐਸੇ ਚਲਾਯੋ ।
 ਤੇਰ ਹੀਅਰੋ ਪਾਰ ਪੰਲੇ ਭਯੋ ਜੂਝ ਕੇ ਹਾਵਿ ਸੁਰਗੈ ਸਿਧਾਯੋ ।
 ਭਾਜਿ ਕੈ ਫੌਜ ਬਾਘੋਰ ਦਉਰੀ ਗਈ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਡੰਕਾ ਬਜਾਯੋ ॥ ੭੪ ॥ ੬੬੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਭਜੀ ਫੌਜ ਬਾਘਉਰ ਕੋ ਮਾਰਿ ਲਏ ਸਿਰਦਾਰ ।
 ਕੂਚ ਜਹਾਨਾ ਬਾਦ ਕੋ ਕਹਿ ਦੀਨੋ ਕਰਤਾਰ ॥ ੭੫ ॥ ੬੭੦ ॥
 ਸਾਹ ਜਹਾਨਾ ਬਾਦ ਕੋ ਕੀਨੋ ਕੂਚ ਅਪਾਰ ।
 ਕਥਾ ਸਾਹਿ ਕੋ ਗਉਨ ਕੀ ਕਰਤ ਤਾਸ ਬੀਚਾਰ ॥ ੭੬ ॥ ੬੭੧ ॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਤਾ ਕੀਚਕ ਮਾਰ ਧਿਆਇ ਚਉਧਵਾ
 ਸੰਪੂਰਨਮ ਸੁਭਮਸਤ ॥ ੧੪ ॥

ਧਿਆਇ ਪੰਦਰਵਾਂ
ਜ਼ਿਕਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ
ਦੌਹਰਾ

ਦਿਸ ਦੱਛਨ ਅਹਮਦ ਨਗਰ ਅਜਬ ਅਜਾਇਬ ਥਾਨ ।
ਕਰਮ ਕਾਮ ਤਾ ਦਿਸ ਰਹਿਉ ਨਉਰੰਗ ਸ਼ਾਹ ਸੁਲਤਾਨ ॥ ੧ ॥ ੬੭੨ ॥
ਚੌਪਈ

ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਅਜਬ ਇਕ ਥਾਨਾ ।
ਨਉਰੰਗ ਸ਼ਾਹ ਤਹਾਂ ਠਹਰਾਨਾ ।
ਤੇਰਹ ਮਾਸ ਤਹਿ ਭੂਮ ਰਹਿਓ ।
ਪਾਯੋ ਕਾਲ ਕਾਲ ਬਸਿ ਭਯੋ ॥ ੨ ॥ ੬੭੩ ॥
ਸ਼ਹਰਨ ਸ਼ਹਰ ਧੂਮ ਪਰਿ ਗਈ ।
ਭਾਰੀ ਬਾਤ ਅਨਿਕ ਬਿਧ ਭਈ ।
ਅਨਿਕ ਠਉਰ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਲੁਟਾਨੀ ।
ਰਾਜ ਬਿਰਾਜੀ ਸਬਹਨ ਜਾਨੀ ॥ ੩ ॥ ੬੭੪ ॥
ਸੁਨੀ ਖਬਰ ਆਜਮ ਚਲਿ ਆਯੋ ।
ਸਬ ਲਸਕਰ ਉਨ ਆਨ ਬਚਾਯੋ ।
ਸੀਸ ਆਪਨੋ ਛੁਡੁ ਬੁਲਾਨਾ ।
ਫੇਰੀ ਦਿਸ ਦੱਛਨ ਮੈ ਆਨਾ ॥ ੪ ॥ ੬੭੫ ॥

ਦੌਹਰਾ

ਤਬ ਆਜਮ ਬੈਠੋ ਤਖਤ ਮਨ ਮੈ ਹਰਖ ਬਚਾਇ ।
ਕਰ ਸਾਮਾਂ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੀ ਚਲਿਓ ਬਿਲਮ ਨਹੀਂ ਲਾਇ ॥ ੫ ॥ ੬੭੬ ॥

ਚੌਪਈ

ਜਬ ਤੇ ਨਉਰੰਗ ਸ਼ਾਹ ਸਿਧਾਨਾ ।
ਆਜਮ ਰਾਜ ਅਪਨੋ ਜਾਨਾ ।

¹ਐਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ੧੬ ਸੱਵਾਲ, ੧੧੧੭-ਰਿਜਰੀ, ੨੦ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੭੦੬ ਈ. ਨੂੰ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਪੁੰਜਾ ਸੀ ਅਤੇ ੨੮ ਜੀਕਦਾ, ੧੧੧੮ ਰਿਜਰੀ, ੨੦ ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈ. ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਇੱਥੇ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਇਸ ਰਿਸਾਬ ਨਾਲ ਐਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਪੂਰੇ ਤੇਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜ ਰਖਿਆ (ਸਿਆਸਿਰਿ-ਆਲਮਗੀਰੀ, ਐਗਰੇਜ਼ੀ, ਪੰਨਾ ੩੦੪, ੩੦੯; ਸਰਕਾਰ, ਜ਼ੋਰਟ ਹਿਸਟਰੀ ਐਂਡ ਐਰੰਗਜ਼ੇਬ, ੪੭੨) ।

ਫੜੁ ਆਪਨੋ ਸੀਸ ਝੁਲਾਯੋ ।
 ਡੰਕਾ ਦੇਤ ਹਿੰਦ ਕੋ ਧਾਯੋ ॥ ੬ ॥ ੬੭੭ ॥
 ਤਾਂ ਕੀ ਖਬਰ ਸਾਹਿ ਸੁਨਿ ਪਾਈ ।
 ਕੂਚ ਕੀਉ ਕਛੁ ਬਿਲਮ ਨ ਲਾਈ ।
 ਦਿੱਲੀ ਨਿਕਟਿ ਆਪ ਜਬ ਆਯੋ ।
 ਲਿਖਾ ਕੀਓ ਪ੍ਰਭ ਪਾਸ ਪਠਾਇਓ ॥ ੭ ॥ ੬੭੮ ॥

ਦੌਹਰਾ

ਕਰਿ ਜੋਰੇ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਨਿਖ ਬਿਲਮ ਨਹੀ ਲਾਇ ।
 ਇਹ ਸੁਲਤਾਨੀ ਜੰਗ ਮੈ ਤੁਮ ਪ੍ਰਭ ਹੋਹੁ ਸਹਾਇ ॥ ੮ ॥ ੬੭੯ ॥

ਚੌਪਈ

ਤੇਈ ਬਾਤ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਸੁਨਿ ਪਾਈ ।
 ਲਿਖਿਓ ਦਿਲਾਸਾ ਤਾਹਿ ਪਠਾਈ ।
 ਸੇਕਾ ਨੇਕ ਜੀਵ ਨਹੀ ਆਨੋ ।
 ਨਿਹਚੇ ਰਾਜ ਆਪਨਾ ਜਾਨੋ ॥ ੯ ॥ ੬੮੦ ॥
 ਤਾਂ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤਿ ਸ਼ਾਹ ਮਨ ਆਈ ।
 ਕਰਿ ਨਿਹਚੇ ਪ੍ਰਭ ਸੇ ਲਿਵ ਲਈ ।
 ਆਨ ਜਾਜਉ ਜੁਧ ਮਚਾਯੋ ।
 ਆਜਮ ਮਾਰਗ ਜਾਤ ਨ ਧਾਯੋ ॥ ੧੦ ॥ ੬੮੧ ॥
 ਭਜੋ ਸਾਰ ਪੈ ਸਾਰ ਅਪਾਰਾ ।
 ਕੀਨੋ ਪ੍ਰਬਲ ਸਬਲ ਰਣ ਭਾਰਾ ।
 ਪ੍ਰਬਲ ਕਥਾ ਕਰਿ ਅਲਪ ਸੁਨਾਈ ।
 ਆਜਮ ਮੀਚ ਭਾਇ ਇਹ ਪਾਈ ॥ ੧੧ ॥ ੬੮੨ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਚੜ੍ਹੇ ਦਲ ਸਾਜਿ ਪੈ ਲਾਜ ਨੈਨਾ ਭਰੇ ਸਾਹ ਆਜਮ ਅਰੇ ਜੋਰ ਕੀਨੋ ।
 ਭਿਰੋ ਮਹ ਮੰਤਿ ਬਲਵੰਤ ਸੂਰਾ ਸਰਸ ਏਕ ਤੇ ਏਕ ਕੀਉ ਨਹੀ ਹੀਨੋ ।
 ਪਰੀ ਹੈ ਮਾਰ ਸਿਰਦਾਰ ਜੁਝੈ ਘਨੇ ਗਿਰੇ ਸੁਲਤਾਨ ਜਕ ਡਗ ਸਗੀਨੋ ।
 ਰਾਜ ਕੈ ਕਾਜ ਸੇਗੁਮ ਸੇਗੁਮ ਭਾਰਥ ਕੀਓ ਲੋਹ ਕੀ ਲਾਜ ਪੈ ਜੀਵ ਦੀਨੋ ॥ ੧੨ ॥ ੬੮੩ ॥

^੧ਜਾਜਉ ਦੀ ਲਠਾਈ ੧੮ ਰੱਬੀ-ਉਲ-ਅਵਲ, ਸਨ ੧੧੧੯ ਹਿਜਰੀ, ੮ ਜੂਨ, ਸਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਬਾਘਦਾਦ ਮੁਅੱਜਿਮ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਡੱਟੇ ਭਾਈ ਸਾਹਜ਼ਾਦਾ ਆਜਮ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗੋਬੰਦ ਸਿਖ ਜੀ ਨੇ ਤਖਤ ਦੇ ਅਸਲੀ ਮਾਲਕ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਮੁਅੱਜਿਮ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ । ਮੁਅੱਜਿਮ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਉਂ ਨਾਨਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆ (ਕਾਮਵਰ, ਤਸਵੀਰ ਮੁ-ਸਲਾਹੀਨ, ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਮਾ, ਆਦਿ) ।

ਦੋਹਰਾ

ਸਾਨੀ ਆਜਮ ਸਾਹ ਕੀ ਅਵਰ ਨਹੀਂ ਸੁਲਤਾਨ ।
 ਲੰਹ ਲਾਜ ਜਿਨ ਰਣ ਬਿਖੈ ਐਸੀ ਕਰੀ ਨਿਦਾਨ ॥ ੧੩ ॥ ੬੮੪ ॥
 ਜੂਝ ਪਰੈ ਰਣ ਮੇਂ ਤਬੇ ਸੁਤਨ ਸਹਿਤ ਇਮ ਜਾਨ ।
 ਐਸੀ ਕਿਨਹੂ ਨ ਕਰੀ ਜਾਨਤ ਸਕਲ ਜਹਾਨ ॥ ੧੪ ॥ ੬੮੫ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਸੁਨੀ ਜੋ ਸਾਹਿ ਬਿਗਸਾਇ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਸੁਕਰ ਦਰਗਾਹ ਤੇਰੀ ਇਲਾਹੀ ।
 ਕੀਉ ਹੈ ਫੈਜੁ ਮੁਹਿ ਆਪਨੋ ਜਾਨਿ ਕੈ ਰਹਮ ਕੀ ਨਜ਼ਰ ਤੇ ਫਤੇਹ ਪਾਈ ।
 ਬੌਰ ਜੋਧਾ ਬਲੀ ਧਾਕ ਜਾਂ ਕੀ ਭਲੀ ਸੰਗ ਥੇ ਖੂਬ ਜਾ ਕੇ ਸਿਪਾਹੀ ।
 ਜੀਵ ਤਾਂ ਕਾ ਲੀਓ ਤਾਜ ਹਮ ਕੋ ਦੀਉ ਅਜਬ ਹੈ ਖੇਲ ਤੇਰੇ ਮੁਦਾਈ ॥ ੧੫ ॥ ੬੮੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਕਰ ਕੀਉ ਦਰਗਾਹ ਮੈਂ ਜੁਧ ਫਤੇ ਜਬ ਕੀਨ ।
 ਛਤ੍ਰ ਸੀਸ ਅਪਨੇ ਤਬੈ ਸਹਿ ਬਹਾਦੁਰ ਲੀਨ ॥ ੧੬ ॥ ੬੮੭ ॥

ਚੌਪਈ

ਸਾਹ ਬਹਾਦਰ ਛਤ੍ਰ ਖੁਲਾਨਾ ।
 ਫੇਰੀ ਦੇਸ ਦੇਸ ਮੈ ਆਨਾ ।
 ਕੀਏ ਮੁਕਾਮ ਆਗਰੇ ਮਾਹੀ ।
 ਚਾਰ ਮਾਸ ਬਰਸਾਤ ਬਿਤਾਈ ॥ ੧੭ ॥ ੬੮੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਢਿਗ ਆਗਰੇ ਕਹਤ ਤਾਹਿ ਬੀਚਾਰ ।
 ਸਾਹ ਜਹਾਨਾ ਬਾਦ ਮੈ ਆ ਪਹੁਚਿਓ ਕਰਤਾਰ ॥ ੧੮ ॥ ੬੮੯ ॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਮਜ਼ਕੂਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕਾ ਪੰਦਰਵਾਂ ਧਿਆਉ
 ਸੰਪੂਰਨ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੧੫ ॥

ਧਿਆਉ ਸੋਲ੍ਹਵਾਂ

ਮੁਲਾਕਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੀ

ਚੋਪਈ

ਦਿਲੀ ਨਿਕਟਿ ਪ੍ਰਭੂ ਜਬ ਆਏ ।
ਸੰਗਤ ਖਬਰ ਸੁਨੀ ਸੁਖ ਪਾਏ ।
ਅਨਿਕ ਹੁਲਾਸ ਜੀਵ ਮੈ ਆਯੋ ।
ਸਰਬ ਖਾਲਸਾ ਲੈਨਿ ਸਿਧਾਯੋ ॥ ੧ ॥ ੬੯੦ ॥
ਗਾਡੀ ਰਥ ਕੇਤਨ ਮੰਗਵਾਏ ।
ਘੋਰਨ ਪੈ ਚੜ੍ਹਿ ਅਨਿਕ ਸਿਧਾਏ ।
ਪਾਇ ਪਿਆਦਨ ਕੇਤਨ ਚਾਲੇ ।
ਪੀ ਪੀ ਨੈਨ ਪਾਨ ਕੇ ਪਿਆਲੇ ॥ ੨ ॥ ੬੯੧ ॥

ਮਧਕਾਰ ਛੰਦ

ਕਰਿ ਕੈ ਬਿਚਾਰ । ਸਿਖੰ ਅਪਾਰ ।
ਸਬਦੈ ਉਚਾਰ । ਏਕੋ ਨਿਗਾਰ ॥ ੩ ॥ ੬੯੨ ॥
ਭਵ ਭੈ ਉਤਾਰ । ਭਰਮੋ ਬਿਦਾਰ ।
ਹੁਇ ਹਰਖਵੰਤ । ਪੋਖਿਓ ਬਿਅੰਤ ॥ ੪ ॥ ੬੯੩ ॥
ਚਿੰਤਾ ਬਿਸਾਰ । ਦਿੜ੍ਹ ਜੀਵ ਧਾਰਿ ।
ਮਨ ਮੈ ਅਨੰਦ । ਸਬ ਤੋਰ ਫੰਦ ॥ ੫ ॥ ੬੯੪ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਕਰ ਭਾਵਨੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸੋ ਲਿਵ ਲਾਇ ।
ਅਨੰਦ ਭਯੋ ਪ੍ਰਭ ਪੋਖਿਓ ਸਿਖਨ ਸਤਿਗੁਰ ਆਈ ॥ ੬ ॥ ੬੯੫ ॥

ਅੜਿਲ

ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨਾ ਬਾਦਿ ਪ੍ਰਭੂ ਜਬ ਆਇ ਕੈ ।
ਕੇਤਕਿ ਕਰੇ ਅਪਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਬਿਗਸਾਇ ਕੈ ।
ਜਮਨਾ ਕੇ ਤਟ ਪਾਰ ਜਹਾ ਡੇਰਾ ਕੀਉ ।
ਜੀ ਕੀਨੋ ਸਿਸਟਿ ਉਧਾਰ ਦਰਸ ਅੰਸੇ ਦੀਉ ॥ ੭ ॥ ੬੯੬ ॥

ਚੋਪਈ

ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਤਿਹ ਠਉਰ ਬਿਤਾਏ ।
ਫੇਰ ਕੂਚ ਪ੍ਰਭ ਨੋ ਫੁਰਮਾਏ ।

ਚਲਤ ਚਲਤ ਆਏ ਤਿਹ ਥਾਨਾ ।
 ਮਥਰਾ ਨਗਰ ਪ੍ਰਭ ਮਨਿ ਭਾਨਾ ॥ ੯ ॥ ੬੯੭ ॥
 ਦੇਖੀ ਠਵਰ ਪ੍ਰਭੁ ਬਿਗਸਾਏ ।
 ਸੂਰਜ ਕੁੰਡ ਧਾਮ ਫੁਰਮਾਏ ।
 ਤਬ ਬਿਸਰਾਤ ਦਿਸਟ ਹਰ ਆਨਾ ।
 ਕੇਤਕ ਦੀਉ ਦਿਜਨ ਕੇ ਦਾਨਾ ॥ ੯ ॥ ੬੯੮ ॥
 ਮਥਰਾ ਦੇਖ ਪ੍ਰਭੁ ਜਬ ਆਏ ।
 ਪੁਨਿ ਬਿੰਦੁਬਨ ਆਪ ਸਿਧਾਏ ।
 ਦੇਖੀ ਕੁੰਜ ਗਲੀ ਸਬ ਠਉਰਾ ।
 ਦੇਖੀ ਛਾਵ ਅਧਿਕ ਇਕ ਔਰਾ ॥ ੧੦ ॥ ੬੯੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਆਪ ਆਨ ਬੈਠੇ ਤਹਾ ਅਰੁ ਮਿਸਟਾਨ ਮੰਗਾਇ ।
 ਰਾਖ ਦੀਉ ਮੈਦਾਨ ਮੈ ਬੰਚਰ ਭੁੰਚਤ ਖਾਇ ॥ ੧੧ ॥ ੭੦੦ ॥
 ਆਪਸ ਮੈ ਲਰ ਲਰ ਮਰਤ ਕਿਲਕਤ ਅਤਿ ਖੁਨਸਾਇ ।
 ਕਉਤਕ ਤਿਨ ਕੇ ਅਨਿਕ ਬਿਧਿ ਦੇਖਿ ਪ੍ਰਭੁ ਬਿਗਸਾਇ ॥ ੧੨ ॥ ੭੦੧ ॥
 ਅਨਿਕ ਤਾਤ ਲੀਲਾ ਕਰੀ ਬਿੰਦੁਬਨ ਮੈ ਆਇ ।
 ਗਉਨ ਕੀਉ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਤਬੈ ਚਲੇ ਆਗਰੇ ਧਾਇ ॥ ੧੩ ॥ ੭੦੨ ॥

ਚੌਪਈ

ਕੂਚ ਕੀਉ ਤਾਂ ਤੇ ਉਠਿ ਧਾਏ ।
 ਪੰਥ ਚਲਤ ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਲਾਏ ।
 ਕੋਸ ਚਾਰ ਆਗਰ ਜਬ ਰਹਾ ।
 ਕਰੇ ਮੁਕਾਮ ਪ੍ਰਭੁ ਇਮ ਕਹਾ ॥ ੧੪ ॥ ੭੦੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਾਗੁ ਏਕ ਦੇਖਿਓ ਤਹਾਂ ਉਤਰ ਕੀਉ ਬਿਸਰਾਮ ।
 ਕੋਸ ਦੋਇ ਤਾਂ ਤੇ ਰਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੇ ਧਾਮ ॥ ੧੫ ॥ ੭੦੪ ॥
 ਖਾਨਿ ਖਾਨਾਂ ਸੁਨ ਕੇ ਤਬੈ ਦਾਨੇ ਲੋਗ ਪਠਾਏ ।
 ਬਿਨ ਕਰੀ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕੇ ਦਰਸ ਦਿਖਾਵੇ ਆਇ ॥ ੧੬ ॥ ੭੦੫ ॥

^੧ ਖਾਨਿ-ਖਾਨਾਨ ਬਹਾਦੁਰ ਬਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵੱਡਾ ਵਜ਼ੀਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮੁਨਇਮ ਖਾਨ ਸੀ । ਇਸੇ ਦੇ ਨਾਉਂ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਹਸਬੁਲ-ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਸੱਲੀ ਦੇ ਕੇ, ਰਾਜੀ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖਣ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਭੇਜਣ ਦਾ ਯੋਗ ਪਰਬੰਧ ਕਰ ਦੇਵੇ (ਇਨਾਇਤੁਲਾ ਇਸਮੀ, ਅਹਿਕਾਮਿ ਆਲਮਗੀਰੀ, ਮਾਮਿਜ਼ਿ ਤਵਾਰੀਖਿ ਸ਼ਿਖਾ, ੭੪-੭੫) ।

ਚੌਪਈ

ਅਣਿਕ ਭਾਂਤ ਪ੍ਰਭ ਫੌਜ ਸੁਧਾਰੀ ।
 ਸੂਰ ਬੀਰ ਜੋਧਾ ਹਿਤਕਾਰੀ ।
 ਲੈ ਕੇ ਸੰਗਿ ਆਪਿ ਪ੍ਰਭ ਧਾਯੋ ।
 ਲਲਕਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੇ ਆਯੋ ॥ ੧੭ ॥ ੭੦੬ ॥
 ਤਹਰਾ ਬਾਗ ਅਜਬ ਇਕ ਥਾਨਾ^੨ ।
 ਬਸਿਹੈ ਤਹਾਂ ਖ਼ਾਨ ਹੀ ਖ਼ਾਨਾ ।
 ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰ ਤਹਾਂ ਘਰਿ ਆਏ ।
 ਤਿਸਹਿ ਆਨ ਕੈ ਦਰਸ ਦਿਖਾਏ ॥ ੧੮ ॥ ੭੦੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦਰਸ ਦੇਖ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਬਹਤ ਚਿਰਪਾ ਤੁਮ ਕੀਨ ।
 ਆਪਨੋ ਹੀ ਮਹਿ ਜਾਨ ਕੈ ਦਰਸ ਆਪਨੋ ਦੀਨ ॥ ੧੯ ॥ ੭੦੮ ॥

ਚੌਪਈ

ਚਰਨ ਕਵਲ ਕੇ ਹਾਥ ਚਲਾਏ ।
 ਥਾਪੀ ਦਈ ਪ੍ਰਭੁ ਬਿਗਸਾਏ ।
 ਤਬ ਤਿਨ ਅਪਨੋ ਹਾਲ ਦਿਖਾਯੋ ।
 ਰੋਂਛਾ ਕਹੀ ਪ੍ਰਭੁ ਫੁਰਮਾਯੋ ॥ ੨੦ ॥ ੭੦੯ ॥
 ਆਦਰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭੁ ਕਾ ਕੀਨਾ ।
 ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਬਿਦਾ ਕਰ ਦੀਨਾ ।
 ਹਾਥ ਜੋੜ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਬਤਾਏ ।
 ਉਤਰੋ ਧਾਮ ਪ੍ਰਭੁ ਤਮ ਜਾਏ ॥ ੨੧ ॥ ੭੧੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਿਦਾ ਭਏ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਚਲਿ ਆਏ ਤਿਹ ਥਾਨ ।
 ਠਉਰ ਏਕ ਦੇਖੀ ਤਹਾਂ ਰਾਤ ਕਹੀ ਗੁਜਰਾਨ ॥ ੨੨ ॥ ੭੧੧ ॥
 ਮੇਹ ਕਹੈ ਬਰਖੋ ਅਥੈ ਬਹੁਤ ਨਾ ਐਸੋ ਦਾਵ ।
 ਆਪ ਪ੍ਰਭੁ ਆਏ ਈਹਾ ਆਨ ਕਰੋ ਛਿਰਕਾਓ ॥ ੨੩ ॥ ੭੧੨ ॥
 ਰੋਨਿ ਗਈ ਬਾਸਰ ਭਾਯੋ ਕਏ ਆਪ ਅਸਵਾਰ ।
 ਬਾਗ ਏਕ ਨਿਰੀਖਓ ਜਬ ਡੇਰਾ ਕੀਉ ਬਿਚਾਰ ॥ ੨੪ ॥ ੭੧੩ ॥
 ਆਪ ਪ੍ਰਭੁ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਕੀਉ ਬਾਗ ਮੈ ਧਾਮ ।
 ਠਉਰ ਬਾਂਟ ਸਬ ਕੋ ਦਈ ਕੀਉ ਤਾਂਹ ਬਿਸਰਾਮ ॥ ੨੫ ॥ ੭੧੪ ॥
 ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਬੀਰਤ ਭਏ ਯਾਦਿ ਸ਼ਾਹਿ ਇਮ ਕੀਨ ।
 ਪ੍ਰਭ ਆਏ ਕਾਰਨ ਕਵਨ ਹਮ ਕੋ ਦਰਸਨ ਦੀਨ ॥ ੨੬ ॥ ੭੧੫ ॥

^੨ਇਸ ਬਾਗ ਦਾ ਨਾਉਂ ਵਹਿਰ-ਆਰਾਏ ਬਾਗ ਸੀ, ਜੋ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ ।

ਕਹਿ ਭੇਜੀ ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਤਬੈ ਦਯਾ ਕਰੈ ਕਰਤਾਰ ॥
ਦਰਸ ਦਿਖਾਯੋ ਆਪਨਾ ਅਪਨੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ ॥ ੨੭ ॥ ੭੧੬ ॥

ਚੋਪਈ

ਸੂਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਭ ਨਿਕਟ ਬੁਲਾਏ ।
ਹੋਹੁ ਤਿਆਰ ਤਬੈ ਫੁਰਮਾਏ ।
ਚੜ੍ਹਤ ਕਰੀ ਐਸੈ ਪ੍ਰਭ ਧਾਏ ।
ਡੋਰਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੇ ਆਏ ॥ ੨੮ ॥ ੭੧੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਆਨ ਸ਼ਾਹ ਕੈ ਧਾਮ ਪੈ ਸੂਰ ਖਰੇ ਤਹਾਂ ਕੀਨ ।
ਆਪ ਧਾਇ ਅੰਦਰ ਗਏ ਸਿੰਘ ਸੰਗ ਇਕ ਲੀਨ ॥ ੨੯ ॥ ੭੧੮ ॥
ਖਾਸ ਡੇਵਦੀ ਆਨ ਕੈ ਤਹਾਂ ਸਿੰਘ ਖਲਵਾਇ ।
ਆਪ ਪ੍ਰਭ ਅੰਦਰ ਗਏ ਅਪਨੇ ਰੂਪ ਬਣਾਇ ॥ ੩੦ ॥ ੭੧੯ ॥

ਚੋਪਈ

ਦੜੀ ਕਮਾਨ ਸਸਤ੍ਰ ਸਬ ਸਾਰੇ ।
ਕਲਗੀ ਫੁਬ ਹੈ ਅਪਰ ਅਪਾਰੇ ।
ਲਟਕਤ ਚਲਤ ਤਰਾਂ ਦਲ ਆਏ ।
ਸਾਹ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਇਸ ਜਾਇ ॥ ੩੧ ॥ ੭੨੦ ॥
ਸ਼ਾਹ ਆਪ ਤਿਹ ਓਰ ਨਿਹਾਰਾ ।
ਦਰਸਨ ਦੇਖ ਭਯੋ ਮਤਵਾਰਾ ।
ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਤੇ ਅਧਿਕ ਬਿਕਾਨਾ ।
ਕਵਲ ਦੇਖਿ ਜੋ ਭਵਰ ਲੁਭਾਨਾ ॥ ੩੨ ॥ ੭੨੧ ॥
ਬੰਨ ਬੰਨ ਪ੍ਰਭ ਅਲਖ ਅਪਾਰਾ ।
ਨਿਹਚਲ ਕੀਨੋ ਰਾਜ ਹਮਾਰਾ ।
ਦਯਾ ਧਾਰਿ ਹਮਰੇ ਘਰਿ ਆਏ ।
ਤਖਤ ਬਖਤ ਰੁਮ ਤੇ ਪ੍ਰਭ ਪਾਏ ॥ ੩੩ ॥ ੭੨੨ ॥
ਕਲਗੀ ਅੰਰ ਧੁਗਧੁਗੀ ਆਨੀ ।
ਖਿਲਅਤ ਏਕ ਸ਼ਾਹ ਮਨਮਾਨੀ ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਰਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਇਹ ਮੁਲਾਕਾਤ ਆਗਰੇ ੫ ਜਮਾਦੀ-ਉਲ-ਅਵਲ ਸੰਨ ੧੧੧੯ ਹਿਜਰੀ, ੨੩ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਈ. ਨੂੰ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਧੁਕਯਕੀ, ਕਲਗੀ ਆਦਿ ਸਮੇਤ ਇਕ ਬਹੁ-ਮੁਲੀ ਖਿਲਅਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ [ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿ-ਦਰਬਾਰਿ ਮੁਅੱਲਾ, ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੰਗਤ ਧਉਲ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਖਾਰਾ ਦੇ ਨਾਉਂ, ਤੋ: ੬੩, ੬੪] । ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ "ਅਸੀਂ ਤੀ ਬੰਨੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਆਵਤੋ ਹੈ" ਅਰਥਾਤ ਆਪ ਦਾ ਇੱਥੋਂ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਉਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ, ਪਰ ਬਰਾਦੁਰ ਖਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਰੋਗਰਾਮ ਵਿਚ ਅਚਾਨਕ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਭੀ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਸਾਹ ਪ੍ਰਭੁ ਕੋ ਭੋਟ ਚੜ੍ਹਾਈ ।
 ਖੁਸੀ ਕਰੈ ਤੁਮ ਸੋ ਬਨ ਆਈ ॥ ੩੪ ॥ ੭੨੩ ॥
 ਤਾਂਹਿ ਸਮੈ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਫੁਰਮਾਯੋ ।
 ਅੰਦਰਿ ਸਾਹਿ ਪੈ ਸਿੰਘ ਬੁਲਾਯੋ ।
 ਬਸਤ੍ਰੁ ਤਾਂਹਿ ਪਾਸ ਉਠਵਾਏ ।
 ਬਿਦਾ ਭਏ ਪ੍ਰਭ ਡੇਰੇ ਆਏ ॥ ੩੫ ॥ ੭੨੪ ॥
 ਕਰਤ ਅਨੰਦ ਕੋਲ ਪ੍ਰਭ ਘਨੀ ।
 ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਉਪਮਾ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਬਨੀ ।
 ਏਕ ਦਿਵਸ ਕੀ ਕਥਾ ਬਖਾਨੋ ।
 ਉਮਡੀ ਸਿਆਮ ਘਟਾ ਅਤਿ ਮਾਨੋ ॥ ੩੬ ॥ ੭੨੫ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਮਾਨੋ ਘਟਾ ਉਮਡੀ ਚਹੂ ਓਰਨ ਤੇ ਰੰਗ ਸਿਆਮ ਬਨੇ ਗਜ ਆਏ ।
 ਮਾਠੇ ਮਠੰਗਾ ਵਿਰੋ ਇਹ ਭਾਂਤਨ ਜੋਤੀ ਕਹੋ ਸਬ ਤੋਤੀ ਸਰਾਏ ।
 ਪੇਲ ਦੀਓ ਗਜ ਨੇ ਗਜ ਕੋ ਇਤ ਤੇ ਉਤ ਕੋ ਇਹ ਭਾਂਤ ਉਠਾਏ ।
 ਸਾਹਨਸਾਹ ਪ੍ਰਭੁ ਹਮਰੋ ਤਿਹ ਬੈਠ ਝਰੋਖੇ ਗਇੰਦ ਲਰਾਏ ॥ ੩੭ ॥ ੭੨੬ ॥
 ਥਾਨਨ ਤੇ ਫੁਟ ਕੇ ਦੋਉ ਕੁੰਚਰ ਤੋਰ ਜੋਜੀਰਨ ਸਮੁਹੇ ਆਏ ।
 ਸੂਢ ਸੋ ਸੂਢ ਮਿਲਾਇ ਦਈ ਪਗ ਸੋ ਪਗ ਜੋਰ ਕਰੇ ਖੁਨਸਾਏ ।
 ਰੀਝ ਪਰੀ ਬਿਗਸਿਓ ਕਰਤਾ ਤਿਨ ਕੇ ਸਿਰਦਾਰਨ ਦਾਮ ਦਿਵਾਏ ।
 ਸਾਹਨਸਾਹ ਪ੍ਰਭੁ ਹਮਰੋ ਤਿਹ ਬੈਠ ਝਰੋਖੇ ਗਇੰਦ ਲਰਾਏ ॥ ੩੮ ॥ ੭੨੭ ॥
 ਦਉਰੇ ਧਾਇ ਬਰੋਬਰ ਜਾਇ ਮਿਲੇ ਦੋਉ ਆਇ ਸੁਨੋ ਗਜ ਖਾਇ ।
 ਆਪਸ ਸੋ ਮਿਲ ਟਕਰ ਲਿਤ ਕਰੇ ਇਹ ਭਾਂਤਨ ਜੋਰ ਸਵਾਏ ।
 ਏਕ ਭਜੇ ਇਕ ਪਾਛੇ ਪਰੋ ਅਤ ਪੇਲਤ ਜਾਤ ਮਹਾ ਬਲਲਾਏ ।
 ਸਾਹਨਸਾਹ ਪ੍ਰਭੁ ਹਮਰੋ ਤਿਹ ਬੈਠੇ ਝਰੋਖੇ ਗਇੰਦ ਲਰਾਏ ॥ ੩੯ ॥ ੭੨੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਲੀਲਾ ਅਨਕ ਅਨੇਕ ਬਿਧ ਅਨ ਦਿਨ ਕਰਤ ਬਿਹਾਤ ।
 ਸਬ ਕਉਤਕ ਕੈਸੇ ਕਹੋ ਕਛੁ ਕਛੁ ਬਰਨਤ ਜਾਤਿ ॥ ੪੦ ॥ ੭੨੯ ॥

ਚੌਪਈ

ਕੇਤਕ ਮਾਸ ਅਵਰ ਦਿਸ ਭਏ ।
 ਅਨੰਦ ਕੋਲ ਸੋ ਦਿਵਸ ਬਿਤਾਏ ।
 ਦੋਸ ਦੋਸ ਤੇ ਸੰਗਤਿ ਆਵੈ ।
 ਦਰਸਨੁ ਅਗਮ ਪੁਰਖ ਕੋ ਪਾਵੈ ॥ ੪੧ ॥ ੭੩੦ ॥

ਚੌਪਈ

ਕਛੁ ਇਕ ਕਥਾ ਸਾਹ ਕੀ ਆਈ ।
 ਚਾਹਤ ਸਾਹ ਅਵਰ ਦਿਸ ਜਾਈ ।

ਰਾਜਪੂਤਨ ਪੈ ਅਤਿ ਧੁਨ ਲਾਇ ।

ਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਉਤੈ ਮਿਧਾਏ ॥ ੪੨ ॥ ੭੩੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਾਗ ਫੌਜਿ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਤਬੈ ਗਉਨ ਤਹਾਂ ਤੇ ਕੀਨ ।

ਐਤਬਾਹ ਪੁਰ १ ਆਨ ਕੈ ਧਾਮ ਤਾਲ ਪਰ ਦੀਨ ॥ ੪੩ ॥ ੭੩੨ ॥

ਚੋਪਈ

ਅਲਪ ਦਿਵਸ ਕਛੁ ਤਹਾਂ ਬਤਾਏ ।

ਸਾਹਿਬ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਆਏ १ ।

ਅਨਦ ਭਯੋ ਬਿਧਿ ਅਨਿਕ ਅਪਾਰਾ ।

ਦਯਾ ਕਰੀ ਪੂਰਨ ਕਰਤਾਰਾ ॥ ੪੪ ॥ ੭੩੩ ॥

ਅਨਿਕ ਭਾਂਤ ਮੰਗਲ ਗੁਣ ਗਾਏ ।

^੧ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਲਈ ਦੇਖੋ, *Irvin, Later Mughals*, i. pp. 4-45.

੧੫ ਸ਼ਾਬਾਨ ੧੧੧੯ ਹਿਜਰੀ ਨੂੰ ਬਾਗ ਦਹਿਰ ਆਰਾਇ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਰੋਬੂ ਆਦਿ ਤੋਰੇ, ੧੭ ਸ਼ਾਬਾਨ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕੂਚ ਸੀ ਅਤੇ ੨੬ ਸ਼ਾਬਾਨ (੧੧ ਨਵੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੭) ਨੂੰ ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਸ਼ੇਖ ਸਲੀਮ ਚਿਸ਼ਤੀ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਦੀ ਜਿਆਰਤ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਫਰ ਦੀਆਂ ਤਾਰੀਖਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਫਰ ਦੀਆਂ ਤਾਰੀਖਾਂ ਦਾ ਠੀਕ ਠੀਕ ਪੱਕਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਬਲਕਿ ਕਈ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸਕਰ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ [ਤਾਰੀਖਿ-ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹੀ, ਇਲੀਅਟ ਐਂਡ ਫਾਉਸਨ, ਜਿਲਦ ੭, ੫੬੬] ।

^੨ਐਤਬਾਹ ਪੁਰ ਦਾ ਠੀਕ ਨਾਉਂ ਇਤਮਾਦਪੁਰ ਹੈ ਜੋ ਇਤਮਾਦ ਖਾਨ ਨੇ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਛੇ ਕੋਹਾਂ ਪਰ ਬਸਾਇਆ ਸੀ । ਇੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਬੜਾ ਤਲਾਉ, ਕੁਝ ਪੱਕੇ ਮਕਾਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਕ ਮਕਬਰਾ ਤੇ ਬਣਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ [ਮੁਆਜਿਸਿਰਿ-ਆਲਮਗੀਰ, ੧ : ੯੦] ।

^੩ਇਸ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਈਆ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਕੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਹੈ । ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਬਿੰਦੀ ਪੁਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਹ ਤਾਂ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਜੁਧ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਇਹ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਬਸੀ ਪਠਾਣਾਂ ਨਿਵਾਸੀ ਭਾਈ ਨੱਥੂ (ਨਥੀਆ) ਲੋਟੇ ਗੋਰ ਦੇ ਰਰਖਾਣ ਦਾ ਪੁਤਰ ਮਾਈ ਭਿੱਖੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਸੀ । ਮਾਈ ਭਿੱਖੀ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਟਹਿਲਣ ਸੀ । ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਹ ਹਾਣੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਘੋਲ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਚੁਕਾ ਲਿਆ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਪੀ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਭੀ ਮੇਰਾ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਹੀ ਹੈ । ਆਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਨਾਲ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮਲਕ ਪੁਰ ਵਿਚ ਰਖਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਚਾਜ਼ੀ ਹੋਣ ਪਰ ਦੋ ਸਾਲ ਇਹ ਪਿੰਡ ਵੱਟੀਆ, ਫ਼ਤਹੋੜੀ, ਬਿਜਰਾਬਾਦ ਆਦਿ ਥਾਈਂ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਰਿਹਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਕੂਚ ਵੇਲੇ ਇਹ ਉਥੇ ਲਗੇ ਸੀ । ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਇਤਮਾਦਪੁਰ (ਐਤਬਾਹਪੁਰ) ਜਾ ਰਲਿਆ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚਿਤੌੜ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਚਿਤੌੜ ਦੇਖਣ ਗਿਆ ਉਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗਲਤਫਹਿਮੀ ਵਿਚ ਹੋ ਪਈ ਭੜਪ (ਲੜਾਈ) ਵਿਚ ੬ ਬੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ (੩ ਅਪ੍ਰੈਲ, ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ.) ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਬਾਜਨ ਬਜਵਾਏ ।
 ਯਾਚਤ ਜਾਚਕ ਆਨ ਅਪਾਰਾ ।
 ਦੀਏ ਇਨਾਮ ਅਣਿਕ ਬਿਸਥਾਰਾ ॥ ੪੫ ॥ ੭੩੪ ॥
 ਐਸੀ ਦਾਤਿ ਕਰੀ ਪ੍ਰਭ ਦਾਤੇ ।
 ਅਲਖ ਨਿਰੰਜਨ ਪੁਰਖ ਬਿਧਾਤੇ ।
 ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਬਿਗਸਾਨਾ ।
 ਅਨਿਕ ਹੁਲਾਸ ਜੀਵ ਮੈ ਆਨਾ ॥ ੪੬ ॥ ੭੩੫ ॥
 ਅਨਿਕ ਬਧਾਵਾ ਅਨ ਦਿਨ ਗਾਵਤ ।
 ਸਰਬ ਅਨੰਦ ਸਿਖ ਸਬ ਪਾਵਤ ।
 ਕੇਤਕ ਦਿਵਸਨ ਅਵਰ ਬਿਤਾਯੋ ।
 ਕੀਨੋ ਕੂਚ ਸਾਹ ਪੈ ਧਾਯੋ ॥ ੪੭ ॥ ੭੩੬ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਤਾ ਮੁਲਾਕਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੀ ਸੋਲ੍ਹਵਾ ਧਿਆਇ ਸੰਪੂਰਨ ॥ ੧੬ ॥

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਕਾ ਜੁਧ ਅਰ ਜ਼ਿਕਰ ਰਾਹ ਕਾ

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਚਲੇ ਕੂਚ ਦਰਿ ਕੂਚ ਕਰ ਕੂਚ ਐਸੇ ।
 ਕਹੇ ਆਪਨੇ ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਜੈਸੇ ।
 ਗਏ ਮਜਲ ਦਰਿ ਮਜਲ ਐਸੇ ਸਿਧਾਏ ।
 ਤਬ ਸ਼ਾਹ ਕੇ ਕਟਕ ਕੇ ਨਿਕਟ ਆਏ ॥ ੧ ॥ ੭੩੭ ॥
 ਚਲੇ ਸ਼ਾਹ ਕੇ ਸਾਥ ਹੀ ਸਾਥ ਮਾਨੇ ।
 ਕੀਚੇ ਕੂਚ ਕੇਤੇ ਇਸੀ ਭਾਂਤਿ ਜਾਨੇ ।
 ਲਈ ਘੋਰ ਅਜਮੇਰ ਕਰ ਜ਼ੋਰ ਧਾਯੇ ।
 ਨਿਕਟ ਜੋਧ ਪੁਰ ਜਾਇ ਡੰਕਾ ਬਜਾਯੇ ॥ ੨ ॥ ੭੩੮ ॥
 ਤਥੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨ ਐਸੇ ਨਿਹਾਰੇ ।
 ਪਰੇ ਆਨਿ ਕੇ ਸ਼ਾਹ ਲੈ ਕਟਕ ਭਾਰੇ ।
 ਲਹੈ ਕੈ ਭਜੈ ਕੈ ਮਰੈ ਜੁਧ ਕੈ ਕੈ ।
 ਕੀਉ ਰਾਜ ਬੀਚਾਰ ਮੰਤਰੀਆਨ ਲੈ ਕੇ ॥ ੩ ॥ ੭੩੯ ॥
 ਕੀਏ ਮੰਤ੍ਰ ਕੇਤੇ ਰਿਦੇ ਏਕ ਆਨੇ ।
 ਕੀਉ ਕਾਮ ਐਸੇ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਨੇ ।
 ਮਿਲੇ ਸ਼ਾਹ ਸੇ ਜੀਤ ਸਿੰਘਾਨ ਰਾਜਾ ।
 ਫਤੇ ਕਾ ਤਬਰ ਸ਼ਾਹ ਕਾਂ ਅੰਤ ਬਾਜਾ ॥ ੪ ॥ ੭੪੦ ॥
 ਕੀਓ ਸਾਹਬੰ ਸ਼ਾਹ ਅਜਮੇਰ ਥਾਨਾ ।
 ਗਏ ਜੋ ਉਦੇ ਪੁਰ ਡਰਾ ਅੰਤ ਰਾਨਾ ।
 ਤਿਨੈ ਸਾਜਿ ਕੈ ਖੁਤ੍ਰ ਤਾਂ ਪੈ ਪਠਾਯੇ ।
 ਮਿਲਾ ਸ਼ਾਹ ਸੇ ਆਨ ਆਨੰਦ ਪਾਯੇ ॥ ੫ ॥ ੭੪੧ ॥
 ਜਬੈ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜੀਅ ਸੇ ਮੰਤ੍ਰ ਆਨਾ ।
 ਤਬੈ ਦੱਫਨੰ ਦੇਸ ਕੀਨੋ ਧਿਆਨਾ ।
 ਚਲੇ ਕੂਚ ਦਰ ਕੂਚ ਕਰਿ ਕੂਚ ਭਾਰੇ ।
 ਲੀਏ ਸੰਗ ਸਿਪਾਹ ਉਮਰਾਵ ਸਾਰੇ ॥ ੬ ॥ ੭੪੨ ॥
 ਚਲੇ ਸਾਹਬੰ ਸ਼ਾਹ ਕੇ ਸਾਥ ਸਾਥੰ ।
 ਕਰੇ ਜੋ ਚਲਿਤ ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਨਾਥੰ ।

ਤਬੋ ਨਿਕਟਿ ਚੀਤਉਰ ਕੋ ਆਪ ਆਯੋ ।
 ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੇਖੋ ਸਿਧਾਯੋ ॥ ੭ ॥ ੭੪੩ ॥
 ਚੜ੍ਹੇ ਜਾਇ ਜੀਤਉਰ ਕਰਿ ਕਾਮ ਅੰਸੇ ।
 ਨਫਰ ਦੰਇ ਕੋ ਤੀਨ ਥੇ ਸਾਥ ਤੇਸੇ ।
 ਨਫਰ ਘਾਸ ਕ ਦੰਇ ਕਿ ਤੀਨੋ ਪਠਾਏ ।
 ਭਲੀ ਭਾਤਿ ਜੋ ਆਪ ਡੰਕਾ ਬਜਾਏ ॥ ੮ ॥ ੭੪੪ ॥
 ਭਈ ਡੰਕ ਕੀ ਘੋਰ ਸੁਨਿ ਚੋਰ ਚੋਰੇ ।
 ਮਿਲੈ ਘਾਸ ਲੋਤੇ ਭਈ ਬਾਤ ਅੰਗੇ ।
 ਮਗਾ ਕੰਧ ਕੰਧੇ ਕੀਏ ਕਾਮ ਭਾਰੇ ।
 ਕੀਆ ਜੁਧ ਕੋਤਾ ਦੰਉ ਅੰਤ ਮਾਰੇ ॥ ੯ ॥ ੭੪੫ ॥
 ਚਲੋ ਕ੍ਰੋਧ ਸੋ ਕੰਧ ਕੋ ਅੰਤ ਆਏ ।
 ਤਿਨੋ ਆਨਿ ਤਿਹ ਠੋਰ ਅੰਸੇ ਬਤਾਏ ।
 ਤਜੋ ਹਾਥ ਤੇ ਵਾਰ ਹਥਿਆਰ ਸਾਰੇ ।
 ਕਹੈ ਬੈਨ ਭਾਰੀ ਸੁ ਅੰਸੇ ਨਿਹਾਰੇ ॥ ੧੦ ॥ ੭੪੬ ॥
 ਲਏ ਬਾਣ ਪਾਣੇ ਘਨੇ ਵਾਰ ਕੀਨੇ ।
 ਕਿਤੇ ਦੁਸਟ ਮਾਰੇ ਤਹਾ ਡਾਰਿ ਦੀਨੇ ।
 ਬਚੋ ਜੇ ਫਜੇ ਜਾਇ ਤੇਈ ਪੁਕਾਰੇ ।
 ਚੜ੍ਹੇ ਦੁਸਟ ਕੋਤੇ ਨਹੀਂ ਵਾਰ ਪਾਰੇ ॥ ੧੧ ॥ ੭੪੭ ॥
 ਨਹੀਂ ਬਾਰ ਲਗੀ ਘਨੇ ਦੁਸਟ ਆਏ ।
 ਚਹੁ ਓਰ ਤੇ ਆਨਿ ਕੈ ਸਸਤ੍ਰ ਬਾਹੇ ।
 ਗੜੀ ਕੁਮ ਤੇ ਆਪ ਬਰਛੀ ਉਖਾਰੀ ।
 ਲਈ ਹਾਥ ਮਾਹੀਂ ਕੀਏ ਵਾਰ ਭਾਰੀ ॥ ੧੨ ॥ ੭੪੮ ॥
 ਗਿਰੀ ਲੋਥ ਪੈ ਲੋਥ ਅੰਸੇ ਪੁਕਾਰੇ ।
 ਕਹੁ ਤਾਟ ਤੇ ਤੋਰਿ ਕੇ ਫੁਲ ਡਾਰੇ ।
 ਗੁਹੇ ਭਾਤਿ ਜਾਂ ਕੀ ਕਿਧੋ ਹਾਰ ਕੀਨੇ ।
 ਭਏ ਅੰਤ ਬਾਸੀ ਤਉ ਡਾਰਿ ਦੀਨੇ ॥ ੧੩ ॥ ੭੪੯ ॥

1. ਕਾਮਵਰ ਖਾਨ ਨੇ ਚੜ੍ਹੇ ਜਾਇ ਜੀਤਉਰ ਕਰਿ ਕਾਮ ਅੰਸੇ ਤੋ ਚਿਤੰਤ ਤਕ ਦੇ ਸਫਰ ਦੀਆਂ ਤਾਰੀਖਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ :

ਅਜਮੇਰ ਤੋਂ ਜੰਧਪੁਰ ਨੂੰ ਕੂਚ	੫ ਜੀਕਦਾ ੧੧੧੬ ਚਿ.,	੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੭੦੮ ਈ.
ਮੇਰਠਾ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ	੨ ਜਿਲ-ਹਿੰਜਾ ੧੧੧੬ ਚਿ.,	੧੩ ਫਰਵਰੀ
ਅਜਮੇਰ ਪੁਜੇ	੧ ਮੁਹੱਰਮ ੧੧੨੦ ਚਿ.,	੧੨ ਮਾਰਚ
ਉਜੈਨ ਨੂੰ ਕੂਚ	੧੧ ਮੁਹੱਰਮ	੨੨ ਮਾਰਚ
ਚਿਤੰਤ ਦੇ ਲਾਕੇ ਡੇਰਾ	੨੨ ਮੁਹੱਰਮ	੨ ਅਪ੍ਰੈਲ
ਚਿਤੰਤ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਕੇ ਮੰਡੋਲਵਰ ਡੇਰਾ	੧੦ ਸਫਰ	੨੦ ਅਪ੍ਰੈਲ

[ਮਾਖਿਜਿ ਤਵਾਰੀਖਿ-ਗਿੰਦਾ, ੭੬.]

ਚਹੁ ਓਰ ਤੇ ਜੰਰ ਕਰਿ ਹੋਰ ਦੋਰੇ ।
 ਮਹਾ ਅੰਤ ਆਏ ਭਈ ਬਾਤ ਔਰੇ ।
 ਤਹਾ ਆਨ ਕੈ ਸਸਤ੍ਰੁ ਪੈ ਸਸਤ੍ਰੁ ਭਾਰੇ ।
 ਕਹਾ ਕੈ ਬਿਖਾਨੋ ਲਗੈ ਵਾਰ ਭਾਰੇ ॥ ੧੪ ॥ ੭੫੦ ॥
 ਲਗਿਓ ਵਾਰ ਐਸੇ ਬਹਿਓ ਸੁਣ ਭਾਰੀ ।
 ਭਯੋ ਲਾਲ ਬਾਗਾ ਭਿਜੀ ਦੇਹ ਸਾਰੀ ।
 ਕਹੁ ਰੈਨ ਜਾਗਾ ਕਿਧੋ ਪ੍ਰੇਮ ਮਾਤਾ ।
 ਚੜੀ ਜੋ ਖਮਾਰੀ ਚਲੈ ਡਗਮਗਾਤਾ ॥ ੧੫ ॥ ੭੫੧ ॥
 ਫਿਰੈ ਝੁਮਤਾ ਝੁਲਤਾ ਸਸਤ੍ਰੁ ਲੈ ਕੇ ।
 ਘਨੇ ਦੁਸ਼ਟ ਮਾਰੇ ਮਹਾ ਜੁਧ ਕੈ ਕੈ ।
 ਕੀਉ ਅੰਤ ਸਾਕਾ ਭਲੀ ਭਾਤ ਸੂਰੇ ।
 ਕ੍ਰਿਆ ਕਾਲ ਕੀ ਏ ਭਏ ਅੰਤ ਪੂਰੇ ॥ ੧੬ ॥ ੭੫੨ ॥
 ਨਹੀ ਜਾਨ ਜਾਈ ਕਹਾ ਖੋਲੁ ਕੀਨਾ ।
 ਗਿਰੈ ਜੁਝ ਕੈ ਕੈ ਕਹੁ ਗੋਨ ਕੀਨਾ ।
 ਲਰੈ ਸਿੰਘ ਦੂਜਾ ਵਹੈ ਅੰਤ ਘਾਯੇ ।
 ਕਿਧੋ ਭਾਜਿ ਕੈ ਸਾਹਬੰ ਪਾਸ ਆਯੇ ॥ ੧੭ ॥ ੭੫੩ ॥
 ਸੁਨੀ ਸਾਹਬੰ ਫਉਜ ਤਾਂ ਤੇ ਪਠਾਈ ।
 ਤਹਾ ਕੀ ਨਿਸਾਨੀ ਤਹਾ ਬੇਗ ਆਈ ।
 ਲਖੀ ਜਾਇ ਕੈ ਬੰਨ ਐਸੇ ਉਚਾਰੇ ।
 ਬਡੈ ਸੂਰਮਾ ਹੈ ਕੀਏ ਲੋਹ ਭਾਰੇ ॥ ੧੮ ॥ ੭੫੪ ॥
 ਤਹਾ ਤਾਤ ਹੀ ਕਾਲ ਕਾਲੰ ਰਲਾਯੇ ।
 ਮਿਲੀ ਜੋਤਿ ਸੋ ਜੋਤਿ ਨਹੀ ਅੰਤ ਪਾਯੇ ।
 ਕੀਓ ਖੋਲ ਕਰਤਾਰ ਨਹ ਜਾਤ ਜਾਨੀ ।
 ਕਹਾ ਕੈ ਦਿਖਾਈ ਕਹਾ ਦਿਸ਼ਟ ਆਨੀ ॥ ੧੯ ॥ ੭੫੫ ॥
 ਚਲੇ ਜੋ ਤਹਾ ਤੇ ਘਨੇ ਕੂਚ ਕੀਨੇ ।
 ਨਹੀ ਰਾਹ ਆਗੇ ਸੁਨੀ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ।
 ਗਏ ਨਰਬਦਾ ਪੈ ਮੁਕਾਮ ਬਤਾਏ ।
 ਕਿਤੇ ਦਿਉਸ ਖੀਤੇ ਤਹਾ ਤੇ ਜਿਧਾਏ ॥ ੨੦ ॥ ੭੫੬ ॥

*ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਸਾਏ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ (੬ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੭੦੮ ਈ.) ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਜਿਵੇਂ ਫੌਜ
 ੭੫੩ ਦੇ ਫੁਟਨੋਟ ਵਿਚ ਪਿੰਡੋ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਹ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਬਸੀ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਨਰੂ
 ਤਰਖਾਨ ਦਾ ਪੁਤਰ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ "ਇਹ ਭੀ ਮੇਰਾ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਹੀ ਹੈ" ਕਹਿ ਕੇ
 ਨਿਰਾਜਿਆ ਸੀ । ਵੇਰਵੇ ਲਈ ਚੌਖੇ ਉਹ ਫੁਟ ਨੋਟ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮਿਕਾ । ਇਸ ਵਾਕੇ ਦਾ ਜਿਕਰ ਅਬਦੁਲ ਰਸੂਲ
 ਦੀ ਤਾਰੀਖਿਅੰਸ਼ਮ ਸ਼ਾਹ (ਪੰਨਾ ੬-੯) ਵਿਚ ਭੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ [ਚੌਖੇ, ਮਾਯਜਿ-ਤਵਾਰੀਖਿ ਸਿਖਾ,
 ੭੬-੮੧]

ਗਏ ਨਰਬਦਾ ਪਾਰੰ ਕਰੇ ਕੂਚ ਕੇਤੇ ।
 ਰਹੇ ਸਿੰਘ ਪੀਛੇ ਲੜੇ ਘਾਸ ਲੋਤੇ ।
 ਤਹਾ ਜੁਧ ਕੀਨੋ ਘਨੇ ਲੱਗ ਮਾਰੇ ।
 ਭਜੈ ਛੱਡਿ ਕੈ ਕੋ ਘਾਸ ਤੇ ਜਾ ਪੁਕਾਰੇ ॥ ੨੧ ॥ ੭੫੭ ॥
 ਤਬੈ ਸਿੰਘ ਦਰਬਾਰ ਲੈ ਘਾਸ ਆਏ ।
 ਚੜ੍ਹੇ ਫਉਜ ਲੇ ਕੈ ਘਨੇ ਤੁਰਤ ਧਾਏ ।
 ਤਬੈ ਭੇਦ ਸਿੰਘਾਨ ਐਸੇ ਉਚਾਰੇ ।
 ਲੀਓ ਘਾਸ ਤਿਹ ਠਉਰ ਕੰ ਜੁਧ ਭਾਰੇ ॥ ੨੨ ॥ ੭੫੮ ॥
 ਚਲੀ ਕ੍ਰੋਧ ਕੈ ਫਉਜ ਤਿਹ ਠਉਰ ਆਈ ।
 ਕਰੈਗੇ ਮਹਾ ਜੁਧ ਐਸੇ ਬਤਾਈ ।
 ਕਹੀ ਸਾਹਿਬੰ ਨੇਕ ਠਾਢੇ ਨਿਹਾਰੇ ।
 ਨਹੀਂ ਜੁਧ ਕੀ ਠਉਰ ਐਸੇ ਬਿਚਾਰੇ ॥ ੨੩ ॥ ੭੫੯ ॥
 ਇਤੇ ਮੈ ਚਲੇ ਧਾਮ ਕੇ ਅੰਤ ਆਏ ।
 ਤਹਾ ਸਾਹਿਬੰ ਸਿੰਘ ਬਾਣੇ ਚਲਾਏ ।
 ਲੀਏ ਮਾਰਿ ਅਸਵਾਰ ਦੋ ਤੀਨ ਜੈਸੇ ।
 ਰਹੀ ਥਕਤ ਹੁਇ ਕੈ ਭਲੀ ਫੇਜ ਐਸੇ ॥ ੨੪ ॥ ੭੬੦ ॥
 ਤਬੈ ਸਾਹਿਬੰ ਬੈਠ ਐਸੇ ਉਚਾਰੇ ।
 ਸੁਲਹਿ ਕਾਜ ਕੋ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨਿਹਾਰੇ^੧ ।
 ਦਈ ਸੀਖ ਤਾਂ ਕੋ ਤਹਾਂ ਹੀ ਪਠਾਯੋ ।
 ਤਹਾਂ ਤੇ ਚਲਾ ਸਿੰਘ ਤਹੀ ਠੋਰ ਆਯੋ ॥ ੨੫ ॥ ੭੬੧ ॥
 ਕਹੀ ਬਾਤ ਕੇਤੀ ਨਹੀਂ ਏਕ ਜਾਨੀ ।
 ਕਰੈਗੇ ਮਹਾ ਜੁਧ ਯੋ ਬਾਤ ਮਾਨੀ ।
 ਨਹੀਂ ਵਾਰ ਕੀਨਾ ਤਉ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ॥ ੨੬ ॥ ੭੬੨ ॥
 ਬਿਨਾਂ ਹੁਕਮ ਕੈਸੇ ਕਰੇ ਜੁਧ ਭਾਰਾ ।
 ਇਹੈ ਜਾਨਿ ਕੈ ਜੀਵਨ ਹਿ ਵਾਰ ਭਾਰਾ ।
 ਗਿਰੋ ਝੁਮ ਕੈ ਵਾਰ ਕੇਤਾਨ ਲਾਗੇ ।
 ਦੀਓ ਸੀਸ ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਪੁਰਖ ਆਗੇ ॥ ੨੭ ॥ ੭੬੩ ॥

^੧ਜੇ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਨਾ ੧੦੫ ਪਰ ਇੰਨੀ ਹੋਈ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ੩ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੭੦੮ ਈ. ਅਤੇ ਅਸਥਾਨ ਚੜੇਕ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਉਪਰ ਦਿੱਤੇ ਵੇਦ ਨੰਬਰ ੭੬੧ ਅਤੇ ੭੬੩ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਚੱਲੂ-ਬੰਸੀ ਮਾਈਦਾਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਹੈ। ਜਿਸ ਅਸਥਾਨ ਪਰ ਇਹ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਮਰਿਆ ਸੀ ਉਹ ਨਰਬਦਾ ਨਦੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੈ ਜੋ ਚਿਤੌੜ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਪੁੱਜਣ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫੌਰ ਨੂੰ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਪਰ ਸਮਾਂ ਲੱਗਾ ਸੀ।

ਤਉ ਕੋਪ ਦੁਸਟਾਨ ਗ਼ਲੀ ਚਲਾਈ ।
ਗਿਰੈ ਦੋਇ ਕੇ ਤੀਨ ਸਿੰਘ ਤਹਾਂ ਈ ।
ਇਤੇ ਮਾਹਿ ਔਰੇ ਘਨੇ ਲੰਗ ਆਏ ।
ਕੀਆ ਬੀਚਿ ਤਾ ਕਾ ਤੁਹਾ ਤੇ ਪਠਾਏ ॥ ੨੮ ॥ ੭੬੪ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਇਹੈ ਹੋਇ ਬੀਤੀ ਤਹਾ ਕੇਤੇ ਦਿਵਸ ਬਿਹਾਇ ॥
ਬੁਰਹਾਨੇ ਪੁਰ ਜਾਇ ਕੈ ਬਸੇ ਧਾਮ ਮੈ ਧਾਇ^੧ ॥ ੨੯ ॥ ੭੬੫ ॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਜੁਧ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਕਾ ਅਰ ਮਜ਼ਕੂਰ ਰਾਹ ਕਾ
ਸਤਾਰ੍ਹਵਾਂ ਧਿਆਇ ਸੰਪੂਰਨ ॥ ੧੭ ॥

^੧ ਰਾਣੀ ਖਾਨ ਦੀ ਮੁੰਗਥ-ਰਵਾਹੀਖ (ਦੂਸਰੀ ਜਿਲਦ, ੬੧੮, ਉਰਦੂ ਚੌਥੀ, ੬੮) ਅਨੁਸਾਰ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਮਾਲੀ-ਉਲ-ਅੰਵਲ ੧੧੨੦ ਹਿਜਰੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ (ਜੁਠਾਈ ਸਨ ੧੭੦੮ ਈ. ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਦੌਰੇ) ਬੁਰਹਾਨ ਪੁਰ ਪੁੰਨਾ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਡੇਰੀ ਹੀ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਾਲੀ ਕਾਮ-ਬਖਸ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਝ ਚਿਰ ਹੋਰ ਇਥੇ ਬੁਰਹਾਨ ਪੁਰ ਟਿਕੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਇਹ ਜਿੱਖੀ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਕਾਂਚਰ ਹੈ । ਇਥੇ ਹੀ ਮਾਰਚ ਸਨ ੧੭੫੭ ਈ. ਦੀ ਮਥੁਰਾ ਦੀ ਲੁਟ ਅਤੇ ਕਰਲਾਮ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲੈ-ਪਾਲਕ ਆਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪ੍ਰੰਤਰ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਆ ਟਿਕਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿਚ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਆਇਓ ਓ ਅਸਥਾਨ ਹਨ [ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ੧੯੩]

ਧਿਆਓ ਅਠਾਰ੍ਹਵਾਂ
ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਨਾ

ਭੁਜੰਗ ਪੁਯਾਤ ਛਦ

ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਬੀਤੇ ਚਲਾ ਸ਼ਾਹ ਆਗੀ ।
ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਤਿਹ ਠਉਰ ਲਾਗੀ ।
ਲਿਖਾ ਸਾਹ ਫਰਮਾਨ ਨਹਿ ਢੀਲ ਕੀਜੈ ।
ਹਮ ਆਠ ਕੈ ਅਪਨਾ ਦਰਸ ਦੀਜੈ ॥ ੧ ॥ ੭੬੬ ॥

ਲਿਖਾ ਸਾਹ ਕਾ ਜੋ ਤਿਹ ਠਉਰ ਆਇਆ ।
ਲੀਆ ਹਾਥ ਮਾਹੀ ਹੀਏ ਕੇਠ ਲਾਯਾ ।
ਪੜਾ ਥਾ ਤਹਾਂ ਅੰਕ ਅੰਸੇ ਉਚਾਰੇ ।
ਕੀਆ ਕੂਚ ਤਾਹੀ ਸਮੇਂ ਨਾ ਸੰਭਾਰੇ ॥ ੨ ॥ ੭੬੭ ॥

ਨਹੀਂ ਫੋਜ ਲੀਨੀ ਤਹਾ ਤੇ ਸਿਧਾਏ ।
ਕੀਉ ਕੂਚ ਤਪਤੀ ਹੂੰ ਕੇ ਪਾਰ ਆਏ ।
ਤਹਾਂ ਸਿੰਘ ਆਏ ਕੀਏ ਖੂਬ ਸਾਮਾਂ ।
ਕੀਏ ਤੀਨ ਕੈ ਚਾਰ ਤਾਹੀ ਮੁਕਾਮਾਂ ॥ ੩ ॥ ੭੬੮ ॥

ਕਿਤੇ ਸਿੰਘ ਰਾਖੇ ਕਿਤੇ ਸਾਥ ਲੀਨੇ ।
ਕਿਤੇ ਦੇਸ ਹੀ ਦੇਸ ਕੇ ਭੇਜ ਦੀਨੇ ।
ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਬੀਤੇ ਤਹਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਏ ।
ਮਿਲੇ ਸਾਹ ਸੋ ਸਾਹ ਡੇਕਾ ਬਜਾਏ ॥ ੪ ॥ ੭੬੯ ॥

ਸਿਰੋਹੀ ਸਵਾਰੇ ਪ੍ਰਭ ਦਰਸ ਦੀਨਾ ।
ਹਰਖਵੰਤ ਹੁਇ ਕੈ ਬਿਦਾ ਸਾਹ ਕੀਨਾ ।
ਬਿਦਾ ਹੁਇ ਕੈ ਆਪਨੋ ਧਾਮ ਆਏ ।
ਚਲੇ ਸਾਥ ਹੀ ਸਾਥ ਤਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਏ ॥ ੫ ॥ ੭੭੦ ॥

ਘਨੇ ਕੂਚ ਕੀਨੇ ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਲਾਏ ।
ਚਲੇ ਬਾਨ ਗੰਗਾਨ ਪੈ ਅੰਤ ਆਏ ।
ਸੁਨੀ ਠਉਰ ਨਾਂਦੇਰ ਹੀ ਨਾਮ ਤਾਂ ਕਾ ।
ਕੀਆ ਧਾਮ ਤਾਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਮ ਜਾਂ ਕਾ ॥ ੬ ॥ ੭੭੧ ॥

^੧ਨਾਂਦੇਰ ਨਾਮੀ ਨਗਰ ਗੋਦਾਵਰੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਰ ਹੈ । ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗਸਤ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ. ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨੀਂ ਜਾਂ ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਦੂਸਰੀ ਨੂੰ ਪੁੱਜੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ । ਇਥੇ ੩ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਸੂਰਜ [ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਤੇ ਚਲਦਾ

ਰਹਾ ਸਾਹੁ ਤਿਹ ਠਉਰ ਕੀਨੇ ਮੁਕਾਮਾ ।
 ਰਹੇ ਮਿਸਲ ਦਰ ਮਿਸਲ ਕਰਿ ਲੰਗ ਧਾਮਾ ।
 ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਬੀਤੇ ਤਿਹੀ ਠਉਰ ਆਏ ।
 ਕਥਾ ਅੰਤ ਕੀ ਅੰਤ ਭਾਖੇ ਸੁਨਾਏ ॥ ੭ ॥ ੭੭੨ ॥
 ਸੁਨੀ ਸਾਖ ਐਸੇ ਪਠਾਨ ਏਕ ਆਯੇ ।
 ਤਛੁ ਘਾਤ ਕੈ ਕੈ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਸ ਧਾਯੇ ।
 ਘਰੀ ਦੋਇ ਕੈ ਤੀਨ ਕੈ ਬੈਨ ਮੀਠੇ ।
 ਨਹੀ ਘਾਤ ਲਾਗੀ ਘਨੇ ਲੰਗ ਡੀਠੇ ॥ ੮ ॥ ੭੭੩ ॥
 ਬਿਦਾ ਹੋਇ ਕੈ ਧਾਮ ਕੈ ਬੇਗ ਧਾਯੇ ।
 ਗਏ ਦਿਵਸ ਦੋ ਤੀਨ ਸੇ ਫੇਰਿ ਆਯੇ ।
 ਘਰੀ ਤੀਨ ਕੈ ਚਾਰ ਕੈ ਬੈਠ ਐਸੇ ।
 ਨਹੀ ਘਾਤ ਲਾਗੀ ਚਲਾ ਅੰਤ ਡੈਸੇ ॥ ੯ ॥ ੭੭੪ ॥
 ਇਸੀ ਭਾਂਤ ਸੇ ਦਯ ਕੋਤਾਨ ਆਯੇ ।
 ਨਹੀ ਘਾਤ ਲਾਗੀ ਨਹੀ ਦਾਵ ਪਾਯੇ ।
 ਘਨੀ ਬਾਰ ਆਯਾ ਲੀਉ ਭੇਦ ਸਾਰਾ ।
 ਸਮਾ ਸਿਆਮ ਕਾ ਕਾਮ ਕੈ ਯੇ ਬਿਦਾਰਾ ॥ ੧੦ ॥ ੭੭੫ ॥
 ਦਿਨੋ ਏਕ ਸਿਆਮ ਸਮੇ ਦੁਸਟ ਆਯੇ ।
 ਸੁਨੀ ਸਾਹਿਬੇ ਅੰਤ ਤਾਂ ਕੈ ਬਲਾਯੇ ।
 ਦਿਗੀ ਜਾਇ ਬੈਠਾ ਕਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੀਨਾ ।
 ਗਹੀ ਮੁਸਟਿ ਲੈ ਦੁਸਟਿ ਮੁਖ ਮਾਹਿ ਦੀਨਾ ॥ ੧੧ ॥ ੭੭੬ ॥
 ਨਹੀ ਸਿੰਘ ਕੋਈ ਤਹਾਂ ਪਾਸ ਐਰੇ ।
 ਰਹੇ ਏਕ ਹੀ ਉੰਘ ਸੋਈ ਗਯੇ ਰੇ ।
 ਇਤੇ ਮੈ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਬਿਸਰਾਮ ਲੀਨਾ ।
 ਗਹੀ ਦੁਸਟਿ ਜਮਧਾਰ ਉਰ ਵਾਰ ਕੀਨਾ ॥ ੧੨ ॥ ੭੭੭ ॥
 ਕੀਉ ਵਾਰ ਐਸਾ ਕਿ ਦੂਜਾ ਲਗਾਯੇ ।
 ਲਗੇ ਐਰ ਕੇ ਆਪਨਾ ਵਾਰ ਲਾਯੇ ।
 ਕੀਉ ਵਾਰ ਏਕੇ ਨਹੀ ਐਰ ਕੀਨਾ ।
 ਲੀਆ ਮਾਰਿ ਕੈ ਦੁਸਟਿ ਜਾਨੈ ਨ ਦੀਨਾ ॥ ੧੩ ॥ ੭੭੮ ॥
 ਕਰੀ ਆਪ ਆਵਾਜ਼ ਹੈ ਅੰਤ ਕੋਈ ।
 ਚਹੁ ਓਰ ਤੇ ਆਇ ਦੋਖਤ ਸੋਈ ।

ਪਿਛਲੇ ਪੰਨੇ ਦੀ ਬਾਕੀ]

ਗੁਰੂ ਖਾਲੋ ਦਿਨ ਸੁਕਰਵਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਾਥੇ ਦਾਸ ਉਰਾਣੀ ਸਾਹੁ ਨੂੰ ਅੰਤਿ ਭਾਖਾ ਕੇ ਸਿੱਖ
 ਸਮਾਦਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕੇਦਾ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ । ਸਿਆਦਾ ਵਰਵੇ ਲਈ ਏਕ ਪੁਸਤਕ *Banda*
Singh Bahadur ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ।

ਭਜੇ ਤਾਹਿ ਸਾਥੀ ਘਨੇ ਸਿੰਘ ਧਾਏ ।
 ਲੀਏ ਮਾਰਿ ਦੋਨੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਨਿ ਪਾਏ ॥ ੧੪ ॥ ੭੭੯ ॥
 ਭਯੋ ਸੰਰ ਆਪਾਰ ਤਿਹ ਠੋਰ ਐਸੇ ।
 ਪ੍ਰਠੈ ਘਾਲ ਕੀ ਘੋਰ ਸੁਨੀਅੰਤ ਜੈਸੇ ।
 ਭਏ ਧੀਰ ਆਧੀਰ ਨਹੀਂ ਧਾਰ ਆਯੋ ।
 ਲਏ ਕਾਇ ਕੈ ਖੜਗ ਨਹਿ ਜਾਤ ਲਾਯੋ ॥ ੧੫ ॥ ੭੮੦ ॥
 ਕਹੀ ਆਪਿ ਨੇ ਵਾਰਿ ਨਹਿ ਕੋਟਿ ਡਾਰੇ ।
 ਮੁਆ ਹੈ ਕਦੀ ਕਾ ਈਹਾਂ ਤੇ ਉਤਾਰੇ ।
 ਲੀਆ ਤਾਰਿ ਉਤਾਰ ਐਸੇ ਬਿਚਾਰਾ ।
 ਪ੍ਰਭੁ ਅੰਤ ਬਾਗਾ ਕਿਧੇ ਰੰਗ ਡਾਰਾ ॥ ੧੬ ॥ ੭੮੧ ॥
 ਕਿਨੀ ਨਾ ਨਿਹਾਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਘਾਵ ਲਾਗੇ ।
 ਰਹੈ ਝੂਮ ਕੇ ਜੁਆਨ ਦੀਨੇ ਨ ਆਗੇ ।
 ਤਬੇ ਆਨ ਸਿੰਘਾਨ ਉਰ ਹਾਥ ਲਾਏ ।
 ਲਗੇ ਘਾਵ ਕਾਰੀ ਤਬੇ ਦਿਸਟ ਆਏ ॥ ੧੭ ॥ ੭੮੨ ॥
 ਕੀਓ ਸੁੱਕ ਸਿੰਘਾਨ ਦੁਇ ਹਾਥ ਮਾਰੇ ।
 ਕਹਾਂ ਖੋਲ ਕੀਨੀ ਕਹੇ ਕਰਨ ਹਾਰੇ ।
 ਤਵੇ ਸਾਹਿਬੰ ਬੈਨ ਇਹ ਭਾਤ ਕੀਨੇ ।
 ਕਰੀ ਮੁਹ ਰੱਛਾ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਜੀ ਨੇ ॥ ੧੮ ॥ ੭੮੩ ॥
 ਸੁਨੇ ਬੈਨ ਐਸੇ ਕਛੁ ਧੀਰ ਆਯੋ ।
 ਤਵੇ ਜਾਇ ਸਿੰਘਾਨ ਸਾਥੀ ਬੁਲਾਯੋ ।
 ਤਹਾਂ ਤਾਹਿ ਕਿਰੀ ਆਨ ਕੈ ਘਾਵ ਸੀਨਾ ।^੧
 ਉਠੇ ਜੋ ਪ੍ਰਭੁ ਤੋਰਿ ਕੈ ਤਾਹਿ ਦੀਨਾ ॥ ੧੯ ॥ ੭੮੪ ॥
 ਕਰੀ ਔਰ ਕਿਰੀ ਆਨ ਰੈਨੇ ਬਿਤਾਈ ।
 ਭਏ ਭੋਰ ਤਿਹ ਠਉਰ ਮਲੁਮ ਲਗਾਈ ।

^੧ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜਮਸ਼ੈਦ ਖਾਨ ਸੀ ਜੋ ਸਰਹੰਦ ਵਲੋਂ ਖੁਫੀਆ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਮਾਲੂਮ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਤਦੇ ਹੀ ਤਾਂ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਮਾਤਮੀ ਖਿਲਾਅਤ ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ। ੨੪ ਸ਼ਾਬਾਨ ਸਨ ੨ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ, ੧੧੨੦ ਹਿਜਰੀ (੨੮ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮ ਈ.) ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਖਬਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਹੋਈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ [ਸਿੰਘ] ਨੇ ਜਮਸ਼ੈਦ ਖਾਨ ਅਫਗਾਨ ਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਉਪਰੋਕਤ ਖਾਨ ਦੇ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਮਾਤਮੀ ਖਿਲਾਅਤ ਬਖਸ਼ੀ ਗਈ [ਅਖਬਾਰੀ-ਦਰਬਾਰਿ-ਮੁਅੱਲਾ]।

^੨ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਲਿਖਤ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਾ ਅੰਤਮ ਕੋਠਕ (ਪੰਨਾ ੪) ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕੇ ਜੀਤੀ ਜੀਤ ਸਮਾਵਟੇ ਕਾ ਪਰਸੰਗ (੨੦-੩੨) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਜਿਸ ਜਰਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਸੀਤੇ ਸਨ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸੀ। ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦਾ ਨਾਉਂ 'ਕਾਲ' ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਸਾਇੰਦ Call ਜਾਂ Cole ਹੋਵੇ। 'ਪਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕੋਵਲ ਫਰੇਂਗੀ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਦਿਨੰ ਤੀਨ ਕੇ ਚਾਰ ਐਸੇ ਬਿਤਾਏ ।
 ਦਰਸ ਕੇ ਪਰਸ ਕਾਜ ਬਹੁ ਸਿੰਘ ਆਏ ॥ ੨੦ ॥ ੭੮੫ ॥
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਨ ਦਰ ਪਾਸ ਅਰਦਾਸ ਕੀਨੀ ।
 ਸੁਨੀ ਜੁ ਪ੍ਰਭੂ ਕਾਨ ਸੋ ਮਾਨ ਲੀਨੀ ।
 ਦੀਉ ਦਰਸ ਦੀਵਾਨ ਕੈ ਕੈ ਅਪਾਰਾ ।
 ਦਯਾਵੰਤ ਹੁਇ ਕੈ ਸਬ ਕੈ ਨਿਹਾਰਾ ॥ ੨੧ ॥ ੭੮੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦਰਸ ਦਯਾ ਕਰਿ ਕੈ ਦੀਉ ਬਹੁਤ ਬਿਦਾ ਸਬ ਕੀਨ ।
 ਉਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ਹੈ ਨਰੁੰਤਨ ਕਥਾ ਨਵੀਨ ॥ ੨੨ ॥ ੭੮੭ ॥

ਮਧਭਾਰ ਛੰਦ

ਕੀਨੋ ਬਿਚਾਰ, ਉਪਮਾ ਅਪਾਰ ।
 ਨਉ ਤਨ ਨਵੀਨ, ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਬੀਨ ॥ ੨੩ ॥ ੭੮੮ ॥
 ਭਉ ਭੈ ਉਤਾਰ, ਭਰਮ ਬਿਦਾਰ ।
 ਆਪਰੋ ਅਪਾਰ, ਐਸੇ ਨਿਹਾਰ ॥ ੨੪ ॥ ੭੮੯ ॥
 ਨਿਹ ਵਾਰ ਪਾਰ, ਸਾਹਿਬ ਸੁਮਾਰ ।
 ਬਿਅੰਤ ਅੰਤ, ਨਿਹ ਤੰਤ ਮੰਤ ॥ ੨੫ ॥ ੭੯੦ ॥
 ਸਿਮਰੰਤ ਸੰਤ, ਜਾਨੰਤ ਮੰਤ ।
 ਹੈ ਅੰਗ ਸੰਗ, ਅਨ ਭੇ ਅਨੰਗ ॥ ੨੬ ॥ ੭੯੧ ॥
 ਸਿਖੰ ਅਪਾਰ, ਕਰਿ ਕੈ ਬਿਚਾਰ ।
 ਸਬਦੇ ਉਚਾਰ, ਇਕੋ ਨਿਹਾਰ ॥ ੨੭ ॥ ੭੯੨ ॥
 ਭਉ ਭੈ ਉਤਾਰ, ਭਰਮ ਬਿਦਾਰ ।
 ਹੁਇ ਹਰਖਵੰਤ, ਪੇਖਿਓ ਬਿਅੰਤ ॥ ੨੮ ॥ ੭੯੩ ॥
 ਚਿੰਤਾ ਬਿਸਾਰ, ਡਿੜ੍ਹ ਜੀਵ ਧਾਰ ।
 ਮਨ ਮੈ ਅਨੰਦ, ਸਬ ਤੋਰ ਛੰਦ ॥ ੨੯ ॥ ੭੯੪ ॥
 ਹੁਇ ਕੈ ਖਲਾਸ, ਮਨ ਪੂਰ ਆਸ ।
 ਚਰਨੀ ਨਿਵਾਸ, ਕੀਨੋ ਬਿਲਾਸ ॥ ੩੦ ॥ ੭੯੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਕਰਿ ਭਾਵਨੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਉ ਲਿਵ ਲਾਇ ।
 ਸਾਤ ਭਈ ਤਿਹ ਤੇ ਤਰੈ ਕੀਨੋ ਦਰਸਨ ਆਇ ॥ ੩੧ ॥ ੭੯੬ ॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਦੀਉ ਦਰਸ ਐਸੇ ਕਹਾ ਕੈ ਉਚਾਰੋ ।
 ਬਿਦਾ ਹੋਇ ਲੀਨਾ ਸਬੀ ਤੇ ਨਿਹਾਰੋ ।
 ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਥੀਤੇ ਸਮੇ ਅੰਤ ਆਖੋ ।
 ਕਰੋ ਬੇਗ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਐਸੇ ਬਤਾਯੋ ॥ ੩੨ ॥ ੭੯੭ ॥

ਕਛੁ ਭਜਨੰ ਖਾਇ ਕੈ ਨੀਰ ਪੀਨਾ ।
 ਭਰੋਸਾ ਸਬੋ ਕੈ ਭਲੀ ਭਾਤਿ ਦੋਨਾ ।
 ਗਈ ਅਰਧ ਰਾਤੋ ਘਰੀ ਚਾਰ ਅਉਰੇ ।
 ਭਏ ਸਬਦ ਰੂਪੀ ਕਰੀ ਬਾਤ ਅਉਰੇ ॥ ੩੩ ॥ ੭੯੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਟੇਰ ਕਰੀ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਜਾਗੀ ਸਿੰਘ ਅਪਾਰ ।
 ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਕਹੀ ਅੰਤ ਕੀ ਬਾਰ ॥ ੩੪ ॥ ੭੯੯ ॥
 ਸੁਨਿ ਸੰਦੇਸ ਬਿਸਮੇ ਗਏ ਅਤਿ ਭਇਆਨ ਮਨ ਹੋਇ ।
 ਮਨ ਕੀ ਮਨ ਹੀ ਸੈ ਰਹੀ ਪੂਛੀ ਬਾਤ ਨ ਕੋਇ ॥ ੩੫ ॥ ੮੦੦ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਬਿਸਮੇ ਸਭ ਹੋਇ ਰਹੇ ਮਨ ਸੈ ਕਛੁ ਕੀ ਕਛੁ ਹੋਇ ਗਈ ਅਬ ਹੀ ।
 ਮਿਲਿ ਕੈ ਸਬ ਸਿੰਘਨੁ ਤਾਹਿ ਸਮੇ ਇਹ ਭਾਤ ਬਿਚਾਰ ਕੀਉ ਤਬ ਹੀ ।
 ਸਸਕਾਰ ਕਰੋ ਨਿਸ ਹੀ ਕੇ ਸਮੇ ਨਿਕਸੇ ਨਹੀਂ ਭਾਨ ਕਹਿਓ ਸਬ ਹੀ ।
 ਇਮ ਕਾਰਨ ਕਾਰਜ ਕੇ ਕਰਹੀ ਮਿਲਿ ਜੋਤਿ ਸੇ ਜੋਤਿ ਗਈ ਤਬ ਹੀ ॥ ੩੬ ॥ ੮੦੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਿਮਤ ਸਤ੍ਰਾ ਸੈ ਭਏ ਪੈਂਸਣ ਬਰਖ ਪ੍ਰਮਾਨ ।
 ਕਾਤਕ ਸੁਦ ਭਈ ਪੰਚਮੀ ਨਿਸ ਕਾਰਨ ਕਰਿ ਜਾਨਾ ॥ ੩੭ ॥ ੮੦੨ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਕੈਸੇ ਕਹੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਤ ਕਹੀ ਕਿਤ ਕੀ ਕਿਤ ਹੀ ਸਰ ਫੇਰ ਧਰੀ ।
 ਕਹਿਯੋ ਕਛੁ ਔਰ ਸੁ ਔਰ ਕੀ ਔਰ ਹੀ ਹੋਇ ਪਰੀ ।
 ਤਿਹ ਨਾਹਨ ਅੰਤ ਬਿਅੰਤ ਸੁ ਸੰਤ ਇਕੰਤ ਜਪੰਤ ਅਕੰਤ ਹਰੀ ।
 ਜੀਅ ਜਾਨਤ ਹੈ ਕਛੁ ਕੀ ਕਛੁ ਹੀ ਬਿਧਨਾ ਕਛੁ ਔਰ ਕੀ ਔਰ ਕਰੀ ॥ ੩੮ ॥ ੮੦੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੱਖਨ ਕੇ ਯੋਹੀ ਭਈ ਜਾਨਤ ਸਗਲ ਜਹਾਨ ।
 ਕੀਆ ਚਿਲਿਤੁ ਕਰਤਾਰ ਕੇ ਨਹਿ ਸਕਤ ਬਖਾਨ ॥ ੩੯ ॥ ੮੦੪ ॥

ਚੌਪਈ

ਏਕ ਦਿਵਸ ਕਾਰਨ ਤੇ ਆਗੇ ।
 ਮਿਲਿ ਕੇ ਸਿੰਘ ਪੂਛਨੇ ਲਾਗੇ ।
 ਕਵਲ ਰੂਪ ਆਪਨ ਪ੍ਰਭ ਕੀਨੇ ।
 ਤਿਨ ਕੇ ਜੁਆਬ ਭਾਤਿ ਇਹ ਦੀਨੇ ॥ ੪੦ ॥ ੮੦੫ ॥

^੧ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੫ ਸਿਮਤ ੧੭੬੫ ਬਿ. ਨੂੰ ੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮ ਈ. ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ।

ਤਾਹ ਸਮੇ ਗੁਰ ਬੈਨ ਸੁਨਾਯੋ ।
 ਖਾਲਸ ਆਪਨੋ ਰੂਪ ਬਤਾਯੋ ।
 ਖਾਲਸ ਹੀ ਸੋ ਹੈ ਮਮ ਕਾਮਾ ।
 ਬਖਸ਼ ਕੀਉ ਖਾਲਸ ਕੋ ਜਾਮਾ ॥ ੪੧ ॥ ੮੦੬ ॥

ਦੇਹਰਾ

ਖਾਲਸ ਮੇਰੇ ਰੂਪ ਹੈ ਹੋ ਖਾਲਸ ਕੇ ਪਾਸਿ ।
 ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਹੀ ਹੋਤ ਹੈ ਖਾਲਸ ਮੈ ਪ੍ਰਗਾਸਿ ॥ ੪੨ ॥ ੮੦੭ ॥

ਲੋਟਨ ਛੰਦ

ਖਾਲਸ ਖਾਸ ਕਹਾਵੈ ਸੋਈ ਜਾ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਭਰਮ ਨ ਹੋਈ ।
 ਭਰਮ ਭੇਖ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਆਰਾ ਸੋ ਖਾਲਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਮਾਰਾ ।
 ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਮਾਰਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ਸ਼ਬਦਿ ਬਿਚਾਰਾ ਅਜਰ ਜਰੈ ।
 ਹਿਰਦੈ ਧਰਿ ਧਿਆਨੀ ਉਚਰੀ ਬਾਨੀ ਪਦ ਨਿਰਬਾਨੀ ਅਪਰ ਪਰੈ ।
 ਗੁਣਿ ਮਿਤਿ ਅਪਾਰੈ ਬਹੁ ਬਿਸਥਾਰੈ ਵਾਰ ਨ ਪਾਰੈ ਕਿਆ ਕਥਨੈ ।
 ਤਵ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਗਾਸੀ ਸੁਖ ਨਿਵਾਸੀ ਸਰਬ ਉਦਾਸੀ ਤਵ ਸਰਨੈ ॥ ੪੩ ॥ ੮੦੮ ॥

ਦੇਹਰਾ

ਓਟ ਤਿਹਾਰੀ ਧਰਤ ਹੋ ਜਾਨਤ ਅਵਰ ਨ ਕੋਇ ।
 ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਕਰ ਭਾਵਨੀ ਸਿਮ੍ਰਤ ਹੋ ਟਿਮ ਤੋਇ ॥ ੪੪ ॥ ੮੦੯ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਕਾਹੁ ਕੈ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸੁਤ ਹੈ ਅਰ ਅਰ ਕਾਹੁ ਕੇ ਭ੍ਰਾਤ ਮਹਾ ਬਲ ਕਾਰੀ ।
 ਕਾਹੁ ਕੇ ਮੀਤ ਸਖਾ ਹਿਤ ਸਾਜਨ ਕਾਹੁ ਕੇ ਗੁਰ ਬਿਰਾਜਤ ਨਾਰੀ ।
 ਕਾਹੁ ਕੇ ਧਾਮ ਮਹ ਨਿਧਿ ਰਾਜਤ ਆਪਸ ਮੈ ਕਰਿ ਹੈ ਹਿਤ ਭਾਰੀ ।
 ਹੋਹੁ ਦਇਆਲ ਦਇਆ ਕਰਿ ਕੈ ਪ੍ਰਭ-ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਮੁਹਿ ਟੇਕ ਤਿਹਾਰੀ ॥ ੪੫ ॥ ੮੧੦ ॥
 ਤੇਰੇ ਹੀ ਨਾਮ ਜਪੈ ਨਿਤ ਨੀਤ ਬਿਚਾਰਿ ਯਹੋ ਸੁ ਬਿਲੰਬ ਨ ਕੀਜੈ ।
 ਐਯਰ ਜਾਤ ਬਿਹਾਤ ਸਦਾ ਯਹ ਮਾਨਸ ਦੇਹ ਪਲੈ ਪਨ ਡੀਜੈ ।
 ਦੇਖ ਨਿਹਾਰਿ ਨਿਵਾਰ ਮਹਾ ਬਿਖ ਛਾਡਿ ਬਿਕਾਰ ਭਲਾ ਕਛੁ ਕੀਜੈ ।
 ਦੇਕ ਹੀ ਕੇ ਜਸੁ ਗਾਵ ਸਦਾ ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਸੇ ਮਿਲਿ ਅੰ ਮ੍ਰਿਤ ਪੀਜੈ ॥ ੪੬ ॥ ੮੧੧ ॥

“ਉਪਰਲੇ ਛੰਦ ਨੰਬਰ ੮੦੫-੦੮ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੁਰਿਆਈ ਪਰਤਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ‘ਬਖਸ਼ ਕੀਉ ਖਾਲਸ ਕੋ ਜਾਮਾ’— ‘ਭਰਮ ਭੇਖ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਆਰਾ, ਸੋ ਖਾਲਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਮਾਰਾ’—ਅਤੇ ‘ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਮਾਰਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ਸ਼ਬਦਿ ਬਿਚਾਰਾ’—‘ਬਾਨੀ ਪਦ ਨਿਰਬਾਨੀ’—ਕਿਸੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਹੀ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਦੋੜ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ, ਆਪਣੀ ਤਿਪਤ ‘ਰਹਿਤਨਾਮਾ’ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਦੇਖੋ ਕ੍ਰਮਿਕਾ।

ਦੋਹਰਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀ ਲੈ ਰੇ ਮਨਾ ਕਰ ਸੰਤਨ ਕੀ ਸੇਵ ।

ਦੁਰਲਭ ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਹੈ ਕਰ ਸੁਫਲ ਸਿਮਰਿ ਗੁਰਦੇਵ ॥ ੪੭ ॥ ੮੧੨ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਭੂਲਿ ਜਿਨ ਜਾਹੁ ਗੁਨ ਗਾਹੁ ਕਰਤਾਰ ਕੇ ਆਪਨੋ ਸਬਦ ਬੀਚਾਰ ਲਹੁ ਰੇ ।
 ਕਿਨ ਭਾਖੀ ਤਹਾ ਕਉਨਿ ਕੀਨੀ ਜਹਾ ਨਹਿ ਨੈ ਸੂਝੁ ਮਨ ਤੋਰ ਭਰੁਰੇ ।
 ਆਨ ਕੇ ਕਾਲ ਬਿਹਾਲ ਕਰਿ ਹੈ ਕਹੂੰ ਠੋਰ ਅਠੋਰ ਨਿਹ ਦੇਖਿ ਅਹੁਰੇ ।
 ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੪੮ ॥ ੮੧੩ ॥
 ਕੂਰ ਮੈ ਪੂਰ ਕੇ ਝੂਰ ਐਸੇ ਰਹਿਓ ਰਹੈ ਜੰ ਕੀਰ ਗਤਿ ਹੋਤ ਵਹੁਰੇ ।
 ਭਰਮ ਮੈ ਭੁਲ ਕੇ ਝੁਲ ਤਾ ਸਉ ਗਯੋ ਉਡੇ ਹੈ ਆਪ ਜੋ ਛਾਡ ਜਹੁ ਰੇ ।
 ਮੋਹਿ ਵਾਸੀ ਜਹਾ ਜੀਵ ਫਸ ਹੈ ਤਹਾ ਤਤ ਬੀਚਾਰ ਨਹਿ ਸੂਝ ਅਹੁਰੇ ।
 ਟੇਕ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੪੯ ॥ ੮੧੪ ॥
 ਲਾਜ ਕੇ ਕਾਜ ਉਪਚਾਰ ਕੋਠੇ ਕਰੇ ਲਾਜ ਕੇ ਕਾਜ ਨਹਿ ਏਕ ਅਹੁਰੇ ।
 ਜਗਤ ਕੀ ਕਾਜ ਕਛ ਕਾਜ ਆਵੈ ਨਹੀ ਹੋਤ ਆਕਾਜ ਨਹਿ ਕਾਜ ਸਹੁਰੇ ।
 ਲੀਨ ਜਾ ਸੇ ਭਯੋ ਸੰਗਿ ਲੈ ਨਾ ਗਯੋ ਜੋਨਿ ਹਿਤ ਗੋਨ ਕਰ ਲੋਤ ਡਹੁ ਰੇ ।
 ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੦ ॥ ੮੧੫ ॥
 ਚੇਤ ਅਚੇਤ ਲੈ ਚੇਤਨ ਕਹੁ ਹੋਤ ਉਧਾਰ ਕੇ ਬਾਤ ਵਹੁਰੇ ।
 ਲੋਭ ਕੀ ਲੀਕ ਮੈ ਜਾਇ ਪਰਿਹੈ ਕਹੁ ਡੂਬ ਹੈ ਨੀਰ ਬਿਨ ਜਾਨ ਜਹੁਰੇ ।
 ਕ੍ਰੁਪ ਕੇ ਜੀਵ ਬੀਚਾਰ ਕਿ ਉਹੁ ਕਰੋ ਨਿਕਸਹੈ ਨਾਹਿ ਨੈ ਤਾਤਿ ਯਹੁਰੇ ।
 ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੧ ॥ ੮੧੬ ॥
 ਜੁਗਤਿ ਕੇ ਜਗ ਕੇ ਭਾਵਨੀ ਭੋਗ ਲੈ ਭੋਖ ਅਲੇਖ ਨਹਿ ਹਾਥ ਅਹੁ ਰੇ ।
 ਜਾਇ ਕਰਵਤ ਲੈ ਹੋਵਰੇ ਗਰਤ ਜੇਰੈ ਮੀਚ ਅਮੀਚ ਕੇ ਲੋਤ ਭਹੁਰੇ ।
 ਮੋਨ ਗਹਿ ਜੀਵ ਮੈ ਬਸਰੁ ਤਜਿ ਸੀਵ ਮੈ ਦਿਸਟਿ ਆਕਾਸ ਰਹੁ ਨਾਹਿ ਲਹੁ ਰੇ ।
 ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੨ ॥ ੮੧੭ ॥
 ਨਾਹਿ ਇਹ ਗੀਤ ਮਨ ਮੀਤ ਤੋ ਸੋ ਕਹੋ ਨਾਮ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤ ਇਹ ਗੀਤ ਗਹੁ ਰੇ ।
 ਭਰਮ ਕੇ ਭੇਖ ਤਸਿ ਭੇਖ ਅਲੇਖ ਸਜਿ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰ ਬੀਚਾਰ ਲਹੁ ਰੇ ।
 ਵੁਟ ਹੋ ਤ੍ਰਾਸ ਤੋ ਓਟ ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਸੁਨਿ ਗਹੁ ਸੁਨਿ ਗਹੁ ਸੁਨਿ ਗਹੁ ਰੇ ।
 ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੩ ॥ ੮੧੮ ॥
 ਕੋਨ ਹੈ ਕਰਮ ਪੈ ਤਾਹਿ ਜਾਨਿਉ ਨਹੀ ਤੋਨ ਕੀ ਗੋਨ ਤਜਿ ਔਨ ਜਹੁਰੇ ।
 ਸੂਝ ਰੇ ਆਪਨਾ ਆਪ ਆਪਾ ਕਹੁ ਜੀਵਨੋ ਜਗਤ ਮੈ ਅਲਪ ਲਹੁ ਰੇ ।
 ਜਾਨ ਅਜਾਨ ਪੈ ਜਾਨ ਜਾਨੀ ਨਹੀ ਭਰਮ ਮੈ ਭੁਲ ਜਿਨਿ ਫੁਲ ਰਹੁ ਰੇ ।
 ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੪ ॥ ੮੧੯ ॥
 ਛਾਡਿ ਏ ਧੋਧ ਔ ਬੰਧ ਬੰਧਨ ਸਬੈ ਹੋਇ ਨਿਰਬੰਧ ਇਕ ਬੰਧ ਰਹੁ ਰੇ ।
 ਔਰ ਬਿਫਾਰ ਸੁਖ ਸਾਰ ਬੀਚਾਰ ਯੋ ਨਾਮ ਉਚਾਰ ਕਰਿ ਪਾਰ ਪਹੁ ਰੇ ।

ਏਕ ਪੁਤ੍ਰ ਜਾਪਨਾ ਛਾਡਿ ਦੈ ਥਾਪਨਾ ਆਪਨਾ ਆਪ ਬੀਚਾਰ ਲਹੁ ਰੇ ।
 ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੫ ॥ ੮੨੦ ॥
 ਕੋਟਿ ਉਪਾਵ ਬੀਚਾਰ ਕੇਹੂ ਕਰੋ ਪਾਰ ਜਿਹ ਤੇ ਪਰੋ ਬਾਤ ਅਹੁਰੇ ।
 ਅਨਿਕ ਤੀਹਥ ਕਰੋ ਜਾਇ ਕਾਸੀ ਮਰਉ ਚੜ੍ਹੇ ਕੇਦਾਰ ਨਾਹਿ ਪਾਪ ਪਹੁਰੇ ।
 ਅਨਿਕ ਤਪ ਸਾਧ ਆਗਾਧ ਜਾਨਿਓ ਨਹੀਂ ਹੋਤ ਹੈ ਔਰ ਕੀ ਔਰ ਅਹੁਰੇ ।
 ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੬ ॥ ੮੨੧ ॥
 ਲਗੀ ਜੋ ਲਗਨ ਤੇ ਮਗਨ ਐਸੇ ਢਯੋ ਸੋਨ ਆਸੋਨ ਨਹਿ ਜਾਨ ਜਹੁਰੇ ।
 ਆਪ ਆਪਾ ਗਯੋ ਆਪ ਆਪੀ ਭਯੋ ਆਪ ਬੀਚਾਰ ਜਬ ਦੇਖ ਅਹੁਰੇ ।
 ਜੋਤ ਸੋ ਜੋਤ ਮਿਲਿ ਏਕ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ ਏਕ ਨਹੀ ਔਰ ਅਹੁਰੇ ।
 ਟੇਰ ਹੈ ਸੰਤ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕਹੁ ਰੇ ॥ ੫੭ ॥ ੮੨੨ ॥
 ਸਰਬ ਆਨੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਜਾਪ ਤੇ ਜਪੋ ਨਿਤ ਨੀਤ ਕੈ ਪ੍ਰੀਤ ਮੀਤਾ ।
 ਸਰਬ ਕੇ ਭੰਤ ਯਹਿ ਮੰਤ ਗੁਰਦੇਵ ਕੋ ਏਕ ਮਨ ਜੀਤ ਕੈ ਜਗਤ ਜੀਤਾ ।
 ਸਰਬ ਜੰਜਾਰ ਬੇਕਾਰ ਫਿਨ ਮੈ ਤਜੋ ਸਰਨ ਗੁਰਦੇਵ ਸੁਨਿ ਗਿਆਨ ਗੀਤਾ ।
 ਭਯੋ ਜੇਕਾਰ ਤੁਈ ਲੋਕ ਚੇਦਹਿ ਭਵਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਖਾਸ ਕੀਤਾ ॥ ੫੮ ॥ ੮੨੩ ॥
 ਬਚਨ ਗੁਰਦੇਵ ਕੇ ਗਿਆਨ ਐਸੇ ਕੀਉ ਮੁਕਤਿ ਕੀ ਜੁਗਤਿ ਐਸੇ ਬਿਚਾਰੀ ।
 ਰਚਨ ਕਰਤਾਰ ਜੋ ਰਚੀ ਆਕਾਰ ਤੇ ਜਪੈਗੀ ਜਾਪ ਸਬ ਸਿਸ਼ਟੀ ਸਾਰੀ ।
 ਤਤ ਬੀਚਾਰ ਕੈ ਜੀਤ ਬੋਲੀ ਫਤੇ ਮਾਰ ਦੂਤਨ ਕੀਓ ਭਸਮ ਛਾਰੀ ।
 ਭਯੋ ਜੇਕਾਰ ਤੁਈ ਲੋਕ ਚੇਦਹਿ ਭਵਨ ਅਚਲ ਪਰਤਾਪ ਗੁਰੂ ਕੇਸ ਧਾਰੀ ॥ ੫੯ ॥ ੮੨੪ ॥

ਇਭ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਅਠਾਰ੍ਹਵਾਂ ਧਿਆਇ
 ਸਮਾਪਤਿ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੧੮ ॥

ਧਿਆਉ ਉਨੀਸਵਾਂ
ਆਗਮ ਪ੍ਰਗਾਸ

ਦੋਹਰਾ

ਆਗਮ ਅਬ ਪ੍ਰਭ ਥੋ ਕਹਤ ਉਪਜੀ ਮੋਹਿ ਤਰੰਗ ।
ਰਚਨਾ ਰਚਿ ਜਿਮ ਇਮ ਰਚੀ ਸੋ ਕਰਿ ਹੈ ਇਮ ਰੰਗ ॥ ੧ ॥ ੮੨੫ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਸਬ ਸਾਹ ਉਬਾਰਨ ਕੇ ਹਿਤ ਕੇ ਜਗ ਜੀਵਨ ਜੋਤਿ ਜਗਾਵਹਿਗੇ ।
ਤੁਰਕੀ ਅਸ ਅਛਿ ਸੁਪਛਿ ਬਡੇ ਤਿਹ ਉਪਰ ਆਪ ਸੁਹਾਵਹਿਗੇ ।
ਮਿਲਿ ਸੇਵਕ ਸਿੰਘ ਅਨੇਕ ਸਬੈ ਕਰਿ ਰੰਗ ਤਰੰਗ ਨਚਾਵਹਿਗੇ ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਨਿਹਚੈ ਕਰ ਕੀਚਤ ਗਾਵਹਿਗੇ ॥ ੨ ॥ ੮੨੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਅਮਿਤ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ ਕੇ ਦੋ ਹੈ ਦਰਸ ਅਪਾਰ ।
ਸੁਨਿ ਮਨ ਮੀਤ ਬਿਚਾਰਿ ਕੈ ਸਰਨਿ ਤਾਹਿ ਚਿਤ ਧਾਰਿ ॥ ੩ ॥ ੮੨੭ ॥

ਛਪੈ ਛੇਦ

ਅਮਿਤ ਤੇਜ ਪ੍ਰਗਾਸ ਅਮਿਤ ਬਲ ਧਾਰਿ ਪ੍ਰਬਲ ਬਲ ।
ਅਮਿਤ ਸੂਰ ਸੀਗਾਰ ਅਨਿਕ ਸੀਗਾਰ ਕਟਕ ਦਲ ।
ਚੜ੍ਹਗੁ ਸਾਹ ਸਾਹਨ ਖੜਗ ਚਾਹਿ ਅਮਿਤ ਅਪਾਰ ।
ਕਰਗੁ ਦੁਸਟ ਦਲ ਅਮਿਤ ਭਾਤ ਖਲਹਾਨ ਬਿਚਾਰ ।
ਉਮੰਗਤ ਨੀਰ ਸੁਭਰ ਸਰਸ ਤਿਹ ਸਮਾਨਿ ਰਕਤਰ ਚੜ੍ਹਗੁ ।
ਜੈਕਾਰ ਕਰਗੁ ਤਬ ਜਗ ਸਬੈ ਬਜਗ ਸਾਰ ਮਾਹਿਬ ਖੜਗੁ ॥ ੪ ॥ ੮੨੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਪਿਰਥੀ ਪਤਿ ਭੁਪਤਿ ਸਾਹ ਸਬੈ ਛਬਿ ਦੇਖ ਮਹਾ ਡਰ ਪਾਵਹਿਗੇ ।
ਤਜਿ ਦੇਸ ਸੁਰੇਸ ਨਰੇਸ ਬਡੇ ਡਰਿ ਕੈ ਸਬ ਹੀ ਭਜ ਜਾਵਹਿਗੇ ।
ਚਿਤਵੈ ਮਨ ਮੈ ਕਛੁ ਅਉਰ ਉਪਾਇ ਬਿਨਾ ਹਰਿ ਕਿਉ ਗਤ ਪਾਵਹਿਗੇ ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਗੜੁ ਆਨੰਦ ਫੇਰਿ ਬਸਾਵਹਿਗੇ ॥ ੫ ॥ ੮੨੯ ॥
ਦੂਤਨ ਮਾਰਿ ਬਿਡਾਰ ਅਪਾਰ ਬਿਥਾਰ ਕਈ ਕਰਿ ਪਾਵਹਿਗੇ ।
ਤਜਿ ਦੇਸ ਨਰੇਸ ਗਏ ਸਬ ਹੀ ਕਹੂ ਆਪਨ ਆਪ ਲੁਕਾਵਹਿਗੇ ।
ਜਗ ਜੀਵਨ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਗਾਸ ਕੀਉ ਤਰਈ ਲੋਕ ਸਬੈ ਜਸੁ ਗਾਵਹਿਗੇ ।
ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਗੜੁ ਆਨੰਦ ਫੇਰ ਬਸਾਵਹਿਗੇ ॥ ੬ ॥ ੮੩੦ ॥

ਸੰਤਨ ਕਾਜ ਕਰੀ ਹਰਿ ਲਾਜ ਕੀਉ ਯਹ ਸਾਜ ਸੁਹਾਵਹਿਗੇ ।
 ਕਰਿ ਮੈ ਗਹਿ ਤੇਗ ਦਰੋਗ ਨਹੀ ਸਬ ਦੂਤਨ ਮਾਰਿ ਖਪਾਵਹਿਗੇ ।
 ਭਜਿ ਹੈ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਮਾਨਨ ਤੇ ਸਰ ਯੋ ਤਿਨ ਕੋ ਬਿਚਲਾਵਹਿਗੇ ।
 ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰ ਬਸਾਵਹਿਗੇ ॥ ੭ ॥ ੮੩੧ ॥
 ਕਰਿ ਮੈ ਗਹਿ ਵਾਰ ਅਪਾਰ ਕਿਤੇ ਦਲ ਕੋ ਦਲ ਯੋ ਛਬਿ ਪਾਵਹਿਗੇ ।
 ਦਲ ਦੂਤ ਕਰੋਰਨ ਮਾਰਿ ਲਏ ਕਹੂ ਦੁੰਢਤ ਹਾਥ ਨ ਆਵਹਿਗੇ ।
 ਮੁਖ ਮੈ ਤਿਣ ਲੈ ਮਿਲਹੈ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਪਤ ਆਪਨ ਆਪ ਬਚਾਵਹਿਗੇ ।
 ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰਿ ਬਸਾਵਹਿਗੇ ॥ ੮ ॥ ੮੩੨ ॥
 ਆਨੰਦ ਸੋ ਬਸਿ ਹੈ ਤਬ ਭੂਪਤਿ ਏਕ ਹੀ ਨਾਮ ਧਿਆਵਹਿਗੇ ।
 ਜਪਿ ਖਾਲਸ ਸਾਸਿ ਗਿਰਾਸ ਮਨੈ ਕਛੁ ਦੂਸਰੁ ਭੇਦ ਨ ਲਾਵਹਿਗੇ ।
 ਛਿਨ ਮੈ ਜਗ ਕੇ ਅਘ ਨਾਸ ਭਏ ਕਹੂ ਪਾਪ ਨ ਦੁੰਢਤ ਪਾਵਹਿਗੇ ।
 ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰ ਬਸਾਵਹਿਗੇ ॥ ੯ ॥ ੮੩੩ ॥
 ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ ਬਨਾਸਪਤੀ ਤਿਹ ਖਾਲਸ ਜਾਪ ਜਪਾਵਹਿਗੇ ।
 ਬਨ ਮੈ ਤਿਨ ਮੈ ਪਸੁ ਪਖਨ ਮੈ ਕਰਿ ਏਕ ਹੀ ਜੋਤਿ ਦਿਖਾਵਹਿਗੇ ।
 ਪਰਜਾ ਜਪ ਜਾਪ ਅਨੰਦ ਕਰੈ ਇਹ ਜਾਪ ਹੀ ਸੋ ਗਤਿ ਪਾਵਹਿਗੇ ।
 ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰਿ ਬਸਾਵਹਿਗੇ ॥ ੧੦ ॥ ੮੩੪ ॥
 ਧਰਨੀ ਧਵਲਾਰ ਆਕਾਰ ਸਬੈ ਸਸਿ ਭਾਨ ਭਨੇ ਜਸੁ ਗਾਵਹਿਗੇ ।
 ਸਨਕਾਦਿਕ ਇੰਦ ਸੁਰਿੰਦ ਸਬੈ ਸਨ ਤਾਰਨ ਯੋ ਗਤਿ ਪਾਵਹਿਗੇ ।
 ਗਣ ਨਾਰਦ ਤੁੰਬਰ ਕਿੰਨਰ ਜੱਛ ਸਬੈ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਗਾਵਹਿਗੇ ।
 ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰ ਬਸਾਵਹਿਗੇ ॥ ੧੧ ॥ ੮੩੫ ॥
 ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਸੰਤ ਮਹੰਤ ਸਬੈ ਮਨ ਅਨੰਦ ਸੋ ਗਨ ਗਾਵਹਿਗੇ ।
 ਸੁਨ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਪਸਾਚ ਪਗੈ ਇਹ ਜਾਪ ਜਪੇ ਗਤਿ ਪਾਵਹਿਗੇ ।
 ਗਿਰਹੀ ਗ੍ਰਿਹ ਮੈ ਸੁਖ ਆਨੰਦ ਸੋ ਕਰਿ ਮੰਗਲ ਸਾਜ ਬਜਾਵਹਿਗੇ ।
 ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰ ਬਸਾਵਹਿਗੇ ॥ ੧੨ ॥ ੮੩੬ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਆਗਮ ਪ੍ਰਗਾਸ ਉਨੀਸਵਾਂ ਧਿਆਇ ਸੰਪੂਰਨ ॥ ੧੯ ॥

ਧਿਆਉ ਬੀਸਵਾਂ
ਸਰਬ ਉਪਮਾ
ਦੋਹਰਾ

ਨਿਮਸਕਾਰ ਗੁਰਦੇਵ ਕੋ ਕਹਿਹੋ ਹਿਤ ਚਿਤ ਲਾਇ ।
ਨਮੋ ਨਾਥ ਨਵਤਠ ਨਵਨ ਕੀਜੈ ਮੋਹਿ ਸਹਾਇ ॥ ੧ ॥ ੮੩੭ ॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਨਮੋ ਨਾਥ ਨਾਥੰ ਅਚਰਜੰ ਸਰੂਪੰ ।
ਨਮੋ ਸਿਸ਼ਟਿ ਕਰਤਾ ਅਨੰਤੰ ਬਿਭੂਕੇ ।
ਨਮੋ ਸਰਬ ਰੰਗੇ ਨਮੋ ਸਰਬ ਸਾਥੇ ।
ਨਮੋ ਅੰਗ ਸੰਗੀ ਨਮੋ ਸਰਬ ਸਾਥੇ ॥ ੨ ॥ ੮੩੮ ॥
ਨਮੋ ਗਿਆਨ ਗਿਆਤਾ ਕਲਾਯੰ ਪ੍ਰਕਾਸੀ ।
ਨਮੋ ਧਿਆਨ ਧਰਤਾ ਸਦਾ ਸਰਬ ਵਾਸੀ ।
ਨਮੋ ਜੁਗਤ ਅਰੁ ਮੁਕਤ ਕੋ ਗਿਆਨ ਦਾਤਾ ।
ਨਮੋ ਕਰਮ ਕਰਤਾ ਨਮੋ ਏ ਬਿਧਾਤਾ ॥ ੩ ॥ ੮੩੯ ॥
ਤਮਾਸਾ ਅਜਾਇਬ ਅਜਬ ਖੇਲ ਤੇਰਾ ।
ਤੁਮੀ ਕਾਰ ਕਰਤਾ ਕੀਆ ਜਗਤੁ ਤੇਰਾ ।
ਤੁਹੀ ਰਿੱਠ ਅਰ ਸਿੱਧ ਨਵ ਨਿਧਿ ਕਰਤਾ ।
ਤੁਹੀ ਬੁਧਿ ਦਾਤਾ ਸਬੈ ਦੇਖ ਹਰਿਤਾ ॥ ੪ ॥ ੮੪੦ ॥
ਮਹਾ ਜੋਤਿ ਤੇਰੀ ਸਬੀ ਮੈ ਬਿਰਾਜੈ ।
ਕਰੈ ਜੋ ਪ੍ਰਭੁ ਸੇ ਕੀਆ ਤੋਹਿ ਛਾਜੈ ।
ਕਰੈ ਜੋ ਚਲਿਤ ਆਪ ਆਪੀ ਉਪਾਏ ।
ਲਖੈ ਜੋਤ ਕੇਸੇ ਜੁ ਤੇਰੇ ਬਨਾਏ ॥ ੫ ॥ ੮੪੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਨਾਹਿ ਨ ਅੰਤ ਬਿਅੰਤ ਪ੍ਰਭ ਉਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ।
ਰਮ ਰਹਿਓ ਸਬ ਸ੍ਰਸ਼ਟਿ ਮੈ ਕਹਤ ਬਿਚਾਰਿ ਬਿਚਾਰਿ ॥ ੬ ॥ ੮੪੨ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਏਕ ਹੀ ਜੋਤਿ ਜਗੈ ਸਬ ਹੀ ਜਗ ਬਿਜਤ ਹੈ ਸਭ ਹੀ ਘਟਿ ਮਾਹੀ ।
ਬ੍ਰਹਮ ਹੂ ਸੈ ਅਰੁ ਬਿਸਨ ਹੂ ਮੈ ਸਿਵ ਸੰਕਰ ਮੈ ਗਣ ਈਸ ਸਮਾਹੀ ।

ਦੋਵੀਅਨ ਮੈ ਨਫ ਨਾਥਨ ਮੈ ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਸੰਤ ਮਹੰਤ ਕਹਾਹੀ ।
ਬਿਆਪਕ ਹੋ ਸਬ ਹੀ ਕੇ ਬਿਖੈ ਮਨ ਤਾਹੀ ਕੇ ਨਾਮੁ ਜਪੈ ਗਤਿ ਪਾਹੀ ॥ ੭ ॥ ੮੪੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੇ ਜਨ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਛੰਡਿ ਕੇ ਕਰਤ ਅਵਰ ਕੀ ਸੇਵ ।
ਸੇ ਮੁਰਖ ਅਗਿਆਨਿ ਹੈ ਪਾਵਤ ਰੰਚ ਨ ਭੇਵ ॥ ੮ ॥ ੮੪੪ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਫੂਲਨ ਮੈ ਜਿਮ ਬਾਸ ਬਸੈ ਬਸਿਹੈ ਹਰਿ ਜੀ ਇਮ ਹੀ ਘਟਿ ਮਾਹੀ ।
ਦੀਪਕ ਮੈ ਬਤੀਆ ਜਿਮ ਹੈ ਰਿਮ ਹੀ ਜਗ ਮੈ ਜਗਦੀਸੁਰ ਆਹੀ ।
ਭਾਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਅਕਾਸ ਕਰੇ ਨਿਰਖੈ ਜਲ ਮੈ ਤਿਹ ਕੀ ਪਰਛਾਹੀ ।
ਗੋਰਸ ਮੈ ਘ੍ਰਿਤ ਜਾਨ ਇਸੈ ਪ੍ਰਿਤਮਾ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਸਬਹੀ ਘਟਿ ਮਾਹੀ ॥ ੯ ॥ ੮੪੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਹੈ ਸੁਬਾਸ ਮ੍ਰਿਗ ਪਾਸ ਹੀ ਨਹਿ ਜਾਨਤ ਅਗਿਆਨ ।
ਗੁਰ ਬਿਨ ਬਾਸ ਨ ਪਾਵਈ ਊਦਤ ਹੈ ਉਦਿਆਨ ॥ ੧੦ ॥ ੮੪੬ ॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਅਮਿਤ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਗਾਸ ਬਾਸ ਸਬ ਸਬ ਕੇ ਘਟ ਮਾਹੀ ।
ਸਰਬ ਨਿਰੰਤਰ ਆਪ ਜਾਪ ਸਬ ਕੇ ਮੁਖ ਮਾਹੀ ।
ਸਰਬ ਰੂਪ ਮੈ ਰੂਪ ਸੀਲ ਮੈ ਸੀਲ ਮਹੀ ਹੈ ।
ਸਰਬ ਗਿਆਨ ਮੈ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਮੈ ਧਿਆਨ ਵਹੀ ਹੈ ।
ਅਚਲ ਰੂਪ ਅਨਭੈ ਸਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ।
ਸਿਮਰੰਤ ਸੰਤ ਆਨੰਤ ਮੰਤ ਨਾਥਾਨ ਨਾਥ ਸੈਕਟ ਹਰਨ ॥ ੧੧ ॥ ੮੪੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੁਖ ਬਿਡਾਰਨ ਤਾਰਨ ਤਰਨ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਮੁਰਾਰ ।
ਅੰਗ ਸੰਗਿ ਸਬ ਕੇ ਰਹੈ ਦਯਾ ਵੰਤ ਕਰਤਾਰ ॥ ੧੨ ॥ ੮੪੮ ॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਸੁਖ ਸਮੂਹ ਦਾਤਾਰੁ ਅਵਰ ਦੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ।
ਸਦਾ ਰਹੈ ਅੰਗ ਸੰਗਿ ਐਤ ਸੰਗੀ ਹੈ ਸੋਈ ।
ਅਨਿਕ ਸੀਤ ਸੇ ਸੀਤ ਨਾਹਨ ਸਮ ਜਾ ਕੇ ।
ਅਤਿ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜਗਤ ਰੂਪ ਕਹਿ ਸਕੈ ਨ ਤਾ ਕੇ ।
ਗਤਿ ਮਿਤ ਅਪਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸਰਨ ਬੇਸੁਮਾਰ ਸੇਵਤ ਚਰਨ ।
ਭਉ ਭੈ ਉਤਾਰ ਸੈਕਟ ਨਿਵਾਰ ਨਾਥਾਨ ਨਾਥ ਤੇਰੀ ਸਰਨ ॥ ੧੩ ॥ ੮੪੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਮੋਹਿ ਆਸਰੋ ਤਾਹਿ ਕੇ ਅੰਸੇ ਸਮਰਥ ਸੋਇ ।
ਸਰਬਧਾਰ ਸਮਰਥ ਪ੍ਰਭ ਤਾ ਬਿਨ ਅਵਰ ਨਾ ਕੋਇ ॥ ੧੪ ॥ ੮੫੦ ॥

ਕਬਿਤ

ਕੁਦਰਤ ਕੇ ਕਰਨਹਾਰ ਉਪਮਾ ਅਪਾਰ ਤੇਰੀ
 ਕਿਤਹੂੰ ਨ ਅੰਤ ਕਹੁ ਐਸੇ ਬਿਅੰਤ ਹੈ ।
 ਨਿਹਚੈ ਕੰ ਗਾਵਤ ਹੈ ਭਾਵਤ ਹੈ ਤੰਹੀ ਕੋਉ
 ਪੂਰਿ ਰਹਿਉ ਸਬ ਹੀ ਮੈ ਪੂਰਨ ਭਗਵੰਤ ਹੈ ।
 ਸੇਵਾ ਤੇ ਮੁਕਤਿ ਹੋਤਿ ਅੰਤਰਿ ਪ੍ਰਗਾਸ ਜੋਤ
 ਦੁਰਮਤਿ ਸਬੈ ਖੋਤ ਨਿਰਮਲ ਸੋਮੰਤ ਹੈ ।
 ਏਕ ਹੀ ਬਤਾਯੋ ਗੁਨ ਤਾ ਕੇ ਤਵ ਗਾਯੋ ਜਨ
 ਜੋਨ ਮੈ ਨ ਆਯੋ ਸੇ ਸਿਮਰਤ ਏਕ ਸੰਤ ਹੈ ॥ ੧੫ ॥ ੮੫੧ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਚਉਰਾਸੀ ਮੈ ਪਰਤ ਹੈ ਬਿਨਾ ਭਗਤ ਨਰ ਸੋਇ ।
 ਨਿਸ ਦਿਨ ਏਕ ਅਗਾਧੀਐ ਮਨ ਕੀ ਦੁਬਿਧਾ ਖੋਇ ॥ ੧੬ ॥ ੮੫੨ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਦੁਬਿਧਾ ਕਰ ਦੂਰ ਹਜ਼ੂਰ ਸਦਾ ਰਹੁ ਏਕ ਹੀ ਸਦਾ ਕਹੁ ਰੇ ।
 ਹਿਤ ਸੇ ਚਿਤ ਸੁ ਧਰ ਧਿਆਨ ਰਿਦੈ ਸਤਸੰਗਤ ਓਟ ਤਹਾਂ ਗਹੁ ਰੇ ।
 ਤਜਿ ਮੋਹਨੀ ਮੋਹ ਬਿਚਾਰ ਯਹੈ ਲਗ ਮੋਹਨ ਮੂਰਤ ਸੁ ਰਹੁ ਰੇ ।
 ਯਹ ਮੰਤ੍ਰ ਮਹਾ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਉਪਮਾ ਨਿਹਚੈ ਕਰਿ ਕੇ ਏਹ ਕੇ ਗਹੁ ਰੇ ॥ ੧੭ ॥ ੮੫੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਰਿ ਨਿਹਚੈ ਇਕ ਨਾਮ ਸੇ ਅਵਰ ਨਾ ਮਨ ਮੈ ਆਨ ।
 ਲਾਗ ਰਹੈ ਧੁਨਿ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ ਚਰਨ ਕਵਲ ਸੇ ਧਿਆਨ ॥ ੧੮ ॥ ੮੫੪ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਧਿਆਨ ਕਰੇ ਧਰਨੀ ਧਰ ਕੇ ਮਨ ਮੈ ਸੁਬਿਤਾਰ ਅਪਾਰ ਯਹੀ ਹੈ ।
 ਅਉਰ ਨਹੀ ਕਹੁ ਤਾਹ ਬਿਨਾ ਕਰਤਾ ਹਰਤਾ ਸਬ ਦੂਖ ਵਹੀ ਹੈ ।
 ਜੋਤ ਸਬੈ ਜਗ ਮੈ ਤਿਹ ਕੀ ਜਿਹ ਕੀ ਉਪਮਾ ਸਬ ਸਿਸਟਿ ਕਹੀ ਹੈ ।
 ਐਸੇ ਬਿਅੰਤ ਨ ਅੰਤ ਕਿਤਹੂੰ ਕਹੁ ਸਬ ਖੋਜਤ ਖੋਜਤ ਖੋਜ ਰਹੀ ਹੈ ॥ ੧੯ ॥ ੮੫੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਖੋਜਤ ਕੋਟਿ ਅਨੇਕ ਜਨ ਉਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ।
 ਰਚ ਰਚਨਾ ਜਿਨਿ ਸਬ ਕੀਏ ਸੇ ਜਾਨੈ ਕਰਤਾਰ ॥ ੨੦ ॥ ੮੫੬ ॥

ਤਿਉਭੰਗੀ ਛੰਦ

ਜਾਨੈ ਪ੍ਰਭ ਸੇਈ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ ਤਾਹਿ ਬਿਨਾ ਕਿਹ ਕੋ ਕਹੀਏ ।
 ਸਭ ਕੀ ਗਤਿ ਜਾਨੈ ਸੇ ਭਗਵਾਨੈ ਪੁਰਖ ਸੇ ਜਾਨੈ ਸੇ ਕਹੀਐ ।
 ਸੇਈ ਗੁਰਦਾਤਾ ਮੁਕਤਿ ਪਠਾਤਾ ਸੇ ਪ੍ਰਭ ਜਾਤਾ ਸੰਤ ਜਨਾ ।
 ਏਕੋ ਸਬ ਸੁਆਮੀ ਐਤਰਿਜਾਮੀ ਸਿਮਰ ਤਾਹਿ ਸੁਖ ਹੋਇ ਮਨਾ ॥ ੨੧ ॥ ੮੫੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਖ ਉਪਜਤ ਹੈ ਨਾਮ ਤੇ ਸਿਮਰਨਿ ਕਰਿ ਮਨ ਮੀਤ ।
ਤਜਿ ਬਿਕਾਰ ਕਰਤਾਰ ਜਪਿ ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਧਰ ਪ੍ਰੀਤ ॥ ੨੨ ॥ ੯੫੮ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਸੇ ਕਰ ਗੀਤ ਪ੍ਰਭੂ ਸੰਗ ਪ੍ਰੀਤ ਅਨੀਤ ਤਜੇ ਦੁਖ ਆਵੈ ਨ ਨੇਰੇ ।
ਹੋਤ ਪ੍ਰਗਾਸ ਨਿਵਾਸ ਸਦਾ ਸੁਖ ਐਸੇ ਹੈ ਨਾਮੁ ਜਪੋ ਮਨ ਮੋਰੇ ।
ਤਾਹਿ ਬਿਨਾ ਸੁਖ ਨਾਹਿ ਕਹੂੰ ਸਮਝੇ ਚਿਤ ਸੈ ਮਨ ਮੂੜੁ ਸਵੇਰੇ ।
ਏਕ ਹੀ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਤਨ ਫਾਰ ਬਿਕਾਰ ਸਬੈ ਕਛੁ ਕਾਜਿ ਨ ਤੇਰੇ ॥ ੨੩ ॥ ੯੫੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਬ ਬਿਕਾਰ ਸੰਸਾਰ ਮੈ ਉਪਜਤ ਹੈ ਨਿਤ ਨੀਤ ।
ਤਿਆਗਤ ਹੈ ਤਿਹ ਸੰਤ ਜਨ ਕਰਿ ਸਤਿਗੁਰ ਸੰ ਪ੍ਰੀਤ ॥ ੨੪ ॥ ੯੬੦ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਫਾਇ ਬਿਕਾਰ ਅਧਾਰ ਯਹੀ ਕਰਿ ਏਕ ਹੀ ਨਾਮ ਸਦਾ ਕਹੀਐ ।
ਰਹੀਐ ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਸੰਗ ਮਨਾ ਉਪਜੇ ਸੁਖ ਗਿਆਨ ਸਦਾ ਗਹੀਐ ।
ਮਮਤਾ ਤਜਿ ਮੋਹ ਬਿਮੋਹ ਭਏ ਨਰ ਨਾਮ ਕੀ ਸੇਵ ਤਿਨੋ ਲਹੀਐ ।
ਕਹੀਐ ਅਬ ਏਕ ਬਿਚਾਰ ਮਨਾ ਜਮਦੁਤ ਤੇ ਤ੍ਰਾਸ ਕਹਾ ਸਹੀਐ ॥ ੨੫ ॥ ੯੬੧ ॥

ਸੰਰਠਾ

ਕਿਉ ਸਹੀਐ ਜਮ ਤ੍ਰਾਸ ਜੋ ਜਪੀਐ ਕਰਤਾਰ ਗੁਨ ।
ਮੁਕਤ ਭਏ ਨਰ ਸੋਇ ਜਿਨ ਅੰਤਰ ਧਨਿ ਏਕ ਹੈ ॥ ੨੬ ॥ ੯੬੨ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਪ੍ਰਭੂ ਕੇ ਹੋਤ ਸੁਚੇਤ ਭਯੋ ਮੁ ਕਹਿਓ ਨਰ ਨਾਮ ਨਰਾਇਣ ਭਾਈ ।
ਸੇ ਕਰਿ ਧਿਆਨ ਰਿਏ ਭਗਵਾਨ ਜਪਿਓ ਹਰਿ ਨਾਮ ਤਬੈ ਸੁਧਿ ਆਈ ।
ਭਾਜਿ ਗਏ ਜਮਦੁਤ ਸਰੂਪ ਅਨੂਪ ਨਿਹਾਰ ਤਬੈ ਗੁਨ ਗਾਈ ।
ਐਸੇ ਸੁ ਪਤਤਿ ਉਧਾਰੇ ਜਗਤ ਮੇ ਏ ਕਰਤਾਰ ਤੁਭ ਬਠਿਆਈ ॥ ੨੭ ॥ ੯੬੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਹਾ ਕੁਕਰਮੀ ਜਨਮ ਕੋ ਕਰਤ ਬਹੁਤ ਅਪਰਾਧ ।
ਮੁਕਤਿ ਕੀਉ ਤਿਹ ਛਿਨਕ ਮੈ ਬਡੋ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ॥ ੨੮ ॥ ੯੬੪ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਕੀਰ ਸੇ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰੀ ਗਨਕਾ ਮਨਿ ਕਾ ਤਜਿ ਮਾਨ ਅਜਾਨ ਭਈ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੀਤ ਕੀਏ ਗਤਿ ਹੈ ਸਰ ਬੁਧਿ ਨਿਵਾਸ ਕੁਸਾਖ ਗਈ ਹੈ ।
ਪਾਵਨਿ ਨਾਮ ਪੁਨੀਤ ਲੀਉ ਸੁਨਿ ਤਾਹੀ ਕੋ ਨਾਮ ਕੀ ਲਾਜ ਭਈ ਹੈ ।
ਤਾਰੀ ਬਿਚਾਰੀ ਬਿਚਾਰਤ ਹੈ ਸਬ ਮੋਖ ਦੁਆਰੇ ਪਠਾਇ ਦਈ ਹੈ ॥ ੨੯ ॥ ੯੬੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਅਟਾ ਕੇ ਹਿਤ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਿ ਲੀਉ ਰੰਨ ਦਿਨ ਨਾਮ ।
ਕੇਤਕ ਤਪ ਕਰਿ ਪਚਿ ਮੂੜੇ ਨਹਿ ਪਾਵਤ ਬਿਸਰਾਮ ॥ ੩੦ ॥ ੯੬੬ ॥

ਚੌਪਈ

ਇੰਤ੍ਰ ਦੋਨ ਰਾਜਾ ਇਕ ਹੋਤਾ ।
ਗਿਆਨੀ ਬਹੁਤ ਮਹਾ ਅਤਿ ਸੁੱਤਾ ।
ਅਗਨਿ ਅਹਾਰ ਬਹੁਤ ਉਨ ਦੀਨਾ ।
ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕੇਤਕ ਬਿਧਿ ਕੀਨਾ ॥ ੩੧ ॥ ੯੬੭ ॥
ਹੋਮ ਜਗਿ ਉਨ ਕੀਏ ਅਪਾਰਾ ।
ਬੈਸੇਤ੍ਰ ਕੋ ਭਯੋ ਅਹਾਰਾ ।
ਧਰਮ ਅੰਗ ਸਬ ਜਗਤ ਬਖਾਨੈ ।
ਕਰਨ ਹਾਰ ਕੋ ਭੇਦ ਨ ਜਾਨੈ ॥ ੩੨ ॥ ੯੬੮ ॥
ਜੋ ਹਰਿ ਕਰੇ ਕਰਾਵੈ ਸੋਈ ।
ਤਾ ਕੋ ਭੇਦ ਨ ਜਾਨੈ ਕੋਈ ।
ਐਸੇ ਅਗਮ ਪੁਰਖ ਕਰਤਾਰਾ ।
ਤਾ ਕੋ ਭੇਦ ਨ ਕਿਨਹਿ ਬਿਚਾਰਾ ॥ ੩੩ ॥ ੯੬੯ ॥

ਕਥਿਤ

ਪੁੰਨਿ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੋਊਨ ਦੇਵਤਾ ਦੁਆਰੋ ਜਾਇ
ਆਗੈ ਆਇ ਧਰਮ ਰਾਇ ਚਰਨ ਬੰਦਨਾ ਕੀਉ ।
ਫੂਲ ਗਯੋ ਮਨ ਮੈ ਮਹਾ ਸਕਤਿ ਭਈ ਮੋਹਿ
ਕੀਉ ਨ ਬਿਚਾਰ ਕਫੂ ਬਿਗਸਿਓ ਨ ਤਉ ਹੀਓ ।
ਕਰਤੇ ਹੀ ਅਹੰਕਾਰ ਦਰ ਤੇ ਦੀਉ ਬਿਡਾਰ
ਕੁੰਜਰ ਕੀ ਜੋਨ ਧਾਰ ਪਸੁਨ ਮੈ ਮਿਲਾਇ ਲੀਓ ।
ਐਸੋ ਨਿਰਲੇਪ ਨਾਮ ਸਿਮਰ ਸਦਾ ਆਠੋ ਜਾਮ
ਬਿਨਾ ਨਾਮ ਤਾਹਿ ਰਾਜ ਕਜਰੀ ਬਨ ਕੋ ਦੀਓ ॥ ੩੪ ॥ ੯੭੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਇੰਦ੍ਰ ਦੋਨ ਰਾਜ ਬਡੋ ਕੀਨੋ ਗੁਰਬ ਅਹਾਰ ।
ਤਾ ਕਾਰਨ ਕੁੰਜਰ ਕੀਉ ਕਰਨਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ॥ ੩੫ ॥ ੯੭੧ ॥

ਕਥਿਤ

ਜੋ ਬਨ ਮੈ ਇੰਦ੍ਰ ਦੋਨ ਕਰਤ ਕਲੋਲ ਡੋਲ
ਖੇਲਤ ਅਭੋਲ ਜੈਸੇ ਸਖਾ ਸੰਗਿ ਹੈ ਕੀਉ ।
ਕਰਤ ਸੁਭਾਵ ਜਾਇ ਪੈਠੋ ਜਲ ਮਧਿ ਧਾਇ
ਫਜ਼ ਗਹਿ ਚਰਨ ਤਾਹਿ ਐਚਿ ਨੀਰ ਮੈ ਲੀਉ ।

ਤਾ ਸਮੇ ਸੁਚੇਤ ਚੀਤ ਅੰਤਰਿ ਸੇ ਕਰੀ ਪ੍ਰੀਤ
ਲੀਨੇ ਮੁਖ ਨਾਮਿ ਤਾਹਿ ਫੁਟੈ ਰਿਪ ਤੇ ਜੀਓ ।
ਨਾਮ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਆਪ ਆਪ ਹੀ ਸਹਾਇ ਭਯੋ
ਕਾਇ ਤਾਹਿ ਨੀਰ ਮੈ ਮੁਕਤਿ ਭੰਜ ਕੈ ਦੀਉ ॥ ੩੬ ॥ ੮੭੨ ॥
ਦੋਹਰਾ

ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਕਰ ਭਾਵਨੀ ਸਿਮਰਤ ਹੈ ਨਰ ਸੋਇ ।
ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨ ਨਾਮ ਤਿਹ ਜਾਨਤ ਹੈ ਸਭ ਕੋਇ ॥ ੩੭ ॥ ੮੭੩ ॥
ਸਵੈਯਾ

ਤੇਰੋ ਹੀ ਨਾਮ ਜਪੋ ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ ਆਸਰੋ ਇਕ ਤਿਹਾਰੇ ਭਨੀ ਹੈ ।
ਜੇ ਲਉ ਏ ਸਾਸ ਨਿਵਾਸ ਕਰੇ ਤਵ ਲੋ ਸਭ ਜੋਤਿ ਤਿਹਾਰੀ ਬਨੀ ਹੈ ।
ਹੀ ਜੁ ਕਹੈ ਸਬ ਜਾਨਤ ਹੋ ਹਰਿ ਬੰਟੇ ਖਰੇ ਸਬ ਤੋਹਿ ਜਨੀ ਹੈ ।
ਤੇਰੇ ਬਿਚਾਰ ਅਧਾਰ ਮੋਹੀ ਮਨ ਮੈ ਸਬ ਕੋ ਤੂਹੀ ਏਕ ਧਨੀ ਹੈ ॥ ੩੮ ॥ ੮੭੪ ॥
ਦੋਹਰਾ

ਸਭ ਕੋ ਸੁਆਮੀ ਏਕ ਹੈ ਤਾ ਬਿਨ ਅਵਰ ਨ ਕੋਇ ।
ਅੰਤਿਰ ਹੀ ਬਿਆਪਕ ਭਯੋ ਸਬ ਮਹਿ ਪ੍ਰਦਨ ਸੋਇ ॥ ੩੯ ॥ ੮੭੫ ॥
ਸਵੈਯਾ

ਜਗ ਮੈ ਸਬ ਜੋਤਿ ਤਿਹਾਰੀ ਬਿਚਾਰੀ ਤਿਹਾਰੀ ਬਿਨਾ ਕਿਹ ਕੀ ਕਹੀਐ ।
ਜਲ ਮੈ ਥਲ ਮੈ ਬਨ ਮੈ ਘਨ ਮੈ ਘਨ ਜੋਤਿ ਚਮਕੰਤ ਹੀ ਚਹੀਐ ।
ਘਟ ਮੈ ਤਟ ਮੈ ਥਟ ਮੈ ਬਨਰਾਇ ਮੈ ਤੋ ਬਨਰਾਇ ਹਰੀ ਰਹੀਐ ।
ਕਰਤਾ ਪ੍ਰਭ ਏਕ ਅਨੋਕ ਕੀਏ ਜਿਨ ਕਿਉ ਨ ਕਰੈ ਕਰਤਾ ਵਹੀਐ ॥ ੪੦ ॥ ੮੭੬ ॥
ਦੋਹਰਾ

ਕਿਉ ਨ ਕਰੈ ਕਰਤਾਰ ਜਉ ਚਾਹੇ ਸੋਈ ਕਰੈ ।
ਨਰ ਕੇ ਯਹੀ ਬਿਚਾਰ ਰੈਨ ਦਿਵਸ ਗੁਨ ਉਚਰੈ ॥ ੪੧ ॥ ੮੭੭ ॥
ਸਵੈਯਾ

ਅੰਜੋ ਜਪੋ ਨਿਹਚੇ ਕਰਿ ਕੈ ਨਰ ਨਾਮ ਪੁਨੀਤ ਮਹਾ ਪ੍ਰਭ ਕੇਰਾ ।
ਪ੍ਰੀਤ ਕੀ ਗੋਤ ਨ ਜਾਤ ਕਹੀ ਉਪਜੈ ਸੁਖ ਗਿਆਨ ਸੁ ਜਾਇ ਅੰਧੇਰਾ ।
ਜੇਤ ਪ੍ਰਕਾਸ ਨਿਵਾਸ ਸਦਾ ਹਰਿ ਕੇ ਚਰਨੋ ਤਲ ਹੋਤ ਬਸੇਰਾ ।
ਸੋਚ ਬਿਚਾਰ ਅਧਾਰ ਕਰੈ ਗੁਰ ਸਾਖ ਭਰੇ ਤਬ ਹੋਤ ਨਿਬੇਰਾ ॥ ੪੨ ॥ ੮੭੮ ॥
ਦੋਹਰਾ

ਸੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸਾਖ ਬਿਨ ਨਰ ਨਹੀਂ ਹੋਤ ਉਘਾਰ ।
ਗੁਰ ਤੇ ਫਿਰ ਦਰ ਕੇ ਗਯੋ ਦੇਖੋ ਸੋਚ ਬਿਚਾਰ ॥ ੪੩ ॥ ੮੭੯ ॥
ਸਵੈਯਾ

ਜਾਨਤ ਹੈ ਸਬ ਹੀ ਜਗ ਗੀਤ ਸੁ ਪ੍ਰੀਤ ਬਿਨਾਂ ਕਹੂ ਪਾਰ ਨ ਪੱਯੈ ।
ਰੇ ਮਨ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਗੁਰ ਕੇ ਚਿਤ ਕੈਸੇ ਕੈ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਮਿਲੱਯੈ ।

ਜੇ ਸਿਮਰੇ ਸੋਈ ਪਾਰ ਪਰੈ ਨਰ ਐਸੇ ਬਿਚਾਰ ਸਦਾ ਗੁਣ ਗੱਠੇ ।
 ਨਾਮ ਅਧਾਰ ਅਪਾਰ ਕਥਾ ਸੁਨਿ ਛਾਡਿ ਬਿਕਾਰ ਸੁ ਤਹਿ ਗੁਣ ਗੱਠੇ ॥ ੪੪ ॥ ੯੯੦ ॥
 ਦੋਹਰਾ

ਤਜਿ ਬਿਕਾਰ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਸਰਨ ਤਾਹਿ ਚਿਤ ਆਨ ।
 ਅਨ ਦਿਨੁ ਉਚਰੈ ਅਨੈਕ ਗੁਣ ਗੱਠਿ ਮੂਰਤਿ ਕੇ ਧਿਆਨ ॥ ੪੫ ॥ ੯੯੧ ॥
 ਸਵੈਯਾ

ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਅਗੰਮ ਸਦਾ ਕਰਤਾ ਸੁਖ ਕੇ ਸਬ ਨਉਰ ਰੁਹੀ ਹੈ ।
 ਜੇ ਸਿਮਰੇ ਹਰਿ ਸੇਤ ਇਕੰਤ ਅਨੰਤ ਜਪੰਤ ਬਿਅੰਤ ਸੁਈ ਹੈ ।
 ਲਾਲਚ ਲੋਭ ਬਿਕਾਰਿ ਤਜੈ ਜਿਨਿ ਕੇ ਮਨ ਮੈ ਕਛੁ ਜਿਧ ਹੁਈ ਹੈ ।
 ਜਾਪ ਪ੍ਰਤਾਪ ਮਿਟ ਸਬ ਤਾਪ ਵਹੈ ਪ੍ਰਭੁ ਜਾਪ ਸੁ ਏਕ ਕੁਈ ਹੈ ॥ ੪੬ ॥ ੯੯੨ ॥
 ਦੋਹਰਾ

ਲਾਲਚ ਲੋਭ ਬਿਕਾਰ ਤਜਿ ਹੋਤ ਅਨੈਕ ਅਨੰਦ ।
 ਸਦਾ ਨਿਕਟ ਹੀ ਜਾਨੀਐ ਉਤਰ ਮਨ ਕੀ ਚਿੰਦ ॥ ੪੭ ॥ ੯੯੩ ॥
 ਸਵੈਯਾ

ਨਾਇਕ ਲਾਇਕ ਹੈ ਸਬ ਹੀ ਸਿਰ ਨਾਮ ਪੁਨੀਤ ਮਹਾ ਪ੍ਰਭੁ ਤੇਰੇ ।
 ਜੇਤ ਪ੍ਰਗਾਸ ਚਹੁ ਦਿਸ ਤਾਹੁ ਕੀ ਐਸੇ ਪ੍ਰਚੰਡ ਧਨੀ ਹਰਿ ਮੇਰੇ ।
 ਦੂਤਨ ਮਾਰਿ ਨਿਵਾਰਤ ਹੈ ਅਰੁ ਸੇਵਕ ਸਿਖ ਤਿਹੁ ਸੰਗਿ ਨੇਰੇ ।
 ਯਾ ਜਨ ਕੀ ਪਤਿ ਰਾਖੇ ਪ੍ਰਭੁ ਸੁਖ ਦੇਹੁ ਸਦਾ ਕਰਿ ਚੇਰਨਿ ਚੇਰੇ ॥ ੪੮ ॥ ੯੯੪ ॥
 ਦੋਹਰਾ

ਦਯਾ ਕਰੇ ਗੁਰਦੇਵ ਮੁਹਿ ਹੋਇ ਸਰਬ ਸੁਖ ਚੀਤ ।
 ਨਿਸ ਦਿਨ ਸਿਮਰੈ ਨਾਮ ਕੇ ਰਟਤ ਰਹੈ ਕਰ ਪ੍ਰੀਤ ॥ ੪੯ ॥ ੯੯੫ ॥
 ਸਵੈਯਾ

ਯਾ ਜਗ ਮੇ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਪੁਨੀਤ ਕਰੇ ਜਨ ਪ੍ਰੀਤ ਸੋਈ ਸੁਖ ਪਾਵੈ ।
 ਐਸਰ ਜਾਤ ਬਿਹਾਤ ਸਦਾ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਬਿਨਾ ਕਹੁ ਕੇ ਤਿਪਤਾਵੈ ।
 ਮਯਾ ਸਰੂਪ ਅਨੁਪ ਜਗਤ ਮੇ ਮੂਰਖ ਦੇਖ ਤਹਾ ਲਲਚਾਵੈ ।
 ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ਬਿਸਾਰ ਗਵਾਰ ਪਰੇ ਮੰਝਧਾਰ ਬਿਚਾਰ ਨ ਆਵੈ ॥ ੫੦ ॥ ੯੯੬ ॥
 ਦੋਹਰਾ

ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਸਾਰ ਕੇ ਪਰਤ ਮੁੜੁ ਮੰਝਧਾਰ ।
 ਮਾਯਾ ਮੇ ਭੁਲੇ ਫਿਰੇ ਕਰਤ ਨਾਹਿ ਬੀਚਾਰ ॥ ੫੧ ॥ ੯੯੭ ॥
 ਲੰਟਨ ਛੇਦ

ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਪਤ ਸਗਲ ਸਿਰ ਸਿਰੀ ਕਰਨਹਾਰਿ ਬਿਨੁ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ ।
 ਐਸੇ ਧਨੀ ਅਗੰਮ ਹਮਾਰਾ ਤਾ ਕੀ ਸੋਭਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ।
 ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ਬਹੁ ਬਿਸਥਾਰਾ ਵਾਰ ਨਾ ਪਾਰਾ ਸੇ ਸੁਖਾਮੀ ।

ਸੇਈ ਸਬ ਸੰਗੀ ਬਹੁਤ ਬਿਧ ਰੰਗੀ ਸੁਖ ਦਾਤਾ ਅੰਤੁਜਾਮੀ ।
ਕਰਤੇ ਸਬ ਸੇਵਾ ਮੁਨਿ ਜਨਿ ਦੇਵਾ ਏਕ ਨ ਭੇਵਾ ਸੋ ਸਹੀਐ ।
ਗਹੀਐ ਅਬ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਉਪਮਾ ਤਿਹ ਕੀ ਕਿਆ ਕਹੀਐ ।

॥ ੫੨ ॥ ੮੮੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਮੈ ਪਾਈਐ ਕਰਨਹਾਰ ਕੋ ਭੇਵ ।

ਪੂਰਬ ਜਨਮ ਉਦੋਤ ਕਰਿ ਤਵ ਭੇਟੇ ਗੁਰਦੇਵ ॥ ੫੩ ॥ ੮੮੯ ॥

ਸਵੇਯਾ

ਐਸੇ ਬਿਚਾਰ ਕਰੋ ਮਨ ਮੀਤ ਗਿਰੈ ਭਰਮ ਭੀਤ ਸੇਈ ਬਿਧਿ ਕੀਜੈ ।
ਸੰਤਨ ਮੈ ਸੁਖ ਹੋਤ ਨਿਵਾਸ ਬਿਲਾਸ ਸਦਾ ਤਹਾ ਨਾਮ ਜਪੀਜੈ ।
ਏਕ ਹੀ ਕੋ ਗੁਨ ਗਾਵ ਸਦਾ ਸੁ ਜਹਾ ਜਪੁ ਜਾਪ ਬਿਖੈ ਤਜਿ ਦੀਜੈ :
ਪੁੰਮ ਕੀ ਠਉਰ ਤਹਾ ਨਹੀਂ ਅਉਰ ਬਿਨਾ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਕਉਨ ਕਹੀਜੈ ॥ ੫੪ ॥ ੮੯੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਅਉਰ ਕਉਨ ਤਿਹ ਠਉਰ ਪੁਰਿ ਰਹਿਓ ਪੁਰਨ ਧਨੀ ।

ਕਰਨਹਾਰ ਪੁਭ ਸੋਇ ਸਰਲ ਸੋਭ ਤਾਕੀ ਗਨੀ ॥ ੫੫ ॥ ੮੯੧ ॥

ਛਪੈ ਛੰਦ

ਬਿਨਾ ਤਾਹਿ ਕੇ ਨਾਮ ਅਵਹ ਜਨ ਕਛੁ ਨ ਜਾਨੈ ।
ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਧਰਿ ਪੀਤ ਰੰਨ ਦਿਨ ਨਾਮੁ ਬਖਾਨੈ ।
ਸੁਰਤ ਸਬਦਿ ਬੀਚਾਰ ਫਾਡ ਸਬ ਦੇਤ ਬਿਕਾਰਾ ।
ਯਹ ਦੁਨੀਆ ਦਿਨ ਚਾਰ ਸੁਪਨ ਜਾਨਤ ਸੰਸਾਰਾ ।
ਐਸੇ ਪ੍ਰਕਾਸ ਜਬ ਪੁਭ ਕੀਉ ਦੁਖ ਦਰਦ ਭੈ ਭ੍ਰਮ ਗਯੋ ।
ਉਚਰੰਤ ਨਾਮ ਅਨ ਦਿਨ ਸਦਾ ਆਦਿ ਅੰਤ ਜਿਨ ਜਨ ਲਯੋ ॥ ੫੬ ॥ ੮੯੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਨ ਮਨ ਤੇ ਦੁਬਿਧਾ ਗਈ ਕੀਉ ਸੁ ਨਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ ।

ਛਾਡਿ ਦੀਉ ਜੰਜਾਰ ਸਬ ਏਕ ਨਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ ॥ ੫੭ ॥ ੮੯੩ ॥

ਲੰਟਨ ਛੰਦ

ਬਿਨਾ ਭਗਤ ਨਰ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਵੈ ਮਰਿ ਮਰਿ ਜਨਮੈ ਜਗ ਮੈ ਆਵੈ ।
ਭੋਗਤ ਦੁਖ ਸੁਖ ਬਹੁਤੇਰਾ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋਤ ਨਬੇਰਾ ।
ਹੋਤ ਨਬੇਰਾ ਨਰ ਨਹੀਂ ਤੇਰਾ ਬਿਨਾ ਭਗਤਿ ਕੀਉ ਪਾਰ ਪਰੋ ।
ਹਰਿ ਕੋ ਜਸ ਕੀਜੈ ਬਿਖ ਭਜਿ ਦੀਜੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਜੈ ਧਿਆਨ ਧਰੋ ।
ਤਉ ਜਤਿ ਸਮਾਵੈ ਨਉ ਨਿਧਿ ਪਾਵੈ ਮਨਿ ਕਰਿ ਧਿਆਵੈ ਸੋ ਸੇਵਾ ।
ਗੁਰਦੇਵ ਬਣਾਈ ਤਉ ਨਰ ਪਾਈ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ਸੋ ਇਹ ਭੇਵਾ ॥ ੫੮ ॥ ੮੯੪ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਜਿ ਪਰਪੰਚ ਬਿਕਾਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ ।

ਮਿਟੈ ਸੁ ਆਵਨ ਜਾਨ ਏਕ ਨਾਮ ਮਨ ਮੈ ਧਰੋ ॥ ੫੯ ॥ ੯੯੫ ॥

ਅਤਿਲ

ਨਿਸ ਦਿਨ ਸਿਮਰੋ ਨਾਮ ਕਿ ਮੂਰਖ ਬਾਵਰੋ ।

ਤੇਰੇ ਅਉਸਰ ਜਾਤਿ ਬਿਹਾਰ ਚੁਕਤ ਕਿਉਂ ਦਾਉ ਰੋ ।

ਯਹ ਦੁਨੀਆ ਦਿਨ ਚਾਰ ਬਿਚਾਰ ਸੁ ਕੀਜੀਐ ।

ਜੋ ਛਾਡਿ ਬਿਕਾਰ ਅਧਾਰ ਨਾਮ ਜਪ ਲੀਜੀਐ ॥ ੬੦ ॥ ੯੯੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਸ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਕਰ ਰੋ ਮਨਾ ਖਿਨ ਮੈ ਹੋਤ ਉਧਾਰ ।

ਭਗਤਿ ਬਿਨਾ ਜਾਨਤ ਸਕਲ ਚਉਰਾਸੀ ਬਿਸਤਾਰ ॥ ੬੧ ॥ ੯੯੭ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੋ ਜਗਿ ਕੋ ਪ੍ਰਿਤਿਪਾਲਤ ਹੈ ਕਰਤਾ ਸਬ ਕੋ ਵਹੀ ਏਕ ਸਮਾਨੈ ।

ਚੋਰਨ ਸਾਹਨ ਪਸੁਅਨ ਪੁਨਨਿ ਜੀਵ ਸਬੈ ਹਰਿ ਏਕ ਸੇ ਜਾਨੈ ।

ਤਾਹ ਜਪੈ ਸੁਖ ਹੋਤ ਮਨਾ ਕਰਿ ਦੇਖ ਬਿਚਾਰ ਸੁ ਹੋਤ ਨ ਹਾਨੈ ।

ਏਕ ਹੀ ਕੋ ਜਸ ਗਾਵ ਸਦਾ ਸੁਰਤਾ ਜਗ ਮੈ ਏਹ ਭਾਤ ਬਖਾਨੈ ॥ ੬੨ ॥ ੯੯੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੈਸੇ ਮਸਤਕਿ ਮੈ ਪਰਿਓ ਲਿਖਿਓ ਸੁ ਲਿਖਨੈ ਹਾਰ ।

ਤੇਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ਦੇਖਉ ਸੋਚ ਬਿਚਾਰ ॥ ੬੩ ॥ ੯੯੯ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਜੋ ਸੁਰਤਾ ਜਗ ਮੈ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਕੀਏ ਤੇ ਸੁਰਤਾ ਓਹ ਕੋ ਜਸੁ ਕੀਨੈ ।

ਕ੍ਰੋਧ ਨਿਵਾਰਿ ਬਿਸਾਰਿ ਸਦਾ ਦੁਖ ਏਕ ਹੀ ਨਾਮ ਰਿਦੇ ਜਪ ਲੀਨੈ ।

ਛਾਡਿ ਦਏ ਪ੍ਰਪੰਚ ਸਬੈ ਗਹਿ ਸੰਤਨ ਸੇਵਾ ਸੁਧਾ ਰਸ ਪੀਨੈ ।

ਪ੍ਰੀਤ ਭਲੀ ਹਰਿ ਕੇ ਹਿਤ ਕੀ ਬਿਨਸੇ ਤਨ ਤੇ ਸਬ ਕਾਮ ਕਮੀਨੈ ॥ ੬੪ ॥ ੧੦੦ ॥

ਸੋਰਠਾ

ਕੀਏ ਸੁਰਬ ਸੁਖ ਮਾਨ ਪ੍ਰੀਤ ਭਲੀ ਓਹ ਨਾਮ ਕੀ ।

ਮਿਟਿਏ ਆਵਨ ਜਾਨ ਐਸੇ ਸਿਮਰਨ ਸਾਰ ਹੈ ॥ ੬੫ ॥ ੧੦੧ ॥

ਸਵੈਯਾ

ਗਾਵ ਸਦ ਮਨ ਰੋ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਗੁਨ ਐਸੇ ਸਮੇ ਫਿਰਿ ਹਾਥ ਨ ਐਰੇ ।

ਐਸੇ ਮੈ ਚੋਤ ਸੁਚੇਤ ਭਯਾ ਸੁਨਿ ਰਾਮ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਪਛੁਤੈ ਹੈ ।

ਜਾ ਬਿਖਿਆ ਮੈ ਰਚੈ ਰਚੁ ਸੋ ਸੁਨਿ ਸੋ ਬਿਖਿਆ ਤੁਹਿ ਕਾਜਿ ਨ ਐਰੇ ।

ਛਾਡਿ ਬਿਕਾਰ ਅਧਾਰ ਕੋਓ ਇਕ ਏਕ ਹੀ ਸੇਵ ਸਦਾ ਸੁਖ ਪੈਰੈ ॥ ੬੬ ॥ ੧੦੨ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਰਬ ਸੁਖ ਉਪਜਤ ਮਨਾ ਕਰਿ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵ ।

ਸਤ ਸੰਗਤ ਮੈ ਪਾਈਐ ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ ਗੁਰਦੇਵ ॥ ੬੭ ॥ ੧੦੩ ॥

ਅੜਿਲ

ਪੁਭ ਪੁਰਨ ਗੁਰਦੇਵ ਮਿਲੈ ਸਤ ਸੰਗਿ ਮੈ ।
 ਹਰਿ ਪੁਰਿ ਰਹਿਓ ਸੁਬਫੁ ਏਕ ਹੀ ਰੰਗ ਮੈ ।
 ਸੁਨਿ ਤਾ ਕੋ ਉਪਦੇਸ ਰਿਦੇ ਜੀ ਆਵਈ ।
 ਜੀ ਬਿਨ ਬਿਧਨਾ ਸੰਜੋਗ ਕਵਨ ਜਨ ਪਾਵਈ ॥ ੬੮ ॥ ੯੦੪ ॥
 ਬਿਨ ਬਿਧਤਾ ਸੁਨ ਮੀਤ ਕਵਨ ਸੁਨੈ ਕਾ ਸੋ ਕਹੈ ।
 ਭਰਮਤ ਜੁਗ ਗਏ ਬੀਤ ਏਕ ਦਰਸ ਗੁਰਦੇਵ ਬਿਨ ॥ ੬੯ ॥ ੯੦੫ ॥

ਅੜਿਲ

ਭਰਮ ਭਰਮ ਕਈ ਬਾਰ ਫੇਰਿ ਅਥ ਆਇਓ ।
 ਪੂਰਨ ਪੁੰਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਰਸ ਗੁਰ ਪਾਇਓ ।
 ਬਿਨਸੈ ਸਗਲ ਕਲੇਸ ਭਰਮ ਭਵ ਸਥ ਗਇਓ ।
 ਜੀ ਏਕ ਹੀ ਏਕ ਅਰਾਧ ਏਕੋ ਹੋ ਰਹਿਓ ॥ ੭੦ ॥ ੯੦੬ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀ ਕਰ ਤ੍ਰਿਪਤਿਓ ਤਹਾ ਕਰਿ ਸਤਨ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ।
 ਦੁਰਲਭ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਹੈ ਲੀਓ ਫਿਨਕ ਮੈ ਜੀਤ ॥ ੭੧ ॥ ੯੦੭ ॥

ਸਵੇਯਾ

ਜੀਤ ਲੀਓ ਜਿਹ ਐਸੇ ਜਨਮ ਅਗੰਮ ਕੀ ਜੀਤਿ ਰਿਦੇ ਤਿਹ ਆਈ ।
 ਦੁਰਨ ਮਾਰਿ ਬਿਚਾਰ ਯਹੋ ਕਰਿਹੋ ਇਕ ਰੰਗ ਬਿਖੈ ਬਿਸਰਾਈ ।
 ਪ੍ਰੀਤ ਕਰੀ ਹਰਿ ਕੇ ਚਰਨ ਸੰਗਿ ਨਾਮ ਅਧਾਰ ਨਵੈ ਨਿਧਿ ਪਾਈ ।
 ਜੀਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ ਭਈ ਚਹੂੰ ਓਰ ਮੈ ਐਸੀ ਪ੍ਰਭੂ ਤਿਹ ਨਾਮ ਬਡਾਈ ॥ ੭੨ ॥ ੯੦੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਘਰਿ ਆਇਓ ਗੁਰ ਕੇ ਬਚਨ ਫਤੇ ਭਈ ਤੁਨਕਾਰ ।
 ਲੀਲਾ ਤੁਮਰੀ ਕਿਆ ਕਹੈ ਉਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ॥ ੭੩ ॥ ੯੦੯ ॥

ਅੜਿਲ

ਤੇਰੀ ਸੇਭਾ ਸਰਸ ਸਰੂਪ ਅਨੂਪ ਸੁਹਾਵਤੀ ।
 ਤੇਰੀ ਮਹਿਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ਸੰਤਨ ਮਨ ਭਾਵਤੀ ।
 ਕਹਿ ਨ ਸਕਉ ਬੀਚਾਰ ਪਾਰੁ ਨਹੀਂ ਪਾਈਐ ।
 ਜੀ ਨਿਮੁਖ ਨਿਮਰ ਗੁਨਿ ਤੋਹਿ ਉਚਰ ਤੋਹਿ ਗਾਈਐ ॥ ੭੪ ॥ ੯੧੦ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਉਪਮਾ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਅਨਦਿਨਾ ਕਰਤ ਰਹੈ ਮਨ ਮੀਤ ।
 ਅਨਿ ਗਿਨ ਤੇਸੇ ਤਾਹਿ ਦਰ ਗਾਵਤ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਗੀਤ ॥ ੭੫ ॥ ੯੧੧ ॥

ਚੋਪਈ

ਅਤਿ ਅਗਾਧਿ ਗਤ ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ।
 ਕਹਿ ਨ ਸਕਉ ਤੁਮਰਾ ਬਿਸਥਾਰਾ ।

ਅਪਰੰਪੁਰ ਪੂਰਨ ਸੁਖਦਾਈ ।
 ਭਗਤਿ ਵੱਡਲ ਸਭ ਤੋਹਿ ਬਡਾਈ ॥ ੭੬ ॥ ੯੧੨ ॥

ਮਧੁਭਾਰ ਛੰਦ

ਮਨ ਮੈ ਬਿਚਾਰ । ਐਸੇ ਨਿਹਾਰ ।
 ਐਸੇ ਜੁਆਰ । ਕਰ ਜਾਤ ਝਾਰ ॥ ੭੭ ॥ ੯੧੩ ॥
 ਐਸੇ ਨਿਹਾਰ । ਕੈਸੇ ਮੁਰਾਰ ।
 ਕਿਹ ਅੰਗ ਸੰਗ । ਕਿਆ ਰੂਪ ਰੰਗ ॥ ੭੮ ॥ ੯੧੪ ॥
 ਕਛੁ ਕੀਨ ਭੋਖ । ਕੈ ਹੈ ਅਲੋਖ ।
 ਕਰਿ ਹੈ ਅਹਾਰ । ਕੈ ਨਿਰਧਾਰ ॥ ੭੯ ॥ ੯੧੫ ॥
 ਖੇਲੰਤ ਖੇਲ । ਕੈ ਹੈ ਅਖੇਲ ।
 ਕੀਨੋ ਪਸਾਰ । ਕੈ ਨਿਰੇਕਾਰ ॥ ੮੦ ॥ ੯੧੬ ॥
 ਉਪਮਾ ਅਪਾਰ । ਕੀਨੋ ਬਿਚਾਰ ।
 ਨਉਤਨ ਨਵੀਨ । ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਬੀਨ ॥ ੮੧ ॥ ੯੧੭ ॥
 ਭਵ ਭੈ ਉਤਾਰ । ਭਰਮ ਬਿਚਾਰ ।
 ਅਪਰੰ ਅਪਾਰ । ਐਸੇ ਨਿਹਾਰ ॥ ੮੨ ॥ ੯੧੮ ॥
 ਨਹਿ ਵਾਰ ਪਾਰ । ਸਾਹਿਬ ਸੁਮਾਰ ।
 ਬੇਅੰਤ ਅੰਤ । ਨਹ ਤੋਤ ਮੰਤ ॥ ੮੩ ॥ ੯੧੯ ॥
 ਸਿਮਰੰਤ ਸੰਤ । ਜਾਨੰਤ ਕੰਤ ।
 ਹੈ ਅੰਗ ਸੰਗ । ਅਨਭੈ ਅਨੰਗ ॥ ੮੪ ॥ ੯੨੦ ॥
 ਸਤਗੁਰ ਦਿਆਲ । ਸੇਟੰਤ ਕਾਲ ।
 ਤੋੜੇਤ ਜਾਲ । ਦਰਸਨ ਬਿਸਾਲ ॥ ੮੫ ॥ ੯੨੧ ॥
 ਸੰਭਾ ਅਪਾਰ । ਸੇਕਟ ਨਿਵਾਰ ।
 ਗੁਰ ਗੁਨ ਅਨੰਤ । ਸਿਮਰੰਤ ਸੰਤ ॥ ੮੬ ॥ ੯੨੨ ॥
 ਏਕੋ ਸਰੂਪ । ਸੁਦਰ ਅਨੂਪ ।
 ਦਿਸਟੰਤ ਏਕ । ਲੀਲਾ ਅਨੇਕ ॥ ੮੭ ॥ ੯੨੩ ॥
 ਬਰਨੀ ਨ ਜਾਤ । ਅਗਾਧ ਗਾਤ ।
 ਮਹਿਮਾ ਬਿਅੰਤ । ਕਿਆ ਕਥਹਿ ਜੰਤ ॥ ੮੮ ॥ ੯੨੪ ॥
 ਸਿਖੰ ਅਪਾਰ । ਕਰਿ ਕੈ ਬਿਚਾਰ ।
 ਸਬਦੇ ਉਚਾਰ । ਏਕੋ ਨਿਹਾਰ ॥ ੮੯ ॥ ੯੨੫ ॥
 ਭਵ ਭੈ ਉਤਾਰ । ਭਰਮ ਬਿਚਾਰ ।
 ਹੁਇ ਹਰਖਵੰਤ । ਪੰਪਿਓ ਸਿਅੰਤ ॥ ੯੦ ॥ ੯੨੬ ॥
 ਚਿੰਤਾ ਬਿਸਾਰ । ਡਿੜ੍ਹ ਜੀਵ ਧਾਰ ।
 ਮਨ ਮੈ ਅਨੰਦ । ਸਬ ਭੋਹਿ ਵੰਦ ॥ ੯੧ ॥ ੯੨੭ ॥

ਹੁਇ ਕੈ ਖਲਾਸ । ਮਨ ਪੂਰਿ ਆਸ ।
 ਚਰਨੈ ਨਿਵਾਸ । ਕੀਨੈ ਬਿਲਾਸ ॥ ੯੨ ॥ ੯੨੮ ॥
 ਦੋਹਰਾ

ਅਤਿ ਅਗਾਧ ਅਚਰਜ ਕਥਾ ਤਿਹ ਕਾ ਕਵਨ ਸੁਮਾਰ ।
 ਜੁਗ ਕਿਤੇਕ ਗਨਪਤ ਲਿਖਹਿ ਤਉ ਨਾ ਪਾਵਤ ਪਾਰ ॥ ੯੩ ॥ ੯੨੯ ॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ

ਮੁਖੰ ਚਤ੍ਰ ਬ੍ਰਹਮੋ ਕਥੋ ਬੇਦ ਚਾਰੰ ।
 ਬਕਿਓ ਅੰਤ ਵਹਿ ਬੀ ਸੁ ਮਹਿਮਾ ਅਪਾਰੰ ।
 ਗਣਾਯੋ ਪਤੰ ਕੋਟਿ ਹੋਵੈ ਹਜ਼ਾਰੰ ।
 ਨਹੀਂ ਪਾਰ ਪਾਵੈ ਗਣਾਯੋ ਅਪਾਰੰ ॥ ੯੪ ॥ ੯੩੦ ॥
 ਕਈ ਕੋਟਿ ਸਾਰਸੁਤੀ ਅੰਕੋ ਬਿਚਾਰੰ ।
 ਕਥੋ ਤਾਹਿ ਉਪਮਾ ਨ ਪਾਵੈ ਸੁਮਾਰੰ ।
 ਪਰੇ ਤੇ ਪਰੇ ਹੈ ਕਹਾਂ ਕੇ ਬਖਾਨੈ ।
 ਉਸੀ ਕਾ ਕੀਆ ਜੰਤ ਕਿਆ ਅੰਤ ਜਾਨੈ ॥ ੯੫ ॥ ੯੩੧ ॥
 ਕਈ ਕੋਟਿ ਆਨੰਤ ਕਰ ਅੰਤ ਹਾਰੇ ।
 ਨਹੀਂ ਕੰਤ ਕੇ ਅੰਤ ਕੋ ਵਾਰਿ ਪਾਰੇ ।
 ਮੁਖੰ ਤਾਹਿ ਰਸਨਾ ਹਜ਼ਾਰੰ ਸੁਹਾਵੈ ।
 ਕਹੈ ਨਾਉਂ ਨਉਤਨ ਨਹੀਂ ਪਾਰ ਪਾਵੈ ॥ ੯੬ ॥ ੯੩੨ ॥
 ਮੁਖੰ ਏਕ ਰਸਨਾ ਕਹਾ ਲਉ ਬਖਾਨੈ ।
 ਭਰੇ ਨੀਰ ਸੁਭਰੰ ਲਈ ਬੂੰਦ ਮਾਨੈ ।
 ਮਹਾਂ ਕੀਟ ਪਤੰਤ ਕਹਾਂ ਬੁਧਿ ਮੋਰੀ ।
 ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਹੈ ਸੋਭ ਕਰਤਾਰ ਤੇਰੀ ॥ ੯੭ ॥ ੯੩੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਉਪਮਾ ਕਹੀ ਦਰਸ ਪਰਸ ਕੇ ਕਾਜ ।
 ਜੈ ਚਿਤਵੈ ਸੋ ਦੇਹ ਮੋਹਿ ਤੂ ਸਮਰਥ ਤੁਹਿ ਲਾਜ ॥ ੯੮ ॥ ੯੩੪ ॥

ਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੰਭਾ ਸਰਬ ਉਸਤਤਿ ਬੀਸਵਾ ਧਿਆਇ
 ਸੰਪੂਰਨਮਸਤੁ ਸੁਭਮਸਤੁ ॥ ੨੦ ॥

ਉੱਘੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਅਕਤੀ

ਉਦੇ ਸਿੰਘ, ਅਲੀਪੁਰ (ਜ਼ਿਲਾ ਮੁਲਤਾਨ) ਦੇ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ । ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਭਾਈ ਅਜਬ ਸਿੰਘ, ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ, ਅਨਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਚਿਤਰ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧ ਬਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ (੩੦ ਮਾਰਚ ੧੭੯੯) ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਸੀ : ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਸ਼ੇਰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਜੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਟਿੱਬੀ ਪਾਸ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ । ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ (੧), ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਜਨਮ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ੨੩ ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੧੭੪੩ ਬਿ. (੨੧ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੬੮੭ ਈ.); ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਆਨੰਦਪੁਰ, ਕਲਮੋਟ ਆਦਿ ਦੇ ਜੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਰਹੇ; ਬੜੀ ਬਸੀ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਦੇ ਪਠਾਨ ਪਾਸੋਂ ਇਕ ਬਰਾਹਮਣ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕੀਤੀ, ਆਨੰਦਪੁਰ ਅੰਤਮ ਬਾਰ ਛੱਡਣ ਪਰ ਸਰਸਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤਕ ਵੈਰੀਆਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ । ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ੮ ਪੰਚ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਬਿ. ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ।

— (੨), ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਸੀ, ਪੁੱਤਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ੨੬ ਸ਼ਾਬਾਨ ਸੰਨ ੨ ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹੀ (੩੦ ਅਕਤੂਬਰ ੧੭੦੮ ਈ.) ਨੂੰ ਮਾਤਮੀ ਖਿਲਅਤ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਜਦ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਰਾਜਾ ਛਤਰ ਸਾਲ ਬੁੰਦੇਲੋ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਜੋ ੧੩ ਸ਼ਾਬਾਨ ੪ ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹੀ (੨੬ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੧੦ ਈ.) ਨੂੰ ਸਣੇ ਇਸ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਪਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖਿਲਅਤ ਬਖਸ਼ੀ । ਸਦੌਰੇ ਦੀ ਫਤਿਹ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦ ਛਤਰ ਸਾਲ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ੨੭ ਦਸੰਬਰ ੧੭੧੦ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਾਰ-ਤਲਬ ਖਨ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਰਖਿਆ ਜਾਏ । ੨੫ ਰੱਬੀ-ਉ-ਸਾਨੀ ਸੰਨ ੫ ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹੀ (੧ ਜੂਨ ੧੭੧੧) ਨੂੰ ਜਦ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ

ਤਸੱਲੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸਰਬਰਾਹ ਖਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਦੀ ਮਿਸਲ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਰਖਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। 30 ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੧੧ (੧ ਜੀ-ਹੱਜ ਸਨ ੬ ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹੀ) ਨੂੰ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਚੱਕ ਗੁਰੂ (ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ (ਅਖਬਾਰਾਤਿ ਦਰਬਾਰਿ-ਮੁਅੱਲਾ)। ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਦਿੱਲੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਠਾਠ ਠਾਲ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਪਰ ਮਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਗਰੂਰ ਭਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਵੀ ਅਵੱਗਿਆ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ, ਇੱਥੇ ਤਕ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਿਜੀ ਸਸਤਰ ਪਹਿਨਣ ਪਰ ਜ਼ਿਦ ਕਰਨ ਲਗ ਗਿਆ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਯੋਗ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਕਣ ਪਰ ਇਕ ਵਾਰ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮਾਪਰ ਠਾਲ ਮਾਰਨ ਪਿਆ। ਅੰਤ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਟੱਬਰ ਸਮੇਤ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੇ ਇਸਲਾਮੀ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਪਰ ਜਦ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਆਦਮੀ ਭੇਜੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਸ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਕ ਬੇਨਵਾ ਫਕੀਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਮੰਦਾ ਬੋਲਿਆ ਜਿਸ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਘਸੀਟ ਘਸੀਟ ਕੇ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਨ ੧੭੨੫ ਈ. ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਦੇਹੁਰਾ ਦਿੱਲੀ ਸਬਜ਼ੀ ਮੰਡੀ ਕੋਲ ਹੈ। (ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ੧੪ : ੬੩੩੯-੫੪; ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ੩੬) ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਇਸ ਦੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਮਥਰਾ ਚਲੇ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਇਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਪੋਸਨਾ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਇਹ ਭੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਆਗਿਆਕਾਰ ਨਾ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਆ ਗਏ। ਰਾਜਾ ਅਨੰਦਰਾਮ ਮੁਖਲਿਸ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਚਬਤ ਕੀਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੁੱਟੀਆਂ ਗਈਆਂ ਵਸਤਾਂ ਸੰਤ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਥੇ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦ ਮਾਰਚ ਸਨ ੧੭੫੭ ਵਿਚ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਮਥਰਾ ਬਿੰਦਾਬਨ ਨੂੰ ਲੁਟ-ਪੁਟ ਕੇ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਬੁਰਹਾਨ ਪੁਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਜਿਥੇ ਇਸ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਸਿੰਧੀ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿਚ ਹੈ (ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ੧੪ : ੬੩੫੫-੬੧; ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ੧੯੩)। ਬੁਰਹਾਨ ਪੁਰੀਏ ਇਸ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਸਲੀ ਪੁੱਤਰ ਦਸਦੇ ਹਨ ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੁਰ-ਪੁਨਾਲੀ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਪ੍ਰਕਰਣ ਦੇ ਅੰਕ ੧੬ ਤੋਂ ੨੫

ਤਕ ਇਸ ਲੈਪਾਲਕ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਥਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦਾ ਇਹ ਬੰਦ ਸਭ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ :

ਚਾਰੇ ਹੀ ਸਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਤੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੁਦਾ
ਕਹਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਹੋਵੈ ਬਹੁ ਗੋਰ ਹੈ..... ॥ ੨੫ ॥

—(੩), ਜੌਧ ਪੁਰੀਆਂ ਰਾਠੌੜ, ਰਾਜਾ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਠੌੜ ਦਾ ਪੁੱਤਰ; ਰਾਜ ਮੁੜ ਮਿਲਿਆ ਸੰਨ ੧੭੧੧ ਈ., ਫਰੁਖਸੀਅਰ ਨੂੰ ਲੜਕੀ ਵਿਆਹੀ ਸੰਨ ੧੭੧੬ ਈ., ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸਨ ੧੭੨੪ ।

ਅਮਰਦਾਸ, ਗੁਰੂ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ, ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਤੇਜਭਾਨ, ਜਨਮ ਬਾਸਰ ਕੇ, ਬਸਾਖ ਸੁਦੀ ੧੪, ਸੰਮਤ ੧੫੩੬, ੫ ਮਈ ਸੰਨ ੧੪੭੬ ਈ., ਗੁਰਿਆਈ ਖੜੂਰ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੪, ੧੬੦੬ ਬਿ., ੨੬ ਮਾਰਚ ੧੫੫੨ ਈ., ਦੇਹਾਂਤ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੧੫, ੧੬੩੧ ਬਿ., ੧ ਸਤੰਬਰ, ੧੫੭੪ ।

ਅਰਜਨ, ਗੁਰੂ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ, ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ, ਜਨਮ ਗੋਇੰਦਵਾਲ, ਬਸਾਖ ਵਦੀ ੭, ੧੬੨੦ ਬਿ., ੧੫ ਅਪਰੈਲ, ੧੫੬੩ ਈ., ਗੁਰਿਆਈ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੩, ੧੬੩੮ ਬਿ., ੧ ਸਤੰਬਰ, ੧੫੮੧ ਈ., ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹਰਿਮੰਦਰ (ਦਰਬਾਰ) ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ ਸੰਨ ੧੫੮੮ ਈ., ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ, ਸੰਮਤ ੧੬੬੧ (ਸੰਨ ੧੬੦੪ ਈ.); ਸਹੀਦੀ, ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੪, ਸੰਮਤ ੧੬੬੩ / ੩੦ ਮਈ ਸੰਨ ੧੬੦੬ ਈ.) ।

ਅਲਫ ਖਾਨ, ਸਾਹੀ ਜਹਾਨੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਦੁੱਲਾ ਖਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਲੁਤਫੁੱਲਾ ਖਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਮੀਆਂ ਖਾਨ (ਹਿਫਜ਼ੁੱਲਾ ਖਾਨ) ਦਾ ਭਤੀਜਾ । ਜਦੋਂ ਮੀਆਂ ਖਾਨ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਕੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪ ਤਾਂ ਜੰਮੂ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਲਫ ਖਾਨ ਨੂੰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਜਿਆ । ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਾਦੋਣ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ (੯੨-੧੦੦; ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਅਧਿਆਇ ੯) ।

ਆਜ਼ਮ (ਮੁਹੰਮਦ), ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਪੁੱਤਰ (ਜਨਮ ੧੧ ਜੁਲਾਈ ੧੬੫੩) ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਦ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦੇ ਦੂਰ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਵਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਜਦ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜਾਜਦੀ (ਧੌਲਪੁਰ ਅਤੇ ਆਗਰੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ) ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ੮ ਜੂਨ ਸਨ ੧੭੦੭ ਈ. ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਅੰਗਦ ਗੁਰੂ, ਦੂਸਰੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ, ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਫੋਰੂ ਮੱਲ, ਜਨਮ, ਸਰਾਇ ਨਾਂਗਾ, ਜਿਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਬਸਾਖ ਵਦੀ ੧, ੧੫੬੧ ਬਿ., ੩੧ ਮਾਰਚ ੧੫੦੪ ਈਸਵੀ, ਗੁਰਿਆਈ, ਹਾੜ ਵਦੀ ੧੩, ੧੫੬੬ ਬਿ., ੧੪ ਜੂਨ ੧੫੩੬; ਦੇਹਾਂਤ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੪, ੧੬੦੬ ਬਿ., ੨੬ ਮਾਰਚ ੧੫੫੨ ਈ. ।

ਅੰਗਰੇਜ਼, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਲਮਗੀਰ (ਜਨਮ ੧੦ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੬੧੯) ਜੋ ਸੰਨ ੧੬੫੮ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਕੇ ਤਖ਼ਤ ਪਰ ਬੈਠਾ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਬੜਾ ਕੱਟੜ ਸੁਨੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹਿੰਦੂ ਮੰਦਰ ਗਿਰਵਾਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਮਸੀਤਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਪਰ ਜ਼ਬਰੀ ਲਾਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਸੱਦਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ੨੧ ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਵਿਚ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਇਆ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਇਕ ਸੁਰਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੋ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਹੀਰ ਵਿਚ ਸੀ। ਇਹ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ, ਦੀਵਾਨ ਮਤੀ ਦਾਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ। ਇਸ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਭੀ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਈ ਸੀ। ਨਿਰਮੋਹ ਗੜ੍ਹ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਗਤੀ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਸਿੰਘ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਸੈਨੀ ਖਾਨ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਚੜ੍ਹਾਈ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਰਪਾਲ ਕਟੋਚੀਏ ਅਤੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਸੁਲਾਹ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਕਟੋਚੀਏ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਦਗਾ ਆ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸੁਲਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕੀ। ਸੰਗਤੀ ਸਿੰਘ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਸੱਤ ਸਿੱਖਾਂ ਸਣੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ (੪ : ੧੦—੧੧੪; ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੧੧ : ੧੩, ੫੭) ਇਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ (੧੧ : ੫੭) ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਰਾਇ ਕਰਕੇ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸ਼ਾਹ, ਸੰਗੇ ਸ਼ਾਹ, ਸ਼ਾਹ ਸੰਗਰਾਮ, ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਬੀਰੋ ਦਾ ਪੁੱਤਰ (ਗੁਲਾਬ ਚੰਦ, ਜੀਤਮਲ, ਗੰਗਾਰਾਮ ਅਤੇ ਮਾਹਰੀ ਚੰਦ ਦਾ ਭਾਈ) ਜੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਲੜ ਕੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੮ : ੪-੫, ੧੧, ੨੨।

ਸੰਤ ਸਿੰਘ, ਮਾਝੇ ਦੇ ਪੱਟੀ ਨਗਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਅਰੋੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਸਿੰਘ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤੁੱਰਰਾ ਅਤੇ ਕਲਗੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਗਾ ਬਠਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਾੜਾ ਸਿੰਘ (ਪਰਸਿਧ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ) ਪੱਟੀ ਤੋਂ ਪਸ਼ਾਵਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸੀ ਜੋ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਚੌਥੇ ਦਹਾਕੇ ਤਕ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦੇ ਗੰਜ ਸਹੱਲੇ ਵਿਚ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਕੂਚੇ ਭਾਈ ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਾਈ ਬੁਤਕੀ ਪਾਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਦਸਤਾਰ, ਜਾਮਾ ਅਤੇ ਜੋੜੇ ਦਾ ਇਕ ਪੈਰ ਭੀ ਸੀ।

- ਹਯਾਤ ਖਾਨ, ਇਕ ਪਠਾਣ ਸਵਾ ਸੈ ਸਵਾਰ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੀਰ ਬੁਧੂ ਸ਼ਾਹ ਸਚੇਰੀਏ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਪਾਉਂਟੇ ਨੌਕਰ ਰਖਵਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਮਹੰਤ ਕਿਰਪਾਲ ਦਾਸ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਹਥੀਂ ਕੁਝਕੇ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਗੁਰੂ, ਅੱਠਵੇਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ, ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ, ਜਨਮ ਸਾਵਣ ਵਦੀ ੧੦, ਸੰਮਤ ੧੭੧੩ (੭ ਜੁਲਾਈ, ੧੬੫੬); ਦੇਹਾਂਤ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ ਸੰਮਤ ੧੭੨੧ (੩੦ ਮਾਰਚ, ਸੰਨ ੧੬੬੪)।
- ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ, ਗੁਰੂ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ, ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ, ਜਨਮ ਹਾੜ ਵਦੀ ੬-੭, ਸੰਮਤ ੧੬੫੨ (੧੯ ਜੂਨ ੧੫੯੫); ਗੁਰਿਆਈ ਜੇਠ ਵਦੀ ੧੪, ੧੬੬੩ (੨੫ ਮਈ ੧੬੦੬ ਈ.); ਦੇਹਾਂਤ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ (੩ ਮਾਰਚ, ਸੰਨ ੧੬੪੪)।
- ਹਰਿ ਰਾਇ, ਗੁਰੂ, ਸੱਤਵੇਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ, ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਗੁਰਦਿੱਤਾ, ਜਨਮ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੧੩, ਸੰਮਤ ੧੬੬੬ (੨੬ ਜਨਵਰੀ ੧੬੩੦ ਈ.); ਗੁਰਿਆਈ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੦, ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ (੮ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੪੪); ਦੇਹਾਂਤ ਕਤਕ ਵਦੀ ੯ ਸੰਮਤ ੧੭੧੮ (੬ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੬੬੧ ਈ.)।
- ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਪੂਤ ਜੋਧਾ ਜਿਸ ਨੇ ਹੁਸੈਨੀ ਖਾਨ ਦੇ ਜੁਧ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਵਿਖਾਈ ਸੀ।
- ਹਰੀ ਚੰਦ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ (ਪੰ. ੨੦੦) ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਚੰਡੂਰ (ਨਾਲਾਗੜ੍ਹ) ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੀ ਜੋ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਲੜਨ ਆਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਾਲਾਗੜ੍ਹ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪਰ ਰਾਜਾ ਧਰਮ ਚੰਦ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੬੭੫ ਤੋਂ ੧੭੫੮ (ਸੰਨ ੧੬੧੮ ਤੋਂ ੧੭੦੧ ਈ.) ਤਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜਾ ਹਿੰਮਤ ਚੰਦ (ਸੰਨ ੧੭੦੧ ਤੋਂ ੧੭੦੪ ਈ.) ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਕ੍ਰਪ ਚੰਦ (ਸੰਨ ੧੭੦੪-੫੫ ਈ.) ਨੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਹਰੀ ਚੰਦ ਰਾਜਾ ਧਰਮ ਚੰਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜਾਂ ਭਤੀਜਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਮ ਚੰਦ ਆਪ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਤਖ਼ਤ ਪਰ ਬੈਠਾ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਭਾਈ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵੇਲੇ ਸੱਤਰ ਪੰਝਤਰ ਤੋਂ ਕੀ ਘੱਟ ਹੋਣਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਖੁਦ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਸੱਤਰ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਹਰੀ ਚੰਦ ਦੀ ਰਾਜਾ ਛੱਡਿਹ ਸ਼ਾਹ ਗੜ੍ਹਵਲੀਏ ਨਾਲ ਆਉਣ ਦੀ ਸੂਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ (੬ : ੧੨-੩੩) ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।
- ਹੁਸੈਨੀ ਖਾਨ, ਇਹ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਗੁਲਾਮ ਸੀ ਜੋ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਭੱਜ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਫੌਜ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਜੁੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਹੋਇਆ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।

ਕਿਰਪਾਲ, ਮਹੰਤ ਕਿਰਪਾਲ ਦਾਸ ਉਦਾਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਗੱਦੀ ਅਸਥਾਨ ਪਿੰਡ ਹੋਹਰ ਜਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਦਾਸੀ ਸਾਧਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਭੰਗਾਣੀ ਜੁਧ ਵੇਲੇ ਗੁਰ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਤਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਹਯਾਤ ਖਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਚਮਕੌਰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਚ ਦੇ ਪੀਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਹਰ ਪੁੱਜੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਵਿਦਾਇਗੀ ਵੇਲੇ ਕਈ ਕੋਹ ਤਕ ਪਲੰਗ ਦਾ ਪਾਵਾ ਉਠਾਈ ਗਿਆ ਸੀ।

ਕਿਰਪਾਲ ਚੰਦ, ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਟੋਚ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਾਈ ਜੋ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਦੇ ਫੌਜੀ ਸਰਦਾਰ ਹੁਸੈਨੀ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਕਹਿਲੂਰ ਦੀ ਦੂਣ ਪਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਸੈਨੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਖਾਨਿ ਖਾਨਾਨ, ਮੁਨਇਮ ਖਾਨ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵੱਡਾ ਵਜ਼ੀਰ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਜਾਜਉ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਦ ਆਗਰੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੋਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ੨੩ ਜੁਲਾਈ ਸਨ ੧੭੦੭ ਈ. ਨੂੰ ਹੋਈ। ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਮੁਨਇਮ ਖਾਨ।

ਖਾਨਜ਼ਾਦਾ, ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਨਿਕਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੁੰਜ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਲਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਬਿਨਾ ਲੜਾਈ ਦੇ ਸਰਸਾ ਦੇ ਪਾਰੋਂ ਹੀ ਭੱਜ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਚਿਤਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਧਿਆਇ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਇਥੇ ਬੀਰ ਗੱਜੇ ਭਏ ਨਾਦ ਭਾਰੇ।

ਭੱਜੇ ਖਾਨ ਖੂਨੀ ਬਿਨਾ ਸ਼ਸਤਰ ਝਾਰੇ ॥ ੬ ॥

ਨਰਾਜ ਛੰਦ

ਨਿਲੱਜ ਖਾਨ ਭੱਜਿਓ। ਕਿਨੀ ਨਾ ਸ਼ਸਤਰ ਸੱਜਿਓ।

ਸੁ ਤਿਆਗ ਖੇਤ ਕੋ ਚਲੇ। ਸੁ ਬੀਰ ਬੀਰਹਾ ਭਲੇ ॥ ੭ ॥

ਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ (ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ), ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਜਨਮ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ੨੩ ਮਾਘ ੧੭੪੩ ਬਿ., (੨੧ ਜਨਵਰੀ ਸਨ ੧੬੮੭ ਈ.), ਸ਼ਹੀਦੀ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ੮ ਪੰਚ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਬਿ. (੭ ਦਸੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੭੦੫ ਈ.), ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ (੧)।

ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਾਜਾ, ਦੇਖੋ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਾ ਜੋਧਪੁਰੀਆ।

ਜੀਤ ਮੱਲ, ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਬੀਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਭਈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਹਰੀ ਚੰਦ ਹੰਡੂਰੀਏ ਦੇ ਭਾਲੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ (ਦੇਖੋ ਬਚਿਤਰ ਨਾਟਕ, ੮ : ੪, ੧੫)।

ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ (ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ), ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਪੁੱਤਰ, ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ, ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੭੪੭, ਸਨ ੧੬੬੦ ਈ., ਸ਼ਹੀਦ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ੮ ਪੰਚ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ (੭ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੦੫ ਈ.)।

ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ (ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ), ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਪੁੱਤਰ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ, ਜਨਮ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੩, ਸੰਮਤ ੧੭੫੩ (੧੮ ਨਵੰਬਰ, ੧੬੬੬ ਈ.), ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ੧੩ ਪੰਚ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ (੧੨ ਦਸੰਬਰ ਸਨ ੧੭੦੫ ਈ.)।

ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੂਸਰਾ, ਬਸੀ ਪਠਣਾਂ ਨਿਵਾਸੀ ਭਾਈ ਨੱਥੂ (ਨਥੀਆ) ਤਰਖਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਾਈ ਭਿੱਖੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ। ਇਹ ਮਾਈ ਭਿੱਖੀ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਟਹਿਲਣ ਸੀ। ਇਹ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਾਣੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਘੱਲ ਵਿਚ ਢਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਥਾਪੀ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ : ਇਹ ਭੀ ਮੇਰਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੱਖਣ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵੇਲੇ ਚਿਤੌੜ ਦੇ ਬਾਹਰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੋਰ ਵੇਰਵੇ ਲਈ ਦੇਖੋ ਭੂਮਿਕਾ, ਅਤੇ ਛੰਦ ੭੩੩ ਦਾ ਫੁਟ ਨੋਟ ਪੰਨਾ ੧੧੬ ਛੰਦ ੭੫੨ ਦਾ ਫੁਟ ਨੋਟ, ਪੰਨਾ ੧੨੦।

ਡਬਵਾਲੀਆ, ਡਬਵਾਲ ਗੋਤ ਦਾ ਰਾਜਪੂਤ। ਦਾਤਾਰਪੁਰੀਏ ਰਾਜਪੂਤ ਇਸੇ ਗੋਤ ਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਸ ਗੋਤ ਦੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਵਸਦੇ ਹਨ।

ਤੋਡਾ ਬਹਾਦੁਰ ਗੁਰੂ, ਨੌਵੇਂ ਸਿਖ ਗੁਰੂ, ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ, ਜਨਮ ਬਸਾਖ ਵਦੀ ੫, ਸੰਮਤ ੧੬੭੮ ਖਿ. (੧ ਅਪਰੈਲ, ੧੬੨੧ ਈ.) ਗੁਰਿਆਈ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ ਸੰਮਤ ੧੭੨੨ (੨੦ ਮਾਰਚ, ੧੬੬੫ ਈ.) ਸ਼ਹੀਦੀ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੫, ਸੰਮਤ ੧੭੩੨ (੧੧ ਨਵੰਬਰ, ੧੬੭੫ ਈ.) ਚਿੱਲੀ ਵਿਚ।

ਦਯਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ, ਲਾਹੌਰ ਨਿਵਾਸੀ, ਸੰਫਤੀ ਖਤਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸਿੰਘ। ਇਸ ਦੇ ਹੱਥ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਸ ਦੱਖਣ ਭੇਜਿਆ ਸੀ।

ਦਯਾ ਰਾਮ, ਜਾਤੀ ਮਲਕ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਸੇਵਕ, ਜਿਸ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦਿਖਾਈ ਸੀ।

ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਇਕ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰੀ ਫੌਜੀ ਸਰਦਾਰ ਜੋ ਪਹਾੜੀਆਂ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਖਾਨਜ਼ਾਦਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਖਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਜ਼ੋਰ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਮਾਰ ਬਕਾਰੇ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਦਾ ਇਕ ਗੁਲਾਮ (ਚੋਰਾ, ਦਾਸ) ਹੁਜੇਨ (ਹੁਸੈਨੀ)

ਖਾਨ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਇਆ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੧੧ ; ੧-੬੯)।

ਮਆਸਿਰਿ-ਆਲਮਗੀਰੀ (ਉਰਦੂ ੮੯, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ੮੨) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ੧੧ ਮੁਹਰਮ ਸਨ ੧੦੮੪ ਹਿਜਰੀ, ੧੧ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸਨ ੧੬੭੪ ਈ. ਨੂੰ ਚਕਲਾ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਸ਼ੇਖ ਅਬਦੁਲ ਅਜੀਜ਼ ਨੂੰ ਇਲਾਵਰ ਖਾਨ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸੀ (ਮਆਸਿਰੁਲ-ਉਮਰਾ, ੨ : ੬੯)।

ਧਰਮ ਸਿੰਘ, ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ, ਪਰ ਇਥੇ ਉਸ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਭਾਈ ਰੂਪ ਚੰਦ (ਭਾਈ ਰੂਪਾ ਕੇ) ਦੇ ਪੁੱਤਰ (ਭਾਈ ਪਰਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਰਾ) ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਗ਼ਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਨਾਦੋਤ ਤਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸਨ।

ਨੌਰੋਕ ਸ਼ਾਹ (ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ), ਦੇਖੋ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬਾਦਸ਼ਾਹ।

ਨਿਜਾਬਤਿ ਖਾਨ, ਕੁੰਜਪੁਰੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸੌ ਸਵਾਰ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਜੋ ਭੋਗਾਣੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਉਂਟੇ ਤੋਂ ਸਾਥ ਛੱਡ ਕੇ ਪੜਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਭੋਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ (੭੯)।

ਨੰਦ ਚੰਦ, ਡਰੋਲੀ ਨਿਵਾਸੀ ਉਮਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪੁੱਤਰਾ ਅਤੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮਸੰਦ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦੀਵਾਨ ਅਤੇ ਸੰਨਾਨੀ ਥਾਪਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਭੋਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਈ ਸੀ (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੮ : ੮)। ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਸ ਨੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਥੀੜ ਜੋ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਸਖਤ-ਨੀਸਾਣ ਲਈ ਲਿਆਏ ਸਨ, ਆਪ ਰਖ ਲਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਦ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਫਰਿਆਦ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਇਹ ਡਰਦਾ ਮਾਰਾ ਆਨੰਦਪੁਰੋਂ ਭੱਜ ਕੇ ਬਾਬਾ ਧੀਰ ਮੱਲ ਪਾਸ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਜਾਸੂਸ ਸਮਝ ਕੇ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਾਲਾ-ਸੰਘਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਵਾਲੀ ਉਹ ਥੀੜ ਹੁਣ ਡਰੋਲੀ ਵਿਚ ਹੈ।

ਫਤੇ ਸਿੰਘ (ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ), ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤਰ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ, ਜਨਮ ਫਗਣ ਸੁਦੀ ੭, ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਬਿ. (੨੬ ਫਰਵਰੀ, ੧੬੯੯), ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ੧੩ ਪੋਹ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ (੧੨ ਦਸੰਬਰ, ਸਨ ੧੭੦੫ ਈ.)।

ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਪੁੱਤਰ (ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਹੰਮਦ ਸੁਲਤਾਨ ਜੋ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ), ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਉਂ ਮੁਅੱਜ਼ਮ, ਜਨਮ ੪ ਅਕਤੂਬਰ ੧੬੪੩। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਮੌਤ ਵੇਲੇ ਇਹ ਪਸ਼ਾਵਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਆਜ਼ਮ ਨਾਲ ਤਖਤ ਲਈ ਜਾਜਉ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ੮ ਜੂਨ ੧੭੦੭:

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ੨੩ ਜੁਲਾਈ, ੧੭੦੭: ਪਹਿਲਾ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਤੇ ਫੇਰ ਦੱਖਣ ਦੀਆਂ ਮੁਹਿਮਾਂ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਹਿਮ, ਦੇਹਾਂਤ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ੧੭-੧੮ ਫਰਵਰੀ, ੧੭੧੨ ।

ਭੀਖਨ ਖਾਨ, ਇਕ ਸੌ ਸਵਾਰ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਜੋ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤੀਰ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੮ : ੨੫) ।

ਭੀਮ ਚੰਦ, ਕਹਿਲੂਰ (ਬਿਲਾਸ ਪੁਰ) ਦਾ ਰਾਜਾ (ਦੀਪ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਦਾ ਪੁੱਤਰ), ਜੋ ਸਨ ੧੬੬੭ ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠਾ । ਇਸ ਨੇ ਈਰਖਾ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਬੱਸ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ ਫੜੇ । ਹੱਚਿਸਨ ਅਤੇ ਫੇਗਲ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਨ ੧੭੧੨ ਈ. ਤਕ ਜੀਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ (ਛੰਦ ਨੰ: ੬੭) ਅਤੇ ਬੰਦੀ ਗਣੇਸ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ 'ਸ਼ਸੀ ਵੰਸ਼ ਵਿਨੋਦ' (ਅਧਿਆਇ ੧੦) ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਸੰਮਤ ੧੭੪੯ ਬਿ. (ਸੰਨ ੧੬੯੨ ਈ.) ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਜਮੇਰ ਰਾਜਾ ਬਣਿਆ ਜੋ ਲਗ ਭਗ ਸਨ ੧੭੪੧ ਈ. ਤਕ ਰਿਹਾ ।

ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਭੀ ਭੀਮ ਚੰਦ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਲਗ ਭਗ ੧੬੯੦ ਤੋਂ ੧੬੯੭ ਈ. ਤਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਰਾਜਾ ਆਲਮ ਚੰਦ (੧੬੯੭ ਤੋਂ ੧੭੦੦ ਈ.) ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਮੀਰ ਚੰਦ ਨੇ ਸਨ ੧੭੦੦ ਤੋਂ ਸਨ ੧੭੪੭ ਤਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ (ਹੱਚਿਸਨ ਅਤੇ ਫੇਗਲ, ੧ : ੧੭੪-੫).

ਮਾਹਰੂ, ਦੇਖੋ, ਮਾਹਰੀ ਚੰਦ ।

ਮਾਨ ਸਿੰਘ, ਬਲੂਖੰਸੀ ਮਾਈ ਦਾਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਾਈ, ਜੋ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਚਤੋੜ ਦਾ ਕਿਲਾ ਦੇਖਣ ਗਿਆ ਉਥੇ ਗਲਤ ਫਹਿਮੀ ਵਿਚ ਹੋ ਪਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ੬ ਬਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਬਿ., ੩ ਅਪਰੈਲ ਸਨ ੧੭੦੮ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ [ਗੁਰਜਾ ਸਿੰਘ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਵਿ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ, ਪੰਨਾ ੧੬੫].

ਮਾਨ ਸਿੰਘ, ਦੂਸਰਾ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਅਨੰਦਪੁਰ, ਅਤੇ ਫੇਰ ਦੱਖਣ ਵਲ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਤਕ ਸਾਥ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਨਰਬਦਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਾਰ ਦੇ ਇਕ ਥਾਂ ਘੱਤਿਆਂ ਲਈ ਘਾ ਲੈਣ ਗਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਉਥੇ ਦੋ ਲੱਕਾਂ ਨਾਲ ਤਗੜਾ ਮਿਟਾਉਣ ਅਤੇ ਸੁਲਾਹ ਕਰਾਉਣ ਗਿਆ ਅਗਲੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਗੱਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ (੭੬੦-੬੮) ।

ਮਾਹਰੀ ਚੰਦ, ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਬੀਰੋ ਦਾ ਪੁੱਤਰ (ਸੰਗੋ ਸਾਹ. ਗੁਲਾਬ ਚੰਦ, ਜੀਤ ਮੱਲ ਅਤੇ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਦਾ ਭਾਈ) ਜਿਸ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਈ ਸੀ । [ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੮ : ੫-੬] ।

ਸੀਆਂ ਖਾਨ, ਸੀਆਂ ਖਾਨ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਉਂ ਹਿਫਜ਼ੁੱਲਾ ਖਾਨ ਸੀ। ਕੁਝ ਕੁ ਬਾਈਂ ਹਫੀਜ਼ੁਲਾ ਖਾਨ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਦੁੱਲਾ ਖਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਸਨ ੧੬੮੦ ਵਿਚ ਹਿਫਜ਼ੁੱਲਾ ਖਾਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਭਾਈ ਲੁਤਫੁੱਲਾ ਖਾਨ ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਨਾਇਬ ਸਨ ਅਤੇ ੩ ਨਵੰਬਰ ੧੬੮੦ ਨੂੰ (੨੦ ਸੱਵਾਲ ੨੪ ਆਲਮਗੀਰੀ, ੧੦੯੧ ਹਿਜਰੀ) ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬੁਲਾਉਣ ਅਤੇ ਨਾਇਬ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਫਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ। ੩ ਜਨਵਰੀ ੧੬੮੩ (੧੨ ਸਫਰ, ੨੬ ਆਲਮਗੀਰੀ, ੧੦੯੪ ਹਿਜਰੀ) ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਕਸੂਰ ਦੇ ਪਰਗਣੇ ਦੀ ਫੌਜਦਾਰੀ ਭੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਪਹਿਲੀ ਜਨਵਰੀ ੧੬੯੫ (੫ ਸਫਰ, ੨੮ ਆਲਮਗੀਰੀ, ੧੦੯੬ ਹਿ.) ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜੰਮੂ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਕਿਰਪਾਲ ਦੇਵ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਨੇ ਲਖਣਪੁਰ (?) ਆਦਿ ਚਾਰ ਸ਼ਾਹੀ ਤੱਲਕਿਆਂ ਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਸਿੱਧਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਜੋ ਉਗਰਾਹੀ ਉਸ ਨੇ ਕਰ ਲਈ ਹੈ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਵਸੂਲ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰੋ। ਹਿਫਜ਼ੁੱਲਾ ਖਾਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਨਾਇਬ ਸੀ। ੧੭ ਮਾਰਚ ੧੬੮੫ (੨੧ ਰੱਬੀ-ਉ-ਸਾਨੀ, ੨੮ ਆਲਮਗੀਰੀ, ੧੦੯੬ ਹਿਜਰੀ) ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਫੌਜਦਾਰੀ ਭੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ੮ ਅਪਰੈਲ ਸਨ ੧੭੦੧ (੧੧ ਜ਼ੀਕਦਾ, ਸਨ ੪੫ ਆਲਮਗੀਰੀ ੧੧੧੨ ਹਿ.) ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਖਬਰ ਤੋਂ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਦੋਂ ਠੱਟੇ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੰਮੂ ਦੀ ਫੌਜਦਾਰੀ ਭੀ ਇਸ ਪਾਸ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ੨੬ ਅਪਰੈਲ ੧੭੦੧ (੨੯ ਜ਼ੀਕਦਾ, ੪੫ ਆਲਮਗੀਰੀ, ੧੧੧੨ ਹਿਜਰੀ) ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਖਬਰ ਅਨੁਸਾਰ ਲਾਹੌਰ ਪੁਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਠੱਟੇ ਵਿਚ ਇਸ ਹਿਫਜ਼ੁੱਲਾ ਖਾਨ (ਸੀਆਂ ਖਾਨ) ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ (ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਅਖਬਾਰਾਤਿ ਦਰਬਾਰਿ ਮੁਅੱਲਾ; ਨੂਰ ਅਹਿਮਦ ਚਿਸ਼ਤੀ, ਤਹਕੀਕਾਤਿ-ਚਿਸ਼ਤੀ, ੫੬੦-੬੪; ਰਿਸਾਲਾ 'ਨਕੂਸ਼' ਨੰ ੯੨, ਫਰਵਰੀ ੧੯੬੨ ਲਾਹੌਰ ਨੰਬਰ, ਪੰਨਾ ੭੨, ੩੫੧-੫੨; ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ, ਲਾਹੌਰ, ੧੪੮, ੨੩੦)

ਇਹ ਜੰਮੂ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਕਦ ਬਣਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਜੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਿਆ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ (੫੧੮) ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ (ਛੰਦ ੬੫) ਵਿਚ ਨਾਦਉਣ ਦੇ ਜੁੱਧ ਦੀ ਤਾਰੀਖ, ਸੰਮਤ ੧੭੪੭ ਦਾ ਅੰਤ, ਅਤੇ ੨੨ ਚੇਤ ਸੰਮਤ ੧੭੪੭ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਸ ਜੁੱਧ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ੨੦ ਮਾਰਚ ਸਨ ੧੬੯੧ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਹ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੀਆਂ ਖਾਨ ਸਨ ੧੬੯੦ ਈ. ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਾਂ ਸਨ ੧੬੯੧ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਜੰਮੂ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਬਣਿਆ। ਇਹ ਭੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਾਇਬ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਹੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਨ ਆਇਆ

ਹੋਵੇ । ਆਪ ਤਾਂ ਉਹ ਜੰਮੂ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਅਲਫ ਖਾਨ ਨੂੰ ਕਾਂਗੜੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ।

ਮੁਨਇਮ ਖਾਨ, ਸੁਲਤਾਨ ਬੋਗ ਬਰਲਾਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਸਨ ੧੭੦੪ ਤੋਂ ੧੭੦੭ ਤਕ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅਜ਼ਮ ਦਾ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਨਾਇਬ ਗਵਰਨਰ ਸੀ । ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸੀ । ਇਹ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖਾਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲਾਹੌਰ ਨਿਯਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤਕ ਰਿਹਾ । ਜਦ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖਾਨਿ-ਖਾਨਾਨ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਬਖਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਵੱਡਾ ਵਜ਼ੀਰ ਥਾਪਿਆ । ੧੮ ਫਰਵਰੀ ਸਨ ੧੭੧੧ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਇਆ ਜਦ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕੰਪੂ ਸਦਰ ਤੋਂ ਬਨੂਤ ਵਲ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ (ਬੀਲ, ਓਰੀਐਂਟਲ ਬਾਇਓਗ੍ਰਾਫੀਕਲ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ, ੨੭੯; ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ੧੦੬; ਨਕੂਸ, ਫਰਵਰੀ ੧੯੬੨, ਲਾਹੌਰ ਨੰਬਰ, ਪੰਨਾ ੭੨, ੧੩੬) ।

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ), ਦੇਖੋ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ (੧) ਰਾਮਦਾਸ ਗੁਰੂ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਚੌਥੇ ਗੁਰੂ (ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਉਂ ਜੇਠਾ), ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹਰਿਦਾਸ ਸੌਢੀ, ਜਨਮ ਲਾਹੌਰ, ਕਤਕ ਵਦੀ ੨, ਸੰਮਤ ੧੫੯੧ (੨੪ ਸਤੰਬਰ ਸਨ ੧੫੩੪ ਈ.); ਗੁਰਿਆਈ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੧੫, ਸੰਮਤ ੧੬੩੧ (੧ ਸਤੰਬਰ ੧੫੭੪); ਦੇਹਾਂਤ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੩, ਸੰਮਤ ੧੬੩੮ (੧ ਸਤੰਬਰ, ਸਨ ੧੫੮੧ ਈ.) । ਲਾਲ ਚੰਦ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅਰੋੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸਿੱਖ ਜੋ ਗਾਈਂ ਭੈਂਸਾਂ ਚਾਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਦਿਖਾਈ ਸੀ ।

ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਸਥਾਨ

ਉਜੌਨ, ਮਧ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੀ ਰਿਆਸਤ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਜੋ ਮਾਲਵਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਮਾਲਵਾ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂਉਂ ਅਵੰਤੀ ਭੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦੇਪੁਰ, ਦੱਖਣੀ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀ ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਰਾਜਪੂਤ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਮੁਖ ਸ਼ਹਿਰ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੇਵੜ ਭੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਮੁੰਦੀ ਅਤੇ ਇੰਦੌਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ ਸਿਰੌਹੀ ਅਤੇ ਮਾਰਵਾੜ ਹੈ।

ਅਜਮੇਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਲੰਮਕਾਰ ੨੬° ੨੭" ਉੱਤਰੀ, ਚਤਕਾਰ ੭੪° ੩੭" ਚੜ੍ਹਦੀ; ਤਾਰਾ ਗੜ੍ਹ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਬੰਬਈ, ਤੋਂ ੬੭੭ ਮੀਲ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ੨੭੫ ਮੀਲ ਦੱਖਣ ਨੂੰ।

ਅਲੁਸਣ, ਇਸ ਦਾ ਠੀਕ ਟਿਕਾਣਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਿਆ।

ਆਨੰਦਪੁਰ, ਜ਼ਿਲਾ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਤਹਿਸੀਲ ਉਨਾ ਵਿਚ ਇਕ ਕਸਬਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਮਾਰਵਾਲ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦ ਕੇ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਕਿਲੇ ਬਣਵਾਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਬਾਸੀ ਭੀ ਕਿਹਾ ਸੀ।

ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ, ਬੰਬਈ ਇਹਾਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਜ਼ਿਲੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ (ਤੱਲਕਾ), ਲੰਮਕਾਰ ੧੬° ੫" ਉੱਤਰੀ, ਚਤਕਾਰ ੭੪° ੫੫", ਸੀਨਾ ਨਦੀ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਕੰਢੇ, ਮਨਮਾਡਢੱਡ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਪੁਰ ਪੂਨੇ ਤੋਂ ੭੨ ਮੀਲ। ਇੱਥੇ ਅੰਰੰਗਜੋਬ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਆਗਰਾ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਉਘਾ ਸ਼ਹਿਰ ਜੋ ਮਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵੇਲੇ ਦਿੱਲੀ ਨਾਲੋਂ ਦੂਸਰੀ ਥਾਂ ਪਰ ਇਕ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਰਖਦਾ ਸੀ।

ਐਤਬਾਹ ਪੁਤ, ਠੀਕ ਨਾਉਂ ਇਹਤਮਾਦ ਪੁਰ, ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਛੇ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿਥ ਪਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹਤਮਾਦ ਖਾਨ ਅਕਬਰ-ਸ਼ਾਹੀ ਨੇ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਪੱਕੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਤਲਾਉ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਮਕਬਰਾ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਹੁਣ ਤਕ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਫੁਟ-ਨੌਟ ਛੰਦ ੭੩੨, ਪੰਨਾ ੧੧੬।

ਔਰੰਗਾਬਾਦ, ਪੁਰਾਣੀ ਹੈਦਰਾਬਾਦ (ਦੱਖਣ) ਰਿਆਸਤ (ਹੁਣ ਆਂਧਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਵਿਚ ਇਕ ਜਿਲੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਲੰਕਾਰ ੧੬° ੫੪" ਉੱਤਰੀ, ਚੜਕਾਰ ੭੫° ੨੦" ਚੜ੍ਹਦੀ, ਕਉਮ ਨਦੀ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਕੰਢੇ ਦੇ ਲਾਗੇ, ਖੜਕੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਗੇ, ਸਨ ੧੬੧੦ ਵਿਚ ਮਲਕ ਅੰਬਰ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ। ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਉਂ ਫਤਿਹ ਨਗਰ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬਦਲ ਕੇ ਔਰੰਗਾਬ ਦ ਰਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਰਹੰਦ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਸਬਾ, ਜੋ ਇਕ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਨਗਰ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਪਰਸਿਧ ਪੀਰ ਸ਼ੇਖ ਅਹਿਮਦ ਸਰਹੰਦੀ ਮਜ਼ਦਦਿ-ਅਲਫ਼-ਸਾਨੀ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜ਼ਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ੧੩ ਪੌਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨, (ਸਨ ੧੭੦੫ ਈ.) ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ੨੨-੨੪ ਮਈ ਸਨ ੧੭੧੦ ਈ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਫਤਿਹ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਫੇਰ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਆਉਣ ਪਰ ਖਾਲੀ ਕਰਨਾ ਪੈ ਗਿਆ। ੧੪ ਜਨਵਰੀ ੧੭੬੪ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂ-ਵਾਲੀਏ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਜੈਨ ਖਾਨ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਾਰ ਕੇ ਇੱਥੋਂ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਦੱਖਣ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਦੁੱਰਾਨੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਇਆ।

ਸ਼ਾਹੀ ਟਿੱਬੀ, ਨਿਰਮੋਹ ਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਥੋੜੀ ਵਿੱਥ ਪਰ ਤੱਖੀਆਂ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਰੁਸਤਮ ਖਾਨ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਦੀ ਥਾਂ। ਇਸੇ ਅਸਥਾਨ ਪਰ ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ੭ ਪੌਹ ੧੭੬੨ ਬਿ. ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਈ ਸੀ। ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ, ਪਨਾ ੩੦, ਵਟ ਨੰਟ ਦੁਸਰਾ।

ਹੰਦੂਰ, ਹੰਡੂਰ, ਹਿੰਡੂਰ, ਹਣ ਇਹ ਨਾਲਾ ਗੜ੍ਹ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ। ਕਹਿਲੂ ਬੰਸੀਏ ਜੀਤ ਚੰਦ ਨੇ ਨਾਲਾ ਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਫਤਿਹ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਕਹਲੂਰ, ਦੇਖੋ ਕਹਿਲੂਰ।

ਕਹਿਲੂਰ, ਪੁਰਾਣੀ ਰਿਆਸਤ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ, ਜਿਥੇ ਦੇ ਰਾਜਾ ਭੋਮ ਚੰਦ ਨੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਕਰਕੇ ਖਾਹਮੁਖਾਹ ਫਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਗੜ੍ਹਵਾਲੀਏ ਨੂੰ ਮੋਹਰੇ ਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਸਹੇੜੀ ਸੀ।

ਕਲਮੰਟ, ਜਿਲਾ ਹੰਸਿਆਰਪੁਰ, ਤਹਿਸੀਲ ਉਨਾ, ਥਾਣਾ ਨੂਰਪੁਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਜਿਸ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਲੁੱਟ ਲਈ ਸੀ। ਪਿੰਡੇ ਰਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਜਾਨਾਂ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖਬਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਕੇ ਕਲਮੰਟੀਆਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦੰਡ ਦਿੱਤਾ (੧੬ ਕੱਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਬਿ., ੨੦ ਅਕਤੂਬਰ, ਸਨ ੧੭੦੦ ਈ.—ਭੱਟ ਬਹੀ ਮੁਲਤਾਨੀ ਸਿੰਧੀ)। ਰਾਜਾ ਕਹਿਲੂਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਖਿਮਾ ਮੰਗੀ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਖੇੜਾ ਕਲਮੰਟ ਭੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਾਂਗੜ, ਡਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਦਿਆਲਪੁਰਾ ਭਾਈਕਾ ਦੇ ਲਾਗੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਦੋ ਕੁ ਮੀਲ

ਭਾਈ ਰੂਪਾ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਪੰਜ ਮੀਲ, ਭਦੌਤ ਤੋਂ ਲਹਿੰਦੇ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਪੰਜ ਮੀਲ, ਫੂਲ ਮੰਡੀ ਰੋਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਮੀਲ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਹੈ।

ਵੁਲਦੇਰ (ਗਵਾਲੀਅਰ), ਪੁਰਾਣੀ ਗਵਾਲੀਅਰ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਜੋ ਹੁਣ ਮਧ-ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਉੱਤਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਇਟਾਵਾ ਜ਼ਿਲਾ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਨਰਵੜ ਦਾ ਇਲਾਕਾ।

ਚਮਕੋਰ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਰੋਪੜ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਜਿਥੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡਣ ਉਪਰੰਤ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾ ਘੇਰਿਆ ਅਤੇ ਜੁਧ ਵਿਚ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਈ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ੮ ਪੋਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਦੀ ਹੈ।

ਚੇਬਲ, ਨਦੀ ਜੋ ਇੰਦੌਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਬੂੰਦੀ ਅਤੇ ਕੰਟਾ ਦੀ ਹੱਦ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਮਧ-ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਲਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੱਖਣ ਹੋ ਕੇ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਉੱਤਰ ਇਟਾਵਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ੨੫ ਮੀਲ ਲਹਿੰਦੇ-ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਮੁਨਾ ਨਦੀ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਚੀਤਉਰ (ਚਤੌੜ), ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਉਦੇਪੁਰ (ਮੇਵਾੜ) ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਰਾਜਪੂਤ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਕਸਬਾ ਅਤੇ ਕਿਲਾ, ਲਸਕਰ ੨੫° ੫੩' ਉਤਰੀ, ਅਤੇ ਚੜਕਾਰ ੭੪° ੩੯' ਚੜ੍ਹਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਧ ਕੁ ਮੀਲ ਪਰ ਗੰਭੀਰ ਨਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਚਿਤੌੜ ਦਾ ਕਿਲਾ ਪਾਂਡੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੀਮ ਨੇ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਥੇ ਬੁੱਧਾਂ ਅਤੇ ਜੈਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋ ਬੜੇ ਉੱਘੇ ਮਿਨਾਰ, ਕੀਰਤੀ-ਸਤੰਭ ਅਤੇ ਜੈ-ਸਤੰਭ ਹਨ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਚਿਤੌੜ ਦੇਖਣ ਗਏ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਚਿਤੌੜੀਆਂ ਦੀ ਝੜਫ ਹੋ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੇਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦੂਸਤਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਦੀ ਇਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਚਿਕਰ ਤਵਾਰੀਖ ਮੁਅੱਜਮ ਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਭੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਦੋਖੇ ਮਾਖਿਜ਼ਿ-ਤਵਾਰੀਖਿ-ਸਿੱਖਾਂ। ਇਸ ਚੇਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਲਈ ਦੇਖੋ ਕ੍ਰਮਿਕਾ।

ਜਾਜਉ, ਅਗਰੇ ਅਤੇ ਧਉਲਪੁਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਇਕ ਇਕ ਰੋਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਛੱਡ ਕੇ, ਆਗਰੇ ਤੋਂ ੨੫ ਅਤੇ ਧਉਲਪੁਰੋਂ ੨੭ ਕਿਲੋਮੀਟਰ, ਜਿਥੇ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਅਜਮ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ੮ ਜੂਨ, ਸਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਭੇਜੇ ਸਨ।

ਜੋਧਪੁਰ, ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ (ਰਾਜਸਥਾਨ) ਦੀ ਇਕ ਰਾਜਪੂਤ ਰਿਆਸਤ ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਾ ਨਾਉਂ ਭੀ ਜੋਧਪੁਰ ਹੀ ਸੀ।

ਜੰਮੂ, ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੂਸਤਾ ਮੁਖ ਅਸਥਾਨ।

ਭਰਾਰਾ ਬ ਗ, ਦਹਿਰ-ਆਰਾਇ ਬਾਗ, ਜੋ ਆਗਰੇ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੈ।

ਤਾਖਤੀ, ਇਕ ਨਦੀ ਜੋ ਮਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਬੰਦੂਲ (ਸਤ ਪੁੜਾ ਪਰਬਤ) ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ

ਨਿਕਲ ਕੇ ਨਿਮਾਰ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਦੇਸ ਵਿਚ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਸੂਰਤ ਦੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦੀ ਹੈ।

ਦਾਰਾਪੁਰ, ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ।

ਦੀਨਾ, ਤਹਿਸੀਲ ਸੰਗਾ ਵਿਚ ਕਾਂਗੜ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਡੇਢ ਕੁ ਮੀਲ ਉੱਤਰ ਨੂੰ, ਭਦੌੜ ਤੋਂ ਛੇ ਮੀਲ ਉੱਤਰ-ਲਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਰਾਜਪੁਰਾ-ਬਠਿੰਡਾ ਰੋਲਵੇ ਲਾਈਨ ਦੇ ਰਾਮਪੁਰਾ ਮੰਡੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ੧੬ ਮੀਲ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਹੈ। ਦਿਆਲਪੁਰ ਭਾਈਕਾ ਇਥੋਂ ਸਾਦੇ ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਦੱਖਣ-ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ ਹੈ।

ਦਿਆਲ ਪੁਰਾ (ਦਯਾਲ ਪੁਰਾ ਭਾਈਕਾ), ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਜਿਥੇ ਜਫਰਨਾਮਾ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਚਾਰ ਮੀਲ ਅਤੇ ਭਦੌੜ ਤੋਂ ਲਹਿੰਦੇ-ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਸੱਤ ਕੁ ਮੀਲ ਹੈ।

ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ (ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ) ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨਾਬਾਦ ਭੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਨਦਵਨ, ਨਾਦਵਨ, ਨਾਦਉਣ, ਨਾਦੇਣ-ਦੇਖੋ ਨਾਦਵਣ।

ਨਰਬਦਾ, ਨਰਬਦਾ ਨਦੀ ਜੋ ਰੋਵਾ (ਮਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਵਿਚ ਸਤਪੁੜਾ ਪਰਬਤ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਚੜ੍ਹਦਿੱਖੇ ਅਮਰ ਕੰਟਕ ਦੀ ਚੋਟੀ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਵਿੰਧੀਆ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਭੂਪਾਲ ਦੇ ਦੱਖਣ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਮਾਧ-ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀ ਹੋਈ ਬੜੇਚ ਦੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਦੀ ਨੂੰ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਦੀ ਹੱਦ ਭੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਦਵਣ (ਨਾਦੇਣ), ਹਿਮਾਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲਾ ਕਾਂਗੜਾ ਦੀ ਹਮੀਰ ਪੁਰ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕਸਬਾ ਜੋ ਕਾਂਗੜੇ ਤੋਂ ਦੱਖਣ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਬਿਆਸਾ ਨਦੀ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੀਆ ਖਾਨ (ਹਿਫਜ਼ੁੱਲਾ ਖਾਨ) ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਅਲਫ ਖਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ (ਦੇਖੋ ਧਿਆਇ ਤੀਸਰਾ, ਛੇਦ ੯੨-੧੦੪)।

ਨਾਦੇੜ, ਪੁਰਾਣੀ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲਾ ਅਸਥਾਨ, ਗੰਦਾਵਰੀ ਨਦੀ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਖੱਬੇ ਹੈ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੩ ਸਤੰਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮ ਨੂੰ ਮਾਠਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਮਾ ਕੇ ਉਸਦਾ ਨਾਉਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਰਖਿਆ। ਇਥੇ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਇਕ ਪਠਾਣ ਨੇ ਜਖਮੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ੬-੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਆਪ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਅਬਚਲ ਨਗਰ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ।

ਨਿਰਮੋਹ, ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਬਾਲਾ, ਤਹਿਸੀਲ ਰੋਪੜ, ਪਿੰਡ ਹਰ-ਦੋ-ਨਿਰਮੋਹ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕਿਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਆਪ ਇਥੇ ਬਿਸ਼ਮ ਲਈ ਆ ਠਹਿਰੇ ਸਨ। ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੈ (ਛੇਦ ੩੩੬-੭, ੩੭੪)। ਭੱਰ-ਬਹੀ ਸਿੰਧੀ ਮੁਲਤਾਨੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰਮੋਹ ਦਾ ਜੁੱਧ ੭ ਕੱਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਬਿ., ੮ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੦ ਈ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਪਾਵਟਾ, ਨਾਹਣ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਤਹਿਸੀਲ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਟਿਕੇ ਸਨ। ਇਥੇ ਆਪ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਗਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਝ ਰਚਣਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ੮ ਮੀਲ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਭੰਗਾਣੀ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਫਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਗੜ੍ਹਵਾਲੀਏ ਅਤੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ ਆਦਿ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਆਪ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਸੀ। (ਅਧਿਆਇ ੨, ਛੇਦ ੪੨-੯੧; ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਅਧਿਆਇ ੮)।

ਬਸਾਲੀ, ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੇ ਸੋਹੇਂ, ਸਤਲੁਜ ਪਾਰ, ਜ਼ਿਲਾ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ। ਡੱਟ ਬਹੀਆ ਅਨੁਸਾਰ ਬਸਾਲੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ੧੨-੧੩ ਕੱਤਕ ਮੰਮਤ ੧੭੫੭ ਬਿ., ੧੩-੧੪ ਅਤੁਬਰ ਸਨ ੧੭੦੦ ਈ ਨੂੰ ਹੋਈ ਸੀ।

ਬਰਵਾ, ਜ਼ਿਲਾ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਤਹਿਸੀਲ ਉਨਾ, ਥਾਣਾ ਨਰਪੁਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ (ਖਾਨਜ਼ਾਦਾ) ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਬਿਨਾਂ ਲੜਾਈ ਹੀ ਡਰ ਕੇ ਭਜ ਆਏ ਨੇ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ (ਧਿਆਇ ੪ : ੭-੧੧੭; ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ੧੦ : ੯)।

ਬਾਘੌੜ, ਪੁਰਾਣੀ ਉਦੇ ਪੁਰ ਰਿਆਸਤ (ਰਾਜਸਥਾਨ) ਦੇ ਇਕ ਪਰਗਣੇ ਦਾ ਕਸਬਾ, ਜੋ ਲੰਮਕਾਰ ੨੫° ੨੨' ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਚੜਕਾਰ ੭੪° ੨੩' ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੇ ਮੇਲ ਤੇ ਬਨਾਸ ਨਦੀ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਕੋਹਰੀ ਨਦੀ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਕੰਢੇ ਪਰ, ਉਦੇ ਪੁਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ੭੦ ਮੀਲ ਉੱਤਰ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ।

ਬਾਨ ਗੰਗਾ (ਪੈਨ ਗੰਗਾ), ਇਕ ਨਦੀ ਜੋ ਖਾਨਦੇਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਬਲਡਾਨਾ, ਹਾਦ ਗਾਉਂ ਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਵਗਦੀ ਹੋਈ ਚਾਂਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪਾਸੋਂ ਵਾਰਧਾ ਨਦੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਣਹੀਤਾ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਸਿਰੋਂਚਾ ਪਾਸ ਗੰਦਾਵਰੀ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦੀ ਹੈ। ਨੰਦੜ ਤੋਂ ਹਾਦ ਗਾਉਂ ੩੦-੩੫ ਮੀਲ ਉੱਤਰ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਪੈਨ ਗੰਗਾ ਹੈ।

ਬਿੰਦਰਾਬਨ (ਬਿੰਦਾਬਨ, ਵਰਿੰਦਾਵਨ), ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੇ ਮਥੁਰਾ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਇਕ ਕਸਬਾ, ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਰਾਧਾ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਉੱਘਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ ਹੈ।

ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ, ਮੱਧ-ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੇ ਨਿਮਾਰ ਜਿਲੇ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਅਸਥਾਨ, ਲੰਮਕਾਰ ੨੧° ੧੮' ਉੱਤਰੀ ਚੜਕਾਰ ੭° ੧੪' ਚੜ੍ਹਾਈ, ਖੰਡਈ ਤੋਂ ੩੧੦ ਮੀਲ ਲਾਲ ਬਾਗ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਦੋ ਮੀਲ, ਬਸਾਵਲ ਅਤੇ ਖੰਡਵੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਖੰਡਵੇ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਨੂੰ। ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਦੇ ਸਿਧੀ ਮਹੱਲੇ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਲੈ.ਪਾਲਕ (ਅਤੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ) ਪੁੱਤਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ।

ਭੰਗਾਣੀ, ਜ਼ਿਲਾ ਨਾਹਣ, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਪਾਵਟਾ ਦੇ ਥਾਨਾ ਮਾਜਰਾ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਜੋ ਪਾਵਟੇ ਤੋਂ ੭-੮ ਮੀਲ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਪਾਰ ਪਿੰਡ ਚੁਹੜ ਪੁਰ 'ਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਨਵਾਂ ਨਾਉਂ ਹਣ ਵਿਕਾਸ ਨਗਰ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੁਹਾਰਨਪੁਰ ਦੇ ਰਸਤਿਓਂ ਜਾਣ ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹਰਬਰਤਪੁਰ

ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਚੂਹੜ ਪੁਰ। ਇੱਥੇ ਜਮੁਨਾ ਨਦੀ ਪਰ ਨਵਾਂ ਪੁਲ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਚੂਹੜਪੁਰੋਂ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਜਾ ਕੇ ਕੁਝ ਵਿਥ ਤੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਤਾਰਾਂ ਦੇ ਰੱਸਿਆਂ ਨਾਲ ਝੁਲਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਪਰ ਲਟਕਦੇ ਪੁਲੀ ਨਾਲ ਸਰਕਦੇ ਫੱਟਿਆਂ ਪਰ ਬੈਠ ਕੇ ਲੋਕੀਂ ਪਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ (ਫਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਗੜ੍ਹਵਾਲੀਏ, ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਏ, ਆਦਿ) ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ।

ਮਥੁਰਾ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪਰਸਿਧ ਹਿੰਦੂ ਤੀਰਥ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਧਾਰੇ ਸਨ। ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੌਬਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਕੰਸ ਦੇ ਟਿੱਲੇ ਪਰ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ।

ਮਾਰਾਵਰ, ਮਾਰੂਥਲ ਜਾਂ ਮਾਰੂ ਇਲਾਕਾ, ਪੁਰਾਣੀ ਜੋਧਪੁਰ ਰਿਆਸਤ।

ਮਾਲਵਾ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜ਼ਿਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਫਰੀਦਕੋਟ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ ਅਤੇ ਜੀਂਦ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ (ਮਰੂ ਅਣਸਿੰਜਿਆ) ਜੰਗਲ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਲਵਾ ਕਹਿ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ ਸੀ।

ਰਾਜਪੂਤਾਨਾ, ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਇਲਾਕਾ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਇਲਾਕਾ ਜਿਸ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਸਿੰਧ, ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ, ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਬਹਾਵਲਪੁਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਵਿੰਧੀਆ ਪਰਬਤ ਦੀ ਲੜੀ (ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਹੈ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ 'ਚੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਵਿਚ, ਬੀਕਾਨੇਰ, ਜੋਧਪੁਰ, ਉਦੇਪੁਰ, ਕਿਸ਼ਨਗੜ੍ਹ, ਕੋਟਾ, ਬੂੰਦੀ, ਜੈਪੁਰ ਅਤੇ ਜੈਸਲਮੇਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਈ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਸਨ ਅਤੇ ਅਜਮੇਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਭੀ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰਾਜਸਥਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਅਲਵਰ, ਭਰਤਪੁਰ, ਧਉਲਪੁਰ ਦੀਆਂ ਜੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਭੀ ਇਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਲਾਹੌਰ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ। ਸਨ ੧੯੪੭ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ।

ਅ ਰ ਥਾ ਵ ਲੀ

ਉਕਤ, ਕਿਹਾ ਹੋਇਆ (ਬੋਲ ਕੇ ਲਿਖ ਕੇ),
ਆਪਣੀ ਵਾਕਫੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਆਪ
ਕਿਹਾ

ਉਘਰੇ, ਉਘੜੇ, ਉਜਾਗਰ, ਖਲ੍ਹੇ
ਉਜਾਰ, ਉਜਾੜ, ਬੀਆਬਾਨ
ਉਜਿਆਰੀ, ਉਜਲ, ਚਮਕਦਾਰ
ਉਦਰ, ਪੇਟ, ਢਿੱਡ

ਉਰ, ਛਾਤੀ, ਦਿਲ, ਢਿੱਡ
ਉਦੇਤ, ਉਦਯਤ, ਉਠਾ ਕੇ, ਜਗਾ ਕੇ,
ਹਿਮਤ ਦੇ ਕੇ

ਉਠੀਂਦੇ, ਉਟੀਂਦੇ, ਘਟ ਨੀਂਦ ਵਾਲੇ
ਉਘਾ, ਪਾਰਲੇ ਪਾਸੇ, ਉਸ ਪਾਸੇ, ਓਧਰ
ਉਤਰ, ਉਤੜ, ਉਜਾੜ, ਜੰਗਲ, ਬੀਆਬਾਨ

ਅਸਗਾਹ, ਅਗਾਹ, ਅਥਾਹ, ਗਿਆਨਵਾਨ,
ਅਸਬ, ਘੋੜਾ

ਅਸੂ, ਅਸੂ, ਅਸਪ, ਘੋੜਾ

ਅਹਿਦੀ, ਅਹਿਦੀਆ, ਸ਼ਰੀਫਜਾਦੇ ਫੌਜੀ
ਸਵਾਰ, ਜਾਂ ਖਾਸ ਸਿਪਾਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ
ਮਾਮੂਲੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧ
ਤਨਖਾਹ ਮਿਲਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ
ਨੋਕਰੀ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ
ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ ਸਿੱਧੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ
ਹੁਕਮ ਹੇਠ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਸ਼ਾਹੀ ਅਰਦਲੀ

ਅਕਾਜ, ਪੁੱਠਾ ਕੰਮ, ਮਾੜੀ ਕਰਤੂਤ
ਅਗਨ ਅਹਾਰ, ਹੌਮ, ਹਵਨ, ਜੱਗ, ਯੱਗਯ,

ਅੱਗ ਖਾਣਾ

ਅਗੋਛਾ, ਅੰਗੋਛਾ, ਪਰਨਾ, ਕਪੜਾ
ਅਘ, ਪਾਪ, ਅਪਰਾਧ, ਅਧਰਮ

ਅਚਵਨਾ, ਪੀਣਾ

ਅਧੀਰ, ਧੀਰਜ ਰਹਿਤ, ਬੇ-ਹੌਸਲਾ

ਅਨੀ, ਸੈਨਾ, ਫੌਜ, ਦਲ

ਅਨੀਤ, ਨੀਤਿ ਵਿਰੁਧ, ਭੈੜੀ ਗੱਲ, ਮੰਦ
ਕਰਮ

ਅਰਮਾਨ, ਚਾਉ, ਇੱਛਾ

ਅਰੋ, ਅੜੋ, ਲੜੋ, ਜੰਗ ਕਰੋ

ਅਵਸਾਨ, ਔਸਾਨ, ਹੋਸ

ਔਸਰ, ਅਵਸਰ, ਮੌਕਾ ਵੇਲਾ

ਅੰਕੁਰ, ਬੀਜ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨਕੂਲ

ਅੰਚਰ, ਅੰਚਿਲ, ਲੜ, ਪੱਲਾ, ਦਾਮਨ

ਅੰਦੇਸਾ, ਅੰਦੇਸ਼ਾ, ਫਿਕਰ, ਖਟਕਾ, ਬੜਕਾ

ਸਉਂਹੋ, ਸਾਮ੍ਹਣੇ

ਸਸਿ, ਚੰਦਰਮਾ

ਸਨਿਕ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਚਾਰ ਮਾਨਸਿਕ ਪੁੱਤਰਾਂ
ਵਿਚੋਂ ਵੱਡਾ, ਇਕ ਰਿਖੀ

ਸਪਤ ਦੀਪ, ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਸਤ ਹਿੱਸੇ ਜੋ
ਭਾਗਵਤ ਆਦਿ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰੇ
ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਨਾਲ ਘਿਰੇ
ਹੋਏ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ
ਹਨ, ਜੰਬੂ ਪਲਖ, ਸ਼ਾਲਮਲਿ, ਕੁਸ਼,
ਕ੍ਰੋਚ, ਸ਼ਾਕ ਅਤੇ ਪੁਸ਼ਕਰ

ਸਪੁਰ, ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਭਰਾਪੁਰ, ਮੂੰਹੋਂ ਮੂੰਹ
 ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ
 ਸਮਤਾ, ਬਰਾਬਰੀ
 ਸਰਸ, ਰਸ ਭਰਾ, ਸਸਲ
 ਸੁੰਨ, ਸੁੰਨਤ, ਰਕਤ, ਲਹੂ
 ਸਰਨਾਇ, ਨਫੀਰੀ, ਤੂਤੀ
 ਸਰਬਧਾਰ, ਸਰਬ-ਆਧਾਰ, ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ
 ਆਧਾਰ
 ਸਾਇਰ, ਸਾਗਰ, ਸਮੁੰਦਰ, ਨਦੀ
 ਸਾਕੇ, ਵਾਕਿਆਤ
 ਸਾਤ ਦੀਪ, ਦੇਖੋ ਸਪਤ ਦੀਪ
 ਸਾਧਕ, ਸਿੰਧੀਆਂ ਸਾਧਨ ਵਾਲੇ
 ਸਬੂਤ, ਸਾਬਤ, ਪੱਕਾ
 ਸਾਮਾਕਾਰੀ, ਸਾਮਗੀ, ਸਾਮਾਨ
 ਸਾਰ, ਲੋਹਾ, ਫੋਲਾਦ, ਤਲਵਾਰ
 ਸਿਆਮ, ਕਾਲੀ
 ਸਿਸਟਿ, ਸਿਸਟੀ, ਦੁਨੀਆ, ਸੰਸਾਰ
 ਸਿੰਘ, ਸੇਰ
 ਸਿਘਾਰਿਓ, ਸਿਘਾਰਿਓ, ਮਾਰਿਓ
 ਸਿਰਗੁੰਮ, ਕੰਸ ਹੀਨ
 ਸੁਆਰ, ਸਵਾਰ, ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ
 ਸੁਨਹਿਰਾ, ਕੁਨਾਲੀ, ਪਗਾਤ, ਤਸਤਰੀ,
 ਥਾਲੀ, ਭਾਂਡਾ, ਬਰਤਨ
 ਸੁਨਹਿਰੇ ਭਾਈ, ਇਕੋ ਬਰਤਨ ਵਿਚੋਂ ਰੋਟੀ
 ਖਾਣ ਵਾਲੇ, ਗੁਰਭਾਈ
 ਸੁੰਡ, ਸੰਮਾ
 ਸਰਿੰਦ, ਸੁਰਾਂ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਇੰਦਰ
 ਸੁਅਟਾ, ਤੋਤਾ
 ਸੁਥਾ, ਸੁਥੇਦਾਰ, ਹਾਕਮ
 ਸੂਰ, ਸੂਰਮਾ, ਸੂਰਬੀਰ
 ਸੂਰਨ, ਸੂਰਮੇ, ਬਹਾਦੁਰ
 ਸੈਲ, ਸਿਲਾ, ਸਿਲ, ਪੱਸਰ

ਸੰਦਰੀ, 'ਸੰਦਰ' ਪੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ, ਸਾਮ ਨੂੰ
 ਸੰਕਟ, ਦੁਖ, ਤਕਲੀਫ਼
 ਹਕਾਰ, ਸੱਦਣਾ, ਹੱਕਾ ਦੇ ਕੇ ਬਲਾਉਣਾ
 ਹਦੀਸ, ਗੱਲਬਾਤ, ਹੁਕਮ, ਗੁਰੂ ਦੀ
 ਆਗਿਆ
 ਹਨਿਓ, ਮਾਰਿਓ
 ਹਮਗਾਹੀ, ਇਕ ਰਹੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ, ਸਾਥੀ
 ਹਰਨ, ਦੂਰ ਕਰਨਾ, ਖੇਹਣਾ, ਨਾਸ ਕਰਨਾ
 ਹਾਟ, ਹੱਟੀਆਂ, ਦੁਕਾਨਾਂ
 ਹਿਤ, ਭਲਾ, ਪਿਆਰ
 ਹੀਅਰਾ, ਹਿਰਦਾ, ਦਿਲ
 ਹੈਲਗਾਰ, ਯਲਗਾਰ, ਤੇਜ ਚਾਲ
 ਕਜਰੀਬਨ, ਕਜਲੀ ਬਨ, ਕਦਲੀ ਬਨ,
 ਕੱਲਿਆਂ ਦਾ ਜੰਗਲ
 ਕਰਨਾਇ, ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਥਾਜਾ
 ਕਰਵਾਰ, ਖਮਦਾਰ ਤਲਵਾਰ
 ਕਰਵਾਰ, ਹਥ ਵਿਚ
 ਕਿਤੋਕ, ਕਿਤਨੇ ਹੀ, ਅਨੰਤ, ਬੇਸਮਾਰ,
 ਅਨਗਿਣਤ
 ਕਿਰੀ, ਜਰਾਹ, ਜ਼ਖਮਘਾਉ ਸੀਉਣ ਵਾਲਾ
 ਜਾਂ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ
 ਕਿਰੀਆਨ, ਰੋਸਮੀ ਧਾਗਾ ਜਿਸ ਨਾਲ
 ਘਾਉ ਸੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
 ਕਿੰਨਰ, ਭੈੜੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਘੋੜ-ਸੁੰਹਾ
 ਮਨਖ-ਧੜ ਮਨੁਖ ਦਾ ਅਤੇ ਸਿਰ
 ਘੋੜੇ ਦਾ
 ਕੀਟ, ਕੀੜਾ, ਕੁਛ, ਨਾਚੀਛ, ਗਰੀਬੜਾ
 ਕੀਨਾ, ਬੁਗਛ, ਮਨ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ
 ਵੈਰ
 ਕੀਰ, ਹਕੀਰ, ਛੋਟਾ, ਗਰੀਬ

ਕੁਨਾ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਹਾਂਡੀ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤੋੜੀ,
 ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਦੇਗਚਾ
 ਕੁਰੰਗ, ਕੁਰੰਕ, ਮੁਰਦਾ ਸਗੋਰ
 ਕੁਰੰਗ, ਕੁਰੰਕ, ਹਰਨ
 ਕੁੰਜਰ, ਕੁੰਚਰ, ਹਾਥੀ
 ਕੇਤਾਠਿ, ਕਿਤਨੇ ਹੀ
 ਕੱਤੇ ਛੋਟੇ
 ਕੋਤੇ ਹਥਿਆਰ, ਛੋਟੇ ਹਥਿਆਰ, small
 arms

ਖਾਨ ਖਆਨੀ, ਖਾਨਿ-ਖਆਨੀਨ, ਖਾਨਾ
 ਦਾ ਖਾਨ, ਵਡਾ ਖਾਨ
 ਖਾਨੇ, ਖਾਨੇ ਨੂੰ, ਘਰੇ, ਘਰ ਨੂੰ
 ਖੁਆਨੀ, ਖਆਨੀਨ, ਖਾਨ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ
 ਖੁਰ, ਪੈਰ (ਜੁੱਤੀ ਦਾ ਛਿੱਤਰ) ਜਿਸ ਨਾਲ
 ਉਸਤਰਾ ਸਾਫ ਕਰ ਕੇ ਸਿਰ ਮੁੰਨਦੇ ਹਨ।
 ਕਈ ਵਾਰੀ ਹੋਰ ਵੱਖਰਾ ਚਮੜਾ ਨਾ ਹੋਣ
 ਕਰਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਨਾਈ ਜੁੱਤੀ ਦਾ ਪੁੱਠਾ
 ਪਾਸਾ ਹੀ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਸਨ

ਗਜ-ਗਹਿ, ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਣ ਵਾਲਾ
 ਜੀਵ, ਤੋਂਦਵਾ
 ਗਦਾ, ਮੁਦਗਰ, ਮੁਗਦਰ, ਟੋਹਣੀ, ਆਸਰਾ
 ਸਿੱਟੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਫਕੀਰ,
 ਮੰਗਤਾ
 ਗਦਾਨ, ਗਦਾ ਨਾਲ
 ਗਨਪਤ, ਗਣਪਤਿ, ਗਣੇਸ਼, ਸਿਵ-ਪਾਰਵਤੀ
 ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਅਤਿ ਤੇਜ਼ ਇਖਾਰੀ
 ਗਇਦ, ਗਜਿੰਦਤ, ਵੱਡਾ ਹਾਥੀ
 ਗਤਿ, ਹਾਲਤ, ਫਟਕਾਰਾ
 ਗਤਿ, ਤੋਰ, ਚਾਲ
 ਗੁਨ ਕਮਾਨ ਦਾ ਚਿੱਲਾ, ਰੱਸੀ
 ਗੁਨਜਾਤ, ਗੁਜਾਨ, ਗਾੜ੍ਹ, ਬਹੁਤੀ ਗਿਣਤੀ
 ਵਿਚ, ਛੋਟੀ ਛੋਟੀ

ਗੁਨਜਾਨ, ਗੁੰਜਾਨ, ਸੰਘਣੇ, ਬਹੁਤੇ,
 ਉਪਰਬਲੀ
 ਗੁਨਬਾਨ, ਕਮਾਨ ਤੀਰ
 ਗੰਰਸ, ਗਊ-ਰਸ, ਗਊ ਦਾ ਦੁੱਧ
 ਗੰਧਰ, ਗੰਧਰਵ
 ਘਨ, ਬੱਦਲ
 ਘਨੀ, ਘਣੀ, ਸੰਘਨੀ
 ਘਾਮ, ਗਰਮੀ, ਤਪਸ

ਚਉਰਾਸੀ, ਬਿਉਹਾਰ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਵਿਚਾਰ
 ਅਨੁਸਾਰ ਚੋਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ
 ਆਵਾ ਗੋਣ
 ਚਉਰੰਗ, ਤਲਵਾਰ ਓ ਇਕੋ ਵਾਰ ਨਾਲ
 ਜਾਨਵਰ ਦੀਆਂ ਚਾਰੇ ਲੱਤਾਂ ਵੱਡੇ ਦੇਣੀਆਂ
 ਚਤੁਰੰਗ, ਹਾਥੀ, ਰਥ, ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਪੈਦਲ,
 ਚੋਰਾਂ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੀ ਫੋਜ
 ਚਵਕੇ, ਚਮਕੇ, ਭੜਕੇ, ਖਿੱਤੇ, ਗੱਸੇ ਹੋਏ
 ਚਲਿਨੀ, ਛਾਨਣੀ, ਛੇਕਾਂ ਵਾਲੀ
 ਚਿੰਚ, ਚੁੰਜ
 ਚਿਲਤ, ਕੁੜਤੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਲੋਹੇ ਦਾ
 ਕਵਚ, ਖਫਤਾਨ
 ਚੇਹਨ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਨਿਸ਼ਾਨ
 ਚੇਰਾ, ਚੋਲਾ, ਅਨੁਸਾਰੀ
 ਚੋਬ, ਲਕੜੀ
 ਚੋਕੀ ਪਹਿਰਾ, ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਲਈ ਬੰਦੇ
 ਛਉਨਾ, ਇੱਕਠ, ਛੋਣਾ, ਚੋਣਾ, ਇੱਜੜ
 ਛਿਨਕ, ਛਿਨ ਕੁ, ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਤਾ ਜਿਹਾ
 ਸਮਾਂ
 ਛੋੜਾਂ, ਲੰਕਾ ਦਾ ਇੱਕਠ ਜੋਗਲ ਝਾੜੀਆਂ
 ਵਿਚੋਂ ਸਿਕਾਰ ਲਈ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਛੋੜ
 ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲਈ
 ਜਗਦੀਸਰ, ਜਗਤ-ਈਸ਼ਵਰ, ਸੰਸਾਰ ਦਾ

ਮਾਲਕ, ਰੱਬ, ਪਰਮਾਤਮਾ
 ਜਛ, ਯਕਸ਼, ਕੁਬੇਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ
 ਵਾਲੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਜਾਤ
 ਜਮ-ਪੰਥ, ਜਮ ਦਾ ਰਾਹ, ਨਰਕ
 ਜਮਧਰ, ਜਮਧਰ, ਯਮਦਾਤ੍ਰ
 ਜਰਾ, ਜਰਜਰਾ, ਬੁੱਢਾ
 ਜਰਾਵ, ਜੜਾਉ
 ਜ਼ਰੀ, ਸੁਨਹਿਰੀ
 ਗੋਨ, ਪਾਖਰ, ਕਾਠੀ
 ਜੀਵਹੁ, ਦਿਲਦੀ
 ਜੁਗਨੀ, ਗਲ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਜੋ ਡੋਰ ਨਾਲ
 ਖੋਧਾ ਛਾਤੀ ਪਰ ਲਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ
 ਜੋਗਨ, ਇਕ ਘੋਰ ਦੇਵੀ ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ
 ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਲੜਾਈ ਵਿਚ
 ਮੁਰਦਾ ਜੰਧਿਆਂ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਂਦੀ ਹੈ

ਝਾਰੀ, ਝਰੀ, ਚੀਰ ਜੇ, ਕਟ ਕੇ ਜਾਂ ਖੋਦ ਕੇ
 ਬਣਾਈ ਡੂੰਘੀ ਲਕੀਰ
 ਝੋਕ, ਝੁਕਾਉ, ਝੁਲਨਾ, ਝੁਲਾਉ, ਹਿੱਲਣਾ

ਟੁਮ, ਟੰਬ
 ਟੋਰ, ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ, ਹੋਕ
 ਟੋਵ, ਸੁਭਾਉ, ਆਦਤ, ਚਸਕਾ

ਡਿੜ, ਦਿੜ, ਪੱਕਾ, ਮਚਬੂਤ

ਤੁਬਰ, ਤਬਲ, ਨਗਾਰਾ, ਢੋਲ
 ਤਬਲ, ਪੈਂਸਾ, ਢੋਲ, ਤਬਲਾ
 ਤਰਵਾਰ, ਤਲਵਾਰ, ਕਿਰਪਾਨ, ਸਮਸੀਰ
 ਤੁੰਬਰ, ਇੰਦਰ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਸਭਾ ਦਾ ਇਕ
 ਗੰਧਰਵ, ਗਵੱਯਾ
 ਤੰਸਕਚੀ, ਤੰਸਾ-ਖਾਨੀਆਂ, ਤੰਸਾਖਾਨੇ ਦਾ

ਨਿਗਾਹਬਾਨ, ਬਸਤਰ ਰਖਣ ਸੰਭਾਲਣ
 ਵਾਲਾ
 ਤੋਸੇ, ਤੋਸੇ, ਸਫਰ ਵਿਚ ਨਾਲ ਲਈ ਖੁਰਾਕ
 ਅਤੇ ਖਰਚ

ਦਰਬੰਦ, ਪੰਨਵੰਤ, ਧਨਾਚ, ਧਨੀ, ਅਮੀਰ
 ਦਾਧੀ, ਜਲੀ, ਸਤੀ ਹੋਈ
 ਦਾਮਨ, ਬਿਜਲੀ
 ਦਿਵਸ, ਦਿਨ
 ਦੀਪ, ਸਾਤ ਦੇਖੇ ਸਪਤ ਦੀਪ
 ਦੀਪਤ, ਦੀਪ, ਦੀਵਾ, ਦੀਵਟ
 ਦੂਤਨ, ਵੈਰੀ

ਧਨਕ, ਧਨੁਖ, ਕਮਾਨ
 ਧਰਤੇ, ਧਰਤੀ ਤੋਂ, ਜਮੀਨ ਤੋਂ
 ਧਰਨੀ, ਪਿਰਥਵੀ, ਜਮੀਨ
 ਧਵਲਾਰ, ਜਮੀਨ ਨੂੰ ਚੁਕੀ ਰਖਣ ਵਾਲਾ
 ਬਲਦ
 ਧੀਰ, ਧੀਰਜ, ਧੀਰਜਵਾਨ, ਬਲਵਾਨ

ਨਉਤਨ, ਨ੍ਰਤਨ, ਨਵਾਂ
 ਨਚਿੰਤ, ਨਿਜਚਿੰਤ, ਬੇਫਿਕਰ
 ਨਵਨਾਥ, ਨੌ ਨਾਥ
 ਨਾਇਕ, ਵੱਡਾ, ਮੰਗਰੀ, ਆਗੂ
 ਨਾਹਰ, ਸ਼ੇਰ
 ਨਾਭ, ਨਾਭੀ, ਧੰਨੀ
 ਨਾਰਦ, ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਹਿੰਦੂ ਰਿਖੀ ਜੋ
 ਲੜਾਈ ਕਰਾ ਕੇ ਅਤੇ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖ ਕੇ
 ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਨੱਚਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਸੀ,
 ਲੜਾਈ ਫੇੜਨ ਵਿੜਾਉਣ ਵਾਲਾ
 ਨਿਹਾਰ, ਤਾੜ ਕੇ ਦੇਖ ਕੇ
 ਨਿਹਾਲ, ਖੁਸ਼ੀ